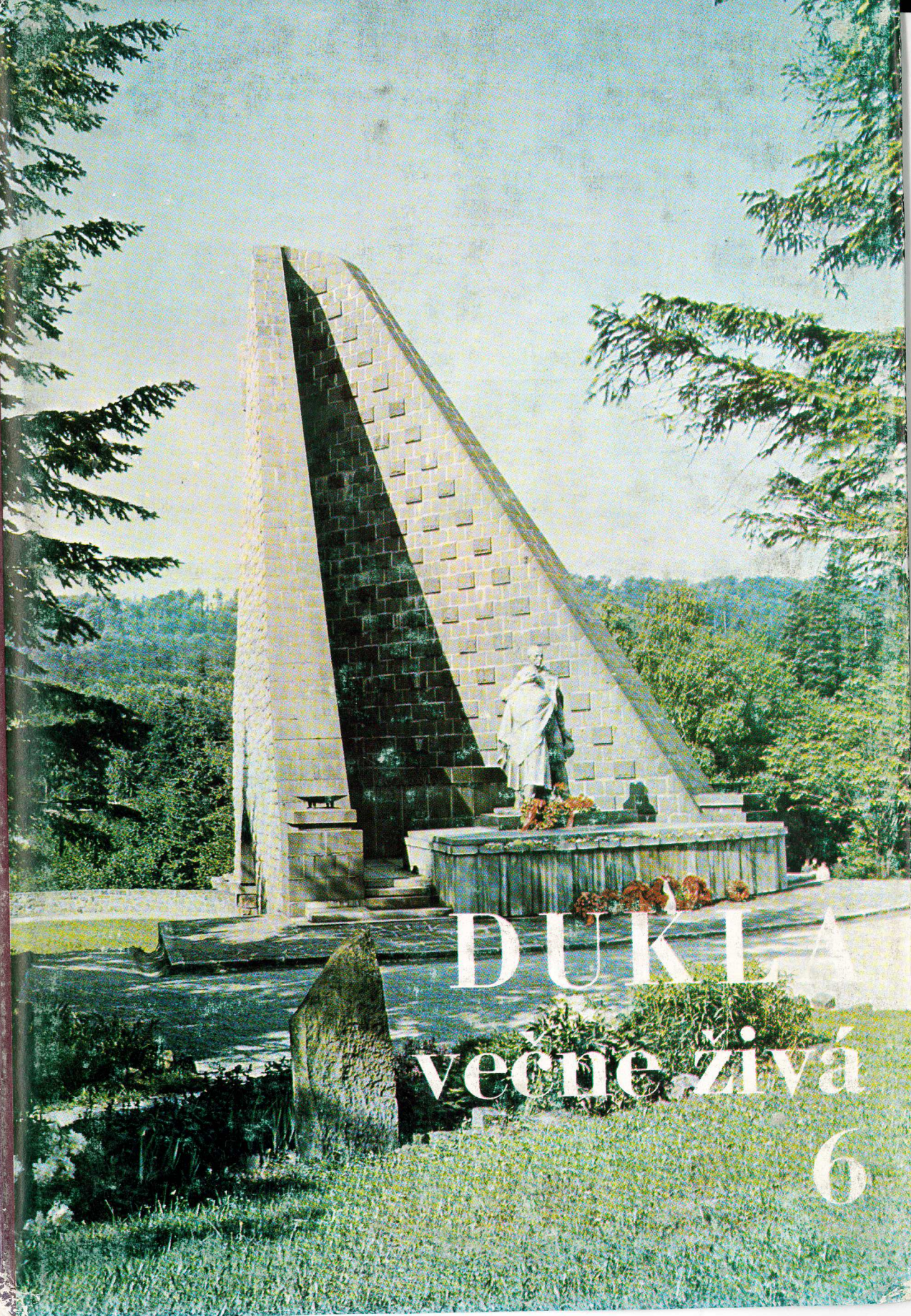

DUKLA VEČNE ŽIVÁ 6

DUKLA
večne živá
6

83-009-84
02 Kčs 20,-

DUKELSKÉ MÚZEUM

DUKLA VEČNE ŽIVÁ 6

Zborník spomienok účastníkov
karpatsko-dukelskej operácie
a odborných prác

Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo Košice
pre Dukelské múzeum vo Svidníku 1984

Úvod

Zborník Dukla večne živá 6 vychádza pri príležitosti 40. výročia bojov o Duklu. Svojou štruktúrou i čiastočne obsahom sa líši od predchádzajúcich zborníkov. Delí sa na dve časti. V prvej sú uverejnené spomienky priamych účastníkov bojov o Duklu, v druhej výsledky odbornej činnosti pracovníkov Dukelského múzea vo Svidníku.

Spomienky plk. M. Sabadoša a pplk. O. Labanca približujú čitateľom frontové dni jesene 1944, urputné boje o jednotlivé kóty a bezmenné výšiny, ktoré fašisti obsadili a pevne bránili. Veľa krvi sa prelialo na každom metri oslobodenej pôdy v kraji pod Duklou, veľa utrpenia priniesla druhá svetová vojna civilnému obyvateľstvu. Spomienky sú svedectvom hrdinstva Sovietskej armády a jednotiek 1. čs. armádneho zboru, ich morálnej sily, vytrvalosti, odvahy a vysokého vojenského majstrovstva.

Druhá časť zborníka má dokumentárnejší charakter. I. Slepcev zachytil životné osudy Rudolfa Jasioka, hrdinu ČSSR až po jeho smrť pri poľsko-československej hranici v Dukelskom priesmyku. Rudolf Jasiok je a zostane príkladom bojovníka za vlasť, príkladom vlastenectva a internacionalizmu.

Bratskej internacionálnej pomoci, ktorú poskytla Sovietska armáda v rokoch 1944—1945 obyvateľom východného Slovenska, je venovaný príspevok I. Mindoša. Sovietski vojaci poskytovali vojnovými útrapami poznačenému ľudu tejto oblasti lekársku starostlivosť, lieky, vojenskú techniku pri oprave mostov či železničnej trate, ale predovšetkým potraviny. Chceme tak pripomenúť mladej generácii, ktorá nikdy nepoznala vojnu a žije v mieri, hrdinstvo a obeť sovietskych a československých vojakov.

Príspevok J. Rodáka je svedectvom zlovoľe a vyčinenia fašistov na východnom Slovensku.

Publikáciu dopĺňa obrazová príloha, kde autentické zábery dokumentujú odvahu a statočnosť čs. a sovietskych vojakov v boji proti fašizmu.

Zborník Dukla večne živá 6 je ďalším spresnením a rozšírením poznatkov bojov na Dukle.

PhDr. Ivan Mindoš,
riaditeľ Dukelského múzea

armádny generál MARTIN DZŮR,
člen ÚV KSČ, minister národnej obrany ČSSR

Napíňame odkaz bojov o Duklu

V tomto roku uplynie štyridsať rokov od východokarpatskej operácie Sovietskej armády. Súčasťou tejto operácie uskutočnenej silami dvoch frontov — časťou 1. ukrajinského frontu a 4. ukrajinským frontom, ktorým velili maršal Sovietskeho zväzu I. S. Konev a armádny generál I. J. Petrov, bola karpatsko-dukelská operácia 38. armády. Do zostavy tejto armády, ktorej velil generálplukovník K. S. Moskalenko, bol začlenený i 1. československý armádny zbor v ZSSR. Túto operáciu si pripomíname s vedomím, že čas nijako neznižil jej význam, ale naopak prehľbil jej ideový odkaz pre náš socialistický dnešok. V dejinách Československa má trvalé miesto, pretože bola úzko spätá s národnooslobodzovacím protifašistickým zápasom nášho ľudu,

predovšetkým so Slovenským národným povstaním. Začalo sa ňou oslobodzovanie Československa Sovietskou armádou.

Na sovietsko-nemeckom fronte sa odohrávali určujúce udalosti druhej svetovej vojny, ktoré rozhodli o jej výsledku. Poslanie Sovietskeho zväzu v zápase s fašizmom a historické víťazstvá sovietskych ozbrojených síl na fronte boli hlavným objektívnym faktorom, ktorý blahodarne ovplyvňoval rozmach a aktivitu národnooslobodzovacích hnutí v krajinách fašizmom porobenej Európy. Vzťah sovietsko-nemeckého frontu a protifašistického boja porobených národov bol najzreteľnejší tam, kde na jeho čele stála robotnic-

ka trieda vedená svojím predvojom — komunistickou stranou. Práve tak to bolo aj v Československu.

Komunistická strana Slovenska, vychádzajúc zo smerníc Exekutívy Komunistickej internacionály a moskovského vedenia KSČ, od samého začiatku priprav Slovenského národného povstania plne chápala objektívnu nevyhnutnosť jeho orientácie na Sovietsky zväz. Dôsledne docenila a spájala možnosť jeho úspechu s vývinom situácie na sovietsko-nemeckom fronte. Piate ilegálne vedenie KSS, ktoré tvorili Karol Šmidke, Gustáv Husák a Ladislav Novomeský, malo historickú zásluhu na tom, že strana na tomto základe zjednotila celý domáci odboj. Generálny tajomník ÚV KSČ a prezident ČSSR súdruh Gustáv Husák v Svedectve o SNP v tejto súvislosti výstižne napísal: „Príprava Slovenského národného povstania bola od začiatku politicky i vojensky orientovaná na ZSSR.“¹ A bolo neobyčajne dôležité, „že celý domáci odboj na Slovensku, ktorý predstavovala Slovenská národná rada, prijal politickú orientáciu na ZSSR a v tomto duchu aj Slovenské národné povstanie pripravoval.“²

Začiatok Slovenského národného povstania, znamenajúci počiatok našej národnej a demokratickej revolúcie, sa presadil v menej optimálnom variante — nástupom fašistických vojsk k okupácii Slovenska. Slovenské národné povstanie naliehavo potrebovalo všestrannú pomoc. Nemohlo sa zaoberať predovšetkým bez účinnej vojenskej pomoci, ktorú mu mohla poskytnúť jedine bratská krajina soviетov. V tom čase však Sovietska armáda vzhľadom na udalosti na Slovensku nebola vo výhodnom postavení. Ľavé krídlo prvého ukrajinského frontu bolo síce už 40 km od československých hraníc — ale vojská boli po predchádzajúcich dlhotrvajúcich bojoch značne vyčerpané.

Veliteľ frontu maršal Sovietskeho zväzu Ivan Stepanovič Konev o tom napísal: „Po vypätých bojoch... vojská boli veľmi vyčerpané, potrebovali doplnenie a oddych. Nevyhnutná bola veľká organizátorská práca... Bolo treba priblížiť tyl, zosúladiť činnosť frontových komunikácií, dopraviť muníciu, pohonné hmoty, proviant, doplniť vojská bojovou technikou a pripraviť ich na záverečnú etapu Veľkej vlasteneckej vojny.“³

Napriek tejto situácii však najvyššie politické a vojenské orgány Sovietskeho zväzu na žiadosť moskovského vedenia KSČ i osobne Klementa Gottwalda a na žiadosť československej vlády bez meškania rozhodli o poskytnutí všestrannej pomoci Slovenskému národnému povstaniu. Už pred jeho vypuknutím posielala Sovietska armáda na Slovensko skúsených partizánskych veliteľov a organizátorov, ktorí tu pomáhali rozvíjať partizánske hnutie. Od začiatku Povstania sovietske dopravné lietadlá pravidelne pristávali

¹ Husák, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava 1964, s. 149.

² Tamtiež.

³ Konev, I. S.: *Zapiski komandujuščego frontom 1943 — 1944*. Moskva 1972, s. 291 — 292.

na letisku Tri duby s nákladom zbraní, munície a iného vojnového materiálu. Sovietske velenie okamžite uvoľnilo pre potrebu povstaleckého frontu 1. československý samostatný stíhací letecký pluk v ZSSR vrátane sovietskeho pozemného personálu. Zabezpečilo letecký presun a bojovú činnosť 2. paradessantnej brigády v ZSSR na území Slovenského národného povstania. Súčasťou a zároveň najvýznamnejšou formou vojenskej pomoci mala byť osobitná operácia vojsk Sovietskej armády cez Východné Karpaty. Za prípravu a uskutočnenie operácie bol zodpovedný veliteľ 1. ukrajinského frontu maršal Konev.

Operácia bola pripravená v neobvykle krátkom čase piatich dní a rozhodnutie o jej uskutočnení sa prijalo napriek tomu, že nevychádzalo z operačných a strategických zámerov sovietskeho velenia. Hlboko však zodpovedalo internacionálnemu oslobodzovaciemu poslaniu Sovietskej armády. Vtedajší veliteľ 38. armády generálplukovník, neskôr maršal Sovietskeho zväzu Kiril Semjonovič Moskalenko v tejto súvislosti veľmi výstižne napísal, že „rozhodnutie sovietskej vlády, Hlavného stanu vrchného velenia útočiť cez Karpaty bolo nevýhodné vojensky, ale nevyhnutné politicky. Verní leninským princípom proletárskeho internacionalizmu a svojmu poslaniu oslobodzovacej misie sovietsky ľud a jeho Červená armáda poskytli nezištnú pomoc národom Československa. Tak vznikol zámysel karpatsko-dukelskej útočnej operácie našich vojsk — prvého kroku v oslobodzovacej misii Červenej armády v Československu”.⁴

Po nevyhnutných prípravách sa 8. septembra 1944 začala karpatsko-dukelská operácia. V smere hlavného úderu Krosno — Dukla — Prešov nastúpila do útoku zosilnená 38. armáda, o deň neskôr v smere Sanok — Medzilaborce — Prešov zaútočilo pravé krídlo 1. gardovej armády 4. ukrajinského frontu. V tento deň sa zapojil do bojov aj 1. československý armádny zbor v ZSSR ako súčasť vojsk zasadzovaného druhého sledu 38. armády.

Pôvodne sa predpokladalo, že operácia dosiahne vysoké útočné tempo a útočiacie jednotky o 4—5 dní dosiahnu operačný priestor Prešov — Stropkov — Stará Lubovňa. V pláne operácie sa však počítalo aj s tým, že dve divízie slovenskej armády dislokované na severovýchodnom Slovensku obsadením Dukelského a Lupkovského priesmyku otvoria Sovietskej armáde cestu do vnútra Slovenska. S rovnakou úlohou týchto divízií sa rátalo aj vo vojenskom pláne Slovenského národného povstania.

Zlyhanie veliteľského zboru týchto divízií malo však za následok, že ich fašisti odzbrojili. „Stratu východoslovenských divízií,” ako napísal G. Husák, „možno považovať za najväčší úder Slovenskému národnému povstaniu na samom začiatku: boli to najlepšie vyzbrojené a najucelenejšie jednotky slovenskej armády, mali kľúčovú úlohu — nadviazať priamy styk so Sovietskou armádou.”⁵

⁴ Moskalenko, K. S.: Na jugo-zapadnom napravlenii 1943 — 1944. Moskva 1972, s. 493.

⁵ Husák, G.: c. d., s. 254.

Partizánske jednotky, operujúce na severovýchodnom Slovensku, nemohli splniť úlohu oboch divízií. Nemali na to dostatok síl a prostriedkov. To bola jedna z hlavných príčin, že karpatsko-dukelská operácia nedosiahla predpokladané rýchle tempo postupu útočiacich vojsk.

Druhá základná príčina spočívala v tom, že fašistické velenie odzbrojením východoslovenských divízií a obsadením východoslovenského priestoru získalo možnosť manévru silami a prostriedkami. Už krátko po začatí operácie prisúvalo do Karpát nové jednotky. Postupne v počte vyše 12 000 mužov sem stiahlo i vojská pôvodne určené na potlačenie Slovenského národného povstania. Len v operačnom pásme 38. armády vzrástli sily fašistov až na 18 divízií. Podobne sa situácia vyvíjala v pásme 1. gardovej armády a od druhej polovice septembra v celom pásme 4. ukrajinského frontu, teda v celej šírke Východných Karpát.

Veliteľ 1. ukrajinského frontu i veliteľ 38. armády prijímali rozhodné opatrenia, aby sa útočné tempo operácie zvýšilo, aby oslobodzovacie vojská čím skôr prekonali karpatský hrebeň a prenikli na Slovensko. Veliteľ frontu posilnil 38. armádu ďalšími útvarmi a zväzkami, predovšetkým delostrelectvom a tankovými jednotkami. Dobre vybudovaná, hlboko členená a úporná obrana nepriateľa v horskom teréne spôsobila, že sa sovietske a po ich boku i československé jednotky museli doslova krok za krokom prebíjať k československým štátnym hraniciam. Karpatsko-dukelská operácia tak nadobudla neobvyčajne ťažký a zdĺhavý charakter. Úporne sa bojovalo o každý horský hrebeň, terénnu vlnu, o každú osadu. Fašistické velenie si plne uvedomovalo nebezpečenstvo, ktoré mohlo pre jeho vojsko vyplývať z rýchleho preniknutia Sovietskej armády hlboko na Slovensko. Prijímalo drastické opatrenia na upevnenie obrany vlastných vojsk. Ťažký horský terén, navyše rozbahnený častými dažďami skorej jesene, a nedostatok komunikácií s tvrdým podkladom neobvyčajne sťažovali manévr útočiacich sovietskych a československých vojsk, ktoré sa cez obranu fašistov predierali s maximálnym nasadením a bojovali s nevšedným hrdinstvom.

V druhej polovici septembra sa na základe smerníc Hlavného stanu vrchného velenia postupne rozvinul útok všetkých vojsk 4. ukrajinského frontu. Navyše v jeho prospech pôsobilo aj pravé krídlo vojsk 2. ukrajinského frontu, prebíjajúce sa na horný tok rieky Tisy z územia Maďarska.

Pred 4. ukrajinským frontom stála neľahká úloha: horský terén a hlboko členená obrana nepriateľa, ktorú špeciálne útvary horthyovskej armády budovali od leta 1943. Jednotky frontu sa v neobvyčajne úporných bojoch sťažka prebíjali cez karpatské hrebene na Užhorod a Mukačevo.

1. gardová armáda generálplukovníka A. A. Grečka na pravom krídle frontu postupovala na severovýchodné Slovensko. 20. septembra 1944 dosiahla hlavný karpatský hrebeň a vstúpila na územie Československa. O deň neskôr — 21. septembra 1944 — po niekoľkohodinovom boji jednotky jej 3. horského streleckého zboru generálmajora A. J. Vedenina oslobodili prvú

československú obec — Kalinov. Začalo sa priame oslobodzovanie Československa Sovietskou armádou.

Napriek ohromnému úsiliu sa vojskám 1. gardovej armády postup do vnútra východného Slovenska na laboreckom smere v ďalších dňoch nepodaril. V priestore osád Kalinov, Habura a Čertižné prebiehali zdĺhavé boje s častými protiútokmi fašistických vojsk a frontová línia sa napokon stabilizovala až do druhej polovice novembra 1944.

V pásme 38. armády sa v druhej polovici septembra sovietske a československé jednotky húževnato prebýjali k hlavnému karpatskému hrebeňu — k československým štátnym hraniciam. V prvých dňoch októbra jednotky 67. streleckého zboru pod velením generálmajora I. S. Šmyga čiastočne prenikli na československé územie.

Neobyčajná významná historická udalosť nastala 6. októbra 1944. 1. československý armádny zbor v ZSSR vo včasných ranných hodinách dosiahol v Dukelskom priesmyku československú štátnu hranicu a dopoludnia všetky jednotky zboru vstúpili na pôdu rodnej vlasti. Zbor oslobodil Vyšný Komárnik a severne od Nižného Komárnika narazil na nové vopred vybudované pásmo obrany nepriateľa, opierajúce sa o ďalší horský hrebeň.

V nasledujúcich dňoch a týždňoch sovietske a československé jednotky zvädzali urputné boje o vyjdenie z hôr a dosiahnutie údolia Ondavy. Veliteľ frontu, v snahe preniknúť hlboko do priestoru východného Slovenska a potom ďalej k „ostrovu slobody“ vytvorenému Slovenským národným povstaním, niekoľkokrát zmenil smer hlavného úderu, hľadajúc slabiny obrany nepriateľa. Keď sa nepodarilo postúpiť pozdĺž hlavnej komunikácie Dukelský priesmyk — Svidník, veliteľ 38. armády preniesol hlavný úder do pásma 67. streleckého zboru v smere Nižná Pisaná — Kapišová — Svidník. Zbor posilnil dvoma streleckými divíziami, delostrelectvom a 12. tankovou brigádou, do ktorej sústredil tanky, ktoré ešte mala 38. armáda k dispozícii. V dňoch 25.—27. októbra 1944 sa v údolí potoka Kapišovka, ktoré vošlo do histórie pod názvom „Údolie smrti“, rozpútali neobyčajne kruté, obetiplné boje. Fašistické velenie, vidiac nebezpečenstvo prieniku sovietskych vojsk do priestoru Svidníka, nasadilo do boja všetky zálohy, medzi nimi najmä tankové jednotky a 12 delostreleckých batérií. V týchto bojoch, ktoré v celom priebehu karpatsko-dukelskej operácie patrili k najťažším, obe strany utrpeli veľmi veľké straty. Do krajnosti vyčerpané divízie 67. streleckého zboru postúpili do hĺbky 6 km, ale na severnom okraji osady Kapišovka sa ich postup definitívne zastavil. Pokračovať v útoku v daných podmienkach nebolo možné.

V tom čase vrcholil generálny útok fašistických okupačných vojsk proti ozbrojeným silám Slovenského národného povstania. Dňa 27. októbra padlo centrum Povstania — Banská Bystrica. Povstalecké ozbrojené sily ustúpili do hôr a začali partizánsku vojnu.

38. armáda po týždňoch mimoriadne ťažkých bojov v Karpatoch prešla do obrany. Ďalšiu útočnú činnosť vyvíjal iba jej 67. strelecký zbor a spolu

s ním naši vojaci. Týmto jednotkám sa podarilo na rozhraní novembra a decembra 1944 zatlačiť nepriateľa za riekou Ondavu. Na jej pravom brehu československé a sovietske jednotky potom zaujali pevnú obranu, aby sa pripravili na ďalšie boje.

* * *

Uskutočnenie karpatsko-dukelskej operácie vyvieralo z najčiršieho internacionalizmu Sovietskeho zväzu, jeho komunistickej strany, sovietskeho ľudu a ozbrojených síl voči bratskému ľudu Československa. Odzrkadľuje nielen hlbokú úctu krajiny Sovietov k národnooslobodzovaciemu protifašistickému zápasu československého ľudu, ale aj vysokú zodpovednosť Komunistickej strany Sovietskeho zväzu pred medzinárodnou robotníckou triedou za podporu svetového revolučného procesu. Všetky tieto skutočnosti rozhodujúcou mierou ovplyvnili ďalší vývoj našej národnej a demokratickej revolúcie a upevňovali vedúce postavenie robotníckej triedy na čele s jej predvojom — Komunistickou stranou Československa.

Karpatsko-dukelská operácia bola hlavnou formou vojenskej pomoci Sovietskeho zväzu Slovenskému národnému povstaniu. Umožnila dvojmesačnú obranu „ostrova slobody“ i prechod Povstania na partizánsku vojnu. Súdruh Gustáv Husák v tejto súvislosti podčiarkol, že aj „*morálne veľmi pomohla povstaleckým silám, udržiavala ich vieru, že nie sú osamotené, že Sovietská armáda stojí po ich boku*“.⁶ O celkovom vojenskom význame boja o Východné Karpaty veľmi výstižne napísal maršal Sovietskeho zväzu A. A. Grečko: „... *po prvýkrát v dejinách vojen prekonali obrovské masy vojsk za pomerne krátky čas takú mohutnú prírodnú prekážku, a to v celej hĺbke Karpát, na úseku širokom vyše 300 kilometrov. Hlavný podiel na tomto úspechu malo spojenie vysokej morálky vojsk s vynikajúcim bojovým výcvikom, veľké vypätie fyzických i morálnych síl, správne technické vybavenie, smelé operačné i taktické manévry a rázna bojová činnosť.*“⁷

V Karpatoch spôsobila Sovietska armáda fašistickému nepriateľovi ťažkú porážku a vytvorila si predpoklady na ďalšie rozvíjanie oslobodzovacích bojov na karpatsko-pražskom smere, na oslobodenie Československa.

V karpatsko-dukelskej operácii — po boku sovietskych jednotiek 38. armády bojoval aj 1. československý armádny zbor v ZSSR pod velením generála Ludvíka Svobodu. Bol som v radoch príslušníkov zboru v ženijnom prápore. V čase vypuknutia Slovenského národného povstania bol zbor v zostave 18. armády generálporučika J. P. Žuravleva, ktorá bola súčasťou 4. ukrajinského frontu a nachádzal sa v priestore Starého Sambora.

Keď sme sa dozvedeli o tom, že slovenský národ povstal proti fašistom a ich domácim prísluhovačom, zmocnila sa nás všetkých obrovská radosť

⁶ Husák, G.: c. d., s. 276.

⁷ Grečko, A. A.: *Přes Karpaty*. Praha 1971, s. 243.

a nadšenie. Boli sme hrdí na svoju vlasť, na náš ľud a jeho najuvedomelejších príslušníkov — komunistov, na organizátorku protifašistického odboja a jeho vedúcu silu — komunistickú stranu.

Keď náš armádny zbor po vypuknutí Povstania prešiel do podriadenosti 38. armády 1. ukrajinského frontu a presunul sa do priestoru Krosna, horeli sme túžbou čím skôr vyraziť po boku sovietskych vojakov proti fašistom a pomôcť povstaleckému Slovensku v jeho nerovnom boji s nenávideným protivníkom.

Učili sme sa od svojich bojových druhov — sovietskych vojakov hlbokému vlastenectvu, bojovať proti fašistickému nepriateľovi rovnako statočne, mužne a udatne. Boli naším žiarivým vzorom a my sme sa im snažili zo všetkých síl vyrovnáť.

V karpatsko-dukelskej operácii v spoločných bojoch sovietskych a československých vojakov proti fašistickému nepriateľovi sa zrodilo a upevnilo spojenectvo a triedne bratstvo nášho ľudu s ľudom Sovietskeho zväzu i nerozborná bojová družba Československej ľudovej armády so Sovietskou armádou. Túto skutočnosť výstižne vyjadril Klement Gottwald slovami: „... na Dukle sa zrodilo heslo, ktoré pevne vošlo do citenia i do vedomia nášho ľudu — So Sovietskym zväzom na večné časy! So Sovietskym zväzom a nikdy inak!“⁸

Uskutočnenie a rozvíjanie tohto odkazu predstavuje záruku našich národných a štátnych istôt, záruku našej socialistickej prítomnosti i budúcnosti. „V spojenectve so Sovietskym zväzom“ — zdôraznil súdruh Husák v Správe ústredného výboru XVI. zjazdu KSC — „sa naplňajú najbyťostnejšie záujmy a túžby nášho ľudu. Československí komunisti, naše národy vysoko oceňujú úlohu Sovietskeho zväzu ako rozhodujúcej opory socializmu, všetkého revolučného a pokrokového, ako nádeje a garanta mierového vývoja... Spojenectvo a úzka spolupráca so Sovietskym zväzom sú pre nás nielen revolučným odkazom, ale aj živou súčasťou, sú istotou, o ktorú opierame svoje plány a perspektívy ďalšieho vývoja.“⁹

Deň vstupu 1. československého armádneho zboru v ZSSR v Dukelskom priesmyku na pôdu rodnej vlasti — 6. október — sa stal Dňom Československej ľudovej armády a oprávnené sviatkom všetkého nášho ľudu. Po úspešnej skúške v karpatsko-dukelskej operácii v duchu tradícií bojov pri Sokolove, Kyjeve, Rude, Bielej Cerkvi a Žaškove, napriek intrigám benešovskej buržoázie, ďalej mohutneli rady príslušníkov nášho armádneho zboru, do ktorého vstupovali ďalší a ďalší príslušníci domáceho odboja. Svojou účasťou na oslobodzovaní Československa po boku Sovietskej armády zbor výrazne posilnil protifašistický odboj nášho ľudu, orientovaný v duchu politiky Komunistickej strany Československa. Jeho účasť v bojoch na pôde

rodnej vlasti predstavovala rozhodujúcu protifašistickú ozbrojenú aktivitu nášho ľudu a podiel našich národov na porážke fašizmu a vlastnom oslobodení. Vytvorenie 1. československého armádneho zboru v Sovietskom zväze, spoločné boje so sovietskymi vojakmi a jeho ďalšie budovanie so sovietskou pomocou i celá jeho slávna bojová cesta — to všetko umocňovalo a znásobovalo nádeje československého ľudu na národné a sociálne oslobodenie. Vojaci 1. československého armádneho zboru v ZSSR bojovali za oslobodenie svojej vlasti — nie však buržoázneho Československa, ale za novú sociálne spravodlivú Československú republiku. Tieto skutočnosti v súlade s cieľmi politiky Komunistickej strany Československa, vychádzajúcej zo životných záujmov robotníckej triedy a širokých mas pracujúcich, veľmi pozitívne vplývali na rozvíjanie našej národnej a demokratickej revolúcie.

1. československý armádny zbor v ZSSR sa v duchu Košického vládneho programu oprávnené stal základom budovania novej československej armády.

* * *

Všetci tí, čo prežili nesmierne útrapy a hrôzy vojny, čo prešli jej ohňom, krvácali v bojoch proti fašizmu a denne sa lúčili so svojimi spolubojovníkmi — najvernejšími priateľmi, ktorí obetovali svoje životy za našu slobodu a šťastnú budúcnosť, verili, že ľudstvo už nikdy nedovolí, aby sa hrôzy vojny znova opakovali.

Druhá svetová vojna si vyžiadala obrovské obete. Nová vojna, vedená mnohonásobne ničivejšími prostriedkami, by sa s jej dôsledkami pre ľudstvo s ňou nedala porovnať. Preto je v záujme národov našej planéty zabrániť rozpútaniu nového svetového požiaru, aby sa zachovala ľudská civilizácia.

Komunistická strana Československa dôsledne presadzuje leninský princíp jednoty budovania a obrany socializmu. XVI. zjazd KSC vytýčil úlohu sústavne posilňovať a upevňovať obranyschopnosť našej krajiny, podieľať sa na zabezpečovaní internacionálnej obrany socializmu a na upevňovaní svetového mieru.

Toto úsilie je dôležitým príspevkom ČSSR a jej ľudovej armády k riešeniu kľúčových otázok dneška. Imperializmus na čele s americkou Reaganovou administratívou v snahe zastaviť revolučné procesy vo svete, dobyť späť stratené pozície a obrátiť chod dejín, prešiel do útoku proti socializmu a spoločenskému pokroku. Rozpútal akcie proti uvoľňovaniu medzinárodného napätia, usiluje sa obnoviť studenú vojnu, za každú cenu dosiahnuť vojenskú prevahu nad krajinami reálneho socializmu a nevídaným zbrojením vytvárať podmienky pre agresiu a vojnový konflikt.

Za tejto krajne nebezpečnej situácie stúpa závažnosť dôsledného a energického boja za odvrátenie vojnového nebezpečenstva a ozdravenia vzťahov medzi štátmi.

Na nebezpečnú politiku imperializmu, ktorá si nezodpovedne zahráva s osudom ľudstva, odpovedá Sovietsky zväz a socialistické štáty neúnavnou mierovou politikou. Potvrďuje to celá séria iniciatívnych návrhov predlo-

⁸ Gottwald, K.: *Spisy, 1949 — 1950*. Praha 1951, s. 137.

⁹ XVI. zjazd KSC. *Správa o činnosti strany a vývoji spoločnosti od XV. zjazdu KSC a ďalšie úlohy strany*. Bratislava 1981, s. 64 — 65.

žených v záujme mierového vývoja ľudstva na prerokovanie štátom a národom sveta. V Politickej deklarácii prijatej na zasadaní Politického poradného výboru krajín Varšavskej zmluvy, ktoré sa konalo v januári 1983 v Prahe, sa opäť potvrdilo pevné rozhodnutie krajín socialistického spoločenstva usilovať sa o zachovanie mieru, rozvíjanie priateľských vzťahov s ostatnými štátmi a riešenie všetkých spoločných otázok mierovým rokovaním. Významná mierová iniciatíva bola vyjadrená i v spoločnom vyhlásení, prijatom na stretnutí vedúcich stranických a štátnych činiteľov Bulharska, Československa, Maďarska, NDR, Poľska, Rumunska a Sovietskeho zväzu v júni 1983 v Moskve. „*Účastníci stretnutia,*“ hovorí sa v dokumente, „*považujú za kľúčovú otázku dneška okamžité zastavenie horúčkovitého zbrojenia a prechod k odzbrojeniu, najmä jadrovému. Sú toho názoru, že treba urobiť všetko na uskutočnenie týchto naliehavých cieľov, na záchranu mieru, civilizácie a života na zemi. Potvrdzujú svoje odhodlanie vynaložiť všetko úsilie na vyriešenie týchto problémov rokovaním.*“¹⁰

V súvislosti so svojou mierovou iniciatívou štáty Varšavskej zmluvy však zároveň dôrazne pripomínajú, že nedovolia nikomu získať nad nimi vojenskú prevahu, že v prípade agresie imperializmu budú ich ozbrojené sily brániť socializmus so všetkou rozhodnosťou, že na to majú dostatok síl a prostriedkov. Závažné je v tomto smere vyhlásenie generálneho tajomníka ÚV KSSZ, predsedu Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR súdruha Jurija Andropova na júnovom zasadaní ÚV KSSZ v roku 1983: „*Budeme robiť naďalej všetko nevyhnutné na zaručenie bezpečnosti svojej krajiny, našich priateľov a spojencov, budeme zvyšovať bojovú silu sovietskych ozbrojených síl — mocného faktora zadržovania agresívnych snáh imperialistickej reakcie.*“¹¹

Vedenie našej strany a štátu sa so závermi a postupom Sovietskeho zväzu, ako i s líniou vypracovanou na rokovaníach predstaviteľov krajín Varšavskej zmluvy plne stotožňuje a iniciatívne ich podporuje. Prejavuje mimo-riadnu starostlivosť o zdokonaľovanie obranyschopnosti ČSSR, o upevňovanie internacionálnej obrany socializmu.

Rozhodujúcu úlohu v tomto smere plní Československá ľudová armáda. Vďaka nepretržitej starostlivosti vedenia strany a štátu a jeho modernému ekonomickému potenciálu má naša armáda všetko, čo potrebuje na plnenie náročných úloh obrany. Príslušníci armády vyvíjajú hlavné úsilie na majstrovské ovládanie zbraní a bojovej techniky, na zvyšovanie efektívnosti výcviku, na dosahovanie dobrých a výborných výsledkov v bojovej a politickej príprave. Je to cesta k ďalšiemu rastu bojovej sily Československej ľudovej armády, k tomu, aby v nerozbornom zväzku armád Varšavskej zmluvy na čele so Sovietskou armádou bola kedykoľvek pripravená ubrániť vlasť a socializmus proti akémukoľvek agresorovi.

¹⁰ Pravda 29. júna 1983, s. 1. Spoločné vyhlásenie účastníkov moskovského stretnutia.

¹¹ Pravda 18. júna 1983, s. 7. Prejav generálneho tajomníka ÚV KSSZ Jurija Andropova na zasadaní Ústredného výboru KSSZ 15. júna 1983.

Hlavným zdrojom pozitívnych výsledkov pri upevňovaní bojovej a mobilizačnej pohotovosti a pripravenosti Československej ľudovej armády je prehlbovanie vedúcej úlohy strany vo všetkých oblastiach života a činnosti jednotiek, útvarov a štábov, nepretržité upevňovanie ideovej, akčnej a organizačnej jednoty armádnej straníckej organizácie. Stranícke organizácie svojou aktívnou ideologickou prácou, neúnavnou bojovnosťou za všetko nové, progresívne, svojím vplyvom na život a činnosť vojsk predstavujú nenahraditeľný zdroj rastu ich politickej vyspelosti a bojovej sily. Tak ako v karpatsko-dukelskej operácii takmer 500 komunistov osobným príkladom strhávalo ostatných príslušníkov 1. československého armádneho zboru v ZSSR do neohrozeného boja proti fašizmu, k odvahe, chrabrosti a statočnosti, tak dnes komunisti v ČSLA osobným príkladom vedú ostatných vojakov k dosahovaniu čoraz lepších výsledkov pri plnení náročných úloh bojovej a politickej prípravy.

Československá ľudová armáda verná dukelskej tradícii sa nepretržite učí od Sovietskej armády. Jej slávna história a súčasnosť, bohaté bojové skúsenosti a výsledky dosahované vo výcviku a výchove inšpirujú našich vojakov k plneniu povinností.

Naši a sovietski vojaci sa spoločne učia bojovať a víťaziť, pevne bok po boku chránia socializmus a mier. Tradície spoločného boja proti fašizmu a obrany socialistických výmožeností nás zaväzujú ďalej upevňovať naše priateľstvo so Sovietskym zväzom, prehlbovať bojovú družbu a spoluprácu so slávnou Sovietskou armádou.

Návrat

O Dukelskom priesmyku som sa prvýkrát dozvedel v škole, na hodine zemepisu. Učiteľka nám rozprávala, že cez Karpaty vedie sedem priesmykov: Jasinský, Vyškovský, Verečský, Užocký, Ruský, Lupkovský a Dukelský.

Najviac ma vždy zaujímal Dukelský. Azda preto, že ďalej už boli Tatry, ktoré sa „delili“ na množstvo štítov a vrchov.

Keď som vyrástol, dozvedel som sa viac. O tom, že cez Dukelský priesmyk prechádzali vojská Suvorova a Kutuzova, o bojoch ruských vojakov generála Brusilova, o tom, že i tam sú chudobné podhorské dedinky práve také ako naša neďaleko Užského priesmyku. Vedel som aj to, že kdesi blízko sa nachádza mesto Svidník, cez ktoré preteká rieka Ondava. Iba jedno mi nikdy nezišlo na um, že raz tadiaľto pôjdem so samopalom a spolu s červenoarmejcami si budem kliesniť cestu domov. Nemohol som to vedieť, pretože ešte nebola vojna — bol mier a nikto netušil, čo sa stane o niekoľko rokov.

Potom to prišlo.

Ťažko sa síce bolo rozhodovať osemnásť — dvadsaťročným chlapcom. Išli sme však za hlasom svojich dedov a pradedov, za hlasom svojho srdca.

Najprv sme chceli odísť do hôr a bojovať proti fašistickým votrelcom (bolo to v lete roku 1942 a boli sme šiesti). Táto myšlienka nás celkom opantala; zdala sa nám opodstatnená a správna. Poprosili sme o radu zaslúžilých komunistov. A tu nám najstarší z nich, kováč Pavlík, povedal:

— Odísť do hôr je jednoduché, ale čo potom? Kto vás bude zásobovať? Kde vezmete zbrane, strelivo?

Pavlík, bývalý červenoarmejec slávnej divízie, ktorej velil Čapajev, nám dával ešte veľa ďalších otázok. Ani na jednu sme nevedeli odpovedať. Predstavovali sme si všetko veľmi jednoducho, azda viac romanticky. Veď sme nemali ani poňatia o partizánskom spôsobe boja, o taktike, o živote v tyle nepriateľa.

— Nie, chlapci, — povedal nám tento múdry človek, — doma zostať nemôžete. Verím, že raz budete bojovať v našich lesoch, ale teraz na to nie sú podmienky. Najprv musíte nájsť cestu k partizánom alebo k Červenej

armáde, absolvovať bojovú školu, získať skúsenosti a kým sa vrátite, aj tu nastanú iné pomery.

Dlho nám ešte radil starý kováč a my sme pochopili, že cesta k slobode vedie iba cez Sovietsky zväz.

Čoskoro nás poslali na východný front. Bola to dlhá cesta, kým sme sa dostali k Červenej armáde, potom do Buzuluku a Jefremova a odtiaľ späť. Bojovali sme na fronte i v tyle nepriateľa a po spojení s Červenou armádou sme sa ocitli v 1. čs. armádnom zbore v Dukelskom priesmyku.

* * *

Jaslisko — malá poľská dedina. Všade plno debien od munície, autá, konské povozy. A blato. Medzi tým pobehujú zdravotníci, pohoniči, vodiči. S jedným, čo viezol patróny z Krosna, som pricestoval aj ja. Obzerám sa, kde je kuchyňa, pretože som poriadne vyhladol a vtom sa pri mne pristaví nejaký kapitán.

— Koho hľadáš?

Bol to asi tridsaťročný, vysoký, chudý muž. Prezrel si ma od hlavy po päty. Niečo sa mu na mne nepozdávalo. Pravda, bol som oblečený všelijako, ale to malo svoju príčinu. Keď sme sa vrátili z tylu nepriateľa, pri rozlúčke v Sanoku prišiel za mnou sovietsky partizán. Chvilu si ma obzeral, potom vraví:

— Počúvaj, braček! Máš celkom novú uniformu a moja je stará, dotrhaná. Som invalid, pôjdem domov a tam, sám vieš ako, všetko zničené, spálené. Ty si zdravý, ideš na front, dostaneš inú uniformu. Davaj, pomeňajem!

— Dobre, — vravím. — Presvedčil si ma, zober si ju a uži v zdraví. — A vymenili sme starú uniformu za novú a ja som bol rád, že som mu pomohol.

Pozrel som sa na kapitána, vyzeral ako zo škatuľky. Nová rovnošata, nabľýskané hviezdičky, na nohách poltopánky. Chcel som mu vyrozprávať môj príbeh, potom mi ale napadlo, že aj tak by to nepochopil.

— Hľadám nejaký štáb, — vravím, — alebo veliteľstvo.

— Doklady máš?

Vytiahol som z vrecka „udostoverenie“, „pufovku“ (potvrdenie a cestovný príkaz), bojovú charakteristiku. Takmer mi to vytrhol z ruky, potom naznačil, aby som išiel za ním. Vošli sme do akejsi chalupy.

— Hm, — ohrnul nos, hľadiac do papierov, keď sa usadil za stôl. — Partizán! — povedal prenikavo upierajúc na mňa pohľad. — Desiatnik! — premeriaval si ma. — Prečo nemáš dištinkcie? — opýtal sa chladno. — Akú ste tam mali disciplínu? Takých treba degradovať!

Pozrel som sa na neho. Žiadne vyznamenanie, ani stužka. Chcel som sa ho opýtať, na ktorom fronte si „vyslúžil“ hodnosť on, ale namiesto toho som mu začal vysvetľovať, že podľa predpisu bolo v tyle nepriateľa zakázané nosiť hodnosť.

Zbadal som štábneho kapitána.

— Počkajte vonku, o chvíľu vás zavoláme, — povedal a kývol hlavou. Kapitán vyskočil spoza stola, postavil sa do pozoru a hľadel rozpačito na nás.

Sadol som si na lavičku a začal šúľať cigaretu. Z takého „uvítania“ som bol sklamaný aj nazlostný. Mrzelo ma, že som nezostal s ostatnými partizánmi v Krosne. Stretol som však známeho vodiča, ktorý viezol patróny a v kabíne bolo iba jedno miesto.

Zrazu pri mne zastal akýsi podporučík a vraj, čo tu robím. „Teraz,“ myslím si, „dostanem ešte od toho, že som nepozdravil!“ Aké však bolo moje prekvapenie, keď som zbadal, že je to môj bratanec Vasil Valo! Odišiel do Sovietskeho zväzu ešte v roku 1940 a odvtedy sme sa nevideli. Spoznal ma hneď, len sa čudoval, že mám takú ošúchanú rovnošatu.

Dozvedel som sa, že je spravodajským dôstojníkom práporu 3. čs. brigády, ja som povedal, že práve čakám na degradáciu.

— Kapitán Knott, — konštatoval Valo. — Prišiel z Londýna, ešte ani nevystrelil, ale každého by chcel degradovať. Ale nič si z toho nerob. Štábny kapitán Dočkal, ktorého si videl, náčelník štábu 3. brigády, je rozumný človek.

O chvíľu som počul zvýšené hlasy a úryvky viet:

„... už druhý rok bojuje... veliteľ prieskumu partizánskeho oddielu... a vy...“ Rozoznal som aj kapitánov hlas: „Nemohol som vedieť... myslel som...“

— Prezreli sme si vaše doklady, pán desiatnik, a dozvedeli sme sa, že máte veľké skúsenosti, — prehovoril náčelník štábu, keď som opäť vstúpil. Potom mi oznámil, že podáva návrh na povýšenie, vyznamenanie a na určenie do funkcie veliteľa hľbkového prieskumu brigády. Kým som stačil niečo povedať, ozval sa Valo.

— Bol si takmer pol roka v tyľe, poznáš Nemcov a teraz ich budeš vodiť sem!

— Teda chytať „jazzykov“? — opýtal som sa, aj keď to bolo zbytočné a obaja sa rozosmiali.

Takto sa to začalo.

II.

V tom čase panovala medzi jednotkami neobyčajná nálada. Správa, že náš zbor bojuje v blízkosti štátnych hraníc letela rýchlosťou vetra a pôsobila priam fascinujúco. Tí, čo sa vracali z nemocníc, boli radi, že sa zúčastnia v bojoch o prechod hraníc. Mnohých z nemocnice ani neposlali, ale jednoducho prišli sami. Dnes už asi ťažko pochopí vtedajšiu situáciu ten, kto to neprežil. Ranení odmietali odísť do nemocnice a keď im zdravotník ošetril rany, išli znovu do boja. Každý z nich hlboko miloval život, ale

vrúcne miloval aj svoju vlasť, ktorá bola na dosah ruky. Prichádzali sem vojaci z nemocnice, z tyľu, po spojení sa s frontom aj partizáni. Prišli aj príslušníci nášho oddielu z Krosna. Niektorí prosili, aby som ich zobral k prieskumníkom. Nemohol som, mal som plný stav. Boli sme piati: slobodník Sirak, vojaci Ivančík, Kočuta a Šimek. Potom mi ešte prideliť ženistu, volal sa Simko.

— Malá jednotka, ale veľká sila, — povedal žartom náčelník štábu, keď som mu predstavil svojich bojovníkov, ktorých som si sám vybral. — Ak si budete rozumne počínať, môžete pre brigádu veľa urobiť, — dodal už vážne a hneď nám vysvetlil, čo sa od nás požaduje.

V tom čase prebiehala v prieskumných jednotkách veľká reorganizácia. Spočiatku boli v brigádach spravodajskí dôstojníci, prieskumné roty a jazdecké eskadróny. Prápory mali aj spravodajských dôstojníkov a prieskumné čaty. V priebehu bojov sa však táto organizácia neosvedčila. Už v prvom boji pri Machnówke bol ťažko ranený náčelník prieskumu prvej brigády poručík Wojtech Erban. Veľa prieskumníkov zahynulo alebo bolo ranených. Aj nedostatočný prieskum nepriateľských postavení zapríčinil, že naše jednotky utrpeli citeľné straty. Velenie vyvodilo z týchto nedostatkov poučenie a v ďalších bojoch venovalo prieskumníckej činnosti veľkú pozornosť. Začalo organizovať prieskumné skupiny, hliadky a hľbkový prieskum. Prieskumníkov vyberali z radov frontových vojakov a bývalých partizánov, boli to odvážni a skúsení bojovníci.

V tom čase mal už náš zbor niekoľko preslávených prieskumníkov, ako rotmajstra Cheminca, čatára Hegeduša, desiatnika Valentu, slobodníka Klevca, Svitka a ďalších. Aj moji chlapci boli skúsení bojovníci, aj keď z prieskumníckej činnosti veľa skúsenosti nemali.

Keď sme prišli do prvej línie, stála pred nami kóta 460 medzi poslednými poľskými osadami Zydranowou a Barwinkom. Posledné obce, ktoré už naše jednotky oslobodili a výšina, za ktorou už bola československá štátna hranica. A za ňou — ako vtedy sladko zneli tieto slová — rodná zem, náš domov!

Na výšine sa však upevnil nepriateľ. A našou úlohou bolo vyhnať ho odtiaľto.

Popoludní som odišiel nadviazať kontakty s našimi susedmi — prieskumníkmi 359. streleckej divízie. Pred zemľankou štábu sedel mladý červenoarmejec, hral na harmonike a polohlasne spieval. Keď som povedal, koho hľadám, predstavil sa mi seržant Vasilij Orlov. Čoskoro nás obkolesili ďalší prieskumníci. Pevné stisky rúk a smelé pohľady budili dôveru. Stretnutie bolo krátke, vymenili sme si niektoré informácie a dohodli sa na ďalšej spolupráci.

V noci sme sa vydali k nepriateľským postaveniam. Výsledky nášho pozorovania boli nepriaznivé. Od neustálych dažďov bol terén rozbahnený a nepriateľská obrana súvislá, s husto rozostavenými strážami. Podarilo sa nám však zistiť, že nepriateľ nemá drôtené zátarasý.

Okolo desiatej hodiny sa začal útok. V pekle paľby útočia, vtedy už legendárni velitelia rôť — podporučíci Bilej a Steiner so svojimi samopalníkmi. O kúsok ďalej ničia nepriateľské odpory Balandovi a Švajkovi bojovníci. Hitlerovci sa zúrivo bránia, vrhajú proti útočiacim jednotkám lavíny striel, granátov a mín. Pod vrcholom kóty sa útok spomalil, paľba nepriateľských guľometov zosilnela. Napriek veľkému úsiliu sa dosiahol len čiastočný úspech.

Toho dňa zahynuli hrdinskou smrťou podporučík Gábor, rotmajster Logojda, rotný Polák, vojaci Švaliga, Stuchlej, Pinkala, Švec, Sidej, Hagara, Polončák. Zahynul i odvážny a chrabrý veliteľ práporu 359. streleckej divízie poručík Alexej Ivančenko, nadporučík Ivan Chutin, poručík Dimitrij Rjabcov, červenoarmejci Ivan Rubrak, Vasilij Skotnikov, Jurij Kurtin.

Na druhý deň prechádzala výšina niekoľkokrát z rúk do rúk. Až pred večerom, keď došli posily, bola definitívne dobytá.

V noci sme znovu vyrazili k nepriateľským postaveniam. Pokúšali sme sa získať zajatca, ale bezúspešne. Nemci zosilnili strážu a tie vystreľovali svetlice a na každý podozrivý pohyb reagovali silnou paľbou z guľometov. Viac šťastia mali rotmajster Cheminec a čatár Hegeduš, ktorým sa podarilo priviesť dvoch zajatcov. Títo vypovedali, že v priebehu dvoch dní Nemci stratili päťdesiat percent vojakov a dôstojníkov. Zajatci boli radi, že vyviazli so zdravou kožou.

Nad ránom, keď sme sa vracali späť, narazili sme v zákope na dve, vedľa seba ležiace postavy: nemeckého vojaka a nášho poručíka. Nazdávali sme sa, že zahynuli v boji zblízka. Ako sme sa dozvedeli, poručík v noci predpokladal, že je to náš spiaci vojak, ľahol si k nemu a zaspal. Vysvitlo, že je to zabitý Nemec.

Ráno sme sa stretli so sovietskymi prieskumníkmi. Rozprával som im, v akom strachu, neistote a nebezpečenstve žijú naši ľudia na okupovanom území a ako túžobne očakávajú slobodu. Aj o tom, ako sme prechádzali cez front, keď sa náš partizánsky zväzok Stalin — Šukajev v polovici septembra 1944 presunul na stredné Slovensko a pri našom oddiele nechal ťažko ranených. Vtedy sa zdalo, že príchod frontu je otázkou niekoľkých dní. Front sa však „zastavil“ a my sme sa s ranenými ocitli vo frontovom pásme, obklopení zo všetkých strán nepriateľom. Museli sme sa prebíjať na druhú stranu, ťažko ranených niesť na nosidlách. Inak ich čakala istá smrť. Bola to cesta plná zúfalstva a nepredstaviteľných ťažkostí.

— Čoskoro vyženieme fašistov aj z vašej vlasti, — povedal rozhodne seržant Orlov.

V noci sme opäť vyrazili k nepriateľským postaveniam. Liezli sme po strmom svahu, keď sa ženista Simko pošmykol a sklúzol do akejsi jamy. Keď sme ho vytiahli, bol celý doškriabaný. Najhoršie bolo, že si Simko vykĺbil nohu a pri páde rozbil mínohľadačku. Odoslal som Kočutu a Ivančika s raneným a so Sirakom a Šimkom sme sa plazili ďalej. Vrátiť sme sa nemohli — štáb brigády potreboval „jazyka“.

Sirak vyrúbal stromček a vystrúhal z neho tyč. Šmátral ňou pred sebou a dúfal, že objaví mínu. Tyč narážala na kamene a veľmi škripala. Nepriateľ začal vystreľovať biele rakety, zaštekali guľomety. Červené bodky svietiacich striel zmätene poletovali na všetky strany a s nepríjemným hvízdaním preletovali nad našimi hlavami.

Zrazu strelba prestala. Čoskoro sme počuli akýsi neobyčajný šramot. Usúdili sme, že sa hitlerovci pripravujú na nový útok. Potvrdil to napokon i ranený nemecký vojak, ktorého sme objavili medzi mŕtvymi. Bol to náš prvý zajatec. Ošetrili sme ho a odniesli na naše poľné obväzište. Krvácal a sotva rozprával. Prv než svojmu zraneniu podľahol, povedal: „Náš veliteľ nariadil dobyť kótu späť. Mne už na tom nezáleží, ale s vami bude koniec, lebo naši zaútočia s takou silou, že nevydržíte.“

Ráno sa ukázalo, že výpoveď zajatca bola pravdivá. Nemci naozaj zaútočili s ohromnou silou. Najprv kdesi pri Vyšnom Komárniku niekoľkokrát zaduneli výstrely nepriateľských diel. Na našej strane bol pokoj, viditeľnosť sa zlepšila, pretože dážď prestal. Napriek tomu napätie rástlo. Kým sa začal útok, poslali nás na úsek, kde boli nováčikovia. Sotva sme zaľahli do zákopu, objavila sa nepriateľská rojnica.

— Je ich veľa. Vydržíme? — pýtal sa ma polohlasne nováčik pri ťažkom guľomete.

— Musíme, — odpovedal som. — Bolo aj horšie a vydržali sme.

Nepriateľská rojnica sa priblížila asi na 300 metrov. Vpravo od nás zaračotal ťažký guľomet. Nemci sústredili pozornosť tým smerom. O nás ešte nevedia. Keď postúpili o ďalšiu stovku, dal som povel: — Páľ! Maxim sa zbavuje prvého pásu. Jeden z nováčikov nabíja nový pás. Rojnica je akoby pribitá k zemi. Teraz už štekajú oba ťažké guľomety. Guľomet narúša len hlas radistu slobodníka Ivana Bemбилu, ktorý volá veliteľa práporu: — Rieka, tu potok! Rieka, tu potok! Mám dôležitú správu! Prepínam!

V doline pod kótou sme objavili prápor nepriateľskej pechoty, ktorá sa pripravovala udrieť na našich zboku. Útočiaca rojnica mala byť vnaďidlom, aby odpútala našu pozornosť. Teraz radista hlási súradnice.

Útočiaci Nemci robia ešte niekoľko pokusov, ale márných. Guľomety ich kosia, vo vzduchu zasipeli naše míny. Nastáva panický útek. Ešte horšie skončili tí pod kótou. Kým stačili vyraziť, dostali plný mínometný zásah. Z celého práporu sa zachránilo iba niekoľko jednotlivcov, ktorým sa podarilo utiecť.

Bol to posledný pokus nepriateľa na poľskom území pred našou hranicou. To sme však mohli konštatovať až na druhý deň. Vtedy — bolo to 5. októbra — ešte nikto nemohol tušiť, aký bude ďalší priebeh udalostí. Bol to pre nás ťažký deň. Už v prvých dvoch dňoch bojov pred hranicou bolo zničených dvanásť našich tankov, v ďalších dňoch boli potom vyradené i ostatné. Ich osádky sa zväčša zachránili, ale pešie jednotky prišli o veľkú podporu v boji — o svoje tanky. Citeľné straty utrpeli aj prieskumníci. Zahynul odvážny prieskumník Michal Lesko, ktorý začínal už pri oslobodení Kyjeva a iný —

Ivan Čmouš, bol ťažko ranený. Našli sme aj telá ďalších dvoch prieskumníkov. Nemci ich poliali benzínom a zapálili. Z našej hliadky bol ranený ženista Simko.

III.

Keď Simka odviezli do nemocnice, už nás bolo len päť. Ešte v ten istý deň som si však vybral skúseného ženistu Fedora Kováča a v noci sme na prieskum znovu vyrazili šiesti. Štáb brigády nariadil chytiť zajatca. Šťastie nám však nezičilo. Narazili sme na nástrahu, strhla sa zúrivá prestrelka, z ktorej sme vyviazli len zázrakom. Keďže sme boli prezradení, museli sme sa vrátiť. Ale ako to už niekedy býva, pomohla náhoda. Dostal sa nám do rúk nemecký spojár, ktorý zablúdil. Pri výsluchu povedal, že fašisti presúvajú časť síl, hlavne delostrelectvo a tanky na západ, kde im sovietske jednotky v priestore Dľhoňa hrozia preniknúť do tyľa. Potvrdil to i ďalší zajatec, ktorého chytili prieskumníci 1. brigády.

Nad ránom sa k nám dostavil podporučík Valo. Bol ustatý, ale veselý, priam prekypoval radosťou. Dozvedeli sme sa od neho, že smerom k štátnej hranici vyrazila prieskumná hliadka pod velením čatára Nabiljaka. Našou úlohou bolo preniknúť lesmi k Vyšnému Komárniku. O priebehu ďalších udalostí som sa dozvedel neskôr.

Dňa 6. októbra 1944 v ranných hodinách vyrazila prvá hliadka, ktorú tvorili: čatár Nabiljak, desiatnici Tyrek a Počil, vojaci Kučeravý, Nemrych, Heyde, Lubela, Mazur a dvaja ženisti. Cestou ich však spozorovali Nemci, začali páliť, pričom rozstrieľali žrd a štátnu zástavu. Keď prieskumníci zlikvidovali nepriateľský odpor a ženisti urobili priechod v mínovom poli, pokračovali ďalej. Okolo piatej hodiny ráno, západne od miesta, kde je dnes colnica, dosiahli štátne hranice. Nabiljak odoslal spojku so správou pre veliteľa 2. práporu, vztýčil improvizovanú štátnu zástavu a postupoval s prieskumníkmi ďalej do vnútrozemia.

Improvizovaná zástava! Nabiljak farebnými ceruzkami nakreslil na biely papier, vytrhnutý z bloku, zástavu, odlomil zo stromu konár a papier pripichol na jeho kýpeľ.

Okolo ôsmej hodiny prenikli naše jednotky mínovými poliami, zničili nepriateľské odpory, prekročili štátne hranice a vstúpili na pôdu vlasti. Prvú správu o prekročení hraníc podal spojár Ivan Bembylo. Čoskoro sa na hranicu dostavil v obrnenom aute čatár Rudolf Belavý, ktorý priviezol zvláštnu zásielku. Bola to československá štátna zástava, transparent a hraničný stĺp so štátnym znakom.

Odlišná bola situácia v smere postupu našej prieskumnej hliadky. Vyrazili sme zo Zyndranovej ešte za tmy. Vpredu postupoval ženista Kováč s mínohľadačkou. Za nami samopalná jednotka v sile slabej roty. Kráčali sme rozbahneným terénom, obchádzali jamy po výbuchoch naplnené vodou. V blízkosti hranice sme narazili na naše zničené tanky. Bolo ich päť alebo

šesť. Okolo nich a potom ďalej k hranici ležali mŕtvi nemeckí vojaci. Poďľa všetkého Nemci na tomto úseku vôbec nezbiehali svojich zabitých. Čoskoro sa ozvali nemecké guľomety. Boj trval asi pol hodiny. Nemci potom ustúpili a my sme pokračovali v určenom smere.

Štátne hranice sme prekročili na miestach pod kótou, na ktorej sa teraz nachádza vyhladková veža. Okolité lesy boli zničené paľbou nášho delostrelectva. Kováč postupoval stále dopredu a skúmal terén. Starostlivo skúmal pôdu a súčasne vyznačoval cestu v smere postupu. Pred nami sa objavila prvá obec na našom území — Vyšný Komárnik. Okolité polia a lúky boli posiate zákopmi palebných postavení, z ktorých ešte niekoľko hodín predtým strieľalo nemecké delostrelectvo. Bolo tu okolo stovky jam po výbuchoch granátov a mín nášho a sovietskeho delostrelectva. Dedina však bola pomerne málo poškodená.

Z jednej stodoly vybehol chlap. Veľmi sa naľakal, ale potom videl, že nie sme Nemci a hneď nás informoval, že v dedine sú ešte fašisti.

Vyrazili sme cez dedinu v rojnici. Odrazu zarachotila dáyka zo samopalu. Začali sme páliť. Onedlho sme zbadali nepriateľských vojakov. Pobehovali medzi poslednými chalupami strieľajúc len tak, pánu bohu do okien. Bola to zaistovacia jednotka, ktorá pravdepodobne chcela udrieť na našich vojakov, keď sa objavili na hradskej. Nepočítali však, že prideme od lesa. Keď sme vyšli na dolný koniec dediny, zahliadli sme Nemcov v údolí. Vyslali sme za nimi ešte niekoľko dávok zo samopalov, ale boli už dosť ďaleko.

Pretože som bol v boji ľahko ranený, odovzdal som velenie Sirakovi. Odišiel som do Vyšného Komárnika na ošetrovanie, ale zdravotník trval na tom, že musím vyhľadať lekára, ktorý je v priesmyku. Odišiel som teda tam. Medzitým som stretol muža, ktorý nás ráno upozornil na Nemcov. Volal sa Ján Havriš.

Na hranici bola veľká sláva. Bol tu zakopaný pohraničný stĺp, na ňom československý štátny znak a cez cestu natiahnutý transparent. Na pravej strane viala zástava Sovietskeho zväzu, na ľavej československá zástava. Na transparente ruský a slovenský nápis: Československo pozdravuje svojich osloboditeľov a ďakuje im. Nech večne žije priateľstvo národov ZSSR a Československa. Za ním už na našom území ďalší transparent s nápisom: Čerenej armáde — osloboditeľke nazdar!

Priesmykom prechádzali naše a sovietske jednotky. Vojaci si snímali čiapky, mnohí sa neubránili slzám dojatia, bozkávali pôdu pre nich najdrahšiu.

Na hranici stál veliteľ zboru generál Svoboda, pri ňom veliteľ 38. armády generál Moskalenko a jeho náčelník štábu plukovník Vorobjev. Onedlho sa objavil veliteľ 1. ukrajinského frontu maršal Konev a s ním ďalší generáli a dôstojníci. Ľudia, o ktorých som dosiaľ iba počul alebo čítal v novinách. Vojaci, ktorí prechádzali cez priesmyk, ich búrlivo pozdravovali.

K veliteľovi zboru pristúpil spravodajca novín Krasnaja zvezda plukovník Šipov. Opýtal sa ho:

— Aké pocity prežívate súdruh generál?

Nepamätám si presne, čo mu vtedy generál Svoboda povedal, ale obsah odpovede bol asi ten, že prežíva pocity nevýslovnej radosti z prekročenia štátnych hraníc a súčasne pocity hlbokoj vďačnosti za všetko, čo pre nás urobil Sovietsky zväz. Potom dodal, že takisto ako on, cítia a zmýšľajú aj všetci vojaci zboru. Bola to pravda.

Medzi dôstojníkmi som zazrel náčelníka štábu našej brigády. Pristúpil som k nemu, podal správu o oslobodení Vyšného Komárniku a dôvode mojej prítomnosti. Štábný kapitán Dočkal už o tom vedel, ale informoval som ho o ďalších podrobnostiach. Potom zavolať lekára a nariadil ošetriť mi ranu. Vyzval ma, aby som sa zdržal vo Vyšnom Komárniku a vyčkal na ďalšie rozkazy.

* * *

Vtedy na hranici sa nám zdalo, že to najťažšie už máme za sebou. Skoro sa však ukázalo, že to nie je pravda. Nepriateľ pre nás pripravil silnú obranu a veľa zákerných nástrah.

Už v dopoludňajších hodinách porušil slávnostnú atmosféru na hranici veľký výbuch. Na mínu narazilo vozidlo, v ktorom sedel veliteľ 1. brigády generál Vedral-Sázavský. Generál zomrel a všetci spolujazdci, dôstojníci štábu brigády, boli ranení. Čoskoro narazil na mínu sovietsky ťahač. Potom prišla správa, že zahynul hrdina tohto dňa čatár Nabiljak, veliteľ prieskumnej hiadky, ktorá ako prvá prekročila štátne hranice. Stalo sa to asi 300 metrov od miesta, kde ráno vztýčili prvú zástavu.

Odpoľudnia som dostal správu od Siraka. Oznamoval, že pri Nižnom Komárniku, ktorý je v plameňoch, narazili na nové nepriateľské postavenie. Hitlerovci v čase ich prechodu boli veľmi neopatrní a nekryli sa vo svojom postavení, takže sa našim podarilo získať prehľad o ich obrane. Tieto údaje som ihneď hlásil náčelníkovi štábu.

Vo Vyšnom Komárniku bol zatiaľ pokoj, ktorý prerušovali iba výbuchy nemeckých granátov. Čoskoro sa tu objavil seržant Orlov so svojimi prieskumníkmi a zajatým Nemcom. Začali sme sa rozprávať. Bol to veľmi milý, veselý a inteligentný človek s nevyčerateľným optimizmom. Často rozprával o svojej rodine, o synovi. Tešil sa, že vojna už dlho nepotrva a potom sa vráti domov. S veľkou radosťou prežíval každý úspech sovietskych a našich jednotiek. Rád počúval, keď sme sa rozprávali o Československu, o tom, ako to u nás vyzerá.

Naše rozprávanie prerušil nemecký delostrelecký prepád. V dedine vybuchlo niekoľko granátov a mín. Dozvedeli sme sa, že granát zabil gazdu vo vedľajšom dvore. Volal sa Rusinko. Bolo to už po oslobodení.

Vydali sme sa cestou po dedine. Nepriateľská paľba poškodila niekoľko domov, stodôl a stajní. V jednom dvore sme našli nášho ostreľovača slobodníka Dovhaniča a niekoľko sovietskych vojakov. Ideme ďalej. Aj Dovhanič sa pridá k nám.

Začali sme zháňať niečo na jedenie a objavili sme sovietsku poľnú kuchyňu. Orlov nás predstavil staršiemu poručíkovi. Prijal nás veľmi priateľsky a dal sa nám dosýta najesť.

Odzrazu sa tam objavil Ján Havriš. Rozprával, že Nemci predošlého dňa kopalí a vrtali na ceste. Chcel nám o tom povedať už ráno, ale nazdával sa, že to nemá nijaký význam. Potom, keď videl zničené auto generála (myslel tým Sázavského), rozmyslel si to.

Vyhľadal som veliteľa ženijného práporu kapitána Lexu a informoval som ho, čo som sa dozvedel.

— Určite nejaká ďalšia nástraha, — konštatoval Lexa.

Zavolať svojich najlepších ženistov, desiatníka Popoviča a slobodníka Hrádka. Hľadali sme, ale povrch cesty bol neporušený. Napokon sme prišli na trik Nemcov. Zistili sme, že je to fugas. Fašisti navrtali diery z boku, od priekopy. Do diery v podkopanej ceste uložili niekoľko metrákov trhaviny. Prepojili časovaný strojček, všetko zahádzali a dôkladne zamaskovali. Časovaný strojček za niekoľko hodín, alebo i dní mohol odistiť rozne-covač. Dovtedy by cez fugas jazdili celé kolóny. A potom...

Keď sme to všetko odhalili, ženisti pripravili fugas na odpálenie. Bol to jeden z najväčších výbuchov na Dukle. Cesta bola preťatá asi 15 metrov širokým a takmer tri metre hlbokým kráterom. Za túto akciu boli všetci traja ženisti vyznamenaní.

Na druhý deň ráno, prišla ďalšia správa od Siraka. Oznamoval, že v noci sa priblížili k nepriateľskému postaveniu a objavili niekoľko guľometných hniezd. Pri tejto akcii bol do nohy ľahko ranený vojak Ivančík. Informoval som o tom náčelníka štábu a žiadal, aby som mohol odísť za chlapcami.

V tom čase sa už vedelo, že útočiace jednotky narazili na silné obsadené nepriateľské postavenie. Nikto však nemohol tušiť, že na týchto miestach zotrváme celých 50 dní.

IV.

Keď som prišiel do Nižného Komárniku, dedina ešte horela. Nepriateľ ju zapálil pravdepodobne preto, aby neposkytovala našim a sovietskym jednotkám možnosti obrany a úkrytu. Po obidvoch stranách dediny stáli oproti sebe dva fronty.

Spočiatku nadriadené veliteľstvá dúfali, že sa hitlerovci zastavili na novom postavení len dočasne, aby získali čas na prípravu novej obrany za Ondavou. My, prieskumníci, sme si v lese vykopali len provizórny zákop. Ukázalo sa však, že sme sa zmýlili. Každý deň doň búšili nepriateľské mínometry. Preto sme sa odťahovali hlbšie a postavili sme si nový bunker. V našom bunkri bolo šesť ľudí. Ako prieskumníci sme noc čo noc prechádzali cez mínamy prešpikovaný pruh zeme do blízkosti nepriateľských zákopov, kde sme číhali na „jazýka“, často sme sa však vracali naprázdno.

Náš kolektív sa skladal z rozličných odborníkov.

Slobodník Ivan Sirak, ktorý bol mojím zástupcom, bol pôvodne delostrelcom. Na začiatku karpatsko-dukelskej operácie bol ľahko ranený, ale keď sa po vyliečení vrátil k svojej jednotke, zaradili ho ako nosiča nábojov, lebo jeho miesto „obsadil“ iný. Sirak sa potom prihlásil k prieskumníkom.

Saper Fedor Kováč okrem ženijných prác vedel pekne zahrať na pišťalku a ústnu harmoniku.

Pravým opakom, pokiaľ šlo o hudbu, bol dlháň Július Ivančík. Hudobný sluch nemal, ale bol veľmi šikovný a iniciatívny. Vedel napríklad upliesť z prútia naberačku a množstvo iných potrebných vecí.

Najväčším odborníkom v technike bol Michal Kočuta, ktorý sa vyznal v riadení motorových i pásových vozidiel. Pôvodne slúžil u tankistov a keď mu v boji pri Dukle vyradili tank, šiel k prieskumníkom.

Najmladším členom nášho kolektívu bol Ladislav Šimek, ktorý sa už pred rokom stačil aj oženiť. Bolo to v Novochoopersku. Odvtedy sa situácia zmenila. Šimkovci čakali rodinu.

Všetci sme si mysleli, že budeme čoskoro doma. Ukázalo sa však, že naše nádeje boli predčasné. Pred nami boli opäť hory a výšiny, zalesnené kóty a prudké svahy.

* * *

Veľa času sme venovali v tých dňoch pozorovaniu. Predovšetkým sme museli dôkladne poznať terén na našom úseku — každú úžľabinu, strž, jamu. Vyhľadávali sme nepriateľských pátračov, pozorovateľov a ostreľovačov.

Na okraji Nižného Komárnika stál nedostavaný domček. Jednej noci sa doň chceli nastahovať delostreleckí pátrači pod velením desiatnika Čierneho. Ich úlohou bolo zriadiť tu pozorovateľňu. Keď sa priblížili k chalupe na niekoľko metrov, spozorovali, že sa niečo pohlo. Čoskoro zistili, že ich predbehli nemeckí prieskumníci, ktorí domec obsadili. Pri dverách stál strážny. Chlapci sa rozhodli konať. Odstránili strážneho, potom vtrhli dnu:

— Ruky hore! — zvolal desiatnik Čierny.

Dvaja Nemci poslúchli výzvu, zdvihli ruky a vykročili, ale tretí zatočil kľukou poľného telefónu a vystrelil. Čierny počítal aj s touto alternatívou. Skočil za stenu, potom hodil granát. Telefón i výbuch granátu boli však pre nepriateľa signálom. Vo vzduchu zasypeli nemecké míny a okolo chalupy zahrmeli výbuchy. Prieskumníci ustupovali a zobrali so sebou aj dvoch zajatcov. Kým dobehli k lesu, zahynuli dvaja prieskumníci aj zajatci a tretí s desiatnikom boli zranení. Veliteľ oddielu, ktorý celý boj sledoval ďalekohľadom, rozhodol ísť po ranených. Prihlásili sa slobodník Kučera a vojak Hotra a ešte ďalší dvaja.

Od lesa k miestu, kde ležali ranení, bolo asi stopäťdesiat metrov nekrytého terénu. Dobrovoľníci vzali nosidlá a vyrazili. K raneným sa dostali šťastne, ale keď ich naložili na nosidlá, strhlo sa okolo nich hotové peklo. Kým dobehli k lesu, desiatnik Čierny bol mŕtvy a slobodník Kučera zranený.

Tej noci vyrazila na prieskum iná skupina, velil jej desiatnik Krupka. Nejakým spôsobom sa museli prezradiť, lebo Nemci ich nepozorovane prepadli. Došlo k prudkej prestrelke a potom k boju zblízka. Prieskumníkom sa podarilo z obkľúčeniu prebiť, ale dvaja z nich zahynuli — vojaci Pospíšil a Omelčuk.

Asi o tri dni neskôr zahynul pri prieskume ďalší odvážny bojovník, Václav Kubiček, rodák z Českého Malína.

Väčší úspech mala tej noci prieskumná hliadka rotmajstra Cheminca. Priplazila sa k nepriateľskému postaveniu s úlohou preskúmať predný okraj fašistickej obrany. Keď sa rozvidnelo, hliadka zistila, že návrat je nemožný, pretože v bezprostrednej blízkosti sú Nemci. Skúsení prieskumníci však našli východisko — ukryli sa v hustých korunách smrekov, odkiaľ mali dobrý výhľad do širokého okolia a súčasne boli dobre zamaskovaní. Museli však zostať bez akéhokoľvek pohybu, bez jedla a zotrvať tam až do noci. Lesť sa vydarila a fašisti ich nespозorovali. Večer sa vrátili a priniesli aj cenné údaje o nepriateľskej obrane a rozložení síl.

Pri práci prieskumníkov niekedy rozhodovali aj maličkosti.

Raz sme sa vracali z prieskumu a trochu zabľúdili. Odrazu sa z tmy ozval rozkazovačný hlas:

— Stoj! Kto idťot?!

Počuli sme cvaknutie poistky pri odistovaní samopalů. Zaľahli sme a takisto odistili poistky, pripravení na všetko. Nevedeli sme, či sme prišli na úsek, kde boli sovietske jednotky, alebo sme narazili na vlasovcov, ktorí pomáhali Nemcom.

— Svoji, — odpovedal som.

— Kto svoji? — vojak nám neveril. Aj on mohol predpokladať, že sme vlasovci. Nastalo napäté ticho. O chvíľu vyletela biela raketa a osvetlila celý terén. Zahliadli sme za stromom hlavneň sovietskeho samopalů, strážneho vidieť nebolo.

— Svoji, — povedal som znovu.

— Heslo! — stále nám neveril.

Povedal som heslo, dostali sme správnu odpoveď a mohli sme vstať. Nič neobvyklé. Stávalo sa, že sovietski prieskumníci sa dostali na úsek strážený našimi jednotkami, alebo opačne. O chvíľu sme boli na veliteľstve pri sovietskom plukovníkovi Ščedrinovi. V tom čase jeho jednotka bojovala v zostave nášho zboru. Srdečne a priateľský nás uvítal. Na oplátku sme priateľov informovali o našich poznatkoch z prieskumu, ktorých bolo nemálo.

* * *

Nastali daždivé dni, stále pršalo. Jedného rána, keď sme sa vrátili z akcie, rozložili sme si oheň, aby sme sa zohriali a trochu usušili. Raždie bolo mokré, nechcelo horieť, dymilo. Vtom sa pri nás objavil čatár Valenta.

Antonín Valenta pochádzal z Volyne. Bol veľmi odvážny a vyznačoval sa ešte ďalšou „vlastnosťou“ — utekal lekárom z nemocnice. Začínal ako veliteľ družstva samopalníkov. Na kóte 534 bol ľahko ranený. Utielol však z poľnej nemocnice, vrátil sa k svojej jednotke a hneď išiel na prieskum.

V osade Iwla zostala nemecká zaisťovacia jednotka s guľometom. Prieskumníci zahádzali hitlerovcov granátmi. Guľometné hniezdo zahalil čierny dym. Keď vnikli do stavenia, na zemi ležalo šesť mŕtvych. Ešte desať nemeckých vojakov vybehlo von. Štyroch prieskumníci zlikvidovali, ďalší vbehlí do nejakého dvora. Chlapci sa pustili za nimi. Na dvore bol iba sedliak, po fašistoch ani stopy. Gazda tvrdil, že nikoho nevidel.

Chlapcom sa to nepozdávalo. Dvor je nepriechodný, kde sa len mohli podieť? Prehľadali chliev, stodolu, dreváreň. Nič. Valenta zbadá pootvorené dvierka do pivnice. Jeden z prieskumníkov dvierka ešte viac otvorí a rýchle odskočí. Len o vlások unikne dávka zo samopalu. Valenta odisťuje granát a hádže ho do pivnice, potom druhý. Čoskoro sa objavia Nemci s rukami nad hlavou. Štyria však ešte ostali. Sú zneškodnení? Valenta posielala gazdu do pivnice. Ten sa trasie, napokon berie lampáš, volá nemecky, aby nestrieľali a zostupuje po schodoch. Ozve sa krátka dávka. Nezmilovali sa ani nad svojim záchrancom.

Onedlho bol Valenta ranený znovu. V nemocnici sa však aj tentoraz dlho nezdržal. Bojoval, zneškodňoval nepriateľské míny, preslávil sa niekoľkými úspešnými akciami na prieskume, chýbalo mu však viac rozvahy. Pri jednej takejto akcii príliš riskoval, čo sa mu stalo osudným. V marci 1945 pri Lipovskom Mikuláši zahynul.

V tom čase pre nepriazeň počasia, nízke mraky a hmly sa letecké pozorovanie takmer zastavilo. O to väčšie nároky a požiadavky sa kládli na pozemný prieskum. Vyžadovalo to mať prehľad nielen o nepriateľskom postavení v prvej línii, ale i v týle, za frontom.

V.

Prieskum. Zdá sa, že je to jednoduché, ale bola to ťažká a nebezpečná práca. Hrdinstvo pešiaka, delostrelca či letca možno hodnotiť počtom zlikvidovaných nepriateľov, zničených tankov či objektov. Hrdinstvo prieskumníka nie je možné merať rovnakým spôsobom. Jeho úlohou je pozorovanie nepriateľských pozícií, včasné odhalenie úmyslu protivníka, zisťovanie zamínovaných miest, zisťovanie, kde sa sústreďujú vojská a technika nepriateľa, zisťovanie sily a odolnosti jeho obrany a najmä chytenie „jazýkov“. Prieskumník často plní úlohu pod nepriateľskou strelbou a nie je si ani na chvíľu istý, či v nasledujúcom okamihu nepadne do nástrahy nepriateľa.

Jednej noci sme sa priblížili do blízkosti nemeckých zákopov. Zaľahli sme a zahľadeli sa do nočnej tmy. Všade pokoj. Ležali sme asi hodinu na

mokrej zemi, ale nič podozrivého sme nezistili. A práve to ticho nám bolo podozrivé. Zrazu sme začuli akési hlasy a šramot. Keď sme priložili ucho k zemi, bolo počuť akými šramot a cinkanie, ale nie z lesa, skôr spod zeme. Prešlo asi štvrt hodiny, kým sme zistili, že ležíme na nepriateľskom bunkri. Dlho som nerozmyšľal a vydal som rozkaz. Sirak potichu odhrnul deku, ktorá visela pri vchode a pustil dávku zo samopalu. Ostatní skočili do bunkru, odzbrojili dvoch Nemcov, čo sa krčili v kúte a zviazali im ruky. Ostatní boli zabití, alebo zranení. Kým sa Nemci v okolí spamätali, boli sme už v bezpečí.

Raz sme chytili poddôstojníka. Cestou ho Sirak síce trochu „pomliaždil“, ale mysleli sme, že to nie je nič vážne. Lenže keď sme ho pritiahli k našej zemľanke, nemohol zo seba vydať ani hláska. Báli sme sa, že naša námaha bola zbytočná. Dali sme mu celý náš „nadnormatívny“ prídel vodky a potom už hovoril jedna radosť.

Neraz sme presedeli na „postriežke“ aj tri—štyri hodiny, kým sme zistili, že stanovište strážneho je len niekoľko krokov od nás. Potom to už išlo rýchlo. Pri prieskume vždy rozhoduje dobrá pripravenosť, smelosť, rozhodnosť a odvaha.

Jednej noci sme sa plazili po mokrom snehu cez lúku, zarastenú krovím k nemeckým zákopom. Odrazu som začul kroky a uvidel, že sa priamo na mňa hrnie čierny tieň.

Ešte než sme vyrazili, rozpracovali sme tri varianty. V prvom bola určená pre každého konkrétna úloha, keď narazíme na strážneho. Druhý variant predpokladal brat „jazýka“ zo zákopu a tretí z bunkra. S týmto sme však nepočítali. Na dlhé úvahy však nebol čas. Stačil som iba zašepkať „Pripraviť sa!“ — a vrhol som sa čiernemu tieňu pod nohy. Spadlo na mňa silné telo, ale to už chlapci hodili zajatcovi plachtu na hlavu, keď mu predtým strčili do úst handru, aby nemohol kričať. Zajatcovi sa však podarilo pravdepodobne jazykom vytlačiť handru von z úst a vykriknúť. Oblohu rozsvietili rakety, zasvišťali výstrely. Situácia začala byť pre nás veľmi nepríjemná. Vtom si Sirak vyhodil Nemca na plece a pozdĺž línie frontu sme sa nakoniec šťastne dostali k svojim. „Jazyk“ teda bol a dokonca feldvébel. Kontroloval stráže a takto sa nám sám dostal do rúk. Bol to úspech, lebo takáto šarža už niečo vie.

Boli to ťažké dni. Smrť striehla na každom kroku. Kto to nepoznal, ťažko pochopí. Môže sa spýtať — aký to bol rozkaz, ktorý hnal vojakov do boja, na prieskum cez mínové polia, do týlu nepriateľa? Treba k tomu odvahu, lásku k vlasti a nenávisť k nepriateľovi. A tiež pocit zodpovednosti pred spolubojovníkmi, pred svojím ľudom.

A tu na Dukle bojovali takito uvedomelí vojaci.

Bol zamračený, pochmúrny októbrový deň roku 1944. Husté čierne mraky na chvíľu rozvial vietor. Spoza nich sa ukázalo slnko. Sedeli sme pred zemľankou v lese a uvažovali o neúspechu nočnej akcie.

Predošlého dňa sme dostali rozkaz chytiť zajatca. Keď sme sa priplazili k nepriateľskému zákopom, narazili sme na strážneho, ktorý bol dobre zamaskovaný. Nemec začal strieľať, vyvolal poplach, museli sme sa vrátiť bez splnenia úlohy.

— Tak ako? — opýtal sa veliteľ roty, poručík Tirichter, keď sa zrazu objavil pred nami.

— Narazili sme na strážneho, — povedal som na ospravedlnenie.

Poručík chvíľu uvažoval, akoby si na niečo nemohol spomenúť, a povedal:

— Desiatnik, máte sa ihneď hlásiť u náčelníka štábu brigády!

— Rozkaz!

Kým som si obliekol plášť, ozval sa Šimek.

— Pán poručík, dovoľte mi otázku!

— Čo máte Šimek, počúvam.

— Ako to bude s manželkou? Znepokojuje ma jej stav.

— S manželkou . . . , — prerušil ho poručík. — A veliteľ práporu o tom vie?

— Zatiaľ nie . . . Manželka sa totiž neodvážila ohlásiť.

Náčelníka štábu brigády majora Dočkala som našiel sedieť zamysleného nad mapou. Keď som sa ohlásil, čakal som, že ma vyhreší za nevydarenú nočnú akciu, za nesplnenie úlohy. Napokon mi podal ruku a kývol hlavou:

— Štáb zboru rozhodol, že budete poverený neobvyčajnou úlohou.

Odmĺčal sa a opäť ma chvíľu pozoroval.

— Poznáte Ondavskú dolinu? — spýtal sa zrazu.

— Poznám, pán major. Chodieval som tam na prieskum, keď som bol ešte v tyle nepriateľa.

— Výborne! — povedal a zasa nazrel do mapy. — Znalosť terénu je polovičný úspech. Musíte však počítať s tým, že vtedy, keď ste tam chodievali, bol terén prázdny. Teraz je tam nepriateľ a buduje obranu. Vašou úlohou teda bude preskúmať údolie okolo Ondavy. Zaujímá nás úsek od osady Mestisko po obec Dubová. Tento, — ukazoval prstom na mape. — Treba zistiť systém nepriateľskej obrany, ako je vybudovaná a aké sú tam sily. Chlapci sú v poriadku?

— V poriadku. Len Šimek má problém. Manželka.

— Viem, ale to je iná otázka. Mám však obavy o Siraka. Je priveľmi prudký. Čo keby som ho vymenil?

— Vymeniť? — bol som tým prekvapený. — Pán major, veď je to môj najlepší prieskumník, prudký je odvtedy, čo mu zahynul brat pri Zydranowej.

Náčelník štábu ma však nenechal dohovoriť.

— Aj o tom viem, — povedal. — Bol som pri tom, keď sa to stalo. Zomrel mu v náručí. A práve preto mám určité obavy. Môže sa strhnúť k nejakému nerozvážnemu činu a akcia je príliš vážna. Pre vašu informáciu, aj sovietske velenie má o ňu záujem.

Sirak sa po bratovej smrti skutočne zmenil. Príkazy plnil presne, ale strácal rozvahu, trpezlivosť. Pri každej príležitosti bol odhodlaný vrhnúť sa proti presile hoci aj sám. Ale človek ináč uvažuje, keď je podriadený a inak, keď nesie priamu zodpovednosť. Zrazu som si spomenul na chvíľu, keď som dostal zoznam dobrovoľníkov, ktorí sa žiadali k prieskumníkom a medzi nimi som objavil aj meno Siraka. Najprv som šiel za ním. Našiel som ho v palebnom postavení pri čistení pušky.

— Veliteľstvo rozhodlo vymenovať ťa za môjho zástupcu, — oznámil som mu. — Súhlasíš?

— Ďakujem za dôveru! Nesklamem ju, — radostne odvetil. Nevedel som si predstaviť prieskum bez Siraka.

Chvíľu sme obaja mlčali.

— Pán major, — povedal som napokon, — Sirak je disciplinovaný vojak, plne mu dôverujem, nemôžem sa ho vzdať.

— O tom nepochybujem, ale vlastne, veď vám ho neberiem. Myslel som, nepustiť ho iba na túto akciu, potom sa k vám vráti. Teraz to bude oveľa náročnejšie. Pôjdete do hlbokého tylu. Pohybovať sa budete medzi nepriateľmi, nesmiete sa prezradiť a úlohu musíte splniť.

— Mám iný návrh, pán major. Nechajte tu Šimka, usporiada si svoje rodinné problémy, ja sa bez neho nejako zaobídem.

V diaľke zahučalo ťažké nepriateľské delo, za ním nasledovali výbuchy mínometov. Vzduch sa otriasal. Zrazu zazvonil telefón. Major zdvihol slúchadlo, dlho načúval, potom pomaly, takmer nečujne zložil slúchadlo a mlčal.

— Zahynul veliteľ samopalnej roty poručík Bilej, — prehovoril o chvíľu, cudzím celkom zmeneným hlasom. — Črepiny mu presekli nohy, pokračoval, akoby sám pre seba. — Zdravotníci boli ranení. Kým ho doniesli na obväzište, vykrvácal. Tak je to. Potrebujem každého chlapa a vy navrhujete Šimkovi dovolenku.

Pozrel na hodinky, obaja sme vstali.

— Tak dobre. Pôjdete v zostave, v akej ste. Musíte byť v plnom počte, ale aj tak si dávajte pozor na Siraka. Preštudujte si mapu a smer vášho postupu. Bližšie pokyny vám vydá spravodajský dôstojník. — Potom mi podal ruku a na rozlúčku povedal:

— O jedenástej musíte byť v prvej línii. Ženisti vám odmínujú priechod. A aby sme odpútali pozornosť Nemcov, na vedľajšom úseku spustíme paľbu. Zlomte väz! A o Šimkovu manželku sa postaráme.

Keď som sa vrátil, našiel som chlapcov v družnej zábave pri čistení zbraní. Pri Šimkovi sedela jeho manželka — Vierka. Slovo mal Sirak. Všetci boli jeho rozprávaním takí zaujatí, že môj príchod ani nespозorovali.

— ... byť prieskumníkom, to je zodpovednosť! — vykladal vážne Sirak. — Prieskumník nesmie prehliadnúť žiadnu stopu, žiadny pohyb, ani žiadny zvuk. Musí byť neobyčajne pohotový, bystrý. Nevelí jednotkám, ale jeho hlásenie o nepriateľovi vyburcuje desiatky a stovky bojovníkov.

Hneď som poznal, že toto poučenie patrí malému ženistovi, ktorý prišiel navštíviť Ivančika. Boli z jednej obce. Chlapci sa pri Sirakovom rozprávaní tvárili všelijako, ale ženista uznanlivo pokyvoval hlavou.

Mňa však najviac prekvapil Sirak. Spomenul som si, že nám raz pri výcviku o týchto vlastnostiach prieskumníka rozprávali, ale dávno som už na to zabudol. Sirak si to však zapamätal.

Ďalšie rozprávanie prerušil vojak Zelenka prichádzajúci od guľometnej roty. Keď ho Sirak zbadal, zrozpačiteľ. Nebol si istý, či ho vypočul, alebo len teraz prichádza od jednotky. Zelenka bol starý lišiak, neúnavný vtipkár. Sirak ho nemal veľmi rád pre jeho štipľavé reči.

Zelenka sa poobzeral okolo seba a napoly žartom sa spýtal:

— Počúvajte prieskumníci! Je to pravda, že ste opäť nič nechytíte!

Sirak mu odpovedal:

— Nie si náš veliteľ, aby sme ti to hlásili.

— Veď práve to, — povedal Zelenka a posunul si čiapku do týla. — Chodia o vás totiž všelijaké chýry, tak som sa chcel presvedčiť, čo je na tom pravdy.

— Napríklad? — Sirak odložil samopal a neskrývajúc zvedavosť sa na neho zahľadel.

— Nechajte to, chlapci! — ozvala sa Vierka, Šimkova manželka. — Začnete žartovať a skončíte hádkou. Na čo je to dobré?

Chvíľu bolo ticho. Napokon sa Zelenka spamätal prvý. Pristúpil k Sirakovi, buchol ho do pleca a dobromyseľne sa usmial.

— Veď my sa nehádame, to bol iba žart. Nehnevaj sa.

* * *

Nastal večer. Nad Karpatami viseli ťažké čierne mračná. Vyšiel som zo zemľanky a usadil som sa pod jedľou. Chcel som si v pokoji ešte raz premyslieť našu cestu. Neďaleko som začul známe hlasy.

Láďa Šimek s manželkou sa rozprávali o jej ďalšom osude. Dohodli sa, že pred takou závažnou úlohou, aká nás čaká, musí Vierka Šimková odísť do týla. Šli za veliteľom práporu, aby rozhodol.

VII.

Vyrazili sme lesom do tmavej noci. Vpravo od nás bubnovali Radačovský a Zelenka z ťažkého guľometu a tam ďalej zavýjali vo vzduchu naše míny a delostrelecké granáty. Náčelník štábu sa naozaj postaral o po-

32

riadnu muziku a to ešte viac zvýrazňovalo dôležitosť našej úlohy. Lenže už na začiatku nás stretla smola.

Keď sme sa priblížili k nemeckým zákopom, narazili sme na nástrahu. Ženista Kováč zachytil mínofadačkou drôt a zrazu sa všetko rozdrnčalo. Nemci totiž natiahli na noc pred zákopy drôty, na ktoré navesali plechovky od konzerv. Vedeli sme o týchto trikoch, ale bola taká tma, že sme to tentoraz nezbadali. Keďže sme sa prezradili, museli sme sa vrátiť. Potom sme postupovali niekoľko sto metrov potokom, pozdĺž línie frontu a až potom sme odbočili smerom k nepriateľovi. Tam bolo ticho a ako sa ukázalo, aj bezpečne. Nad ránom sme stáli na brehu rieky Ondavy a museli sme sa dostať na druhý breh. Od častých jesenných dažďov bola rieka rozvodnená. Most v dedine strážili Nemci. Museli sme sa prebrodiť, ale nevedeli sme, kde je brod. Nariadil som Sirakovi, aby sa prebrodil sám, preskúmal stav vody a druhý breh a aby sa potom vrátil. Sirak si už vyzúval čizmy a prevesil aj so samopalom cez plece. Potom tíško vkročil do studenej vody, podpierajúc sa palicou.

Dlho sme stáli na brehu a čakali, ale akoby sa bol prepadol. Znepokojovalo ma to, pretože sa začínalo brieždiť a v diaľke sa ozýval hukot motorov.

— Ideme ďalej, tu už zostať nemôžeme, — rozhodli sme sa.

Vykročili sme. Postupujeme krok za krokom. Voda nám siaha povyššie kolien, rieka hučí ako vodopád.

Znepokojuje nás myšlienka, čo nás čaká na druhom brehu. Sirak nedáva o sebe vedieť, čo ak ho chytili? Zastali sme a načúvame. Okolo nás sa valí prúd tmavohnedej, špinavej vody.

Nariaďujem:

— Kováč s Ivančíkom pôjdu dopredu. Ostatní si pripravte zbrane a granáty.

Vtom sa Kočuta pošmykol na klzkom kameni a spadol do vody. Keď sme ho postavili na nohy, rozkašlal sa. Odrazu sa z druhého brehu prudko rozsvietilo. Podvedome sme prižmúrili oči. Ale nie! Bola to baterka. Sirak nám signalizuje, že breh je „čistý“.

Vykročili sme smelšie a o chvíľu sme už boli na druhom brehu. Premočení a nahnevaní, hoci rieka zostala za nami.

— Prečo si sa nevrátil? — opýtal som sa podráždene Siraka. Snažil som sa zachovať rozvahu, ale nedarilo sa mi to. Veď keby splnil presne rozkaz, neprežívali by sme toľko strachu.

— Najradšej by som si dal zaucho, — povedal Sirak namrzený. — Nikdy som sa ešte nebrodil cez rieku sám a ešte v noci. U nás v dedine sme nemali ani potôčik. A tu kdesi uprostred rieky som stratil orientáciu, takže som sa namiesto k brehu brodil dolu vodou. Na breh som sa vydriapal asi tristo metrov odtiaľ. A kým som preskúmal breh, už ste sa brodili. Strašne ma to mrzí.

Kým vyšlo slnko, už sme boli v lese. Rozložili sme vatru a usušili premočené uniformy.

33

Predpoludním sme opäť vyrazili. Zrazu sme objavili utečencov z okolitých dedín. Po počiatočnom strachu a prekvapení nás vítali a objímali. Z úkrytov povyliezali i deti. Obdivovali, že nemáme na čiapkach križe, ale levy. Veľa nám rozprávali, čo skúsili a prežili. Hovorili, že Nemci nariadili evakuáciu, vyhnali ich z domovov a sami sa tam usadili. Dedinčania však radšej odišli do lesov a tu vyčkávali príchod frontu.

— Prečo ste neodišli? — spýtal sa Kováč. — V zázemí by vám bolo možno lepšie.

— Teraz utekať, keď ste len tu za horou? — ozval sa jeden z dedinčanov. — Horšie bolo, keď ste boli kdesi pri Moskve, teraz to už nejako vydržíme. Veď nemôžeme utekať až do Berlína!

— Dobre ste sa rozhodli, — povedal s úsmevom Kováč. — Do Berlína budú utekať fašisti a naše miesto je tu.

Všetci sa zasmiali a dedinčan bol rád, že s jeho názorom súhlasíme.

— Nemci nám hrozili, — ozval sa postarší chlap v baranici, — ale Andrej nám radil neodchádzať. Nuž, poslúchli sme ho. Andrej je náš človek a všetko vie.

Už predtým spomínali akéhosi Andreja. Zaujalo nás to. Je to partizán? Alebo ich veliteľ?

— Vy nepoznáte nášho Andreja? — starký sa zatváril pochybovačne. — Volá sa Kučeravý. Náš človek, z Dubovej, študovaný. Učil sa na gymnáziách v Prešove aj v Prahe. Aj svojich sa zastane, aj poradí.

Starký to povedal jedným dychom, akoby sa bál, že ho preruším a on si nespomenie, čo nám chcel o Andrejovi povedať. Nahol sa dôverne k môjmu uchu a pokračoval:

— Andrej má spojenie s partizánmi a jedného dokonca ukrýval na pôjde. Bol to Rus. Bol rarený a on sa ho ujal, liečil ho a priviedol k partizánom. A viacerým takto pomohol.

— Áno, — chcel som ho uspokojiť, — veľmi dobre ho poznám. Chvíľu som váhal, hľadal som vhodné slová. — V posledných dňoch sme stratili spojenie, neviete, kde je teraz?

— Viete, v tom vám ťažko poradím, lebo on je dnes tu a zajtra tam.

Neradi sme sa lúčili, ale museli sme ďalej. Dozvedeli sme sa teda, že na hornom toku Ondavy sa nič zvláštne nedeje. Kráčali sme horou, smerom na juhovýchod. Stále ma neopúšťala myšlienka na záhadného Andreja. Rád by som sa s ním stretol, iste veľa vie.

Prenikli sme do hĺbky lesa. Sadli sme si na vysokú skalú odpočinúť, odtiaľ bol dobrý výhľad do okolia. Kováč mal ďalekohľad a pozoroval terén. Odrazu takmer vykrikol:

— V údolí vidím chlapa. Pohybuje sa zo smeru, odkiaľ sme prišli. Zdá sa mi akýsi podozrivý.

— Asi niekto z dedinčanov, — strhol sa Kočuta. — Sleduje nás. Možno je to zradca.

„Všetko je možné,“ uvažovali sme. Nemci určite o tábore vedia, sledujú,

či utečenci nemajú styky s partizánmi, alebo či sa medzi nimi neskrývajú podozrivé osoby. Vyslal som Ivančika, aby mu nadbehol a preveril ho. A keď zistí niečo podozrivé, aby ho priviedol. Asi o pol hodiny sa Ivančík vrátil so zaujímavými správami. Spočiatku sa vraj chlap naľakal, ale potom ochotne hovoril. Informoval ho, že asi dva kilometre odtiaľ majú Nemci v lese veľké sklady streliva. A v lesoch sú vraj akýsi záhadní jazdci. Sú oblečení v dlhých čiernych plášťoch, na čiapkach majú červenoarmejské hviezdičky, sú vyzbrojení samopalmi, karabínami, aj guľometmi a pištoľami a hovoria po rusky. Zaujímajú sa o Nemcov, ale aj o partizánov. Chlap ho upozorňoval, aby bol opatrný. Zaujímalo ma, kto tých jazdcov videl a koľko ich je.

— Pýtal som sa, — povedal Ivančík, — ale Andrej to nevedel.

— Čo? Ktorý Andrej? — vyskočil som od prekvapenia.

— No, ten, čo som sa s ním rozprával, povedal, že je Andrej.

— A priezvisko?

— Aha, už viem! Kučeravý.

Chcel som ho vyhrešiť, prečo Kučeravého pustil a nepriviedol ho k nám. Potom som si spomenul, že keď mi o ňom starký rozprával, nik to nepočul, chlapani teda o ňom nič nevedeli. Čoskoro moje úvahy prerušil opäť Kováč. Hlásil, že vidí štyroch chlapov. Sú ozbrojení a idú smerom k nám.

— Ivan, choď ich privítať, — povedal som Sirakovi. — A keby niečo, máme ich na muške.

Sirak sa schoval za strom a chvíľu čakal, kým prídu bližšie.

— Stáť! Nehýbte sa! — vyzval ich.

Mládenci zastali, ale ten starší, ktorý bol niekoľko krokov za nimi, uskočil za strom a natiahol spúšť samopalu. Chvíľu sa zhovárali, ale nerozumeli sme o čom. Odrazu jeden z mládencov vykročil k Sirakovi. Podali si ruky a objali sa. Potom k nemu prišli i ďalší dvaja, len ten za stromom sa nehýbal. Napokon však vyliezol aj on. O niekoľko minút sme sa všetci srdečne privítali. Ukázalo sa, že ten starší je Rus a volá sa Viktor, ostatní sú Slováci. Jeden z nich bol Sirakov rodák, druhý zo susednej dediny a posledný bol bývalý vojak 1. divízie Slovenskej armády, ktorú Nemci odzbrojili.

Dlho sme sedeli, radili sa, vymieňali si informácie. Partizánov zaujímalo, ako to vyzerá na fronte, prečo sme uviazli v Karpatoch a my sme boli zvedaví, čo sa robí v tyle a kto sú záhadní jazdci. Dozvedeli sme sa, že velenie partizánskeho oddielu predpokladá, že ide o vlasovcov alebo nemeckých provokatérov. Ich úlohou bolo zistiť to. Blúdia však už tri dni lesmi, objavili aj konské stopy, ale inak nič.

— Nás zaujíma budovanie nemeckej obrany v Ondavskej doline, — informovali sme ich. — Mohli by ste nám nejako pomôcť?

— Veľmi radi, — ochotne súhlasil Viktor. — Ale najskôr sa musíme vrátiť k oddielu.

— Je to ďaleko?

— Asi šesť až osem hodín chôdze. Keď vám to vyhovuje, pozajtra sa tu môžeme stretnúť. Prinesieme vám správy, — ubezpečoval nás Viktor.

Návrh bol lepší, než sme si mohli želať. Už sme sa chceli rozlúčiť, lebo začalo pršať. Viktor zrazu povedal:

— Máme tu zázračnú zemľanku. Ukážem vám. Aj my ju občas používame.

Viktor odišiel od nás na niekoľko krokov, schytil do rúk košatý krík a posunul ho. Pod ním sa objavil vchod. Bola to široká, priestranná zemľanka, vystlaná suchou trávou a dobre zamaskovaná. Vnútri bol pre nás hotový prepých.

Zotmelo sa. Vonku šumel dážď, ktorý sa premenil na poriadny lejak. Bolo príjemné sa po dvadsiatichštyroch hodinách ustavičného pochodu natiahnuť na suché seno. Určili sme strážu.

Ráno sme sa zobudili svieži. Opustili sme náš úkryt, zamaskovali vchod a opäť vyrazili do lesov. V priebehu dňa sme pozorovali Ondavskú dolinu, zakresľovali si do mapy celý úsek, ktorý sme mali preskúmať. Popoludní sme dorazili k obci Mestisko, zaľahli na okraj lesa a zahľadeli sa do údolia. Už na prvý pohľad bolo zrejmé, že Nemci tu budujú súvislú obranu. Na lúkach a poliach pracovali stovky ľudí, ktorých Nemci nahnali z dedín. Kopali zákopy, palebné postavenia, bunkre a kryty. Odhadli sme, že obrana je vybudovaná asi na dvadsať percent. Boli teda iba na začiatku, ale ponáhľali sa.

Neďaleko nás stál veľký samohybný tank, ktorý mal vo veži kanón a dva guľomety. Okolo neho sa ponevieralo niekoľko hitlerovcov. Trochu ďalej sa rozmiestňovala delostrelecká batéria. V palebnom postavení už stáli tri kanóny, ostatné boli ešte na ceste, čakali kým ich zatiahnu na určené miesto.

— Prepadneme ich! — navrhol Sirak.

— Prepadnúť nie je ťažké, ale čo potom.

— Zmocníme sa tanku, — pokračoval Sirak vo svojich úvahách. Vtedy mi po prvý raz prišli na um slová náčelníka štábu majora Dočkala. Chcel som však počuť názor ostatných, aj keď Sirakov návrh bol momentálne nemysliteľný.

— Mišo! — obrátil som sa na Kočutu a ukázal hlavou smerom k samohybke. — Vždy si túžil dostať do rúk nepriateľský tank. Vedel by si skrotiť túto obludu?

Neodpovedal hneď, uvažoval.

— Neviem, ale môžem sa pokúsiť, — povedal váhavo.

— Teda súhlasíš, komandir? — zaradoval sa Sirak. — Hlásim sa ku kanónu.

— A ja budem nabíjač, — pridala sa Ivančik.

— Len aby bolo čo nabíjať, — zapochyboval Šimek. — Čo urobíme, keď tam nebudú granáty?

— Dôležité je dostať sa k samohybke a keď si s ňou neporadíme, potom zapálime, — povedal rozvážne Kováč. — Ale predsa len, nepozdáva sa mi to!

— Fedor, aj ty si zošalel! — reagoval podráždene Šimek. — Pán desiatnik, nedovoľte takýto hazard! Musíme celú vec zvážiť, Pozrite, všade je plno Nemcov.

Teda Sirak s Ivančikom boli za, Kováč s Kočutom ešte uvažovali a Šimek bol proti Sirakovmu návrhu. Šimek bol skúsený bojovník. Vždy nabádal k rozvahe, k objektívnemu zhodnoteniu situácie, ale keď už padlo rozhodnutie, nepoznal prekážky na dosiahnutie cieľa. Rozhodol som sa však skúšať ho ďalej.

— Máš nejaký návrh? — spýtal som sa.

Odvetil až o chvíľu.

— Návrh nemám, ale obávam sa, že to nebude možné.

— V tejto vojne nemožné zostalo len pre mŕtvych, pre nás sa už nezvyšilo.

— Veď som to tak nemyslel, pán desiatnik, — povedal ospravedlňujúco Šimek. — Keď rozhodnete...

V tej chvíli vo mne dozrel plán. Vyjasnil som si, ako to urobíme, ale nie teraz.

Vyrazili sme. Cestou som chlapcom vysvetlil, že našou úlohou je prieskum, nesmieme sa prezradiť. O svojom pláne som zatiaľ mlčal. Mal som v úmysle, že po stretnutí s partizánmi a získaní plánov, na druhý deň prepadneme nemeckú samohybku a v noci sa vrátíme späť. Veril som, že všetko pôjde bez problémov, tak ako sa nám dosiaľ darilo.

Prvý problém sa však objavil už na druhý deň, pretože partizáni neprišli. Začali sme uvažovať, či to vôbec boli partizáni. Čo ak sme narazili na provokatérov? Hoci sa Sirak dušoval, že svojmu roďákovi úplne dôveruje, pochybnosti nás neopustili. Preto sme sa do našej útulnej zemľanky nevrátili, ale rozhodli sme sa zostať v lese a byť v pohotovosti. A čo ak partizánov niečo zdržalo? Mohli cestou naraziť na Nemcov! Napokon sme sa rozhodli vyčkať do druhého dňa.

Zásoby sa nám minuli a to bol druhý problém. Museli sme niečo podniknúť. Pri svetle baterky sme začali študovať mapu. Neďaleko mala byť dedinka Jurkova Voľa. Vydali sme sa znovu na cestu.

Asi po hodine chôdzi sa pred nami objavila malá chalúpka. Za ňou sa črtali siluety ďalších. Tma, v obci žiadne svetlo. Vydali sme sa so Sirakom obhliadnuť terén. Zatiaľ čo ma Sirak zaistoval, priplazil som sa k domu. Pozrel som sa škárou do obloka a tam, Nemci. Pri stole sedeli traja.

Moju pozornosť však upútalo čosi iné. Cez škáru bolo cítiť vôňu čerstvého guláša. V kúte som zbadal kuchára, na liehovom variči pripravoval večeru.

Vrátili sme sa so Sirakom na miesto, kde zostali chlapi.

Rozhodli sme sa, že Sirak odstráni strážneho, Kočuta so Šimkom nás budú zaistovať a Kováč, Ivančik a ja odzbrojíme ostatných. Všetko muselo prebehnúť ticho, bez výstrelu, aby sme sa neprezradili.

Vyrazili sme a obkľúčili domec. Strážneho zneškodnil Sirak. Puška mu vypadla z ruky a buchla o zem. Tí, čo sedeli pri stole vyskočili a keď zbadali čierne hlavne samopalov, zostali stáť ako sochy. Prvý sa spamätal „ku-

chár". Zdvihol ruky nad hlavu. Bol to sudetský nemeec. Povedal, že v osade je ženijná jednotka, ktorú sem presunuli zo západného frontu. Hitlerovské velenie vraj urobilo mimoriadne opatrenia na posilnenie svojej obrany: začalo budovať obranné postavenie tzv. Anna, ktoré sa tiahlo od predného okraja až k Ondave. Ďalej sme sa dozvedeli, že jednotky, ktoré utrpeli v bojoch značné straty sa združili do bojových skupín pod velením generála Bächera a generála Ritelina. Tieto skupiny mali zabrániť prelomu našich a sovietskych vojsk do vnútrozemia.

Tieto správy mali pre nás veľkú cenu. Velenie sa teraz mohlo oprieť o konkrétne fakty a nie o dohady. Lutovali sme len, že nemôžeme zajatcov zobrať zo sebou. Ponechať ich tu však bolo nemožné, pretože by vyvolali poplach.

Radili sme sa, čo s nimi urobiť. Nemci by na našom mieste zajatcov dozaista postrieľali. Poznali sme veľa takých prípadov.

Raz v noci Nemci prenikli do úkrytu, v ktorom odpočívali naši vojaci. Zabili strážneho aj skupinu ôsmich spiacich vojakov, medzi nimi i veliteľa čaty rotného Ruščáka. Mŕtvoly potom zohavili.

V inom prípade zostalo na bojisku niekoľko ranených vojakov. Prv než tam mohli prísť naši zdravotníci, prišli traja Nemci s nosidlami. Jedného z ranených, ktorý mal postrieľané nohy naložili na nosidlá a odniesli preč, zajali ho. Jeden z Nemcov začal potom dobíjať ranených.

Zajatcov sme napokon zviazali a strčili im do úst handry, aby nemohli kričať. Zobrali sme chlieb a guláš a stratili sa v tme.

Pôvodne sme mali v úmysle vrátiť sa na našu základňu. Súčasne nás však neopúšťala myšlienka prepadnúť veliteľstvo a zmocniť sa nemeckých plánov. Nemecc nám síce prezradil heslo, ale mohol aj klamať. Na druhej strane, aj nádej na stretnutie s partizánmi bola neistá. Keby sme však získali plány ženijného práporu, to by bolo iné. Rozhodli sme sa konať.

Ticho a nečujne sme postupovali cez záhrady. Keď sme sa priplazili k budove, kde malo byť veliteľstvo, zbadal som na lavičke dôstojníka. Bol opitý. Rozhodli sme sa, že ho zoberieme a s pomocou sudeťáka ako tlmočníka vypočujeme.

Prvý sa k dôstojníkovi odzadu priplazil Sirak a dlaňou mu zakryl ústa. Ivančík strčil zajatcovi do úst handru a stiahol mu na oči čiapku. Potom priskočili Kováč so Šimkom, zobrali ho a odvádzali pomedzi stromy.

* * *

Kráčali sme po hrebeni hory. Odrazu sa kdesi v diaľke ozvala strelba a výbuchy granátov. Trvala asi štvrt hodiny, potom bolo ešte počuť ojedinelé výstrely a odrazu všetko stíchlo. Vyzeralo to, ako prepad autokolóny.

Vykročili sme ďalej. O chvíľu sme začuli dupot konských kopýt. A už celkom blízko pri našej zemľanke sa ozvalo tiché zaerdžanie koňa. Na koni ležal ranený jazdec, pravá ruka mu bezvládne visela. Keď sme ho zložili

na zem, bolestivo zastonal. Pri svetle baterky sme mu ošetrili ranu, zastavili krvácanie, potom sme ho odniesli do zemľanky. Čoskoro sme sa dozvedeli, kto to je.

Keď sa gardový jazdecký zbor generála Baranova ešte v septembri prebil na naše územie, jedna eskadróna prenikla do vnútrozemia ako prieskum. Po splnení úlohy sa jazdci vrátili späť, ale svoju jednotku už nenašli, zbor sa medzitým vrátil na poľské územie. Veliteľ sa rozhodol zostať v tyle a prejsť na partizánsky spôsob boja. Uskutočnili už niekoľko akcií a v noci prepadli nemeckú autokolónu, ktorá viezla granáty a strelivo.

Ráno sme opustili náš úkryt a čakali na partizánov. Objavili sa až okolo poludnia. Zdržalo ich to, že museli čakať na veliteľa, ktorý bol v akcii, a dvakrát narazili na Nemcov. Museli sa vracat' a obísť nebezpečné miesta veľkými okľukami. Priniesli však všetko, čo sľúbili. Raneného jazdca zobrali so sebou a rozišli sme sa.

Úlohu sme splnili. Za štyri dni sme preskúmali celú dolinu, získali veľa cenných správ a navyše plány nemeckej obrany, mapy a rôzne dokumenty.

Pred večerom sme narazili na nepriateľskú hliadku. Okolo nás zúrivo a nepríjemne zahvízdali guľky. Vrátili sme sa na okraj lesa, no vzápätí sa ozvala paľba z druhej strany. Zrejme naša nočná návšteva v Jurkovej Voli a prepad autokolóny vyplašili Nemcov.

Stiahli sme sa do hĺbkы lesa a vyčkávali, kým nastane noc. Až potom sme mohli pokračovať v ceste.

Ideme už dlho, ale ideme ďalej, musíme, lebo zostať v týchto miestach, keď už o nás nepriateľ vie, znamená smrť.

Sme nesmierne vyčerpaní. Najhoršie však je, že tma nedovoľuje presnejšie sa orientovať. Predpokladám však, že sme z nebezpečných miest vykĺzli.

Zdvihli sme sa a rozhýbali skrehnuté údy. Odpočinok nás posilnil. Kráča-me ďalej. Ďalší úsek cesty vedie po strmom svahu a potom zase niekoľko-krát žonglérskym spôsobom cez nejaké potoky po brvnách, prevalených vo výške asi dvoch metrov nad zemou. Ich povrch bol klzký a prejsť cez ne znamenalo byť povrazolezcom. Ale málo povzbudivé myšlienky na pád do studenej vody vynucovali examatérske výkony. Ivančík svojím spôsobom pohotovo našu cestu komentoval slovami: — Po vojne sem pošlem Hitlera, aby tadiaľ liezol desaťkrát za deň bez oddychu a v predpísanom čase. — Pravda, pochod týmto terénom nebol dlhý, ale vyčerpávajúci.

— Mali sme šťastie, už sme z najhoršieho vonku, — povedal spokojne Šimek a ostatní prikývli na súhlas.

Boli sme nútení stále častejšie odpočívať, ale vždy nové vršky nám vysávali sily. Možno aj preto sme boli málo ostražití, pretože sme celkom zblízka narazili na skupinu Nemcov. Boli to spojári. Zbadali nás prví a začali paľbu. Šimek zastenal a zvalil sa na zem. Zaľahli sme za stromy a opätovne strelbu, zatiaľ čo Sirak zobral raneného na ruky a bežal s ním späť. My sme ustupovali iným smerom, aby sme upúťali pozornosť nepriateľa na seba. Naša strelba zapôsobila. Keď niekoľko hitlerovcov, ktorí sa bezhlavo hnali

za nami, zostalo ležať, ostatní stratili odvahy. Už neboli takí dotieraví ani nebezpeční.

Šimek bol ranený do nohy nad kolenom. Ošetrili sme ho, potom urobili nosidlá a vykročili na ďalšiu cestu. Ostatní štyria niesli raneného, ja som sa pohyboval niekoľko desiatok metrov stále vpredu. Mrzelo nás, že nás tak ľahko Nemci dostali a hoci to mohlo zasiahnuť každého z nás, nemohli sme sa zmieriť s tým, že zasiahli práve Šimka.

Začalo pršať. Znovu sme si sadli odpočinúť. Nohy máme ako z olova. Oprel som sa o mohutný kmeň stromu. Zatvoril som oči.

Stonanie raneného ma vracia do skutočnosti. Preberám sa a už som na nohách. Chlapci ani nečakajú, čo poviem, dvíhajú nosidlá a potácajú sa pokračujeme.

Najťažšie bolo dostať sa pomedzi nemecké zákopy. Asi sme postupovali dosť neopatrne, pretože z jedného bunkra vybehol Nemec, nachýlil sa nad nosidlá a čosi sa pýtal. Sirak ho udrhel pästou po hlave a zvedavec sa zosypal na zem. Po druhom údere sa už ani nepohol.

Potom prišiel ďalší problém. Nemohli sme nájsť v mínovom poli priechod. Nakoniec sme sa vydali korytom potoka, kde mýny neboli. Keď sme sa priblížili k nášmu prednému okraju, odrazu zarachotila dávka z guľometu a nad našimi hlavami neprijemne zasvišťali strely. Kričal som na guľometníka, že sme prieskumníci, ale trvalo nejaký čas, kým nám uveril. Konečne dovolil, aby jeden z nás vyliezol, ale bez zbrane a so zdvihnutými rukami. Vyslal som Siraka, a my sme ďalej ležali, kým sa dohodorili.

Vyliezli sme a koho nevidíme — nášho priateľa Zelenku.

Vtom Šimek zastonal. Zobrali sme ho a pokračovali v ceste na miesto, kde bol štáb.

* * *

Vrátil som sa od veliteľa a zadíval sa na Šimka. Ležal ešte stále na nosidlách. Bol bledý. Lekár ho hneď ošetril a odišiel zháňať auto. Ukázalo sa, že zranenie je vážne, zranený musí ísť do poľnej nemocnice.

O chvíľu prišiel lekár. Zavolať ma nabok a ustarostene povedal:

— Stratil veľa krvi. Viem, že ste vysilení a po takejto akcii ustatí, ale bude nevyhnutná transfúzia.

Súhlasili sme všetci. Na fronte bolo nepísaným zákonom, že ak bolo treba, pomohli najbližší spolubojovníci.

Keď už bolo auto so Šimkom pripravené na cestu, dobehol zadychčaný Zelenka.

— Počkajte, zastavte, mám dobrú správu! — kričal už zďaleka. — Máš syna, Láďo. Syn sa ti narodil, teraz telefonovali z pôrodnice.

— A Viera? — opýtal sa Šimek polohlasne.

— Aj ona je v poriadku, obaja sú zdraví. Chlapec váži až 5,20 kg a pome-

40

novali ho po tebe — Ladislav. A generál Svoboda mu venoval „do perinky 500 rubľov.

Šimek sa po prvý raz šťastne usmial. Prichádzali sme k nemu a blahoželali mu. Siahol pod deku, vytiahol fľašku, čo mu tam položil Sirak na cestu a podal mi ju so slovami:

— Pán desiatnik, vypite to na zdravie, ja ju nebudem potrebovať.

Prvého sme ponúkli lekárovi. Neodmietol. Nalial trochu pálenky do hrnčeka Šimkovi a do druhého sebe. Potom sa na nás zahľadel a riekol:

— Nech prieskumnícke novorodeniato žije v zdraví, šťastí a mieri! — Strngol si so Šimkom a vrátil fľašu. Pridali sme sa ku gratulácii.

— Je čas! — rozhodol napokon lekár.

Vodič naštartoval, lekár nasadol. Dlhú sme kývali za odchádzajúcim autom, akoby sme sa lúčili navždy.

* * *

Správy, ktoré sme doniesli z tylu nepriateľa, boli dôležité. Štáb ich vysoko ocenil, dostali sme vyznamenania. Na druhý deň sme mali voľno, čistili sme zbrane, dávali do poriadku výstroj. Pritom sme počúvali Zelenku, ktorý sa vrátil z poľnej nemocnice, kde bol s ranenými a priniesol pozdrav od Šimka. Povedal, že mu operovali nohu, guľka zasiahla kosť, ale lekári dávajú nádej, že sa uzdraví.

Zelenka pracoval na „nočné smeny“. V noci bol v prvej línii pri ťažkom guľomete, cez deň mal voľno, mohol odpočívať. Málokedy zostával pri svojejrote, zväčša bol pri nás, alebo sa dobrovoľne hlásil na odvoz ranených do tyla.

Teraz rozprával chlapcom o tom, aké pekné dievča videl v dedine, kde sa zastavil, keď odchádzal od Šimka. Všetci ho počúvali a na chvíľu zabudli, že okolo zúri boj, že je vojna.

Ale tvrdá realita na seba nedala dlho čakať. Keď sa Kočuta vrátil s obedom, doniesol smutnú správu, že Šimek už nežije. Nepomohla ani transfúzia. Dostal zápal pľúc, vysoké horúčky a oslabený organizmus nevydržal.

Zložili sme si čiapky a sklonili hlavy.

Prekliata vojna! Zasa jeden z nás nežije. Koľkých to ešte čaká, kým oslobodíme Prahu?

* * *

Na druhý deň za mrazivého slnečného rána pochovávali v Dukelskom priesmyku vojakov, ktorí zahynuli v boji alebo podľahli ťažkému zraneniu. Medzi nimi i nášho spolubojovníka Ladislava Šimka. Okolo čerstvých hrobov boli zoradení vojaci. Slová na rozlúčku povedal veliteľ roty, poručík Tirichter:

— Kamaráti, bratia! Lúčime sa dnes s našimi spolubojovníkmi, ktorí

41

hrdinsky zahynuli v boji za slobodu rodnej zeme, za svoj národ. Ich hroby sú skromné, ale ich činy budú žiť večne v pamäti ľudu.

Salva prešla vzduch a karpatské lesy ju niekoľkonásobne ozvenou vrátili.

K hrobom pristúpil osvetový pracovník zboru, štábny kapitán Jaroslav Procházka:

— Jedného dňa sa vojna skončí, vojaci sa vrátia domov. A ktorí zostanú nažive, postavia na tomto mieste mŕtvym pomník, ktorý bude naveky stáť v karpatských lesoch. Do kameňa vyryjeme mená padlých: Sázavský, Vrána, Jasiok, Gábor, Šimek... Keď naši vnuci a pravnuci pôjdu okolo neho, hlboko sa poklonia pamiatke padlých. Za preliatu krv, za životy, ktorými dobyli víťazstvo pre budúce generácie.

V poradovom tvare prešli potom jednotky okolo hrobov a odchádzali znovu do boja.

VIII.

Koncom októbra sme sa dozvedeli, že jednotky 3. brigády stiahnu z úseku Nižný Komárnik a presunú na úsek Krajná Bystrá — hora Hrabov, aby vystriedali 1. brigádu. Na doterajší úsek frontu mali byť nasadené sovietske jednotky.

Jedna zo zásad boja je, že pri výmene jednotiek sa musí úsek odovzdať „čistý“, to je s maximálne pravdivou informáciou o stave nepriateľskej obrany. Preto všetky prieskumnícke hliadky dostali úlohu, získať presný prehľad, kde čo je. Úloha musela byť splnená v priebehu dvadsiatich štyroch hodín. Nebolo to jednoduché, pretože Nemci často preskupovali svoje jednotky a menili palebné postavenia delostreleckých a mínometných batérií. V noci sa však podarilo chytiť „jazyka“, ktorý nám podal presný prehľad o nepriateľskej strane.

Presun sa začal v noci. Bol prudký dážď a zároveň pri zemi hustá hmla. Veliteľ brigády nariadil, že pôjdeme vpredu spolu so spojármi, ktorí rozvinú telefónny kábel. Za nami pôjdu v zástupe vojaci a budú sa držať kábla.

Hmla bola taká hustá, že svetlo baterky osvietilo iba chrbát predchádzajúceho vojaka v zástupe. Pred silným dažďom sa nedalo ukryť, bahno bolo hlboké.

Pochod nemal konca. Za hodinu sme prekonali asi kilometrovú vzdialenosť. Presun dlhý šesť až sedem kilometrov trval vyše osem hodín.

Ráno, keď sa rozbrieždilo, začalo striedanie jednotiek 1. brigády, ktorá odchádzala kdesi k Vyšnej Pisanej.

O nepriateľských jednotkách v novom úseku sme vedeli iba to, čo nám oznámili prieskumníci. Zväčša to boli všeobecné informácie: nepriateľ má dobre vybudovanú obranu s palebnými zrubmi, dobre organizované paľby a zamínovaný terén. Málo nám to bolo platné, pretože v hmla sme nič ne-

videli. Museli sme preskúmať terén, nájsť v nepriateľskej obrane neobsadené a nestrážené medzery, zakresliť situáciu do mapy.

Úloha našich jednotiek bola veľmi ťažká: zmocniť sa výšiny Hrabov, kóta 517, potom osady Korejovce a osady Krajná Poľana. Útok sa asi trikrát odkladal, pretože delostrelci nestačili v rozbahnenom teréne dopraviť delá a strelivo. Medzitým, keď to počasie dovolilo, sa viedol súboj medzi našimi a nemeckými ostreľovačmi. A ako vždy vyhrával ten, kto bol šikovnejší. Zvyčajne naši mali pevnejšie nervy a medzi nimi osobitne vynikal slobodník Dovhanič.

Jedného dňa sme s rotmajstrom Chemincom získali dvoch miestnych sprievodcov (ich mená som si nezapamätal — pozn. autora), ktorí boli ochotní nás previesť najkratším smerom na Korejovce. Keď nastal večer, vyrazili sme. Prenikli sme cez nemeckú obranu a priblížili sa k osade. Na okraji obce stála osamelá chalupa, odkiaľ sa niesli veselé tóny harmoniky a spev. Pred chalupou stál strážny. Cheminec sa tíško a nečujne prikradol k nemu zozadu a odzbrojil ho.

Rozveselení dôstojníci na nás hľadeli ako na zjavenie, keď sme sa objavili vo dverách so samopalmi, pripravení k paľbe. Jeden po druhom dvíhali ruky nad hlavu. Bolo ich päť a šiesty vojak-harmonikár. Nastal však problém, čo so šiestimi zajatcami? Cez front všetkých ťažko bude previesť, pustiť ich tiež nebolo možné a likvidovať ich — to sa nám bridilo. Napokon sme sa rozhodli, že sa pokúsime dostať ich cez front.

Lenže, ako sa hovorí, čert nikdy nespí. Keď sme prechádzali medzerou medzi nemeckými zákopmi, jeden zo zajatcov začal kričať a to sa im stalo osudným. Strhla sa zúrivá strelba a štyria zajatci, ktorí postupovali vpredu, dostali plný zásah. Ostatných dvoch sme zhodili na zem a tým sme ich zachránili. Keď sme už boli v bezpečí, zistili sme, že nám ostal jeden dôstojník a harmonikár. My sme mali dvoch ranených.

Z ukoristených materiálov aj od zajatého dôstojníka sme sa dozvedeli, že na pomoc hitlerovcom prišla pod Duklu zo západnej fronty nová divízia. To bolo dôležité.

Potvrdili to aj ďalšie dni.

Zrazu sa začalo ukazovať, že v snahe udržať si postavenie za každú cenu, utopilo fašistické velenie sily svojich jednotiek v krvi a nebolo už schopné podniknúť nejakú vážnu akciu.

* * *

Z iniciatívy sovietskeho velenia zvolali poradu, ktorej sa zúčastnili dôstojníci štábov, spravodajskí náčelníci a velitelia prieskumných hliadok. Medzi prítomnými boli náčelník štábu zboru podplukovník Bohumír Lomský, osvetový pracovník zboru štábny kapitán Jaroslav Procházka, spravodajský dôstojník podporučík Vasil Valo, skúsený veliteľ prieskumníkov rotmajster Cheminec, čatár Hegeduš, čatár Valenta, desiatnik Svitek, delostrelecký

pátrač desiatnik Eliaš, dopisovateľ Širc, sovietski prieskumníci zo 67. streleckého zboru generála J. S. Šmygu, 140. streleckej divízie generála A. J. Kiseľova, z osobitného oddielu plukovníka Ščedrina a ďalší. Medzi nimi aj môj starý priateľ z 359. streleckej divízie plukovníka P. P. Kosolapova, seržant Vasilij Orlov.

Cheminec a Hegeduš: každý z nich mal svoj osud, svoju históriu. Rotmajster Cheminec prešiel všetkými bojiskami, ale ani raz nebol ranený. Oproti nemu čatár Hegeduš, hoci vyzeral ako chlapec, v smelosti vynikal nad ostatnými. V tom čase už bol po treťom zranení. Prvý raz bol ťažko ranený pri Bielej Cerkvi. Črepina mu rozmliaždila spodnú čelusť, prišiel o desať zubov a o oko. Po vyliečení mohol zostať v tyle, ale on sa dobrovoľne znovu vrátil na front. Na Dukle bol ranený znovu, ale po niekoľkých dňoch utiekol z nemocnice, hoci bol nedoliečený. Bojoval ďalej.

Medzi sovietskymi prieskumníkmi zvlášť vynikal seržant P. A. Kandyra. Bol naozaj majstrom v svojom remesle.

Jedného dňa sa fašistom podarilo obkľúčiť skupinu našich vojakov. Veliteľ práporu poslal obkľúčeným na pomoc ťažký guľomet. Avšak po niekoľkých minútach boja bola obsluha zasiahnutá nepriateľskou minou a guľomet zmlkol. Hrozilo, že sa nepriateľ zmocní i guľometu. Keď to zbadal seržant Kandyra, bez rozmýšľania sa vydal obkľúčeným na pomoc. Fašisti spustili na odvážlivca prudkú paľbu. Ťažko povedať, ako sa dostal až ku guľometu, pomohol obkľúčeným prebiť sa a poskytol prvú pomoc ranenému, ktorý bol v bezvedomí. Keď sa všetci šťastne vrátili, ukázalo sa, že i Kandyra je ranený.

— Kedy sa vám to stalo? — opýtal sa ho veliteľ brigády, generál Klápalek.

— Ešte predtým, keď som sa stačil priplaziť ku guľometu.

— Prečo ste sa nevrátili? — čudoval sa veliteľ.

— Nemohol som nechať spolubojovníkov v nebezpečenstve, do smrti by som si to vyčítal, — odpovedal seržant premáhajúc bolesť.

Ešte toho dňa bol vyznamenaný Československým vojnovým krížom, ktorý mu pripol na hrud' osobne generál Svoboda.

Neskoršie zneškodnil 25 nepriateľských vojakov a dôstojníkov, zmocnil sa nepriateľského ťažkého guľometu a zabezpečil postup svojej jednotky na Nižnú Pisanú. V tomto boji bol dvakrát ranený, no neodišiel z bojiska, kým si nesplnil bojovú úlohu. Za hrdinstvo v boji dostal seržant P. A. Kandyra titul hrdina Sovietskeho zväzu.

Zvolala sa operatívna porada. Na programe bol iba jeden bod: vyhodnotenie doterajšej činnosti a rozdelenie úloh pre nastávajúce obdobie. Úvodné slovo mal podplukovník Lomský. Informoval nás, čo zaujíma veliteľstvá a štáby. Potom vystúpili sovietski súdruhovia.

V diskusii s veľmi cennými skúsenosťami vystúpili Cheminec, Hegeduš, Valenta, Svitek a seržant Orlov. Ja som porozprával o svojich poznatkoch z hĺbkového prieskumu.

Po skončení porady som sa stretol s bratancom Valom.

Teraz Valo odchádzal. Neradi sme sa lúčili a on nerád odchádzal na štáb zboru. Zišli sme sa znovu až po dlhšom čase.

* * *

Vzhľadom na systém nepriateľskej obrany a situáciu, ktorá sa v tom čase vytvorila, ako i na základe prijatých záverov z porady, dostali nové úlohy aj prieskumné skupiny. Jednotky boli na obidvoch stranách od seba značne vzdialené, a preto v medzerách medzi nimi museli byť špeciálne skupiny prieskumníkov s rádiostanicami. Velenie pridelo k jednotlivým skupinám radistov, ktorí vo dne v noci sledovali činnosť nepriateľských vojsk a informovali o výsledkoch svojho pozorovania štáby a veliteľov jednotiek.

My sme v tom čase plnili zasa iné úlohy.

Činnosť a skúsenosti nášho prieskumu potvrdili, že prieskum treba organizovať hlboko v nepriateľskom postavení. Neveľké skupiny piatich až desiatich prieskumníkov prenikali do nepriateľského týla a zisťovali obranný systém nepriateľa, palebné ohniská a cesty na obchádzanie výšin.

Aj nepretržité vzájomné poskytovanie informácií medzi prieskumnými hliadkami bolo vo všetkých etapách boja nevyhnutné. Takéto informácie uľahčovali veleniu plnenie spoločnej úlohy, umožňovali jednotkám vyvíjať vlastnú iniciatívu a pomáhali koordinovať údery, a tak prenikať do nepriateľských postavení.

Sovietske velenie po celý čas karpatsko-dukelskej operácie venovalo veľkú pozornosť tomu, aby posilnilo náš zbor delostrelectvom, letectvom a tankami. Hneď na začiatku útoku našim peším brigádám prideliť dva húfnicové delostrelecké pluky a tri mínometné pluky. V bojoch o prekročenie štátnych hraníc dostal náš zbor kanónovú delostreleckú brigádu, raketometný oddiel a 359. streleckú divíziu. V bojoch na úseku Havranec — Medvedzie dostali naše útvary ako posilu dve delostrelecké brigády a jednu raketometnú brigádu.

Hoci náš zbor mal vlastné delostrelectvo a mínometné jednotky, na mnohých miestach a veľmi často podporovali sovietske vojská útok našich útvarov. Táto naozaj bratská pomoc sovietskeho velenia značne uľahčovala nášmu zboru plnenie bojových úloh.

Súbežne s prideľovaním sovietskych zbraní a vojsk našim jednotkám sovietske velenie poskytovalo všestrannú pomoc i prieskumníkom. Vzájomná spolupráca, výmena správ, informácií a skúseností, materiálne zabezpečenie — to boli základy našej nepretržitej súčinnosti a bojovej činnosti.

Uvedieme jeden z mnohých príkladov.

Pri približovaní sa k nepriateľskému postaveniu nám niekoľkokrát pomohli sovietske kukuruzníky (dvojplôšné lietadlá s úradným názvom U—2), ktoré bombardovali nepriateľské postavenia. Letci lietali nízko nad zemou, ostre-

lovali Nemcov z guľometov a hádzali ručné a protitankové granáty. Do rachotu guľometov sa ozývali dunivé výbuchy protitankových granátov, alebo malých, tri až päť kilogramových bômb. Nemci počas bombardovania mlčali, z ich okopov nepadol ani výstrel. Zrejme preto, aby neprezradili svoje stanovištia. Toto sa prieskumníkom veľmi hodilo, pretože sa dalo potichu priplaziť až k nepriateľským zákopom.

* * *

Človek sa na vojne niekedy dostal do situácie, že bol úplne bezmocný. Raz sme sa vydali na „poľovačku“. Úloha znela: dostať „jazyka“. Vyrazili sme vo večerných hodinách spolu s rotmajstrom Chemincom a v „zemi nikoho“ sme sa rozišli. Každá skupina išla iným smerom. Postupovali sme lesom, za ktorým bolo krovie. Kdesi za ním boli nemecké zákopy. Zastihli sme samopaly. Keby totiž konár zachytil spúšť, mohol by samopal vystreliť, a tým by sme sa prezradili. Potom som vykročil. Vyšiel som na malú čistinku a skamenel: vo vzdialenosti asi desiatich metrov stál Nemeec.

Chlapci zostali v kroví, nič nevideli, ja som však rýchlo uvažoval, čo ďalej. Bol som v nevýhode. Samopal som držal hlavňou k zemi, ešte k tomu zaistený, zatiaľ čo Nemeec bol pripravený k paľbe. Stál som teda bezmocne a čakal, kedy to urobí. Stalo sa však niečo iné.

Strážny mi rukou naznačil, aby som sa vrátil. Tých niekoľko sekúnd, keď sme stáli takto oproti sebe, sa mi zdalo večnosťou. Napokon som sa otočil s neprijemným pocitom, že do mňa odzadu vypáli. Nič sa však nestalo. Dal som chlapcom znamenie, aby sa vrátili, potom som im všetko povedal.

— Možno to bol nejaký antifašista, — povedal Kočuta. — Ten by sa nám hodil.

— Alebo sa zľakol, — oponoval Sirak. — Nemohol vedieť, či ho nemáme na muške.

— Gottwald hovorí pravdu: nie je Nemeec ako Nemeec — konštatoval Ivančík.

Chvíľu sme sa radili, čo ďalej. Bolo nám jasné, že na tomto úseku sme prezradení, preto musíme skúsiť šťastie na inom. Zrazu v smere, ktorým odišiel Cheminec, zazneli výstreli zo samopalu, zaštrkotali guľomety, napokon sa ozvala strelba aj v našej blízkosti. Hneď sme pochopili, že sme prenikli medzerou v nepriateľskom postavení a dostali sa Nemcom do tyla. Rýchle sme ustupovali lesom. Vedeli sme, že za týchto okolností je ďalší pokus o získanie „jazyka“ nemysliteľný.

Nad ránom sme sa vrátili skrehnutí a ustatí. Čoskoro sa dostavila aj Chemincova hliadka, ale bez svojho veliteľa. Z rozprávania sme sa dozvedeli, že sa zhodou okolností ocitol v podobnej situácii ako ja. Narazil však

na iného strážneho a ten vystrelil. Rotmajster Cheminec bol na mieste mŕtvy.

Tak zahynul statočný zakarpatský junák, odvážny prieskumnícky veliteľ, ktorý zachránil aj život mnohých Nemcov, pretože ich nezabíjal, ale bral do zajatia živých.

Na druhý deň odišla na prieskum hliadka, pod velením skúseného bojovníka, desiatnika Týrka, ktorý ako prvý s čatárom Nabiljakom 6. októbra 1944 prekročil štátne hranice. Nemci ich však spozorovali a spustili zúrivú paľbu. Týrek bol ranený črepinou z míny, a pretože boli prezradení, nariadil ustúpiť. Na spiatocnej ceste chlapci kryli paľbou svojho veliteľa. Medzitým však bol ranený ďalší prieskumník a Týrek dostal znovu dva zásahy. Jedna guľka ho zasiahla do ľavej ruky, druhá do prs. Doprazil sa za hustý krík a tam zostal ležať až do večera. V noci, keď ho zdravotníci priniesli, sotva javil známky života. Lekári ho zachránili, ale ľavú ruku mu museli amputovať.

A zvláštnou zhodou okolností museli v tých dňoch amputovať po ťažkom zranení ľavú ruku podporučíkovi Petrovi Roškaninovi a pravú čatárovi Ilkovi Bilejovi, o ktorých sa dokonca myslelo, že zahynuli. Všetci traja však vojnu prežili a sú medzi nami dodnes. Týrek dnes žije v Žatci, Bilej v Prahe a Roškanin v Prešove.

* * *

Dostali sme dva dni voľna, čistú bielizeň a išli do „kúpeľov“. Boli to plechové sudy od benzínu a nafty, v ktorých sa pod stanmi zahrievala voda. Ale na vojnové podmienky to bol prepych.

Okrem odpočinku sa robili aj zdravotné prehliadky. Osobne sme už poznali takmer všetkých lekárov. Hlavný chirurg bol MUDr. Škvařil, ďalší lekári — Engel, Pešek, Radovský, Zinger, Hönig, Krpnický, Scher, Nový, Engelová, Petranková a mnoho iných, ktorí sa starali o zdravie vojakov.

Najpopulárnejším bol azda poručík MUDr. Nový, ktorý sa preslávil nielen ako starostlivý lekár, ale aj ako prieskumník.

Keď sa ešte bojovalo na poľskom území, mali naši delostrelci veľa starostí. Museli podporovať útočiace jednotky a zároveň pátrať po zákernom nepriateľovi, ktorý im spôsoboval značné ťažkosti a straty. Už niekoľko dní nemohli zistiť, ako je to možné, že nepriateľ o nich dobre vie. Terén pred nimi obsadila už naša aj sovietska pechota a predsa míny a granáty dopadali vždy tam, kde mali svoje delá, alebo do miest, kde stála kolóna áut. Bolo jasné, že kdesi nablízku je nemecký pozorovateľ a udáva presný cieľ, ale nedarilo sa ho odhaliť.

Až jedného dňa stretli poručík MUDr. Nový, desiatnik Král a osvetový dôstojník Bejkovský na ceste ženu a chlapca s vozom, v ktorom viezli krmivo. Za vozom šiel krívajúci chlap. Vojaci pozdravili, chlapec a žena odpovedali poľsky, chlap však neodpovedal.

— Je hluchonemý, — vysvetľovala žena.

Doktorovi Novému sa čosi nepozdávalo. Miestni poľskí občania boli zúbožení, ale tento vyzeral celkom ináč. Vojaci vykročili ďalej, aj žena s vozom sa pohla. Odrazu lekár vystrelil do vzduchu. „Hluchonemý“ sa obzrel a tým sa prezradil. V okamžiku boli všetci traja pri ňom, nasledovala osobná prehliadka, ktorá potvrdila lekárovo podozrenie. U zadržaného našli mapu so zakreslenými palpostami našich batérií a dve nemecké pištole.

Tak odhalili esesáka, ktorý ostal v tyle a mal za úlohu vysielat presné informácie, do ktorých miest majú nemecké batérie strieľať. Našla sa aj rádiostanica. Esesák ju mal skrytú v dome ženy, ktorej muža zobralo už predtým gestapo. Pohrozili jej, že keď niečo povie, čaká jej muža smrť. Za odhalenie a zneškodnenie nebezpečného nepriateľa bol MUDr. Nový vyznamenaný.

* * *

Musím poznamenať, že sme v tom čase často hladovali. Odvtedy, čo sa začalo bojovať v týchto miestach, nepodarilo sa nám nájsť poľné kuchyne, boli sme celkom odrezaní od zásobovania.

Jedli sme len to, čo sme si priniesli v noci na chrbte. Raz sme dostali údené mäso, pšeničnú kašu a slede. Ale východisko sme vždy našli. Nasykali sme do kotlíka hrst pšeničných krúp a už sa varí polievka, či skôr niečo, čo sa na polievku ponáša. Inokedy sa pritrafil kukuričný klas. A po nociach sme chodievali na zemiačisko, aj pri svetle rakiet, počas ostreľovania. Nuž tak sme tam žili, keď ma raz v noci zavolať veliteľ roty.

— Desiatnik, choďte so svojimi prieskumníkmi na veliteľstvo práporu po sucháre!

Sucháre sme občas dostávali namiesto chleba.

Zavolať som chlapcov, oboznámil som ich s naším poslaním a šli sme. Idú aj skupiny vojakov zo susedných rôt. Jednej z nich velí ženista — čatár Popovič a od neho sa dozvedáme, že sucháre nie sú na veliteľstve práporu, ale ostali kdesi na veliteľstve brigády — bude treba ich doniesť až odtiaľ!

Pohybujeme sa tmou rýchlym krokom do strmého kopca — už nemáme mokré len koše, ale aj blúzy nám celkom premokli od potu. Ponáhľame sa však, pretože na svitaní musíme byť naspäť. Napokon sa objavili v lese svetlá: fakle blčia vo vetre, okolo nich stoja vojaci.

Niekoľko nákladných áut zaparkovalo na osvetlenom mieste, na zemi je rozprestretá nepremokavá plachta, kuchári vážia pri svetle fakiel sucháre, sústredene ich rozdávať tým, čo dorazili z prvej línie.

Nechal som chlapcov, aby si oddýchlí, na chvíľu som od nich odišiel, ale keď som sa vrátil, boli akási vzrušení, usmievali sa:

— Čo sa stalo? — pýtam sa.

Vidím, že sa čímsi krmia. Nič predo mnou nezatajili.

48

— Tam, na tom aute, je jedno vreco roztrhané — vraví Sirak. — Nakukli sme tam a sypú sa z neho sucháre!

Neodolal som, aj ja som siahol do vrecka. Suchár bol tvrdý, ale o minútu dve sa rozplynul na jazyku. Ale zrazu som začal mať výčitky svedomia. Vrátil som sa medzi chlapcov spaľovaný pocitom hanby, ale rozhodnutý nedovoliť viac ani im, ani sebe zobrať si ďalšiu dávku suchárov. Lenže kým som prišiel k nim, už to nebolo treba, pri autách stáli ozbrojené stráže.

Sucháre ma však ďalej pálili vo vrecku ako oheň. Na fronte sa veľa vecí odohráva inak než v mierovom živote, ale aj vo vojne by mal človek ostať človekom!

Medzitým prichádzali ďalšie skupiny. V jednej z nich som zbadal Andreja Horného, zdravotníka práporu. Poznali sme sa dlhší čas, boli sme dobrí priatelia. Keď som podišiel k nemu, usmial sa, vidím, že sa potešil.

— Si hladný Andrej? — spýtal som sa ho.

— To vieš! Ako všetci.

— Ukáž vreco a na nič sa nepýtaj!

Kým sa spamätal, už mal všetky moje sucháre. Odrazu mi bolo tak ľahko na duši.

Náš rozhovor prerušil Sirak, hlásil, že môžeme vyraziť.

Vrátili sme sa načas a hneď sme začali deliť sucháre. S lekárnickou presnosťou sme ich rozkladali na nepremokavé plášte, ale nedokončili sme to, pretože spojka priniesla rozkaz od veliteľa práporu, pripraviť sa do boja. Napokon sme stratili o sucháre záujem a rozdelili ich od oka.

* * *

Víťazstvám nepredchádzajú len úspešné prieskumnícke akcie a bojové operácie, ale i neúspechy, dni radosti a slávy sa striedajú s horkosťou nezdarov.

Veľmi vážne starosti nám robili nepriateľské šesťhlavňové mínomety. Výbuchy z nich boli ohlušujúce, míny mali veľkú prebojnú silu. Hovorilo sa, že Nemci, aby morálne povzbudili svojich vojakov, vynášli vraj proti kaľušiam tieto „vaňuše“. Kaľušiam sa však vonkoncom nevyrovnali.

Postupne sme si však zvykli aj na ich „vaňuše“. Rozoznali sme s istotou, ktorá mína je nebezpečná a ktorá neškodná. Tá, ktorá hlasno sviští, podráždi nervy, ale inak je neškodná. Letí zvyčajne vysoko nad hlavou alebo kdesi bokom. Pravým opakom je mína, ktorá iba „šepká“. Tá je vždy nebezpečná, pretože zaručene dopadne v tesnej blízkosti, ak nie priamo na určený cieľ.

Nepříjemné boli aj míny protipechotné. Preto s nami musel byť stále ženista s mínohľadačkou. Počítali sme však aj s tým, že mínohľadačka môže zlyhať alebo sa rozbiť. Preto sme na každú akciu nosili so sebou aj asi tri metre dlhé hrubšie palice, ktorými sme udierali do zeme tam, kde sa nám niečo zdalo podozrivé. Keď palica narazila na mínu, tá vybuchla bez toho, že by niektorému z nás spôsobila zranenie.

49

Nemci nielen zakopávali míny do zeme, ale ich aj vešali na stromy, spájali ich sotva viditeľným drôtom so signálnymi raketami. A pri každom výbuchu alebo inom signále sa na tieto úseky upriamila paľba guľometov a mínometov. A pretože celé okolie mal nepriateľ dobre preskúmané, paľba bola takmer vždy presná. Preto pred útokom bolo hlavnou úlohou prieskumníkov a ženistov včas odhaliť každú nástrahu a zneškodniť ju.

Ťažkosti nám robilo aj počasie. Proti stálym dažďom a rozmoknutému terénu sme boli bezmocní. Napriek tomu nikto nenariekal a každý sa snažil dôsledne plniť i tie najdrobnejšie povinnosti.

Ďalšie nepríjemnosti nastali, keď fašisti začali používať zakázaný bojový prostriedok — výbušné strely. Takáto strela pri náraze vybuchovala a vytrhovala z tela kusy mäsa. A keď narazila do stromu, vznikol dojem, že vybuchol granát.

Nepriateľ bojoval nielen zbraňami, ale snažil sa pôsobiť aj na presvedčenie vojakov. Jedného dňa zasypal naše postavenia letákmi. Letákov bolo veľa a pravdu povediac, boli sme zvedaví, čo nám Nemci ponúkajú. Ponúkali zastavenie „nezmyselného“ boja a prechod do zajatia.

Keď to s letákmi nevyšlo, Nemci pre nás pripravili iné prekvapenie. Na niekoľkých miestach vybuchli nepriateľské granáty, z ktorých sa valil žltkastý dym. Nemal žiadny zápach, ale po nadýchnutí človek kašľal a dusilo ho. Zistili sme, že nepriateľ použil fosforové delostrelecké granáty. Azda s cieľom zapáliť lesy, alebo vyvolať paniku z otravných látok. Nič sa však nestalo.

V tých dňoch sme sa dlho trápili, kým sme zistili, kde má nepriateľ sústredené zálohy. Naši i sovietski delostrelci potom uskutočnili niekoľko mohutných palebných prepádov. Paľby boli také presné a účinné, že sa hitlerovci dlho nezmohli na odvetu. Iba v pásme 3. brigády sa našlo vyše štyristo mŕtvych fašistov. A navyše sa nám podarilo zajať Rakúšana, ktorý naše neúplné zistenia doplnil konkrétnymi faktmi.

Zajatec vypovedal, že proti našim jednotkám a vojskám 67. streleckého zboru stoja v obrane útvary 68. a 357. nemeckej pešej divízie, ktoré boli predošlého dňa doplnené. Tieto správy sme ihneď odovzdali aj sovietskemu veleniu.

V tom čase približne sme zistili, že v priestoroch Nižnej a Vyšnej Jedľovej, Kapišovej, Lodomirovej, Hunkoviec a Dobroslavy sa nachádzajú zoskupenia nepriateľských vojsk a desiatky delostreleckých a mínometných batérií. Tieto údaje potvrdil teraz i zajatec. Vypovedal ochotne a povedal dokonca viac, než sme sa ho vypytovali.

V ďalších dňoch zasádzovalo na tieto miesta sovietske letectvo údery, čo útočiacim vojskám poskytovalo značnú pomoc. Prejavovalo sa to aj v úspešnom postupe. Práve v tom čase boli oslobodené osady Nižná Pisaná a Dobroslava, sovietske vojská prenikli k osadám Kružlová a Kapišová. Vytvorili sa reálne podmienky na ďalší útok v smere na Svidník. Naša 1. 50

brigáda dostala úlohu útočiť v smere na Hunkovce a 3. brigáda na Krajnú Poľanu.

Nemecké jednotky tu už boli natoľko preriedené a zdecimované, že nemohli zadržať ďalší postup sovietskych a československých vojsk. Čoskoro sa však situácia znovu skomplikovala. Hitlerovské velenie sem urýchlene prisunulo 168. pešiu divíziu a doplnilo brániace sa útvary pešimi prápormi zo zálohy. Nepriateľ nasadil teda v tomto priestore do boja všetko, čo tu mal, aj s narýchlo sformovanými kombinovanými rotami z tylových jednotiek 357. pešej divízie. Toto všetko sa zistilo prieskumom a útok v smere na Svidník bol preto odvolaný.

V priebehu jednomesačných bojov však viac ako sedem nepriateľských divízií utrpelo obrovské straty. Boli to 68., 75., 168., 357. a 545. pešia divízia horských strelcov, 24. tanková divízia a 12 samostatných útvarov. Bol to veľký úder pre nemeckú armádu, pretože nepriateľ potreboval v tom čase sily najmä v boji proti partizánom a na iných úsekoch frontu, najmä v Rumunsku a Maďarsku, kde vojská 2. ukrajinského frontu maršala Malinovského postupovali nezadržateľne vpred.

IX.

V polovici novembra sme sa vrátili do pôvodného postavenia pri Nižnom Komárniku. Rozpútali sa boje o výšinu Obšar a okolité vrchy. A znovu ako predtým pribúdali mŕtvi a pribúdali aj ranení. O ranených sa starali zdravotníci a lekári, nezabúdalo sa však ani na padlých. O to, aby boli dôstojne pochovávaní sa starali pohrebné čaty.

V tom čase prišla k našej brigáde posila.

Keďže všetky tanky boli vyradené ešte na poľskom území, veliteľstvo zboru sa rozhodlo doplniť pešie útvary príslušníkmi tylových vojsk a tankovej jednotky. Medzi nimi boli nadporučík Grigera, podporučík Kohutič, rotmajster Kudzej, rotný Hrušecký, desiatnici Pastefak a Črtkovský, slobodník Hruška, vojaci Rak, Patocký, Hasin, Papoušek a ďalší. Bola z nich vytvorená samostatná rota, ktorá dostala svoj úsek na kóte 544.

V ďalších dňoch prichádzali vojaci z poľných nemocníc, ktorí sa tam liečili z ľahkého zranenia, ohlušenia od výbuchov bômb alebo delostrelectva. Postihnutý sa na nič nesťažoval, nič ho nebolelo, iba nepočul a nemohol rozprávať. Liečenie trvalo asi 5—6 dní a prebiehalo bez následkov. Vtedy som ešte netušil, že čosi podobné budem musieť prekonať aj ja sám.

Už sa bojovalo dva dni a dve noci. Nepriateľ rýchlo prisúval nové posily a robil protiseče. Podarilo sa mu rozdeliť naše jednotky na dve časti a jednu takmer obkľúčiť. Vznikla otázka, kde vziať posily. Našlo sa však východisko aj z tejto, takmer beznádejnej situácie. Veliteľ zboru nariadil zorganizovať údernú skupinu, ktorú tvorili spojári, ženisti, kočiši, pisári, členovia vojenskej hudby. Uvoľnil dokonca aj príslušníkov svojej ochrany. Úderná 51

skupina v počte asi 50 osôb, pod velením náčelníka operačného oddelenia kapitána Kuncla zasiahla a to rozhodlo o konečnom výsledku.

Do boja museli v tých dňoch aj dôstojníci štábov. Väčšina z nich čestne plnila stanovené úlohy i napriek neznalosti situácie a rôznym ťažkostiam, ktoré mali. Ale aj proti tým, ktorí si vojnu predstavovali ako vychádzku, alebo viac ich zaujímala činnosť komunistov v zbore než nepriateľ, bolo treba bojovať.

X.

Mali sme správy, že v obci Bodružal bol nemecký štáb. Možno po ňom zostali nejaké dokumenty zabudnuté v zásuvkách. V osade sme našli veľa zbraní, najmä guľometov a samopalov, v palebných postaveniach bolo ešte mnoho streliva pre mínometry a delá. Všetko nasvedčovalo tomu, že sa nepriateľ dal na panický útek, pretože aj v dome, kde bol štáb, sme našli rôzne písomné doklady, správy, mapy a rozkazy.

Keď sme vkročili do osady Miroľa, pri jednom dome sme začuli akési hlasy. Zazreli sme nemeckého feldvébla a dvoch vojakov. Nakladali na auto vrecia a nejaké debny. O chvíľu boli všetci odzbrojení. Boli to prví zajatci pri našom postupe.

Na Ondavu sme sa dostali už v podvečer 27. novembra. Nemci zrejme netušili, že sme im v pätách, pretože sa na druhej strane rieky prechádzali nad zákopmi, akoby nebolo vojny. Táto ich bezstarostnosť nám dovolila bezpečne zistiť a zhodnotiť situáciu. Čoskoro sme zistili, že dedina nie je obsadená. Bola však zamínovaná a úplne bez obyvateľov. Odoslal som Ivančíka na veliteľstvo s hlásením a my sme hľadali ďalej. Hitlerovci pravdepodobne zistili náš pohyb, pretože od osady Mestisko, ktorá ležala na druhom brehu, sa ozval zvuk mínometných výstrelov.

Kde-tu vyletela svetlica, zarachotila dávka z guľometu. To nás však nemohlo znepokojovať. Ondava bola v dôsledku trvalých dažďov rozliata do značnej šírky. Nepriateľ sa mohol k nám dostať ťažko a jeho paľba nebola pre nás nebezpečná. Usadili sme sa na fare. Kováč pri „odmínovaní terénu“ našiel štyri míny. Potom sme zakúrili v peci, usušili sa, navarili zemiaky. Cez noc dvaja strážili, ostatní odpočívali.

Ráno sme sa cítili svieži, odpočinutí. Zato Nemci v zákopoch asi spali zle, pretože nás napadli zúrivosťou strelbou. Cez deň bolo opäť ticho. Zatiaľ sme sa iba pozorovali a „oľukávali“ jeden druhého.

V noci začali naši ženisti prieskum Ondavy, aby zistili možné brody pre útok. Zatiaľ sa však muselo čakať na príchod delostrelectva, ktoré ostalo vzadu, pretože nepriateľ pri ústupe zničil všetky mosty.

Na druhý deň odpoľudnia začala „podgotovka“, ktorá trvala asi 30 minút. Ozvali sa výstrely hŕňnic, zahučali ťažké granáty, za Ondavou zazneli silné výbuchy. Paľbu začali aj mínometry a ťažké guľomety. V tom čase

si cez Ondavu razili cestu na protiľahlý breh naše jednotky. Prúd rieky bol silný a miestami boli na dne hlboké diery. Voda siahala niekde po prsia, inde až po krk.

Zdalo sa, že nepriateľ je prekvapený tak delostrelectvom, ako aj útokom. Ale vo chvíli, keď sa končil delostrelecký prepad začali fašisti paľbu z guľometov. I napriek tejto paľbe sa podarilo časti našich jednotiek ovládnuť časť nepriateľského postavenia. Nepriateľ nasadil svoju zálohu a zatlačil naše jednotky späť.

Ani ďalšia seč nemala úspech. Hitlerovci ju znovu odrazili mocnou paľbou pechoty a ručnými granátmi.

V ďalších dňoch sa pokusy o prelomenie nemeckej obrany opakovali, ale bez úspechu. O sile nepriateľa a jeho obrane sa vedelo iba to, čo sme zistili pri hĺbkovom prieskume. Delostrelci „preorávali“ nepriateľské postavenia presnou paľbou, ale napriek tomu bolo treba zajatca. V noci sme sa o to pokúsili, ale nepodarilo sa nám to. Nemci strážili svoju obranu množstvom strážnych. Zistili sme iba jedno, že nepriateľ posilňuje obranu ďalšími jednotkami.

Situácia sa nezmenila ani na štvrtý deň po príchode na Ondavu. Vtedy už bolo jasné, že nepriateľská obrana je príliš silná, aby ju bolo možné s našimi vyčerpanými silami prelomiť.

* * *

Keď nastala noc, odchádzali sme mokří a premrznutí späť na východný breh. Tu už čakali „salaše“, v nich ohne a výdatná teplá večera. Mohli sme si aj odpočinúť pod ochranou ostatných jednotiek.

Ja som však už túto radosť neprežíval. Prebral som sa na hrkotajúcom voze. Necítil som žiadnu bolesť, iba hučanie v hlave a mučil ma strašný smäd.

Zrazu sa ma dotkli čiesi ruky. Bola to zdravotná sestra Mária Malinová, ktorá ma našla a zachránila. Ale o tom som sa dozvedel až neskôr. Teraz som si iba uvedomil, že chladná voda mi uhasila smäd.

Nemohol som otvoriť oči. Ale aj tak som všetko vnímal, hoci chod mojich myšlienok bol nepresný. Hrmenie voza prestalo, lebo kone zastali. Preložili ma na auto a viezli ďalej. Celkom som sa prebral až v nemocnici v Jaslisku. Pozerám, okolo chodia zdravotné sestry, dávajú piť raneným vojakom. Smäd som už necítil, ale v hlave mi neprestávalo hučať a celkom som ohluchol. Štyri dni som nič nepočul, keď sa ma lekár alebo sestry na niečo pýtali, museli mi to napísať. Až keď hučanie v hlave pominulo, mohol som si celkom jasne spomenúť na všetky podrobnosti.

Keď sme boli na východnom brehu Ondavy, ponáhľal som sa na štáb brigády podať hlásenie. Odrazu začala nepriateľská delostrelecká paľba, granáty však dopadali kdesi vpravo. Vzápätí sa rozľahol zvuk zavýjajúceho granátu. Keď dopadol, vybuchol s takým hrmotom, až mi zaľahlo v ušiach.

Po ňom dopadali ďalšie. Hodil som sa na zem a videl som, že vo vzdialenosti asi desiatich metrov je hlboký kráter. Chcel som vyskočiť a skrýť sa v ňom, pretože som ležal na celkom otvorenom teréne. Ale kým som stačil vyskočiť, rozľahol sa výbuch. Chcel som vstať, ale nemohol som sa ani pohnúť. Chcel som kričať, volať o pomoc, ale jazyk som mal ako drevený. Potom nastala tma a všetko zmizlo.

Teraz som sa nachádzal opäť v Jasliskách, odkiaľ som začínal svoj návrat domov. Keď som sa prvý raz postavil na nohy, vyšiel som spod stanu a s radosťou dýchal čerstvý vzduch, bez zápachu chloroformu. Bol pekný slnečný deň. Dôležité je, že žijem, že som opäť ako-tak v poriadku.

XI.

Keď som sa po desiatich dňoch vrátil z nemocnice, našiel som svojich bojových druhov — prieskumníkov v polozrúcanom dome v osade Stročin. Nepriateľ stále zameriaval svoju pozornosť na nepoškodené domy, ale zbúrané si takmer nevšímal. Preto sa chlapci z fary skoro vysťahovali.

Mňa však trápila iná otázka: zo siedmich prieskumníkov, s ktorými sme začínali pri osade Zyndranowa zostali len traja. Počas mojej neprítomnosti bol ranený aj Kočuta. Okrem Kováča sme boli ranení všetci.

Môžem povedať a skutočnosť to potvrdila, že vojak na fronte, kým nie je ranený alebo nezahynie hneď po príchode na front, prv než sa ostrieľa, už to obyčajne vydrží dlhší čas. Zväčša je rozhodujúcim činiteľom jeho dobrá fyzická pripravenosť a morálny stav, a to najmä v okamžikoch, keď mu hrozí nebezpečenstvo a vie, čo má v danej situácii urobiť.

* * *

Na druhý deň sme mali menšiu oslavu. Sirak dostal hodnosť čatára, ostatní boli povýšení na slobodníkov, ja na rotmajstra. Zároveň nám udelili vyznamenania. Medzi povýšenými a vyznamenanými boli aj prieskumníci iných jednotiek a medzi nimi aj náš vzácny priateľ Orlov.

Opäť ma zavolali na štáb.

— Chlapci sú v poriadku? — zaujímal sa náčelník štábu brigády.

— V poriadku, — odvetil som, — ale už mám iba troch.

— Viem, — odpovedal, — preto som vám pridelil dvoch nováčikov. Ale dávajte na nich pozor! — dodal.

Z tejto správy som nemal veľkú radosť. S nováčikmi bývali spravidla problémy.

Keď som sa vrátil do našej ubikácie, našiel som chlapcov pri čistení zbraní. Okrem nich tam sedel aj vojak Farkaš. Farkaš bol cigánskeho pôvodu a slúžil u delostrelcov. Často nás navštevoval a zaujímal sa o našu činnosť.

54

Ich rozhovor prerušili dvaja nováčikovia. Jeden nízky, zavalitý, druhý tenký a o pol hlavy vyšší. Boli to mladí chlapci. V očiach sa im odrážal strach aj vzrušenie. Napadlo mi, ako som asi vyzeral ja pred prvou akciou. Privítal som ich a povedal:

— Preštudujeme mapu, upresníme smer našej cesty a ujasníme si aj vaše úlohy.

Chlapci počúvali, ale nováčikovia mali veľa otázok.

Keď nastala noc, vyrazili sme. Na prednom okraji už čakali ženisti, ktorí nám odmínovovali priechod. Ešte nám poradili, aby sme na druhom konci mínového poľa nezabudli označiť cestu.

Postupovali sme ticho a opatrne. Ondava už síce bola zamrznutá, ale ľad ešte nebol veľmi pevný, pukal pod nohami.

Keď sme sa priblížili k nepriateľským postaveniam, celkom neočakávane sme narazili na zamaskované guľometné hniezdo. Bol to guľomet, ktorý nás už dlhší čas ostreľoval, ale nemohli sme ho odhaliť. Plazili sme sa ďalej do tyla, aby sme ich mohli napadnúť odzadu. Rozhodol som, že na jedného sa vrhnú Sirak a Kováč, na druhého nováčikovia a Ivančík so mnou ich budeme zaistovať. Neskôr sa však ukázalo, že som urobil chybu.

Keď sme už boli za guľometným hniezdom, chvíľu sme Nemcov pozorovali. Boli dvaja. Jeden sedel sklonený nad guľometom a druhý mal hlavu opretú o okop, vyzeral akoby spal. Nahmatal som kameň a hodil som ho pred guľometné hniezdo. Hitlerovci sa strhli a sústredili pozornosť dopredu pred seba. Vtom sa na nich chlapci vrhli odzadu. Teraz nastali najťažšie sekundy.

Jednému Sirak s Kováčom bleskurýchle strčili do úst handru a zviazali ho. Ale druhý zvalil jedného z nováčikov na zem a na druhého zaútočil s nožom v ruke. A bolo by sa to zle skončilo, keby im neprišiel na pomoc Sirak. Za niekoľko sekúnd bol zneškodnený i druhý Nemec. S ukoristeným guľometom a dvoma zajatcami sme sa rýchlo vracali späť. Horšie však bolo, že v tej tme sme nemohli nájsť priechod v mínovom poli. Cesta späť bola nemožná.

— Hádám si ju zabudol označiť? — spýtal som sa Siraka.

— To je vylúčené, — protestoval Ivan. — Označil som ju halúzkou, ale musel ju odviať vietor.

Priechod v mínovom poli sme vždy označovali nejakým nenápadným predmetom a to podľa toho, aký bol terén: halúzkou, kameňom, chumáčom suchej trávy. To preto, aby ho neodhalili nepriateľskí prieskumníci a nemohli sa dostať k nám.

Stáli sme na severnom okraji obce Stročin a uvažovali ako ďalej. Čas súril, keď Nemci zistia, že guľometné hniezdo je prázdne, iste im svitne, či je to robota. Určite nás budú prenasledovať a nastane boj. Museli sme sa rýchlo rozhodnúť. Od ženistov sme vedeli, že južný okraj obce nie je zamínovaný, pretože je tam močiar, ktorý nezamrzá ani v zime. Obišli sme teda obec a vydali sme sa späť cez močiar. Nohy sa nám borili hlboko do bahna.

55

Odrazu zarachotila dávka zo samopalů a nad našimi hlavami neprijemne zahvízdali strely. Zaľahli sme.

Kričal som na strážneho, že sme prieskumníci, ale nič nepomáhalo. Ležal za silným pňom a strieľal ako bez seba. Keď ani mená veliteľov, ani názvy našich jednotiek ho nepresvedčili, nezdržal som sa a zakľal.

Konečne dovolil, aby jeden z nás vyliezol, ale bez zbrane a so zdvihnutými rukami. Vyslal som Siraka.

— Nič som o vás nevedel, — ospravedľňoval sa strážny-nováčik, keď sme vyliezli z močariska. — Keď som odrazu zbadal skupinu čiernych postáv, ako sa oproti mne hrnie s nemeckým guľometom, myslel som, že je to nepriateľ.

— To je v poriadku, — povedal som. — Ale keď som začal volať, mohol si už vedieť, kto to je.

— Viete, človek musí byť ostražitý, — pokrčil strážny plecami a ukázal rukou na zajatcov. — Keby títo boli opatrnejší, možno by tu teraz nestáli.

Nenamietal som už nič a v duchu som súhlasil s týmto statočným chlapcom. O krátky čas sme dorazili na štáb. Odovzdali sme zajatcov, potom sme dva dni odpočívali a znovu na prieskum. Taký bol zákon vojny.

* * *

Dukla náš zbor príliš vyčerpala, jednotky boli veľmi oslabené. Preto ani nebolo možné vybudovať a držať súvislú obranu. Obrana pozostávala z jednotlivých ohnísk odporu družstiev, ktoré boli navzájom spojené paľbou. Medzi družstvami boli medzery dlhé aj niekoľko stovák metrov. Tieto medzery strážili dvojčlenné hliadky. Pre nepriateľských prieskumníkov teda nebolo veľmi ťažké dostať sa až do našej obrany.

Raz v noci sa nemeckým prieskumníkom podarilo vniknúť medzi naše jednotky, chceli chytiť zajatca. Počínali si však veľmi neopatrne, pretože sa prezradili hlasnou rečou. Pokúsili sme sa ich obkľúčiť, ale spozorovali nás a začala sa prudká prestrelka. V hustej hmle sa trom podarilo utiecť, dvaja boli zabití, ale dvoch sme chytili. Potom sa už dlhší čas na našej strane neukázali.

O niekoľko dní neskôr sme v snehovej fujavici narazili v medzifrontovom pásme na troch maďarských vojakov, ktorí zablúdili. Boli celkom radi, že sa dostali k nám. Pri vypočúvaní uviedli, že im nemeckí fašisti neveria, že ku každej maďarskej rote prideliť svojho poddôstojníka alebo rotmajstra s neobmedzenou právomocou.

— Prečo teda bojujete? — pýtali sme sa. — Prečo sa nevzdáte do zajatia?

— Báli sme sa vašich mínových polí, — povedal jeden z nich a ponúkol sa, že keby sme vraj dovolili, aby sa vrátil, privedie celú rotu.

Radili sme sa, či mu môžeme veriť, ale rozprával tak presvedčivo, že sme ho pustili. Vypravovali sme ho do „zeme nikoho“ a dohodli sa, že na druhú

noc sa stretieme na tom istom mieste. Preležali sme tam potom celú noc, ale vojak sa nevrátil. Mysleli sme si, že nás buď oklamal, alebo sa niečo prihodilo. Na fronte sa stáva všeličo. Preto na druhú noc sme znovu prišli na dohovorené miesto a vojak sa skutočne vrátil a privedol celú jednotku, na čele s poručíkom.

Na oslobodenom území bola veľmi zložitá situácia. Mnoho dedín bolo zničených a vypálených, ľudia bývali v pivniciach a zemľankách. Všade bolo množstvo mín, granátov. Ľudia zostali bez základných potravín a strechy nad hlavou.

Oslobodenecká armáda však vrátila ľuďom slobodu i chuť do života. Už v prvých dňoch po oslobodení sa zakladali nové orgány štátnej moci — národné výbory. Dňa 10. decembra 1944 sa uskutočnila okresná konferencia v Medzilaborciach, na ktorej bol zvolený prvý okresný národný výbor v Československu.

V mestách i na dedinách sa otvárali školy, organizovala sa pomoc pri zásobovaní. Veľkú pomoc poskytol vtedy Sovietsky zväz a to tým, že daroval 500 ton múky. Naše poľné kuchyne a pekárne mohli aspoň čiastočne nasýtiť hladujúce obyvateľstvo.

Najväčšie neprijemnosti však nám aj civilnému obyvateľstvu robili míny, ktoré zanechali fašisti. Pri ich zneškodňovaní poskytli veľkú pomoc obyvateľstvu naši a sovietski ženisti.

Bolo mnoho problémov, ťažkostí. Na druhej strane však boli aj príjemné, radostné chvíle.

V druhej polovici decembra prichádzali do prvej línie nováčikovia z oslobodeného územia. Dopĺňali sa jednotky. Zbor však mal nedostatok kvalitných kádrov a tak velenie rozhodlo stiahnuť z frontu skúsených inštruktorov. Jedného dňa odvolali aj nás prieskumníkov do dedinky Havaj. Tu sme pripravovali budúcich bojovníkov. Večerami, keď sa tma spúšťala do doliny, sa ozývali piesne z malých chalúp, kde sme sa schádzali. Boli to ťažké časy a pieseň napĺňala naše srdcia nádejou na skoré víťazstvo a slobodu.

V oslobodených obciach vítali občania našich i sovietskych vojakov so slzami radosti v očiach. Delili sa s nami so všetkým, starali sa o ranených, pripravovali nám jedlo. Dá sa povedať, že s príchodom našich a sovietskych vojsk všetko ožívalo, všetko sa radovalo.

Decembrové dni rýchlo ubiehali, vypíňal ich náročný výcvik. Cvičenie i vyučovanie prebiehalo pod holým nebom, hoci bol treskúci mráz. Priblížili sa vianočné sviatky.

XII.

Vianoce! Od nepamäti sa v týchto dňoch hovorilo: „Pokoj ľuďom dobrej vôle!“ Ale na Ondave sa strieľalo i na Štedrý deň. Ležíme zamasko-

vaní na vršku a bedlivo pozorujeme pozície nepriateľa. Našou úlohou bolo preveriť nových vojakov v praxi.

Nastal večer. Zahľadel som sa na svojich chlapcov, ktorí celý deň preležali v snehu a na mraze bez jediného slova ponosovania, alebo prejavy nespokojnosti. Ešte aj samopaly držali v rukách, aby sa im do nich nedostal sneh. Zalial ma pocit radosti, lásky k nim a hrdosti.

Chcel som im niečo pekne povzbudzujúce povedať, pochváliť ich, ale nevedel som ako to vyjadriť. Akosi sme v tých časoch zdrsneli a nevedeli sme nájsť vhodné slová. Napokon som nepovedal nič, vzal som do rúk ďalekohľad a zahľadel sa smerom k nepriateľovi. Keďže sa nič zvláštne nedialo, opustili sme náš úkryt a zamierili do zákopov k nováčikom. Premrznutí a skrehnutí sme vliezli do priestrannej zemľanky, ktorá slúžila ako rotný sklad. Na debne od nábojov horela sviečka.

Poobzeral som sa okolo seba a vtedy som zbadal jedličku. Stála opretá o stenu zemľanky a bola bez sviečok, bez ozdôb, ale pre vojakov to bol vianočný stromček.

Onedlho priniesli kuchári večeru a štedrovečerný prídela. Hoci poddôstojníci dostali viac, navrhli, aby sa všetko rozdelilo rovnakým dielom.

— Nuž, chlapci, na čie zdravie sa napijeme? — opýtal sa Sirak.

— Navrhujem na zdravie tých, ktorí na nás práve v tejto chvíli spomínajú, — povedal Pavlík.

Odrazu nastalo ticho. Na chvíľu sa uzatvára každý sám do seba. „Kam práve v tejto chvíli letia ich myšlienky?“ — napadlo mi. Iste ďaleko.

Na fronte je ticho, iba z času na čas vyletí biela raketa, potom zarachotí guľometná dávka.

— Že ani dnes nedajú pokoj. Veď aj tam sú ľudia, — zareagoval postarší záložník na streľbu.

— Mýliš sa, kamarát, — odvetil Sirak. — Sú to pľuhavci.

— Hádám nie sú všetci rovnakí, — pokračoval záložník. — Pracoval som v dielni s jedným Nemcom — celkom solídny chlap. Aj porozprávať sa s ním dalo, aj poradil.

— Áno, nie je Nemeck ako Nemeck, — konštatoval Sirak. — Možno, že i ten Šváb bol dobrý. Ale choď k tomu naproti, ponúkni mu cigaretu a on ti vpáli guľku do čela.

Chvíľu sme ešte rozprávali, napokon sme sa začali pripravovať na cestu.

— Nuž, chlapci! My pôjdeme a vy buďte v strehu. Hitlerovcom sa nedá veriť, — povedal Sirak. — A ďakujeme za pohostenie.

— Aj my vám ďakujeme, — odpovedali chlapci. — Veľmi ste nám spríjemnili Štedrý večer. Ani sme netušili, že budeme mať takých vzácných hostí.

Odprevadili nás k autu. Na kúsok cesty sme sa viezli s kuchármi, potom sme už kráčali tmavou nocou a o nejaký čas sme sa stretli s našimi tankistami na východnom konci Stropkova. Tu bola vysunutá čata podporu-

číka Firlu s dvoma tankami, aby posilnila obranu našej pechoty. Aj tu však panovala skleslá nálada.

Tankisti spomínali pri skromne prestretom stole, ozdobenom malou jedličkou na šťastné, pokojné predvojnové Vianoce doma. Preklínali sme svetovládne chůtky nacistov, ktorí spôsobili, že slávime už tretie Vianoce ďaleko od domova, od svojich drahých a blízkych.

Opustili sme tankistov a presúvame sa ďalej na východ. Aj na štábe práporu v dedine Chotča mali stromček. Bol postavený na stole a na ňom niekoľko chumáčikov bielej vaty, pár orechov a jablk. A na vrcholci svietila malá žiarovka z vreckovej baterky. Vedľa nej nesmelo žmurkala jediná sviečka. Podal som veliteľovi hlásenie o výsledku prieskumu a o poznatkoch z prvej línie. Osvetový dôstojník poručík Faglic nás pozval k stolu. Až tu sme večerali.

Asi o hodinu sme odchádzali k svojej jednotke do Havaja. Veliteľ práporu nám nechal nákladné auto. Vyrázili sme. Noc bola jasná a mesiac svietil v celej svojej kráse.

V obci Havaj mali chlapci jedličku a na nej aj sviečky. Krátke, rôznofarebné, ponášali sa na zastrúhané farebné ceruzky. Už dohárali, v izbe bola tma.

Zaľahli sme spať. Staré hodiny tikajú a odbíjajú polnoc. V izbe rozvoňava ihličie, všade je ticho, jedlička zhasla.

V tú noc, aj keď som bol ustatý, nemohol som zaspáť. Nevedel som sa ubrániť spomienkam na domov, na svojich blízkych, na čarovné Vianoce v malej chalúpku pod horami.

* * *

Počas vianočných dní bolo predsa len veselšie. Kto sa vtedy dostal z prvej línie do dediny len na niekoľko hodín, cítil sa ako v inom svete. Pravda, na veľké oslavy nebolo času. Všetko úsilie bolo zamerané na to, aby boli čo najskôr pripravené a vycvičené nové jednotky, zbrane a technika v poriadku.

Ale aj tak to boli stretnutia príjemné. Tu v tyle to vyzeralo skoro tak, akoby ani nezúrila hrôzostrašná vojna a každú minútu nezomierali stovky vojakov na frontoch.

Najpopulárnejší bol v týchto dňoch náš fotograf Alexander Panek. Bol to veselý muž z Dolbunova na Volyni. Do zboru vstúpil spolu s manželkou Máriou. Do nákladného vojenského auta naložil kotúče filmov, papiere, chemikálie na vyvolávanie filmov. Teraz chcel mať každý fotografiu na pamiatku z prvých Vianoc na našom území a s našimi občanmi.

My, prieskumníci, sme mali v ten deň voľno, odpočívali sme. Sedeli sme v teplo vykúrenej izbe, počúvali švitorenie detí a rozprávanie zdravotnej sestry Márie Malinovej, ktorej všetci dôverne hovorili Máša. Bola to pravá ošetrovateľka.

Máša bola veľmi mladá, mala len devätnásť rokov, ale videla už mnoho utrpenia a smrti. Do našej jednotky vstúpila na Volyni. Na začiatku prežila mnoho ťažkých chvíľ, nemohla zniesť pohľad na rany, krv, často sa rozplakala.

— Nesmieš nikdy plakať, — povedal jej hlavný chirurg dr. Engel po prvej operácii, — ale dobrým slovom liečiť. Slová prinášajú nádej, útechu.

Nebolo to veru ľahké.

Už ráno sme navštívili našu poľnú ošetrovňu. Aj tam mali jednoduchý stromček. Lenže všade, kde sme sa pozreli, ležali ranení spolubojovníci, všade vládla bolesť.

Odrazu Máriu chytil za ruku vojak, ktorý pri výbuchu míny stratil zrak. V Buzuluku vstúpil do jednotky, prešiel všetkými bitkami a na domácej pôde ho stihla krutá daň vojny.

Mária ho vzala za ruku a viedla k vianočnému stromčeku. Ohmatal ihličie, odlomil malý konárik a vrátil sa opäť na lôžko.

* * *

Vo vojne sa neraz prihodili aj takmer neuveriteľné udalosti. Rozprávali ich vojaci po návrate z boja alebo prieskumu, azda preto, aby odreagovali napätie ťažkých chvíľ. Vo večerných hodinách som navštívil sovietskych prieskumníkov a vypočul niekoľko príbehov. Spomeniem aspoň niektoré, ktoré som si zvlášť zapamätal.

Dva dni hliadkovali rozviedčici v týle nepriateľa. Ich úlohou bolo zistiť postavenie nepriateľskej obrany, jej silu a rezervy. Všetko šlo dobre. Zakreslili niekoľko batérií, sklady pohonných hmôt a munície, objavili zásobovaciu cestu obrany. Opatrne sa vypravili k ceste, ktorá viedla priamo k frontovej čiare a zaryli sa do snehu. Sotva sa rozbrieždilo, začal sa na ceste ruch. Najprv išli tanky, potom dlhý rad nákladných áut a napokon pechota. Idú Nemci, pochodujú a zavše sa pozerú smerom, kde sú rozviedčici. Ukazujú prstom a kývu hlavami.

— Čo je to za čertovinu, — znepokojil sa veliteľ rozviedky. — Dobre sme sa zamaskovali, sám som sa o tom presvedčil.

Rozhliadol sa, aby sa presvedčil ešte raz. Vidí, že pod jedľou sedí vojak s puškou na kolenách, oči má zavreté a spí, nevydržal 50 hodín bez odpočinku. Nevedno za koho pokladali Nemci spiaceho rozviedčika.

Vyššie dvoch hodín sa tiahla kolóna, vyššie dvoch hodín sedel na zmrznutom snehu vojak priamo pred očami Nemcov a ani brvou nepohol. Keď sa cesta vyprázdnila, zamrivil sa, rozhýbal skrehnuté nohy. Aj veliteľ rozviedky si s uľahčením vydýchol. Teraz, keď sa však nebezpečenstvo pomínulo, pochytila ho zlosť. Povedal čo možno najtvrdšie:

— Za takéto čary si pochvalu nezaslúžiš!

— Ja viem, previnil som sa, súdruh veliteľ. Zadriemal som — ospravedlňoval sa vojak.

— Zadriemal?! Počujete, zadriemal! A čo sme mali robiť my, chrániť tvoj sniček a či zratúvať tanky?

— Tanky som ja zratúval.

— Veď si spal!

— Vtedy som už nespál. Zadriemal som prv, než som sa stačil zakopať, ale hneď som sa prebral, keď som počul rachot na ceste. Narátal som 16 tankov, 38 nákladných áut a 260 Nemcov!

Veliteľ pozrel do svojich poznámok a žasol, vojak mal presnejšie údaje ako on, pretože mal lepší rozhľad.

Ďalší červenoarmejec vyrozprával takisto pozoruhodný príbeh.

— Neveľká kľukatá riečka tvorila hranicu medzi našou a nemeckou obranou. Ďaleko za riečiskom sedeli v zákopoch Nemci. Raz v tmavú noc poslal náš veliteľ rozviedčika na druhú stranu, aby priviedol zajatca — „jazyka“. Rozviedčik prebrodil riečku a zmizol v tme.

V tú noc husto pršalo, nad ránom nastal pravý lejak. Mala horská riečka sa vyliala z brehov a zatopila celé okolie. Museli sme ustúpiť na vyvýšenie, kde voda nedosiahla.

Tej noci sme márne čakali, rozviedčik sa nevrátil. Prešiel deň, dva, tri. Mysleli sme, že zahynul.

Na štvrtý deň sme zbadali na jednom ostrovčeku pohyb. Riečka znovu klesla. Prišli sme bližšie. Pozeráme a tam sedia dvaja ľudia. Jeden Nemec a druhý bol náš rozviedčik.

Obidvaja boli bezradní, sedeli a nepokojne sa obzerali. Kto ich prv zbadá — Nemci, alebo naši? Dohovárali sa len posunkami. Vyčkávali na oslobodenie a báli sa ho, pretože vyslobodenie z tejto situácie sľubovalo jednému život a druhému smrť. Celé tri dni presedeli na pustom ostrovčeku, obklopenom prudko tečúcou vodou. V noci ich naši ženisti priviezli na loďke. Obidvaja boli celkom vysilení.

— Strašná je táto vojna, — ozval sa starý červenoarmejec Gavrilov, ktorého som dobre poznal. — Dotýka sa nielen ľudí, ale aj vtákov a zvierat; celá príroda ju prežíva.

O tri dni som sa dozvedel smutnú správu: červenoarmejec Gavrilov zahynul na následky zranenia výbuchom míny.

XIII.

Na druhý deň sme znovu odchádzali na prieskum. Tentoraz do týlu nepriateľa. Keď sme odchádzali, na dvore pri studni opäť hral na harmonike sovietsky rozviedčik. A z vedľajšieho dvora, kde bola ošetrovňa, nám kývala na rozlúčku ošetrovatelka Máša a v očiach mala slzy.

Tentokrát nám šťastie nežičilo. Keď sme sa vracali späť, napadla nás nemecká hliadka. Zdalo sa nám, že nikto z nás sa z tohto boja nevráti živý. Patróny sa rýchlo míňali a nepriateľská hliadka mohla dostať každú chvíľu

posilu. Našťastie sa skoro zotmelo a prišla fujavica. V ďalšej ceste sme potom pokračovali s veľkou námahou a na zakrvavenom plášti ťahali raneného Kováča.

Jeho zranenie nebolo vážne — vážna však bola situácia, v ktorej sme sa ocitli. Vynorila sa otázka, ako sa dostať cez front.

Kováč bol zranený, keď šiel na pomoc nováčikom, ktorí postupovali vpredu a svojou nepozornosťou zavinili, že ich Nemci spozorovali prví. Boli by ich zajali alebo zabili. Kováč sa však vrhol na ich záchranu a doplatil na to.

V tú noc sme sa k našim nedostali. V lese sme však objavili starú neobývanú zemľanku. Rozhodli sme sa, že v nej prečkáme noc aj ďalší deň.

Neďaleko nás prešlo niekoľko fašistov. Počuli sme, ako im pod nohami praskajú suché konáriky. Hľadajú nás. Naše stopy však dobre zamaskovala fujavica.

Rozvidnievalo sa. Vo vzdialenosti asi dvesto metrov sa ozval hlas nemeckého majora. Pod lesom na lúke boli rozložené delostrelecké batérie. Videli sme ich ako na dlani. Sirak zamieril a chcel naň vystreliť, ale zabránil som mu v tom.

— Lútosť tu nemá čo robiť, ale som proti tvojej unáhlenosti, — povedal som mu. — Keď počujú výstrel, začnú prečesávať les.

Čoskoro sa stalo však čosi iné.

Zrazu kdesi v diaľke zadunelo naše ťažké delo. Granát dopadol v lese, neďaleko nášho úkrytu. Sirak zamieril — hlas pušky sa zmiešal z lomom a výbuchom delostreleckého granátu. Tučný major klesol bezvládne na plecيا vojaka, učupeného v palebnom postavení. Nastal zmätok, fašisti sa s hrôzou obzerali po okolí.

Sirak si spokojne šúchal ruky. Ostatní mlčali, iba Ivančík nespokojne zareagoval:

— Keď naši budú takto pokračovať, dostane sa aj nám.

Mýlil sa. Čoskoro dopadali delostrelecké granáty na nemecké batérie. Naši mali zrejme kdesi blízko svojho pozorovateľa, ktorý riadil paľbu.

Do večera sme mali preskúmaný okolitý terén, smer cesty a pre Kováča zhotovené „sane“. Bola to pravda iba koruna stromu, ktorú utrhol náš delostrelecký granát. Naň sme uložili raneného.

Keď nastala noc, vyrazili sme. Pred polnocou sme dorazili k našim. Kováča sme hneď dopravili na ošetrovňu. Keď nás Máša zbadala, nevedela sa ovládnuť a rozplakala sa. Prišiel lekár, ošetril raneného, dal Máši inštrukcie, čo má robiť a povedal:

— Čoskoro bude zdravý.

Horšie však bolo, že mi zostali len dvaja prieskumníci.

Situácia sa vyriešila hneď na druhý deň. Z nemocnice sa po zranení vrátil Kočuta a na našu veľkú radosť aj prvý ženista Simko. A opäť sme boli piati.

Nováčikovia sa vrátili k svojej pôvodnej jednotke. Veľmi sa im nechcelo, ale museli. Za prieskumníka sa každý nehodí.

* * *

Začal sa rok 1945.

V tom čase sa za Karpatami pripravovala veľká útočná operácia. Na jej posilnenie sa presunulo k Jaslu takmer všetko delostrelectvo, čo však našu obranu značne oslabilo. Aby to nepriateľ nespozoroval a príprava na operáciu zostala utajená, robili sme rôzne klamné opatrenia. Ženisti sa priam predstihovali vo výrobe makiet tankov, diel a mínometov, sypali do rieky piliny, alebo nechali odplávať loďku, čo malo znamenať, že sa na Ondave stavajú mosty. V noci pozdĺž línie frontu šli tanky, autá alebo jednotlivé delá, ktoré raz tu, raz tam vystrelili na nepriateľskú obranu. To všetko malo vyvolať dojem, že prichádzajú nové jednotky a ofenzíva sa pripravuje práve tu, na Ondave. Bolo však treba preveriť, či tomu Nemci uverili, či náš záměr neodhalili. Bolo treba zajatca, ktorý by mohol vypovedať.

Dve noci sme sa ho usilovali získať, ale márne. Zakaždým naše úmysly nepriateľ odhalil a museli sme sa vrátiť. Nováčikovia, s ktorými sme sa stretli na Štedrý večer, sa vždy veľmi zaujímali o výsledok, lebo zajatca vraj ešte nikdy nevideli. Najzvedavejší bol Sirakov obdivovateľ — Pavlík. Nad ránom, len čo sme sa objavili v okopoch, už bol pri nás.

— Chytili ste Nemca? — spýtal sa.

Sirakovi sa zachcelo žartovať. — Chytili, ale vieš, Nemeč spal, ľúto nám ho bolo zobudiť, tak sme ho tam nechali.

— Viete, tu sa o vás všeličo povráva, ale ja tomu neverím.

— Ozaj? — čudoval sa Sirak. — A čo také?

Pavlík hľadal vhodné slová, aby sme sa neurazili. — Povráva sa, vraj sa nechávate podplácať.

— Ale! A od koho?

— Nuž, od zajatca. Že vraj, keď ho chytili, Nemeč sa vykúpi a vy ho pustíte.

— Kto ti to natáral?

Pavlík chvíľu váhal, potom povedal: — Vojak Zelenka od guľometky.

— Vieš čo? — povedal Sirak nahnevane. — Povedz Zelenkovi, že ho zoberieme so sebou. Nech si aj on zarobí.

Nováčik zmĺkol. Sirak sa hneval, ostatní sa mu smiali, že naletel Zelenkovi na starý žart.

Horšie však bolo vysvetliť nesplnenie úlohy veliteľovi roty. Keď sme sa aj druhý deň vrátili s prázdnyimi rukami, dal nám najavo, že s našou prácou nie je spokojný.

Od sovietskych prieskumníkov sme vedeli, že podľa nepotvrdených správ presunuli na náš úsek čerstvú nemeckú divíziu z Francúzska. Ak je to pravda, nepriateľ má teda presilu, ktorú dáva najavo neustále sa zvyšujúcou

delostreleckou a mínometnou paľbou. A keď odhalí naše klamné opatrenia a zaútočí, bude to ešte horšie. Pravda, to všetko bolo treba zistiť a preveriť. Ešte v ten deň sme vyrazili na prieskum terénu, kade sme sa v noci chceli dostať k nepriateľským zákopom. Na fronte bol pomerne pokoj a to nám dávalo nádej na úspech. Ležali sme zamaskovaní pred prednou líniou, keď sa odrazu strhla prestrelka. Skupina Nemcov, ktorá bola na prieskume alebo zabľúdila, sa priblížila k prednému okraju. Naši začali strieľať, Nemci sa rozutekali, ale jeden z nich, vpredu sa urobil mŕtvym. Sirak pribehol k nemu a hneď ho postavil na nohy. Zajatca sme mali. Keď sme ho priviedli do našich zákopov, chlapci sa zbehli okolo nás. Nemec sa obzeral okolo seba, ale nič nechápal.

Na štábe povedal Nemec všetko, čo vedel. Dozvedeli sme sa, že nemecké velenie naše klamné opatrenia a odchod delostrelectva neodhalilo. Dômyselné klamanie nepriateľa prinieslo ešte jeden kladný výsledok. Náš zbor napriek tomu, že bol oslabený o delostrelectvo, odčerpával z jaselského priestoru (teda nie z Francúzska, čo potvrdil aj zajatec) jednu divíziu horských strelcov, ktorú hitlerovské velenie poslalo do nášho priestoru z obavy, že práve u nás sa začne nejaký veľký útok.

Po vypočutí Nemca odoslali do zajateckého tábora. Pre neho sa už vojna skončila.

V tých dňoch prebiehala všestranná príprava všetkých vojsk. Súčasne s bojovou prípravou naše velenie nepretržite skúmalo postavenie nepriateľa. Náčelník štábu nám uložil zistiť čo najúplnejšie bojovú zostavu nemeckých vojsk v pásme 3. brigády. Išlo o to, aby sa vedelo, aké vojská má nepriateľ v druhom slede, ako má zorganizovanú obranu v celej taktickej hĺbke.

Pracovali sme rôznymi spôsobmi, aby sme mali nepretržité údaje o všetkých opatreniach nepriateľa. Naše poznatky sme si často vymieňali so sovietskymi prieskumníkmi, alebo sme sa vzájomne informovali. Keď sme chytili zajatca, dozvedeli sme sa, aký je stav obranných objektov, pomenovanie, zloženie a výzbroj jednotiek, spresňovali sme výsledky svojich bádání. Pomáhal nám aj pes Michala Karčmára z obce Stročín, ktorý donášal správy cez frontovú líniu.

Zaujímali sme sa aj o názory a morálny stav nepriateľských vojsk. Pamätám sa, že zajatí vojaci hovorili o novej zbrani, ktorá pomôže nemeckej armáde zvíťaziť. Fašistické velenie sa tak snažilo pozdvihnúť bojového ducha svojich vojakov.

Usilovali sme sa čo najpresnejšie určiť umiestnenie zákopov, rozloženie palebných ohnísk, celkový systém obrany nepriateľa, zálohy a ich rozmiestnenie. To všetko sa zaznačovalo na mapách, na zistené ciele sa zameriavala delostrelecká a mínometná paľba, letecké údery. Plánovala sa palebná podpora útoku, určovali sa čiary nástupu útočiacich jednotiek a teda aj spôsob a termín splnenia úloh. Skúmali a odhadovali sa možnosti a čas prekročenia rôznych prekážok v hĺbke nepriateľskej obrany.

Pokiaľ ide o „novú zbraň“, čoskoro sme sa od zajatcov dozvedeli, že kde si v priestore Slanských vrchov fašisti vypálili asi 7 riadených striel, o ktorých hovorila fašistická propaganda. Výbuch bol veľmi silný, no strely dopadli v lesoch na prázdne miesto, takže žiadne škody nespôsobili. Neskôr sa zistilo, že dve zo striel neexplodovali. Jedna z nich bola objavená a teraz sa nachádza v Dukelskom múzeu vo Svidníku.

Príprava na novú veľkú útočnú ofenzívu doliehala v tých dňoch na každého.

Napokon nastal dlho očakávaný deň. V prvej polovici januára 1945 sa začala mohutná útočná operácia od Baltického mora až po Karpaty, ktorej sa zúčastnili i naši delostrelci pri Jasle.

Atmosféra týchto dní bola veľmi napätá. Vo všetkých jednotkách vládlo očakávanie veľkej akcie. Nastali posledné prípravy. Málokto v tú noc spal.

Na druhý deň náš zbor vyrazil na svoju víťaznú cestu do Prahy. Vpredu šli prieskumníci.

* * *

Uplynuli desaťročia, ale náš ľud na svojich hrdinov nezabudol. Dnes už historické slová osvetového dôstojníka zboru Jaroslava Procházku, ktoré predniesol nad hrobmi padlých vojakov v čase bojov, sa stali skutočnosťou. Na počesť hrdinov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR postavili na Dukle pomník. A vo Svidníku bol postavený pomník na počesť hrdinských sovietskych bojovníkov, ktorý nám bude stále pripomínať priateľstvo a bojovú družbu spečatenú krvou.

Dukla už vošla do dejín, literatúry, piesní a predovšetkým do pamäti potomkov. Jej meno nesú závody a školy, vojenské útvary, ulice a námestia, pochody vďaky. 6. október sa stal dňom Československej ľudovej armády.

Prejdú roky, prídu nové generácie, ale pojem sovietský a československý bojovník, ktorý priniesol slobodu, nezmizne.

Duklu navštevuje vyše pol milióna ľudí ročne. Pri návšteve bojiska človek zastane, zamyslí sa. Súčasne sa pokloní pamiatke tých, ktorí vybojovali pre budúce generácie víťazstvo, slobodu a život.

Nezabudnutelná Dukla

Spomínam si na jednu z mnohých operácií druhej svetovej vojny, na karpatsko-dukelskú operáciu, ktorej som sa zúčastnil. Chcem poukázať len na niektoré momenty, ktoré som ako ženista videl a prežil.

Na Dukelskom priesmyku začali fašisti používať novú techniku pri mínovaní, nové spôsoby ako zabrániť rozobratiu mín a nové spôsoby pri používaní trhavín vôbec. Mnoho životov to stálo, kým ženisti našli účinný spôsob ako nemecké míny zneškodniť. Vyžadovalo to však cvičenie, obratnosť a odvahu. Nie nadarmo sa u ženistov vžilo heslo: „Ženista sa zmýli len raz.“

Míny spôsobovali mnohé straty pri získavaní ďalších a ďalších metrov pri oslobodzovaní našej vlasti. Nemohli sme sa však zastaviť, bolo treba ísť ďalej, ponáhľať sa na pomoc slovenskému ľudu, ktorý povstal proti hitlerovským okupantom. Pretože vypuklo Slovenské národné povstanie i naša pomoc bola neodkladná.

Mínové polia mali mnoho obetí, boli nimi naši vojaci, ale zahynuli aj hitlerovskí fašisti, ktorí pri ústupe dostali mínometnú paľbu, alebo našli svoju smrť na vlastných mínach.

Sám som stúpil na „S“ mínu v obci Zyndranowa na poľskom území. Túto obec som so svojou čatou odmínovával. Mal som však šťastie, mína vyskočila do výšky a nevybuchla. Hitlerovci túto obec zamíňovali špeciálne. Dokonca pod každý ovocný strom položili šrapnelové míny, ktoré po vyskočení zo zeme do výšky asi 80 cm, v okruhu viac ako sto metrov zasiahli cieľ a zvyčajne smrteľne zranili.

Veliteľ brigády, ktorý mal svoje veliteľské stanovište v tejto obci, mi osobne nariadil nevyberať míny v noci. Nastala situácia, že pred začatím útoku pod obcou Nižný Komárnik bolo treba urobiť priebeh cez silne zamínovaný priestor vo dne. Úlohu mal vykonať podporučík Jelašič v úseku pred 5. peším práporom. Ešte pred práporom som bol sám pripravený so svojou čatou, že v prípade keď sa Jelašič dostane dopredu v mínovom poli, budem ho nasledovať.

Len čo sa začalo brieždiť, pustili sme sa do práce. Na okraji lesa, na hranici nepriateľského mínového poľa, som videl ako ppor. Jelašič vpredu,

slobodník Kačúr vpravo a vojak Pokuta vľavo od podporučíka vyberajú protipechotné drevené míny a kladú ich na obidve strany priebehu.

Z dobre zamaskovaného priestoru asi zo 45 metrov som spozoroval, že fašistov znepokojila činnosť našich troch ženistov. Ozvali sa smrtonosné zbrane nepriateľa a hneď po prvej guľometnej dávke boli naši traja ženisti na zemi.

Začal sa boj, paľba z jednej i z druhej strany, ktorá trvala celý deň.

Šli sme po našich. Dvoch z nich sme aj vytiahli z mínového poľa, tretieho sme však nemohli nájsť. Mysleli sme, že ho odtiahli fašisti.

Až tesne pred svitaním sa k nám niekto plazil. Videli sme, že je to slobodník Kačúr, ktorý nám potom porozprával, čo sa s ním stalo. „Guľometná strela ma nezasiahla, ale zaľahol som k zemi. Po celý čas prestrelky som ležal nehybne. Keď sa zotmel, vybral som si zlý smer, plazil som sa smerom k fašistom. Zistil som to, až keď som prišiel ku korytu potoka, kde som počul, že som medzi hitlerovcami. Zorientoval som sa a rýchlo naspäť.“

Tak sa k nám dostal bez najmenšieho škrabnutia. Dvoch mŕtvych ženistov sme pochovali, ich mená sú dnes napísané v Pamätníku na dukelskom cintoríne. Ostali na nich len spomienky, ale nikdy na nich nezabudneme.

So svojou čatou som bol pridelený k 4. pešiemu práporu na ženijné zabezpečenie. Robili sme ženijný prieskum, stavali sme veliteľské stanovište pre veliteľa práporu a štáb a v prípade potreby sme razili priebeh cez nepriateľské mínové polia pred útokom. Pri jednom takomto prieskume sme sledovali fašistov. V lese bolo ticho, z koryta potoka bolo občas počuť nemecké slová, veď sme od nich boli nie viac ako na 35—40 metrov. Mal som veľmi dobrého zástupcu Ondreja Zubaľa. Zvykol som si na neho a často som ho brával so sebou.

Keď sme raz sledovali hitlerovcov, odrazu hrobové ticho narušilo prasknutie konára. Blížili sa k nám dve osoby. Jeden bol v civile a mal v ruke samopal a druhý, oblečený polovojensky, pištoľ. Za pár sekúnd sme sa už objímali. Dozvedeli sme sa, že civil bol partizán od Humenného, ktorý prevádzal cez front Nemcami zostreleného sovietskeho pilota.

Raz, deň pred odchodom na prieskum, ma požiadal môj zástupca, aby som ho nechal pri veliteľstve, že pre nás urobí zemľanku, v ktorej aspoň v noci budeme môcť odpočívať bez dažďa. Súhlasil som. A tak sme v ten deň nocovali na novom mieste. Tam, kde sme predtým spávali, uložili sme náradie, mínohľadačky, ktoré sme zakryli pláštenkou. V noci nás našla mínometná paľba fašistov. Na šťastie nikto nebol priamo zasiahnutý, ale tam, kde sme predtým so zástupcom spávali a teraz bolo uložené náradie, bolo všetko rozbité.

Prešli sme mestečko Dukla, naša čata bola zhromaždená pri troskách zničeného mosta. Prekvapila nás silná nepriateľská raketometná paľba. Všetci sme sa snažili schovať pod zvyšky mosta. Fašisti riskovali všetko. Keď sme od mosta v koryte potoka postúpili asi na 250 metrov do lesa, na

chvíľu sme sa zastavili. Jeden vojak dostal zásah do pravého ramena. „Odkiaľ?“ pýtame sa. Veď koryto potoka je viac ako 2 m hlboké. Začali sme pozeráť na stromy. Zbadali sme dobre maskovaného Nemca na strome, pod ktorým bola sovietska vysielacia s obsluhou, ktorá plnila svoju bojovú úlohu. Krátkou dávkou zo samopalú bol fašista zasiahnutý.

Ešte veľa rôznych príbehov sa odohrávalo na bojiskách Dukelského priesmyku, kým československí a sovietski vojaci prekročili hranicu a začalo sa oslobodzovanie našej vlasti.

IVAN MINDOŠ

Internacionálna pomoc a bratská spolupráca Sovietskej armády a obyvateľstva východného Slovenska na oslobodenom území v rokoch 1944 – 1945

„Najväčším a najsvetlejším dôkazom bratstva a priateľstva sovietskych ľudí a jeho armády k národom Československa bola nezištná pomoc, ktorú nám poskytli v období druhej svetovej vojny v boji proti fašistickému nepriateľovi a na záchranu našej národnej a štátnej existencie. Vďaka všestrannej pomoci Sovietskeho zväzu sa nám podarilo úspešne rozvinúť a uskutočniť socialistickú revolúciu a úspešne budovať našu socialistickú vlasť.“

Najdôležitejšiu úlohu v druhej svetovej vojne zohráva Komunistická strana Sovietskeho zväzu, ktorá bola nielen inšpirátorkou a vodkyňou sovietskych ľudí na fronte i v tyle, na dočasne okupovanom sovietskom území, ale všade vystupovala ako jednotná, bojujúca, mobilizujúca a riadiaca sila robotníkov, kolchozníkov, pracujúcej inteligencie i Sovietskej armády.

Vzorným príkladom a presvedčivými slovami upevňovali komunisti morálneho ducha sovietskeho človeka a viedli ho nielen k bojovému, ale aj pracovnému hrdinstvu, lebo oboje spolu tvorili nevyhnutnú podmienku konečného víťazstva.

KSSZ venovala zvláštnu pozornosť každodennému životu a bojovej činnosti ozbrojených síl. Sovietski vojaci sa statočne bili za slobodu a nezávislosť svojej socialistickej vlasti, preukázali hrdinstvo, pomoc i lásku voči ostatným utláčaným národom Európy.

Keď sa vojnové akcie sovietskych vojsk preniesli mimo územia ZSSR, pribudla strane a sovietskej vláde ešte ďalšia úloha. Bolo treba rozvíjať širokú osvetovú prácu medzi obyvateľstvom oslobodzovaných krajín, či už Poľska, Maďarska, Československa a ďalších. Hovoriť ľudu týchto krajín pravdu o krajine Sovietov, o jej armáde. Objasňovať zmysel internacionálnej politiky komunistickej strany a sovietskeho štátu, odhaľovať lož a ohováranie nepriateľskej propagandy o sovietskom ľude a jeho armáde.

Takmer vo všetkých krajinách pracujúci vítali sovietskych vojakov s otvoreným náručím. Tak to bolo v Bulharsku, Poľsku, Československu, Juho-slávii a inde.

Na druhej strane v niektorých krajinách, najmä v Nemecku bolo treba

pracujúcim ukázať, že sovietsky vojak nie je vojakom buržoázie, ale proletariátu, že podáva ruku svojim nemeckým bratom, že im pomáha nájsť správnu cestu, ktorá raz navždy privedie nemecký ľud na stranu pokroku, ľudskej dôstojnosti, socializmu a mieru. Bolo treba zdôvodniť to, že sovietsky vojak neprichádza ako okupant, že jeho historickým poslaním je oslobodiť národy Európy z fašistickej poroby.

Strana veľmi zreteľne formovala politické ciele a strategické úlohy sovietskych ozbrojených síl — poraziť hitlerovskú ozbrojenú moc, navždy vykoreniť fašizmus, potrestať vojnových zločincov. Sovietska vláda pritom nezasahovala do vnútorných záležitostí oslobodzovacích krajín, ale poskytovala ich ľudu úplnú slobodu samostatne rozhodovať o svojom osude. Tým sa riadila i celková línia sovietskych vojsk za hranicami Sovietskeho zväzu.

Zároveň strana venovala prvoradú pozornosť vzrastu politického uvedomenia vojakov. Bola to zložitá úloha, najmä pokiaľ išlo o vzťah k nemeckému ľudu. Veď väčšina príslušníkov sovietskych ozbrojených síl bola tak alebo onak postihnutá fašistickou zvoľou. Mnohí z vojakov stratili vlastné rodiny, ich mestá a obce boli fašistami zničené a vypálené. Na vlastné oči videli následky vyčistiť fašistov na sovietskom území. Zverstvávajú fašizmu nikdy nevymiznú z pamäti sovietskeho ľudu.

Vysvetliť politiku komunistickej strany a sovietskej vlády, prehlbovať internacionalizmus a učiť pochopiť význam oslobodzovacieho poslania sovietskych ozbrojených síl nielen v spriatelovaných krajinách, kde sovietske vojská vstúpili, ale i v krajinách, ktoré boli ešte donedávna členmi fašistického bloku, to bola jedna z hlavných úloh masovopolitickej práce strany v Sovietskej armáde. Túto prácu vykonávali velitelia a politickí pracovníci, ako aj radoví agitátori.

Dôsledná masovopolitická práca prinášala aj mimoriadne úspechy. Viedla najmä mladých príslušníkov armády k prehlbovaniu pocitu sovietskeho vlastenectva a z neho prameniaceho hrdinstva a nezmieriteľnosti k nepriateľovi, ako aj k proletárskej solidarite s pracujúcimi jednotlivých štátov oslobodzovaných od fašistickej okupácie. Vojaci, vychovaní komunistickou stranou, správne chápali buržoáznu politiku v jednotlivých krajinách a zároveň sa presviedčali o prednostiach socializmu. So ctou a dôstojnosťou splnili svoju vlasteneckú internacionálnu povinnosť a získali si tak hlbokú úctu a lásku národov, ktorým prinášali slobodu.

Masovopolitická a výchovná práca zjednotila v bojových oddieloch armády i v partizánskych jednotkách všetky národy a národnosti Sovietskeho zväzu a príslušníkov iných spojeneckých národov.

Masovopolitická práca KSSZ a jej úzka spolupráca a pomoc európskym komunistickým stranám prispeli k tomu, že ozbrojené sily Sovietskeho zväzu — za aktívnej podpory ľudu európskych krajín — mohli poskytnúť medzinárodnú pomoc ľudu juhovýchodnej a strednej Európy v ich oslobodzovacom boji. Príklad ľudu Sovietskeho zväzu, jeho bojové i pracovné

hrdinstvo pôsobilo príťažlivo a strhávalo tisíce bojovníkov vo všetkých porobených krajinách. Pracujúce masy v západnej Európe sa rovnako revolucionizovali. Vzrastal vplyv komunistických strán, lebo práve komunisti, podľa vzoru sovietskych komunistov, stáli na čele protifašistického odboja.

Sovietska armáda viazala a ničila najpočetnejšie a najelitnejšie jednotky fašistického nepriateľa a uľahčovala tak oslobodzovací boj národov aj v krajinách západnej Európy. Internacionálne poslanie sovietskych ozbrojených síl nemalo obdobu v dovtedajšej histórii ľudstva. Prebudilo revolučný duch Európy a Ázie, vzbudilo sympatie k prvej krajine robotníkov a roľníkov, nesmierne povzdvihlo autoritu Sovietskeho zväzu i vplyv ideí Veľkého októbra. Tento fakt museli brať na vedomie — chtiac-nechtiac — i buržoázni účastníci protifašistickej koalície.

Veľká vlastenecká vojna sa stala nielen dokladom prevahy sovietskeho vojnového umenia. Znamenala viac. Aj v tých krajinách, kam Sovietska armáda nevstúpila, čerpali antifašistickí bojovníci z jej grandióznych víťazstiev morálnu silu a vieru vo víťazstvo.

Veliteľstvo 2. ukrajinského frontu vydalo dňa 16. decembra 1944 zvláštny rozkaz, v ktorom upozorňovalo každého vojaka, poddôstojníka, dôstojníka a generála, že vstupujú na územie bratského a spojeneckého Československa.

Vo zvláštnom rozkaze číslo 0186 sa uvádza:

1. Vysvetľovať všetkým radovým vojakom, seržantom, dôstojníkom a generálom, že vzťah Sovietskej armády k obyvateľstvu oslobodeného územia musí byť priateľský.

2. Zákaz vojsku svojoľne brať autá, kone, obchody a akýkoľvek majetok obyvateľstva.

3. Pri rozmiestňovaní vojsk v obciach šetriť záujmy miestnych obyvateľov a chrániť ich majetok.

4. Všetko, čo sovietske vojská potrebujú, je možné získať len prostredníctvom velenia československej armády. Všetko, čo bude získané predpísaným spôsobom, je nutné uhradiť v peniazoch. Kategoricky sa zakazuje brať čokoľvek na potvrdenie, či iný dokument.

5. Osoby, ktoré tento príkaz nedodržia, budú prísne potrestané.¹

Rozkaz maršala Malinovského vychádzal zo zásad československo-sovietskych zmlúv z 12. decembra 1943 a 8. mája 1944. Zdôrazňoval, že Sovietska armáda ako spojenec, priateľ a osloboditeľ bude plne rešpektovať štátnu zvrchovanosť a ústavné práva Československej republiky.

Vojenská rada 2. ukrajinského frontu bola vedená snahou posilniť priateľstvo československého ľudu k osloboditeľským vojskám. Vojenská rada a politické správy 2. ukrajinského frontu vydali letáky, agitátori prednášali na témy: O správaní sa vojaka Sovietskej armády na území Československa,

¹AMO ZSSR, p. 240, op. 14233 d. 2. 1. 322, Osvobození Československa, s. 152 a Amort, Č.: SSSR a osvobození Československa, s. 152.

Podajme pomocnú ruku bratským národom Československa! O uvedome-
losti, Čo má vedieť vojak na území Československa a pod. Pred českoslo-
venskými hranicami vyvesili heslá, transparenty s nápismi: Vojak! Pamätaj,
že vstupuješ na územie priateľskej krajiny! Česi a Slováci sú naši bratia!
Oslobodíme ľud Československa z fašistickej poroby.²

Nezištnú pomoc poskytol Sovietsky zväz Slovenskému národnému povsta-
niu, na žiadosť moskovského vedenia KSČ a SNP, a to najmä vzdušnou
prepravou zbraní, munície, liekov a ďalších materiálov, presunom česko-
slovenských výsadekových a leteckých jednotiek (zorganizovaných a vycvi-
čených na území ZSSR) na povstalecké územie. Najväčšiu pomoc poskytol
operáciám cez Karpaty pod názvom — východokarpatská operácia, určená
na pomoc SNP.

Táto pomoc je potvrdená i slovami generálneho tajníka ÚV KSČ Gustá-
va Husáka, ktorý napísal:

„Každý, kto na povstaleckom území v tom čase žil, si pamätá, ako hukot
sovietskych lietadiel prinášajúcich pomoc dvíhal nádeje, pomáhal prekoná-
vať depresiu u maloverných a priam symbolizoval, že nie sme sami, že
máme mocného a verného priateľa . . .“³

Sovietski letci riadili 162 ťažkých dopravných lietadiel s obdivuhodnou
odvahou za ťažkých poľných podmienok, púšťali sa cez hrebene Karpát
a v ťažkých bojoch s prírodnými živlami i nepriateľom plnili bojový rozkaz
— pomoc Slovenskému národnému povstaniu. Karpatsko-dukelská operácia
bola nielen morálne, ale i vojensky najúčelnejšou pomocou Slovenskému
národnému povstaniu.

Najväčšiu pomoc priniesli Československu sovietski ľudia priamo v boji.
Vždy boli na najťažších bojových úsekoch, či už to bolo v Povstaní alebo na
fronte, na zemi alebo vo vzduchu. Nech už stáli na čele štábov, na veli-
teľských miestach, na čele prepadových skupín, v prieskume, v obrane i úto-
ku. Vždy kryli ústup čs. jednotiek v bojových úlohách spojok, prieskum-
ných hliadok a v mínierskych skupinách. Čs. vojaci obdivovali ich hrdinstvo
a morálnu silu, oddanosť a lásku k vlasti, k svojmu ľudu, ku komunistickej
strane a nenávisť k nepriateľovi, statočnosť a odhodlanie skončiť s hrô-
zovládou a začať znovu budovať svoju vojnu zničenú vlasť. Obdivovali
ich všetci mierumilovní ľudia na celom svete. Táto ich bojová aktivita
a hrdinské príklady zapalovali odvahu v tisícoch čs. bojovníkov v boji
proti spoločnému nepriateľovi — nemeckému fašizmu.

Veľkú pomoc poskytol Sovietsky zväz i Slovenskému národnému povsta-
niu. Na svojom území zorganizoval a vycvičil 2. čs. samostatnú parade-

² Ch ň o u p e k, B.: *Ako k nám prichádzala sloboda*. In.: Dejiny Veľkej vlasteneckej voj-
ny Sovietskeho zväzu 1941 — 1945. Bratislava, Pravda 1964, s. 62.

³ H u s á k, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava, Pravda 1974,
s. 315.

santnú brigádu⁴ a 1. čs. stíhací letecký pluk, ktoré boli prepravené na Slo-
vensko vzdušnou cestou. Okrem toho vyslal Sovietsky zväz na pomoc
povstalcem najlepších veliteľov a inštruktorov, poskytol veľké množstvo
zbraní, bojovej techniky, zdravotníckeho materiálu atď. Väčšina partizán-
skych jednotiek mala viac ako 40 % palebnej sily sovietskych zbraní, hlavne
automatických.

Hlavnou pomocou pre SNP bola karpatsko-dukelská operácia, ktorá bola
súčasťou východokarpatskej operácie určenej na pomoc povstaleckému Slo-
vensku. Operácia odčerpávala z povstaleckého územia značnú silu nepria-
teľských vojsk. Len z priestoru Prešov, Poprad a Giraltovce bolo presunu-
tých hneď v prvých dňoch operácie 12 500 vojakov. Celkom bolo na Dukle
sústredených 18 fašistických divízií v počte 100 000 mužov, 2000 diel a mí-
nometov a 240 tankov. Táto sila nemohla byť použitá proti povstalcem ani
na inom úseku frontu.

Najvýznamnejšou pomocou nášmu ľudu bolo oslobodenie Československa
Sovietskou armádou. Veľkou daňou zaplatil sovietsky ľud za naše oslobo-
denie. Na území Československa večným snom odpočíva 144 000 sovietskych
vojakov a 360 000 prelialo svoju krv, aby sme my mohli slobodne žiť.
Vojenské cintoríny od Dukly po Prahu ozdobujú pamätníky — symboly
večnej slávy, ktoré nám i budúcim pokoleniam budú pripomínať hrdinstvo,
bratskú pomoc a večné a nerozborne priateľstvo národov ČSSR a ZSSR.

Sovietsky zväz poskytol Československu aj obrovskú materiálnu pomoc
hlavne koncom druhej svetovej vojny. Dodal výstroj a výzbroj pre desať
peších divízií, včítane tankov, lietadiel, delostrelectva a materiálu. Okrem
toho na oslobodenom území bol doplnený stav 1. čs. armádneho zboru
v ZSSR na 60 000 vlastných vojakov, ktorým sovietska vláda odovzdala
najmodernejšiu bojovú techniku a výstroj.

Sovietska armáda ponechala čs. jednotkám všetok ukoristený materiál,
i keď podľa zmluvy z júla 1944 patril jej. Čs. armádny zbor získal od So-
vietskej armády na oslobodenom území veľké množstvo potravín, výstroje,
materiálu, pohonných hmôt a surovín. Po skončení druhej svetovej vojny
bolo z týchto zásob odovzdané len Ministerstvu výživy vyše 35 000 ton
rôzneho proviantu.

Sovietska armáda poskytla významnú pomoc aj pri obnove vojnou zni-
čeného priemyslu a výroby.

Už v marci 1945 boli v Moskve podpísané dve významné dohody. Prvá
z nich obsahovala vyhlásenie sovietskej vlády, „že všetky doposiaľ vynalo-
žené náklady, finančné prostriedky, materiály, výlohy spojené s udržia-
vaním čs. jednotiek na území ZSSR budú pripísané na účet vojnových vý-
davkov Sovietskeho zväzu“.⁵ Druhá dohoda prispela k ďalšiemu rozvoju

⁴ Brigáda sa sformovala zo slovenských vojakov, ktorí prešli na stranu Červenej armá-
dy pri Melitopoli na Kaukaze.

⁵ *Pomoc Sovietskeho zväzu oslobodenej republike*. Mladým komunistom 1975, č. 5,
s. 12—13.

a obnove vojnou zničeného hospodárstva. Sovietsky zväz odovzdal zabavené závody, strojné zariadenia, vybudované v období nacistickej okupácie. So Sovietskou armádou prichádzala nielen sloboda, ale i veľká materiálna, technická, ale predovšetkým bratská pomoc.

Sovietski vojaci nám významne pomohli aj pri obnove dopravy. Stavali nové a opravovali vojnou poškodené cesty, mosty a tunely, celé úseky železničných tratí, pomohli poľnohospodárstvu a stavebníctvu, zneškodnili míny, granáty a bomby a zachránili tak stovky životov našich ľudí, odstránili hrozbu istej smrti.

Pomoc frontu

Pri vstupe sovietskych vojsk na územie Československa, najmä severo-východného Slovenska v pohraničnej oblasti Lupkovského a Dukelského priesmyku, okrem srdečného zvitania občanov s osloboditeľskými vojskami dochádza k obojstrannej vzájomnej bratskej pomoci a spolupráci. Civilné obyvateľstvo pomáhalo frontu. Sovietska armáda slovenskému ľudu. Jednotliví občania už v čase bojov prechádzali cez frontovú líniu k sovietskym jednotkám. Ponúkali im svoje sprievodcovské služby, aby tak napomohli oslobodzovací proces. Tak to bolo už 20. septembra 1944, keď prišli v noci k bojovému zaisteniu 1. práporu 900. horského streleckého pluku dvaja starší občania a chceli sa dostať k vyššiemu veliteľovi. „Boli odvedení k veliteľovi práporu kapitánovi Šavluchašvilimu. Boli to československí občania Ján Václavek a Július Mulek z Vydrane, bývalý okres Medzilaborce. Ponúkli sa, že by ako sprievodcovia previedli sovietske jednotky do nemeckého týlu najkratšími a najspoľahlivejšími cestami, ktoré poznajú len oni. Po ďalšom rozhovore sa Šavluchašvili presvedčil o ich úprimnosti a oddanosti.“⁶ A nemýlil sa. Václavek a Mulek poskytli dobrú pomoc nielen práporu, ale i celému zboru. „Skvelým dobrovoľným sprievodcom bol taktiež roľník Andrej Bobak z obce Šarbov spod Dukly. Poskytol veľkú službu nielen vojakom zboru, ale i 38. sovietskej armáde, ktorá dobyla Dukelský priesmyk.“⁷

Z obce Krajné Čierne pod Duklou ako prvý privítal sovietskych vojakov s radosťou i slzami v očiach 67-ročný Ivan Krivka. Utielkol zo skupiny občanov, ktorých fašisti transportovali do Nemecka. Odvliekli mu deti i vnukov, zobrali všetko obilie a dobytok. Záchranu videl v pomoci Červenej armády — osloboditeľky.

Obyvatelia oslobodeného územia sa prihlasovali nielen za sprievodcov, ale upozorňovali sovietskych vojakov na mínové polia a iné frontové prekážky. Sovietski vojaci sa odvdáčovali obyvateľom oslobodeného územia tým, že im poskytovali všestrannú pomoc. Vojenská lekári ošetrovali cho-

⁶ Grečko, A. A.: *Přes Karpaty*. Praha, Naše vojsko 1971, s. 118.

⁷ Tamtiež, s. 119.

rých, dávali im lieky ap. Sovietski vojaci pomáhali opravovať poškodené domy.

Všestrannú pomoc 1. gardovému jazdeckému zboru generála Baranova poskytlo civilné obyvateľstvo obcí Nižná a Vyšná Pisaná, Krajná Bystrá a ďalšie. Obec Dobroslava napríklad dodala pre kuchyňu sovietskych jednotiek 12 kusov hovädzieho dobytku, zemiaky, chlieb a ďalšie potraviny.

Pripomeňme si výroky prostých sovietskych frontových vojakov z tohto obdobia. Prieskumník 183. streleckej divízie Abališev vyhlásil, že sovietski vojaci sa chcú čo najrýchlejšie dostať cez Dukelský priesmyk a vstúpiť na územie Československa, že tam už im bude spolu s československým ľudom pomáhať i príroda.

Na besedách pred útokom na československé hranice vyjadrovali sovietski vojaci svoje názory. Hovorili, že ich žiadne hory, ani žiadna fašistická sila nezadrží, že prídu do Československa a pomôžu Čechom a Slovákom oslobodiť sa od nemeckých okupantov.

Gardový nadporučík G. G. Čičvašvili, veliteľ 8. streleckej roty 205. gardového streleckého pluku vojakom povedal: „Je to krásne, keď si človek uvedomí, že Červená armáda prešla slávnou cestou víťazstva od Kaukazu až po Karpaty. Dnes sme vstúpili na československú pôdu. Československý ľud netrepežlivo očakáva svojich osloboditeľov, vojakov Červenej armády. Bojovať v Karpatoch je veľmi ťažko, ale nás ženie dopredu vznešená idea oslobodenia spriateleneho ľudu od fašistickej tyranie.“⁸

V týchto najťažších frontových dňoch bolo sovietskym vojakom najlepšimi pomocníkmi a priateľmi miestne civilné obyvateľstvo — Slováci. Pomáhali sovietskym vojakom, kde sa len dalo. Obyvatelia obce Havranec prejavili neobyčajne srdečný vzťah k Červenej armáde a boli ochotní splniť akúkoľvek požiadavku veliteľov Červenej armády.

Tak napríklad Ján Krivánek sa ponúkol veliteľovi pluku, že povedie jednotky lesnými cestičkami, ktoré pozná len on sám. Gardový plukovník Pečeňuk jeho ponuku prijal a pluk sa šťastne dostal na určenú čiaru. Ján Krivánek zorganizoval z dedičanov skupinu na odnášanie ranených z bojiska. V nepretržitom daždi cestou-necestou pomáhali miestni občania prenášať ranených na vzdialenosť viac než 2 km.

Aj občania zo susednej obce Dlhoňa pomáhali Sovietskej armáde, spomína 65-ročný Michal Orlovský. Zorganizovali občanov v obci a pomáhali prenášať ranených na sanitárne obväzište.

V karpatských bojoch sa úzko spriatelili prostí ľudia — československí a sovietski vojaci. A práve preto, že toto priateľstvo vzniklo medzi ľuďmi v zákopoch, v zemľankách, na východiskovej čiare k seči, na obväzišti, pri každodennom živote vojaka, práve preto sa stalo takým pevným a nerozborným.

Súdužské a bratské city, ktoré sa zrodili v bojoch a na oslobodenom

⁸ Projektor, D. M.: *Přes Dukelský průsmyk*. Praha, Naše vojsko 1962, s. 149.

území vyjadrovali sovietski vojaci a československí občania nielen tým, že si obojstranne obetavo pomáhali, ale i vzájomnými vzťahmi a slovami uznania a úcty.

Stovky československých vojakov ranených v dukelských bojoch sa liečili v sovietskych nemocniciach. O bratskom vzťahu a lekárskej pomoci hovorí príslušník 1. čs. armádneho zboru Jaroslav Novotný: „Viac než rok som strávil v rôznych sovietskych vojenských nemocniciach a tam som poznal, aké priateľské city prechovávajú sovietski ľudia k československým vojakom. Bol som obklopený všestrannou starostlivosťou sovietskych lekárov a ošetrovateliek. Vo vojenskej nemocnici v Baku, mňa, československého radového vojaka umiestnili na oddelenie vyšších sovietskych dôstojníkov, ktorí sa ku mne správali veľmi priateľsky, ako k sebe rovnému. Nikdy nezabudnem na starostlivosť sovietskeho lekára, ktorý mi zachránil život.“⁹

O bratskej pomoci sovietskeho ľudu nášmu obyvateľstvu v čase frontu svedčí i táto malá epizódka, ktorú doslovne uvádzame: „Hanka Vydrová stojí uprostred karpatského lesa s opustenými rukami a dívajúc sa na svoje deti, opakuje monotónnym, zatrpknutým hlasom: „Čo bude s nami v zime?“ Jej otázku opakujú dnes tisíce matiek z malých pohraničných slovenských dedín, ktoré i so svojimi deťmi sotva čo si zachránili holé životy a teraz, hoci sa púšťa hustý, drobný, jesenný dážď, v lesoch čakajú na deň, keď sa budú môcť vrátiť do svojich dedín. Do dedín spálených a vydrancovaných Nemcami, o ktorých bratislavskí mocipáni tvrdili, že idú pomôcť slovenskému ľudu.

„Mamo — chleba . . .“ prosí s plačom malá Hana a mama nič nemá. Nemá chleba ani na dnes ani na zajtra. Všetko odviezli Nemci. Prišera hladu sa dvíha reálnou hrozbou pred obyvateľmi Karpát.

S veľkou námahou a hrmotom vylieza „Študebaker“ po kĺzkom blatistom svahu. Vezie dar maršala Stalina, vezie dar sovietskeho ľudu svojim slovenským bratom. Deti, ženy i mužovia obklopujú auto. Hanka obidvoma malými rúčkami drží veľký kus chleba, — ústa plné — a matka ju núka: „Povedz strýčkovi, ďakujem . . .“¹⁰

V článku uverejnenom v Československých listoch pod názvom Život na oslobodenom východnom Slovensku cituje Ľudovít Kováčik slová sovietskeho frontového korešpondenta kapitána Šipova, ktorý opisuje vtedajšiu situáciu na oslobodenom území takto:

„Po cestách východného Slovenska tiahnu nekonečným prúdom zo západu na východ povozy naložené rozličným domácim zariadením. Sú to domov sa vracajúci občania, násilne vyhnaní Nemcami zo svojich rodných dedín. Rýchla ofenzíva Červenej armády zachránila ich od fašistického pekla.“¹¹ Autor článku ďalej pokračuje:

⁹ *Dukla večne živá*, Košice 1969, s. 82.

¹⁰ Za svobodné Československo č. 14, 27. októbra 1944.

¹¹ Československé listy, III, č. 3, Moskva, 15. februára 1945, s. 10. Časopis čs. občanov v ZSSR. (Ďalej len názov časopisu.)

„Nemcami rozbité mosty, cesty a železnice dávajú sa do poriadku pod vedením miestnych a okresných národných výborov. Naši východniari nadšene a výdatne pomáhajú ruským ženistom. Opravená je už železnica od Lupkovského priesmyku až do Nového Mesta pod Šiatrom (dnes Slovenské Nové Mesto — pozn. aut.). Do Humenného už chodí vlak.“¹²

A tak bol front pravidelnejší zásobovaný muníciou i bojovou technikou cez oslobodené územie východného Slovenska.

Z frontových novín a časopisov z tohto obdobia sa dozvedáme, že obyvatelia oslobodených dedín pod Duklou pomáhali sovietskym i československým ženistom nielen ukazovať mínové polia, ale i odstraňovať zákerné nepriateľské protipechotné i protitankové míny. Čatár Lakatoš v časopise Za svobodné Československo o tom hovorí, že obyvatelia oslobodených slovenských obcí Vyšného a Nižného Komárnika pomáhali vojakom všetkými spôsobmi. Z ich radov prišiel k veliteľovi dobrovoľník Mikuláš Rusinko, ktorý sa ponúkol ukázať ženistom podzemný telefón nepriateľa. Neskoršie ako príslušník čs. vojska vykonával pre ženistov cenné služby.

Mikuláš Rusinko nielen ukazoval mínové polia, ale pomáhal ich aj odmínovávať.

K úzkej spolupráci našich občanov so sovietskymi vojakmi dochádza priamo v boji. Sovietske armádne noviny Krasnaja zvezda v článku Slováci pomáhajú oslobodzovacím ruským vojskám priniesli správu svojho osobitného spravodajcu, v ktorej sú stručne opísané dve malé, ale príznačné epizódy z veľkého oslobodzovacieho zápasu, ktorý sa odohrával na slovenskej pôde oslobodzovacieho územia. „V tuhých bojoch boli sovietski vojaci nútení prechodne opustiť južný koniec istej slovenskej dediny. A v nej ostal ťažko ranený gardový slobodník Jurčišin, ktorého už nestačili vyniesť z boja. Slovenský roľník Drozd, riskujúc vlastný život, ukrýl raneného sovietskeho slobodníka. Duchapritomný slovenský roľník ho zachránil, vydávajúc ho za svojho chorého syna. Za krátko nato oddiel Červenej armády definitívne vyčistil dedinu od Nemcov a ranený sovietsky slobodník bol odvezený do vojenskej nemocnice.“¹³

„Počas boja o inú slovenskú dedinu bol ranený sovietsky guľometník. Jeho guľomet zmĺkol práve vo chvíli vrcholnej fázy boja. Starý slovenský gazda to spozoroval — iste bol vojak z prvej svetovej vojny — priplazil sa ku guľometu a začal paľbu po Nemcoch.“¹⁴ Tak sa aj jednoduchý slovenský roľník zaslúžil o oslobodenie svojej obce.

Dve malé epizódy z bojov o oslobodenie Slovenska, dva malé príklady o sebaobetavej pomoci Slovákov ruským bratom. A na takýchto príkladoch, ktorými slovenský ľud vyjadril svoju neskonalú vďačnosť Červenej armáde, sa dokumentuje nehynúce priateľstvo a bratstvo medzi slovenským ľudom a sovietskymi vojakmi, ktorí mu doniesli slobodu.

¹² Tamtiež, s. 10.

¹³ Československé listy, č. 3, 15. februára 1945.

¹⁴ Tamtiež.

Zvolené národné výbory na oslobodenom území poskytli všestrannú pomoc Červenej armáde a frontu, ale zároveň vyjadrili vďaka za oslobodenie a pomoc pri normalizovaní života. Po ťažkých bojoch sa začal život vracáť do svojich koľají aj v karpatských dedinách. Občania prvej oslobodenej obce na území Československa Kalinova si zvolili národný výbor, ktorého predsedom sa stal Andrej Suško. Národný výbor rozdelil medzi občanov dar maršala Stalina — 2 tony múky pre obyvateľov dediny. Organizoval aj opravy poškodených mostov a ciest.

Aj obyvatelia ďalších oslobodených obcí prijali na svojich schôdzach rezolúcie, z ktorých citujeme: „Ďakujeme maršalovi Stalinovi za pomoc, poskytnutú nám v najťažšej chvíli. Ďakujeme Červenej armáde za oslobodenie od nemeckých okupantov. Nikdy na to nezabudneme! Budeme zo všetkých síl pomáhať československej a Červenej armáde v ich veľkom boji, v oslobodení našej Československej republiky spod jarma fašistov. Nech žije slávna Červená armáda — osloboditeľka!“¹⁵ Takéto a podobné rezolúcie nájdeme z tohto obdobia aj v ďalších okresných archívoch na východnom Slovensku.

Červená armáda poskytla pomoc na oslobodenom území aj okresom Medzilaborce, Stropkov a Svidník. V týchto okresoch rozdelila vyše 10 vagónov múky, do každého po 3 a pol vagóna. Múka bola uskladnená v sklade 1. čs. armádneho zboru v Medzilaborciach, jej odvozom a distribúciou boli poverené jednotlivé národné výbory.

V tomto období prichádzali z oslobodeného východného Slovenska správy z jednotlivých miest a dedín do redakcie frontových novín o začiatkoch nového života. Napríklad v denníku 1. čs. armádneho zboru v ZSSR Za svobodné Československo v článku Sobrance sa prebúdzajú k životu sa píše: „... Ľud radujúc sa zo slobody nezabúda na svoje povinnosti. Pomáha Červenej armáde, ako a kde len môže.“¹⁶

Radostnou správou pre obyvateľov oslobodeného územia bolo, keď sa doočuli, že železničná stanica a trať v Michalovciach bola hlavne zásluhou Červenej armády už v úplnom poriadku a vlaky začali premávať a dopravovať na front potrebnú bojovú techniku, muníciu a zásoby potravín.

Aj žabiansky liehovar začal zásluhou družstevníkov v prvých slobodných dňoch pracovať už v plnom tempe. „Denná produkcia bola 300 litrov liehu, ktorý sa dodával Červenej armáde na lekárske účely.“¹⁷

Obyvateľstvo oslobodeného územia s vďačnosťou pomáhalo raneným sovietskym vojakom. Nasvedčujú tomu správy z tohto obdobia uverejnené vo frontových denníkoch z obce Tvarožné z Kežmarského okresu, z Prešova a ďalších miest východného Slovenska. V jednej zo správ sa uvádza: „... Zavčas rána zostali na dvore kežmarskej nemocnice dva do vrchu na-

¹⁵ Za svobodné Československo, 23. novembra 1944.

¹⁶ Za svobodné Československo, 17. februára 1945.

¹⁷ Tamtiež.

ložené vozy. To gazdovia z dediny Tvarožné s členom miestneho národného výboru Jozefom Feckom na čele dovezli darčeky pre ranených vojakov Červenej armády a nášho zboru. Bolo to 200 kg masťa, 15 kg masla, 25 kg cukru, 200 vajec, múka, tabak, cigarety. Ranení srdečne ďakovali gazdom za ich starostlivosť.“¹⁸

Tieto dary boli výrazom vďačnosti nášho ľudu svojim osloboditeľom, ktorí ho zbavili fašistického jarma.

Raneným sovietskym vojakom pomáhali aj prešovské ženy a dievčatá. Hneď v prvých dňoch sa prihlásilo mnoho obetavých a uvedomelých žien a dievčat na prácu do nemocníc. Pomáhali pri ošetrovaní ranených vojakov z frontu, zlepšovali ich ubytovacie podmienky a vykonávali rôzne ďalšie práce. Do budovy národného výboru prinášali zásoby, ktoré ukryli pred Nemcami a venovali ich raneným červenoarmejcom.

V oslobodených mestách a dedinách mobilizovali národné výbory všetky svoje sily na pomoc bratskej Červenej armáde. Ich hlavnou úlohou bolo všestranne pomáhať pri oprave mostov, rozbitých a poškodených železničných tratí. Nasvedčuje tomu interview s predsedom dočasného Národného výboru mesta Prešova Ing. Andrejom Kabošom. Na otázku, ako pomáhal národný výbor Červenej armáde a 1. čs. arm. zboru, povedal: „Obyvatelia nášho mesta uvítali nadšene svojich osloboditeľov — vojakov Červenej armády. Môžeme povedať, že už dávno sme nemali taký sviatok. Ale radosť je radosť a práca ostáva prácou. Pustili sme sa preto prakticky pomáhať postupujúcim vojskám. Zriadili sme v meste päť nemocníc pre ranených sovietskych vojakov, vlastnými silami sme opravili dva dôležité mosty, ktoré Nemci pri ústupe vyhodili do povetria. Obyvateľstvo pomáha aj pri oprave ciest.“¹⁹

Červená armáda pomáhala dať urýchlene do prevádzky naše závody a elektrárne. Napríklad popradská elektráreň, ktorá bola výbuchom nemeckej míny silne poškodená, začala v krátkom čase vďaka Červenej armáde opäť vyrábať elektrickú energiu pre potreby miestnych prevádzok a obyvateľstva.

Popradská papiereň mohla po dodávke celulózy a uhlia ihneď začať prácu. Bolo to aj zásluhou Červenej armády, lebo nedopriala Nemcom čas, aby papiereň zničili alebo vyviezli strojné zariadenie do Nemecka. Robotníci poschovávali mnoho súčiastok a náradia a zachránili tak papiereň pred istým vyrabovaním a skazou.

„Červenoarmejci odmietali elektráreň, papiereň a pílu, ktoré Nemci silne podmiňovali. O niekoľko týždňov sa podarilo tieto závody uviesť do prevádzky.“²⁰

¹⁸ Za svobodné Československo, 15. februára 1945.

¹⁹ Naše vojsko v SSSR, roč. 4, č. 5, 3. februára 1945.

²⁰ Za svobodné Československo, 21. februára 1945.

Červená armáda zachránila v továrnach Baťa — Svit elektráreň, aj keď čiastočne poškodenú fašistami.

Veľkú pomoc pri obnove života v meste Kežmarku poskytol veliteľ mesta mjr. Červenej armády A. J. Ivanovič. Organizoval obnovu prevádzok pre opravu poškodeného zariadenia, ale aj vojenskej bojovej techniky pre front.

Pri prekonávaní povojnových ťažkostí na oslobodenom území východného Slovenska mala mimoriadny význam pomoc Sovietskeho zväzu v zásobovaní potravinami. Katastrofálny nedostatok základných potravín spôsobil hlad obyvateľstva. Generál Ludvík Svoboda sa obrátil o pomoc na vrchné velenie Červenej armády. A pomoc prišla okamžite. Už 19. októbra 1944, v deň žiadosti, bolo rozhodnuté okamžite a bezplatne poskytnúť obyvateľstvu oslobodeného územia Československa potraviny. Z. Fierlinger v prípise adresovanom ľudovému komisárovi zahraničných vecí V. M. Molotovovi túto pomoc ocenil slovami:

„Hlboko dojatý porozumením sovietskej vlády pri pomoci obyvateľstvu na československom území, oslobodenom bezpríkladnými činmi Červenej armády, dovoľujem si v mene všetkých, ktorým sa dostalo tejto pomoci, vyjadriť hlbokú vďačnosť.“

Aj provizórne rekonštrukčné práce v doprave i na iných úsekoch sa konali za priamej podpory a pomoci špeciálnych technických jednotiek Červenej armády.

Proces povojnovej obnovy života na východnom Slovensku sa uskutočňoval v oveľa zložitejších a ťažších podmienkach ako na ostatnom území Slovenska. Preto i internacionálna pomoc Sovietskej armády obyvateľstvu na oslobodenom území východného Slovenska bola oveľa výraznejšia a účinnejšia ako v ostatných krajoch našej republiky.

Bratskú pomoc Červenej armády odplácalo obyvateľstvo východného Slovenska svojou aktívnou prácou pri zabezpečovaní a preprave vojenského materiálu, najmä munície na front, zabezpečovaní krmiva pre vojenské kone, oprave povozov, vozidiel a ostatnej bojovej techniky:

Moskva — s. Chrulevovi

*Kopie
Jediný exemplár
Přísně tajné*

*Kopie: Československému sboru
generálovi Svobodovi*

Mouka k výrobě chleba v množství 500 ton byla 21. 10. 44 v 18.00 předána generálovi Svobodovi k rozdělení československému obyvatelstvu na osvobozeném území

Anisinov

80

č. 26355/š

22. 10. 44

Archiv Ministerstva obrany SSSR

Fond 43, opis 15889 ss. d 81 88

*Opis dokumentu je uložen ve VHA pod
signaturou SSSR XIV — 1/3/7.*

Obojstranná bratská pomoc

Na oslobodenom území východného Slovenska už od 1. septembra 1944, keď bola oslobodená prvá obec Kalinov, až po 19. január 1945, keď Červená armáda v podstate zavŕšila oslobodenie Východoslovenského kraja, sovietski vojaci všestranne pomáhali civilnému obyvateľstvu. Občanom obcí Kalinov, Čertižné, Habura, Svidník, Stropkov a ďalším poskytovali chlieb z poľných pekární, ktoré boli zriadené v poddukelských obciach — Bodružal, Pstriná, Havaj a ďalšie. Chlieb sa odvážal obyvateľom do evakuovanej oblasti na poľské územie do Nižnej a Vyšnej Voli, Rudej a Jaslísk, kde im ho československí vojaci rozdeľovali.

V prvých dňoch oslobodenia poskytlo obyvateľstvo okolia Sniny všestrannú pomoc Červenej armáde. Občania obce Pčolinné okrem pomoci partizánom pomáhali Červenej armáde odstraňovať vojnové prekážky — mínové polia. Ďalšie obce okolia Sniny dodávali seno a slamu pre kone sovietskych jednotiek a poskytovali povozy na prepravu munície do frontovej línie. Obyvatelia obce Kamenica nad Cirochou upozorňovali sovietske jednotky na početné mínové polia a na rozloženie nepriateľskej obrany. Občan Pavol Belačín včas upozornil sovietsku hliadku na fašistické obranné pozície a ukázal jej nepriateľské guľometné hniezda.

Sovietske jednotky očistili Lupkovský tunel, ktorý bol fašistami rozbitý a zavalený. Opravovali trať na úseku Medzilaborce — Humenné pre rýchlejší presun vojenského materiálu pre front.²¹

Pred ústupom v novembri 1944 vyhňali obyvateľov Humenného a domy a ulice i celé okolie mesta podmínovovali. Pri oslobodení mesta jednotky Červenej armády generála Gladkova očistili mesto od fašistickej pliahy a ulice odmínovali.

Frontové boje, ktoré na území východného Slovenska trvali takmer štyri mesiace, poznamenali všetky úseky hospodárskeho a spoločenského života. Rozsah škôd spôsobených vojnovými udalosťami sa odhadoval na vyše miliardu korún.

Pri obnove vojnou zničeného hospodárstva pomáhali predovšetkým komu-

²¹ Materiály NV o oslobodzovacích bojoch a pomoci Sovietskej armády obyvateľstvu. ADM Svidník, Materiály NV. M — 59.

⁶ Dukla večne živá

81

nisti. S pomocou sovietskych a československých osvetových dôstojníkov zakladali národné výbory, usporadúvali besedy a prednášky o ZSSR a pod.

Vo Svidníckom okrese postavili sovietske jednotky na rieke Ondave i ladomírske mosty a odmínovani desiatky hektárov zamínovanej pôdy. Dnes majú starší občania i stredná generácia v pamäti, ako sovietski pyrotechnici s pomocou vycvičených psov hľadali míny. V údolí potoka Kapišovka, nazvanom „Údolie smrti“ odstránili tony železa zo zničenej vojenskej techniky po nepriateľských i osloboditeľských vojskách. Desať opravených sovietskych tankov T-34 v Kapišovej pokračovalo v ďalších bojoch.²²

V roku 1945 na svahoch pri Svidníku vymerali dvaja sovietski kapitáni-inžinieri na dvoch hektároch pôdy miesto pre uloženie pozostatkov z exhumácie 9000 padlých hrdinov v boji za slobodu našej vlasti.

V Košiciach na Námestí osloboditeľov bol postavený Pamätník padlým sovietskym vojakom pri oslobodzovaní mesta podľa projektu hlavného inžiniera plk. Beljakova. Realizáciu s pracovným kolektívom zabezpečoval Košičan Ernest Gutta.

Písal sa 2. december 1944, keď vojská Červenej armády 4. ukrajinského frontu gen. plk. Petrova oslobodili železničný uzol — Michalany. Železničnú stanicu ustupujúce fašistické vojská úplne zničili, lokomotívne depo a vodárenskú vežu vyhodili do povetria, trať zničili a telefónne vedenie na všetkých tratiach poškodili.

Štáb Červenej armády 4. UF poskytol pomoc pri organizovaní opravy a vytvorení 50-člennej železničnej milície. Poveril organizovaním rekonštrukčných prác zničených tratí strojmajstra Štefana Miku z Michalán. Ten získal z okolitých dedín vyše 400 robotníkov a majstrov, ktorí spolu so sovietskymi vojakmi trať opravili. Prvý vlak začal premávať 10. januára na trati Slovenské Nové Mesto — Čerhov — Michalany — Úpor — Trebišov.²³

70 vagónov frontového nákladu tvorili predovšetkým tanky, delá, kaľuše a potrebná munícia pre Červenú armádu. V michalianskom depe opravovali nielen motorové vozidlá, ale i tanky a inú poškodenú vojenskú techniku. Všetky kone, ktoré potrebovali podkovy, podkuli michalianski kováči Zamba a Mesaroš a tak urýchlili presun sovietskych vojsk.²⁴ Za dobrú organizátorskú prácu pri rekonštrukcii trate boli Štefan Miko a ďalší občania vyznamenaní sovietskymi vyznamenaniami.

Sovietska armáda pomohla pri výstavbe viaduktu pri obci Slivník na trati Košice — Michalany aj pri obnove telefónnych staníc a telegrafov.

V Bánovciach nad Ondavou sovietski vojaci opravili na železničnej trati

most, zriadili poľnú nemocnicu, kde ošetrovali sovietski lekári chorých a ranených občanov.²⁵

V obci Margecany postavili most cez rieku Hornád a Hnilec a na štátnej ceste Margecany — Krompachy dva mosty. Opravili zasypaný tunel na trati Margecany — Ružín. Pomáhali pri zriaďovaní nielen MNV, ale i poriadkovej milície.

V obci Kapišová sovietske vojská pomáhali civilnému obyvateľstvu pri evakuácii od frontovej línie na poľské územie, aby ho uchránili pred hrôzami vojny.

Sovietske vojská odstránili v meste Podolinec v okrese Stará Ľubovňa niekoľko vagónov nemeckej munície, ktorú fašisti nahádzali do rieky Poprad. Občan Podolínca previedol sovietsku jednotku cez lesy a ukázal im, kde sú rozložené nepriateľské palebné pozície.²⁶ Za tento čin bol sovietskym velením vyznamenaný. V tejto obci obyvatelia, najmä majstri, pomáhali opravovať poškodené motorové vozidlá, letovali chladiče, zvárali a odstraňovali poruchy na vojenskej bojovej technike. V kováčskych dielňach v Staréj Ľubovni opravili sovietske tanky a povozy.²⁷

V obci Nová Kelča v okrese Vranov darovali sovietski vojaci obyvateľom múku, obuv a šatstvo, pretože obec bola úplne zničená.

V obci Kysak opravila Červená armáda železničný uzol na trati Košice — Prešov — Krompachy.

Predseda MNV M. Ružinský spomína: „Počas frontu sa mi narodila dcérka Mária, ktorá ochorela. Každú minútu sme očakávali smrť, ale vďaka sovietskemu lekárovi, ktorý vtedy pôsobil v našom obvode, dcérka ostala nažive. Škoda, že sme si nezapísali adresu toho sovietskeho lekára, vzácneho človeka, na ktorého nikdy nezabudneme.“²⁸

Na sovietskych lekárov a zdravotnícky personál nezabudnú ani dvaja žijúci svedkovia tokajickej tragédie — Michal Medvec a Andrej Stropkovský — ktorým prvú pomoc poskytli takisto sovietski lekári. Od 30. novembra 1944, keď bol Tokajik oslobodený, do mája 1945 boli v opatere sovietskeho zdravotníckeho personálu.

Veľa škôd napáchali fašisti v meste Poprad. V poslednú noc pred svojim odchodom drancovali a podpaľovali budovy.

Pri voľbách do Dočasného okresného národného výboru v Poprade bol aj veliteľ Červenej armády v Poprade pplk. Zolovič a veliteľ 1. čs. armádneho zboru v ZSSR gen. Svoboda.

V meste prevzal všetku moc národný výbor, ktorý úzko spolupracoval s veliteľstvom Červenej armády. Za pomoci sovietskych vojakov zriadil kuchyňu, kde podávali stravu sociálne slabým rodinám a občanom, ktorým

²² Materiály NV o oslobodzovacích bojoch a pomoci Sovietskej armády obyvateľstvu. ADM Svidník, Materiály NV. S—61.

²³ Tamtiež.

²⁴ Tamtiež.

²⁵ Tamtiež.

²⁶ Tamtiež.

²⁷ Tamtiež.

²⁸ Tamtiež.

fašisti zničili obydlia. Stravu podávali aj väzňom vracajúcim sa z koncentračných táborov.

Červená armáda poskytovala i dopravné prostriedky pre evakuantov, ktorí sa vracali domov. Pomohla aj Červenému krížu, ktorý tu zriadil záchrannú stanicu.

V priebehu necelých dvoch mesiacov obnovila Červená armáda trať Poprad — Margecany pre prísun materiálu na front pri Liptovskom Mikuláši. Obnovené boli aj cesty pre postup sovietskych a československých jednotiek.

Pre Červenú armádu opravovali v popradskej vagónke autá, tanky, železničné vagóny a rušne, najmä pre trať Poprad — Kežmarok. Civilné obyvateľstvo aktívne pomáhalo frontu, muníciu a proviant prepravovalo pre sovietskych vojakov na saniach.

Záslužnú prácu vykonal v tomto období revolučný národný výbor, ktorý v súkromných dielnach organizoval opravu vozov, obuvi a šatstva pre sovietske vojsko.

Rožňavu oslobodila Červená armáda 23. januára 1945. Za pomoci sovietskeho politruka kpt. Gavrilova vznikol v meste Revolučný národný výbor a predsedom sa stal komunista Ladislav Ambrúž. Revolučný národný výbor zvolal občanov mesta na verejnú schôdzu, na ktorej sa zúčastnili i sovietski dôstojníci. Oboznámili občanov mesta s úspechmi svojej armády a so životom svojej krajiny.

Sovietski vojaci obnovili spolu s civilným obyvateľstvom dva mosty na prístupovej ceste do Košíc a jednu na Šafárikovej ulici. Pomohli opraviť zdemolovanú železničnú trať od Plešivca až po Dobšínú. Červená armáda pomohla i pri činnosti mestskej nemocnice. Zo svojich zásob poskytla nemocnici lieky a ďalší potrebný zdravotnícky materiál. Civilnému obyvateľstvu poskytla stravu a potravinové články, i keď sama zápasila s nedostatkami. Spojári opravili telefónne a telegrafné spojenie v meste a okolí. Pomohli obnoviť výrobu v Železnorudných baniach, ktoré fašisti pred ústupom zdemolovali a značnú časť technického zariadenia vyviezli.

V bratskej spolupráci pomohli obyvatelia Červenej armáde pri oprave vojenskej bojovej techniky, najmä áut. Na konských záprahoch organizovali prepravu vojenského materiálu pre prácu a zásobovanie.

Občania Gemera v každej oslobodenej obci srdečne vítali sovietskych vojakov. Predné hliadky občania vítali vyzváňaním, hudbou, kvetinami, niekde im šli naproti s československou alebo červenou zástavou.

Územie historického Gemera oslobodili sovietske vojská v priebehu 43 dní. V krvi a útrapách sa rodila sloboda a bratské vzťahy nášho ľudu k sovietskym vojakom. Ľud oslobodených miest a obcí v okresoch Rimavská Sobota a Rožňava prejavoval radosť a úprimnú vďaku svojim osloboditeľom. Ťažké obete Sovietskej armády sa stali základom trvalých bratských a internacionálnych vzťahov, ako aj nerozborného spojenectva a priateľstva národov Československa a Sovietskeho zväzu. Pracujúci ľud Gemera nikdy

nezabudne, komu môže ďakovať za svoju záchranu, za svoje oslobodenie, za bratskú pomoc v povojnovom období.

Sovietske jednotky pri oslobodení Vysokých Tatier (najmä Starého Smokovca, ktorý oslobodili 28. januára 1945 a o deň neskôr i Tatranskú Lomnicu), po srdečnom zvitani s občanmi v prvých dňoch oslobodenia pomohli vytvoriť prvý revolučný národný výbor, ktorý za pomoci sovietskych jednotiek organizoval normálny priebeh obnovenia života i miestnych prevádzok.

Občania obce Batizovce poskytli pomoc sovietskym jednotkám pri preprave vojenského materiálu na konských a volských záprahoch. Prevážali náklad do Nowého Targu (Poľsko), Ružomberku a do Kľačian. Na tejto akcii sa zúčastnilo okolo 60 občanov.

Ako symbol priateľstva nášho ľudu s národmi Sovietskeho zväzu vznikla i prvá poštová známka na oslobodenom území, a to v marci 1945 v Košiciach. Znamka svojim obrazom umocnila ideu oslobodenia. Autorom prvej známky, znázorňujúcej hlavu sovietskeho vojaka a siluetu mesta s továrňami bol Leo Gajdzica — dnes už 75-ročný dôchodca žijúci v Košiciach.²⁹ Znamka vyjadrovala to, po čom náš ľud vtedy najväčšmi túžil: Šťastný a radostný život ako symbol večného priateľstva nášho ľudu so Sovietskym zväzom. Ďalšiu známku zo série košických známk navrhoval Ján Gejzer. Je na nej mapka Československa, ktorú dopĺňujú sovietske a naše zástavy a nad nimi spojené ruky a žiariace slnko, znak priateľstva a solidarity, známy z robotníckeho hnutia.³⁰

Na základe zmluvy medzi vládou Československa a vládou ZSSR o správe v prifrontových oblastiach, zriadil štáb 4. ukrajinského frontu v Michalovciach mestské veliteľstvo. Veliteľom bol menovaný plukovník Latyšev, politickým zástupcom veliteľa nadporučík Rozumenko. V nasledujúcich dňoch tu bol (na dnešnej ulici generála Petrova) umiestnený štáb 4. ukrajinského frontu. Pri ďalšom postupe Červenej armády sa stali Michalovce dôležitým strategickým bodom na križovatke ciest z Užhorodu smerom na Košice a Prešov. Sovietski vojaci okamžite začali s odminovaním ulíc a budov. Namiesto oboch zničených mostov boli postavené pontónové. Pre mesto a o niekoľko dní aj pre celý okres sa začal nový život.

Skazu, ktorú urobili fašisti krátko pred opustením Michaloviec, bolo ťažko napraviť. Vyhodili do vzduchu silo, vyrabovali takmer všetky obchody, zničili telefónne vedenie a zaminovali ulice. Niektoré budovy podmínovovali časovými náložami, ktoré napriek snahe a pohotovosti sovietskych ženistov vybuchovali ešte aj v nasledujúce dni. Táto zákerná zbraň pripravovala o život niekoľkých miestnych občanov a spôsobila neočakávané požiare, ktoré nebolo možné hasiť, pretože mesto bolo bez vody. Aj tu pomohli sovietski vojaci. Z miestnych studní nosili vodu a hasili príbytky občanov.

²⁹ K a s s a y, Š.: *Košické známky*. Košice 1972, s. 30—32.

³⁰ Tamtiež.

Jednou z hlavných úloh národných výborov na oslobodenom území Michalovského okresu v tomto období bola likvidácia zvyškov fašistického režimu, obnova hospodárstva a konsolidácia vojnou narušených pomerov. Národné výbory napriek ťažkostiam zabezpečili pomerne plynulé zásobovanie obyvateľstva a Červenej armády. V Michalovciach organizovali spustenie výroby v miestnych podnikoch, z ktorých najdôležitejšiu úlohu zohral pivovar (zabezpečoval dodávku elektriny a melasy), kde už v prvých januárových dňoch bola založená jednotná odborová organizácia všetkých zamestnancov pivovaru. Stala sa tak prvou slobodnou odborovou organizáciou robotníctva na oslobodenom území. Národné výbory ďalej zabezpečovali najnevyhnutnejšiu obnovu verejných budov a mostov, obnovenie od 1. októbra uzavretých trhov, zároveň s dohľadom na cenové relácie, obnovenie spojov atď. Na ochranu zdravia obyvateľov bola utvorená zdravotná komisia, ktorej úlohou bolo starať sa všeobecne o zdravotníctvo a bojovať proti prípadným epidémiám. ONV začal aj s reorganizovaním administratívnej práce, najmä školstva. V spolupráci so sovietskym veliteľom mesta sa uvoľňovali školské budovy a obnovovalo sa vyučovanie, takže v polovici januára 1945 sa vyučovalo už na 23 školách v okrese, ďalšie školy mali znovu otvoriť. Na zabezpečenie verejného poriadku zriadili v Michalovciach za pomoci Červenej armády ľudové milície z radov občanov.

V období do oslobodenia Košíc sa odtiaľ do značnej miery usmerňoval celý politický, hospodársky a kultúrny život oslobodenej oblasti východného Slovenska. V Michalovciach bola zriadená tlačiareň, kde sa tlačili prvé dočasné legitimácie KSS. Orgány Červenej armády tu vydávali frontové noviny „Stalinskoje znamja“. Asi od polovice decembra 1944 do konca februára 1945 tu vychádzal zvláštny časopis Nová sloboda. Vydal ho 1. čs. armádny zbor „pre slovenský ľud“. Redakčné miestnosti časopisu boli v susedstve sekretariátu KSS. Okrem správ z frontu a zahraničnopolitických informácií, prinášala Nová sloboda množstvo materiálu z bezprostredného styku Červenej armády s obyvateľstvom pri vzájomnej pomoci. Oblastný výbor KSS v Michalovciach začal 7. januára 1945 vydávať aj prvý stranický časopis na oslobodenom území, Pravdu. Podobne ako Nová sloboda, aj Pravda mala v týchto časoch neoceniteľný význam. Tieto časopisy popularizovali správne rozhodnutia národných výborov, agitovali občanov urýchlene pomáhať oslobodzovacím vojskám—Sovietskej armáde a 1. čs. armádemu zboru pri skončení s fašistickou armádou na okupovanom území Československa.

Nežistnú pomoc poskytli občania Michaloviec, Vinného a desiatok ďalších obcí tohto okresu Sovietskej armáde, preukázali úctu a lásku svojim slovanským bratom-osloboditeľom.

V ťažkých bojoch o Dargovský priesmyk bolo veľa červenoarmejcov ranených. Pre nich v decembri pred Novým rokom (1945) takmer zo všetkých oslobodených obcí zozbierali potraviny — pečivo, med, ovocie a iné dary.

V prednovoročnom období organizovali národné výbory takmer vo všetkých oslobodených obciach priateľské stretnutia so sovietskymi vojakmi. Podľa článku uverejnenom v Novej slobode 5. 1. 1945, vyzneli tieto stretnutia ako večierky československo-sovietskeho priateľstva.

V správe sovietskeho dopisovateľa A. Rostova o bojoch Sovietskej armády na juhovýchodnom Slovensku zo dňa 26. novembra 1944 sa okrem iného píše: „Obyvateľstvo radostne víta sovietskych vojakov. Miestni ľudia pomáhajú Červenej armáde: usilovne a ochotne opravujú cesty a mosty, aby po nich mohli ísť naše jednotky a bratsky nám pomáhajú ako len môžu.“³¹

V ďalšej správe uvádza, že každý ďalší kilometer oslobodeného územia je spojený s hrdinským bojom tisícov sovietskych vojakov. „Len čo človek vstúpi na územie Československa, hneď pocíti všade zvláštnu úctu, ktorú miestni obyvatelia na každom kroku prejavujú sovietskym vojakom. Ranených berú do svojich domcov, starajú sa o nich ako o svojich najbližších, ošetriť im rany a ukladajú na najlepšie lôžka.“³²

Vo Veľkých Zálužiciach občania vítali sovietskych vojakov s obrovským nadšením. Všetmožno im pomáhali v ich ťažkom pochode. V čase bojov sa v dedine v kamennej pivnici ukrývalo viac ako sto ľudí. Keď spozorovali prvých sovietskych samopalníkov, ktorí prenikli do stredu dediny, všetci vybehli z pivnice a radostne vítali svojich osloboditeľov. Po ceste im išli v ústrety stovky ľudí s batohmi, utýraní a premrznutí. Po dlhom putovaní sa vracali do svojich miest a dedín, aby začali nový slobodný život.

Veľkým nebezpečenstvom pre postupujúce jednotky i civilné obyvateľstvo boli míny, zákerne naukladané nepriateľom na najrozličnejších miestach. Ako píše dobová tlač: „Pristup do mesta znemožňovali zamínované ulice. Šoféri kapitána Drožina šli vpredu, prehliadajúc cestu meter za metrom. Pri prvej budove mesta ich privítal obyvateľ — Slovák Michal Šuták so slovami: „Ukážem vám, kde sú míny.“ Šuták totiž cez okno pozoroval nemeckých „mínerv“ a všimol si polohu niekoľkých mínových poli. „Chcem pomôcť Rusom, veď nám prinášajú slobodu!“³³

Po oslobodení mesta sa zo všetkých strán schádzali ľudia, stretávajúci sa s červenoarmejcami mávali rukami a volali „Ďakujeme, rodní bratia“.³⁴

Na 1. okresnej konferencii NV konanej 16. decembra 1944 v Michalovciach bola prijatá rezolúcia, kde sa okrem iných úloh v treťom bode uvádza: „Všestranne pomáhať Červenej armáde. Poskytovať pomoc pri organizovaní zásobovania, pri odhalení zradcov, pri zhabaní majetku Nemcov a Maďa-

³¹ Moskovská pravda, 26. novembra 1944.

³² Moskovská pravda, 30. novembra 1944.

³³ Stalinskoje znamja, 29. novembra 1944.

³⁴ Tamtiež.

rov. Komunisti musia byť hlavnou mobilizačnou pákou všetkých tvorivých síl národa.”³⁵

Oslobodením Bardejova Sovietskou armádou a jednotkami 1. československého armádneho zboru 19. januára 1945 sa začína i nová história mesta. Po srdečnom zvitani občanov so sovietskymi vojakmi, ktorí ako prví vstúpili v skorých ranných hodinách do mesta, čakala obyvateľov neľahká úloha — naprávať vojnu spôsobené škody. Mesto bolo niekoľkokrát bombardované. Fašisti pri ústupe ničili všetko, čo im prišlo pod ruky, spoje i komunikácie. Pri bombardovaní bolo 22 domov úplne zničených, 76 silne poškodených a 200 domov čiastočne poškodených. Boli zničené všetky mosty, telegrafné a telefónne spojenia. Hneď od prvého dňa oslobodenia sovietske vojenské veliteľstvo postupne organizuje pomoc civilnému obyvateľstvu, napomáha organizovať poriadok, zdravotnícku službu, spoje a odstraňuje z priestorov zákerné míny, ktoré fašisti naukladali pri ústupe. Sovietske vojenské veliteľstvo po krátkom čase postupne odovzdalo správu mesta revolučnému národnému výboru. Dňa 22. januára 1945 zasadal po prvýkrát RNV. Na jeho zasadnutí bol prítomný aj vojenský veliteľ mesta kapitán Červenej armády Lareckij. Hlavnou úlohou RNV bolo urýchlene normalizovať život v meste, vymeniť ľudácky gardistický úradnícky aparát, odstraňovať vojnové škody a organizovať všemožne pomoc frontu. Za priamej pomoci Červenej armády bol vytvorený Okresný národný výbor RNV na základe mobilizačnej vyhlášky SNR. V polovici februára zabezpečil súpis všetkých bojaschopných mužov, ktorí by mohli posilniť 1. československý armádny zbor. V meste sa zriadilo československé vojenské posádkové veliteľstvo, ktoré plnilo pre front aj túto úlohu. Z okolitých obcí vstúpilo veľa mladých mužov dobrovoľne do Červenej armády a 1. čs. armádneho zboru.

Medzi prvými sovietskymi vojakmi, ktorí vstúpili do Bardejova bol Ivan I. Medencij, ktorý sa stal čestným občanom mesta. Dodnes udržiava písomné styky a niekoľkokrát v povojnových rokoch navštívil mu tak blízke bratské mesto, ktoré oslobodzoval.

Na oslobodenom území severovýchodného Slovenska z okresov Bardejov, Svidník, Humenné, bývalých okresov Stropkov a Snina dobrovoľne vstúpilo 129 mužov do Červenej armády v mesiacoch február — marec 1945. Sústredenie bolo na dvoch miestach — v Humennom a na poľskom území v Rabci. Prevažná časť dobrovoľníkov bola z Bardejovského okresu z obcí Becherov, Andrejova, Biloveža a ďalších.

Dobrovoľníci boli zaradení do 1. gardovej armády generálplukovníka A. A. Grečka (4.UF) v 107. streleckom zbore generálporučíka D. V. Gordejeva, v 18. armáde — 146. delostreleckej brigáde, v 38. armáde — v 121. streleckej divízii a ďalších.³⁶ V Sninskom okrese z obce Klenova, zo Svidníckeho

³⁵ Nová sloboda č. 5, 17. decembra 1944.

³⁶ *Šľach do voľi*. In.: Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku. Prešov, SPV 1966, s. 327.

okresu z obce Kurimka a radu ďalších mladí muži vstupovali do Červenej armády.

Do Červenej armády dobrovoľne vstupovali muži aj v južnej oblasti východného Slovenska v okrese Rožňava a ďalších k jednotkám 2. ukrajinského frontu maršala ZSSR R. Malinovského. Z obce Vyšná Slaná vstúpil do Červenej armády hneď pri prvom stretnutí so sovietskymi vojakmi Michal Spiňák, zapálený revolucionár, skvelý vojak a odporca fašizmu. 8. apríla 1945 v ďalších oslobodzovacích bojoch pri prieskume hrdinskou smrťou padol. Desiatky, ba stovky padlých hrdinov z východného Slovenska sa preslávilo v Červenej armáde ako vlastenci, odvážni hrdinovia, bojovníci proti nenávidenému fašizmu.³⁷

Príchodom Sovietskej armády a vojakov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR sa život obyvateľov Levoče od základu zmenil. Ľudia vychádzali z úkrytov, vracali sa z hôr a neskoršie prišli aj bojovníci z partizánskych oddielov. V meste sa hneď po oslobodení zriadil Dočasný národný výbor s miestnou i okresnou pôsobnosťou. Aj keď jeho členovia zastupovali všetky antifašistické zložky, vedúcu úlohu v ňom od začiatku mali komunisti. Na svojom prvom plenárnom zasadnutí 29. januára 1945 zvolili si za predsedu komunistu Jána Fuchsa. „Dočasný národný výbor vytvoril podmienky pre potreby Sovietskej armády a 1. čs. armádny zbor. V oboch levočských nemocniciach a v objektoch adaptovaných pre sanitné účely ležalo po prechode frontu okolo 600 — 700 ranených sovietskych i čs. vojakov.”³⁸ O ich zásobovanie sa starali okolité národné výbory a civilné obyvateľstvo dodávalo pre ranených potraviny a mlieko. Významnú úlohu zohrala Levoča aj so svojimi rozsiahlymi kasárňami a vhodnými výcvikovými priestormi. Veliteľ 1. čs. armádneho zboru gen. L. Svoboda vydal 1. februára 1945 rozkaz organizovať vyššiu vojenskú jednotku z príslušníkov oslobodeného územia. Rozkazom z 8. februára 1945 ju pomenoval na 4. československú samostatnú brigádu a určil jej zloženie i dislokáciu.

„Bojové útvary sa umiestnili v levočských kasárňach a miestnych školách. Pozostávali z troch peších práporov, jedného ženijného a spojovacieho práporu a z vlastnej delostreleckej skupiny a dvoch plukoch.”³⁹ Pri organizovaní a výcviku pomáhali skúsení sovietski velitelia a odborníci. Výcvik aj napriek ťažkostiam prebiehal veľmi rýchlo. Prvýkrát sa brigáda predstavila levočskej verejnosti pri slávnostnej prehliadke pri príležitosti 27. výročia vzniku Sovietskej armády 23. februára 1945. V polovici marca vyvrcholila bojová príprava. „Previerky sa zúčastnil veliteľ 18. armády gen. por. A. Gastilovič a náčelník politického oddelenia a člen voj. rady. gen. por. Leonid I. Brežnev.”⁴⁰

³⁷ *Obzor Gemera* V, 1974, č. 3, s. 139.

³⁸ *Dejiny Levoče* 2. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1975, s. 410—411.

³⁹ Tamtiež.

⁴⁰ Tamtiež.

V prvej polovici roku 1945 veľmi aktívnu činnosť v Levoči a na okolí vyvíjal Zväz pre kultúru a hospodársku spoluprácu so ZSSR pod vedením profesora Toporcera. Na počesť víťazstva Sovietskej armády nad hitlerovským fašizmom v druhej svetovej vojne usporiadal v mestskom divadle v Levoči 22. júna 1945 slávnostnú akadémiu. Pôsobili tu aj ďalšie pokrokové spoločenské organizácie, zväz slovenskej mládeže, divadelný a športový odbor, ktoré udržiavali veľmi dobrý vzťah a priateľské styky s príslušníkmi Sovietskej armády.

Významnú pomoc orgánom verejnej správy poskytovalo velenie Červenej armády. Vojenským veliteľom mesta Levoče niekoľko týždňov po oslobodení bol poverený sovietsky major G. J. Storoženko, ktorého veliteľstvo bolo umiestnené na námestí v dome č. 48.

Tak ako všade inde na oslobodenom území aj v Levoči bolo najhlavnejšou úlohou národného výboru zaistiť najnevýhnutnejšie podmienky existencie občanov. Konkrétnou náplňou práce bola hlavne starosť o zásobovanie. Zásoby sa rýchlo míňali a nové sa ťažko obstarávali, pretože komunikácie boli zničené a doprava ochromená. Národný výbor za pomoci Sovietskej armády aj tieto ťažkosti prekonal. V správe štábu 4. ukrajinského frontu 14. októbra 1944 L. I. Brežnev konštatoval: „Obyvateľstvo oslobodených obcí víta Červenú armádu veľmi srdečne. V dedinách, do ktorých vstupovali naše vojská, vychádzali na ulice všetci obyvatelia a ponúkali vojakom rozmanité potraviny. Mnohí obyvatelia počas bojov z vlastnej iniciatívy zachraňovali na svojich povozoch našich ranených vojakov a dôstojníkov, a niektorí dobrovoľní pomocníci pokračovali v záchranných prácach, aj keď sa sami zranili.“⁴¹

Prvým veľkým československým mestom, ktoré oslobodili jednotky 18. armády, boli Košice. Útok na obranné pásma mesta sa začal 19. januára 1945 silnou delostreleckou prípravou a leteckým útokom. Tretí horský strelecký zbor útočil na mesto z východu, 17. gardový z juhu. Hitlerovské vojská tu bránili hlavnú železničnú trať a päť hradskej, spájajúcich mesto s ostatnou krajinou, a preto kládli tvrdý odpor.

Obzvlášť krvavé boje sa strhli na juhovýchod od mesta pri reťazi Slanských vrchov. Zo všetkých síl strieľalo delostrelectvo, húževnatý odpor kládli tanky, jeden protiútok nasledoval za druhým. Situácia bola ťažká. Generál Brežnev vyšiel na palebnú čiaru a zburcoval do útoku vojakov 237. streleckej divízie 17. gardového zboru. Vošli do Košíc prví. Mesto bolo spustošené, obyvateľstvo vyhnané. Vo vzduchu sa vznášal červený prach z tehál, premiešaný s popolom vyhorených budov. Hľby mŕtvol nepriateľských vojakov. A na kraji mesta neďaleko krytu, v ktorom bolo nemecké veliteľské stanovište, objavili naši samopalníci mŕtvolu štábného dôstojníka, esesmana. Jeho stuhnuté prsty zvierali veľký zlatý kľúč. Bol to kľúč od brány mesta — Košíc. Zachránenú historickú pamiatku dopravili na štáb

⁴¹ Bakšejevová, G. Z.: Cez Karpaty. Nedeľná pravda XII, 1979. č. 7, s. 8—9.

18. armády, kde sa rozhodlo, že ju slávnostne odovzdajú zástupcom mesta. O niekoľko dní sa tak aj stalo. Kľúč položili na atlasovú podušku. Práve vymenovaný vojenský veliteľ mesta podplukovník I. N. Dvorkin ju opatrne vzal do rúk a v sprievode čestnej stráže zanesol na javisko mestského divadla, kde sa konala slávnosť na počesť sovietskych vojakov-osloboditeľov. V mene vojenskej rady 4. ukrajinského frontu odovzdal zlatý kľúč predstaviteľovi Slovenskej národnej rady Vavrovi Šrobárovi.

Po bojoch priviezli mnoho ranených sovietskych vojakov do Košíc. V nemocniciach nebolo dost obväzov a gázy. Velenie československého zboru sa vtedy obrátilo na obyvateľstvo s výzvou, aby poskytli Červenej armáde obväzový materiál. Z domov vychádzali ženy a prinášali plachty, uteráky, obrusy. Ale ani toho nebolo dost.

Druhý deň po oslobodení Košíc — 20. januára 1945 — generálmajor L. I. Brežnev referoval veleniu 4. ukrajinského frontu:

„V súvislosti s veľkým množstvom ranených armáda pociťuje veľký nedostatok obväzových prostriedkov. Zásoby obväzového materiálu, ktoré boli na sklade, sa vyčerpali. Potrebujeme 60 000 metrov širokého obväzu a 40 000 metrov gázy. Okrem toho je zlá situácia v zásobách narkotického etéru, ktorého potrebujeme 200 kg.“⁴²

Koľko utrpenia a predsmrtných múk tisícov a tisícov sovietskych chlapcov sa tají za týmito číslicami! V mene oslobodenia Slovákov a Čechov spod fašistickej nadvlády nešetřili vlastný život.

S vďačnosťou pomáhali občania na oslobodenom území východného Slovenska, ale aj v celej oslobodenej republike Sovietskej armáde a frontu. Bola to vzájomná obojstranná pomoc a spolupráca bratských slovanských národov v ťažkom čase druhej svetovej vojny.

Lud Slovenska pomáhal sovietskym vojakom i partizánom riskujúc pritom i vlastný život, aby tí druhí, ktorí nám doniesli slobodu, mohli žiť.

V povojnových rokoch dostávala Redakcia sovietskej Pravdy ročne stovky listov od sovietskych i československých občanov. Z listov často vypadávali zožltnuté fotografie, starostlivo chránené v rodinných albumoch už desiatky rokov po druhej svetovej vojne. Československí občania prosili redakciu pomôcť im pomocou týchto fotografií nájsť sovietskych vojakov, ktorí sa bezprostredne zúčastnili na bojoch za oslobodenie ich mesta alebo dediny. Sovietski veteráni vojny hľadajú československých vlastencov, ktorí im chrabro pomáhali pri plnení ich bojovej úlohy.

Zaujímavý list dostala aj redakcia Pravdy na Slovensku, napísal ho hrdina Sovietskeho zväzu Vasilij Sidorič Levčenko, bývalý veliteľ 838. streleckého pluku, ktorý dostal za svoje úspechy v bojoch meno „Košický“. V liste okrem iného píše: „Ťažké a tuhé boje v Karpatoch a na východnom Slovensku neustávali ani dňom ani nocou. Hitlerovské velenie si jasne uve-

⁴² Pravda, 7 mája 1977.

domovalo politický a strategický význam udržania Karpát. Vytýčilo si úlohu — za každú cenu odraziť útok oddielov Sovietskej armády a československého armádneho zboru. Na každom kopci, na križovatkách ciest a prístupoch k dolinám vybudovali hitlerovci mohutné obranné opevnenia.

„Od prvých chvíľ, ako sme vstúpili na pôdu východného Slovenska,“ pokračuje V. S. Levčenko, „sme pocítili srdečnosť jeho obyvateľov. Ľudia nám vo všetkom poskytovali neoceniteľnú pomoc. Miestni obyvatelia, často s veľkým riskovaním života, nám ukazovali nepriateľské mínové polia, miesta, kde sa ukrývali hitlerovci, boli sprievodcami našich jednotiek po horských cestách a priesmykoch.“

Náš pluk raz prenasledoval ustupujúcich hitlerovcov. Jesenný nečas a nepretržitý lejak nielenže veľmi sťažovali premiestňovanie delostrelectva a dopravu mimo ciest, ale veľmi vyčerpávali vojakov. Horské rieky sa vyliali z brehov a zmenili sa na obrovské vodné prekážky. Hitlerovci na ústupe zničili cesty i mosty. Prekonať všetky tieto ťažkosti nám pomohli miestni občania. Všetci dospeli i staršie deti z Tibavy, Michaloviec, Kapušian a Trhovišťa pracovali na oprave ciest a mostov. Často sa stávalo, že keď sa jednotky nášho pluku dostali k riekam Čierna Voda, Latorica, Laborec a ďalším, cesty a mosty už boli opravené. To, samozrejme, umožnilo pluku prenasledovať protivníka rýchlym tempom a nechať mu možnosť opevniť sa vo výhodných pozíciách.

V mnohých slovenských dedinách, ktoré sme oslobodili od fašistov sa na nás obracala mládež s prosbou, aby sme ich prijali do našej jednotky, aby spoločne s nami so zbraňou v ruke mohli bojovať proti nepriateľovi. Vysvetľovali sme im, že pri Dukle vkročili na pôdu svojej vlasti jednotky československého armádneho zboru pod velením generála Ludvíka Svobodu, a preto sa musia pripojiť k svojim, československým jednotkám a pomáhať im rýchlejšie vyhnať okupantov zo svojej vlasti.

V pamäti sovietskych vojakov sa navždy zachová pohostinnosť a dobrota slovenského národa. Ženy, dievčatá, deti i starci nás ponúkali ovocím a domácimi koláčmi. Takmer každá rodina sa snažila pozvať k sebe sovietskych vojakov, podeliť sa o svoju radosť, porozprávať o svojom žiali. Bolo to tak v Borove i Habure, Čemernom i Sačurove, Sečovciach a mnohých ďalších dedinách a mestách východného Slovenska.⁴³

Za víťazstvo nad fašizmom v druhej svetovej vojne sa muselo tvrdo zaplatiť. Východné Slovensko bolo skropené krvou sovietskych a československých vojakov. Nech sú teda úspechy československých pracujúcich v socialistickej výstavbe svetlým pamätníkom tých, čo zomreli smrťou chrabrých, pamätníkom večnej bratskej družby národov Československa a Sovietskeho zväzu. Nerozborné bratstvo národov bolo spečatené krvou spoločne preliatou v bojoch proti hitlerovskému fašizmu. Spoločné zväzky, ktoré nás spájajú, majú hlboké korene. „Naša dohoda,“ ako zdôraznil súdruh L. I. Brež-

⁴³ Tamtiež.

nev na Pražskom hrade na mítingu, venovanom podpísaniu dohody o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci medzi ZSSR a ČSSR, „je priamym následníkom toho nepísaného, no reálneho bratského zväzku, ktorý vždy existoval medzi sovietskymi a československými komunistami, medzi robotníckymi triedami našich krajín.“⁴⁴

Nerozlučné putá bratskej družby pevne spájajú naše národy. Zväzok krajiny soviетov s poprednými predstaviteľmi československého proletariátu bol upevnený ešte počas buržoáznej republiky, v prvom období socialistickej výstavby a v bojoch proti hitlerovskému fašizmu. Teraz nás spájajú ciele a ideály — veľký cieľ výstavby socializmu a komunizmu.

Rudolf Jasiok*(Kapitoly zo života hrdinu)***Slovo autora**

Cieľom autora bolo zobrazit človeka verného svojim ideálom a vynasnažiť sa priblížiť čitateľovi obdobie, v ktorom žil a ktoré z neho urobilo hrdinu. Je predsa známa a pravdivá skutočnosť, že hrdinom človek sa nerodí. Jednoducho sa ním stáva.

Náhrobný kameň ako každý iný na dukelskom cintoríne. Sú na ňom mená príslušníkov 1. československého armádneho zboru v ZSSR, ktorí padli na hraniciach vlasti. Sú to mená známe: Vít Nejedlý, Jiří Hrouda . . . Posledné v tomto smutnom zozname je meno Rudolf Jasiok. Je to meno človeka, ktorého život sa skončil niekoko desiatok metrov od cintorína.

Dnes vieme, že Rudolf Jasiok bol ozajstným hrdinom. Vo svojej duši zostal hlboko mierumilovným človekom, udalosťami doby oblečeným do vojenskej uniformy. Z neho ako aj z miliónov iných urobila vojakov iba vojna a hrdinov obrovský pocit nenávisť k nepriateľovi, ktorý zaplňal ich srdce.

Kto je vlastne hrdinom? Obyčajne je to človek, ktorý vyniká v jednom: schopný vykonať v pravý moment pravý čin. Schopnosť obetovať život pre šťastnejšiu budúcnosť ľudí je najvyššia morálna kategória. Hrdinský čin je výnimočný podľa svojho významu a je vykonaný v záujme spoločnej veci. Uskutočňuje sa v okamihu. Človek sa naň však pripravuje dlhé roky, ba po celý svoj život. Tak ako sa naň po celý život pripravoval Rudolf Jasiok.

Predtým ako začal písať o Jasiokovi, stál autor pred problémom. Ako postupovať? Zobrazit len svedectvá ľudí, ktorí poznali hrdinu a dokumenty, alebo si privolať na pomoc aj fantáziu? Kvôli pravdivosti a dokumentárnemu charakteru dostala prednosť prvá alternatíva. Autor nijako nechce idealizovať hrdinu svojho rozprávania, iba predkladá a komentuje fakty, ktoré hovoria samy za seba.

Rudolf Jasiok, ktorý žil pre ľud a stranu, nie je zabudnutý. Jeho život, aj keď netrval dlho, zostane navždy príkladom služby vlasti a strane, príkladom života internacionalistu.

Detstvo na Ostravsku

Budúci hrdina Československej socialistickej republiky Rudolf Jasiok sa narodil 9. februára 1919 v obci Dolná Suchá (dnes je súčasťou Havířova) v starej baníckej rodine. Otec Rudolf a matka Františka pochádzali z viacdenných baníckych rodín. Matka Františka bola Češka, z rodiny, v ktorej bolo deväť detí a otec Rudolf bol Poliak z rodiny s jedenástimi deťmi. Otec pracoval od jedenástich rokov ako vozič na šachte Nová Jama, dnes je to Důl Antonín Zápotocký. Potom sa vyučil za zámočníka šachtového strojového zariadenia a nastúpil do Jamy Františka Jozefa. V roku 1918 sa jej názov zmenil na Suchá, ale jeho majitelia zostali tí istí — páni z Viedne. Dnes baňa nesie názov Dukla.

Na prvý pohľad to bola robotnícka rodina ako mnohé iné, žijúca prácou a dennými starosťami. Ale neskoršie udalosti ukázali, ako boli všetci jej členovia predchnutí ideami socializmu a komunizmu, ideami Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie.

V čase, keď sa u Jasiokovcov narodil syn, prežívalo Těšínsko búrlivé týždne. Od októbra 1918 sa stalo miestom sporu medzi Československom a Poľskom. Imperialistom sa podarilo vtaiahnuť do sporu aj časť robotníkov oboch národností. Títo nechápali, že vťahujúc ich do konfliktu, sleduje buržoázia svoje ciele — odpútať robotníkov od triedneho boja.

Na šachte Suchá padli dvaja robotníci. Zabili ich zbrane, ktoré vložila buržoázia do rúk nacionalistických živlov. Otec Rudolfa, člen sociálnodemokratickej strany, bol medzi tými, čo nešetrili silami, aby zabránili tomuto bratovražednému boju. Nie všetci však vtedy správne chápali situáciu.

V ten deň, 9. februára 1919, ako spomína matka budúceho hrdinu, sa manžel vrátil v nočných hodinách po skončení jednej z protestných akcií robotníkov. Dozvedel sa radostnú novinu o narodení prvého dieťaťa v rodine a pomenoval ho po sebe — Rudolfom.

Rudolf prežil svoje prvé detské roky v atmosfére vzostupu robotníckeho hnutia v krajine. Práve vtedy v rokoch 1919—1920 sa baníci ostravsko-karvinského revíru zúčastnili prvých sociálnych a politických bojov v novom československom štáte, ktorý rýchlo odhalil svoju triednu podstatu.

Boli to boje, v priebehu ktorých pod vplyvom Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie boli pokusy nastoliť socialistické premeny v Československu. Nemohli však byť úspešné, pretože pomer síl bol príliš nerovný. Decembrové udalosti roku 1920, ktoré vyústili do generálneho štrajku, otvorili robotníkom oči. Prišli prvé rany z pušiek policajtov, tiekla krv. Lavicoví sociálni demokrati, medzi ktorých patrila aj otec Rudolfa Jasioka, zvolali na šachte protestné zhromaždenie proti použitiu zbraní voči robotníkom.

Rudolf Jasiok od prvých rokov svojho života počul doma často Leninovo meno. Neskôr mu a aj sestre Hilde, ktorá sa narodila v lete 1920, rodičia vysvetlili význam slov marxizmus, revolúcia, socializmus. Ešte predtým ako

šli do školy, vedeli deti Jasiokovcov naspamäť text Internacionály a iných revolučných piesní.

Rudolf a Hilda chodievali spoločne s rodičmi na prvomájové manifestácie. Ráno sa baníci schádzali pri dielničkom dome a šli do susedného Orlova. Tam sa stretávali prúdy ľudí z vedľajších osád a šacht, na mítingu počúvali rozhorčené a pravdivé slová o stále sa zhoršujúcej situácii baníkov, o stúpajúcom vykorisťovaní, o proletárskej solidarite.

Na jar 1925 vstúpila matka Rudolfa Jasioka pod dojmom tragických udalostí v Orlove, počas ktorých policajti strieľali do baníkov, do radov komunistickej strany. Jeho otec sa o rok rozlúčil so sociálnymi demokratmi, ktorí boli stále viac a viac otvorene na strane buržoázie, a tiež vstúpil do radov komunistov.

V týchto rokoch sa situácia baníkov ešte viac zhoršila. Komunisti a ich stúpenci boli vždy medzi prvými, čo strácali prácu a rodiny baníkov trpeli nedostatkom. Jasiokov otec zatiaľ pracoval, pretože bol výborným odborníkom a šachta vždy potrebovala takýchto ľudí. Napríklad keď na susednej Novej Jame prestalo fungovať vzduchotechnické zariadenie, bol to práve on, ktorému sa v krátkom čase podarilo zistiť príčinu a zlikvidovať poruchu. Baníkom by nikto totiž nezaplátil za nezavinený prestoj. To otec Rudolfa Jasioka veľmi dobre vedel.

Neskôr prepustenia z práce zhoršili situáciu. Začalo sa pracovať po dve, tri smeny za týždeň, zavádzali sa neplatené dovolenky. Výkon však v každom prípade nesmel byť nižší ako v období pred prepúšťaním.

Malý Rudolf Jasiok počúval často doma v rozhovoroch dospelých meno inšpektora Kurza. Práve od jeho svojvôle záviselo živobytie všetkých na šachte. Podľa jeho príkazu sa vyvesovali zoznamy s menami tých, ktorí sa museli s prácou rozlúčiť, on volal policajtov v prípade prejavu čo najmenej nespokojnosti.

V roku 1926 začal Rudolf Jasiok chodiť do školy. Z tohto obdobia sa zachovala fotografia z prvej alebo druhej triedy. Vidieť na nej tridsať detí a mladú učiteľku, vysvetľujúcu látku. Vzadu za posledným stolom vidieť aj plavovlasú Jasiokovu hlavu.

Pretože spolu so sestrou pochádzali z rodiny ateistov, počas vyučovania náboženstva ich vykazovali za dvere. V zime sa chodba nevykurovala a otcovi to dalo veľa námahy, aby deťom dovolili sedieť v teple spolu s ostatnými.

Známy je aj fakt, že Rudolf Jasiok sa spolu so sestrou zúčastňoval na predstaveniach školského divadla. Deti chceli získať peniaze na darčeky pod stromček, preto hrávali predstavenia rozprávok Za siedmimi horami, Jašja sirota.

Povahou bol Rudolf Jasiok pokojný a rozvážny. Určité povahové črty asi zdedil po otcovi, ktorý sa vyznačoval mimoriadnou chladnokrvnosťou. Už od detstva sa u neho prejavila láska k hudbe. Sused Chvistka mal dvoch

synov, ku ktorým sa chodil hrať. Boli tam aj husle, na ktorých ho pán domáci, keď videl veľký záujem chlapčeka, začal učiť hrať.

Roku 1929 sa začala ekonomická kríza. Život na Ostravsku sa ešte viac zhoršil. V druhej polovici roku 1930 sa medzi baníkmi rozšírila správa, že na Ostravsku sa objavil splnomocnenec zo Sovietskeho zväzu, štátu, ktorý ako jediný na svete nebol postihnutý krízou. Hovorili, že pozýva baníkov pomôcť krajine robotníkov a roľníkov pri budovaní silnej palivovej základne. Prišiel aj do Suhej:

— V Sovietskom zväze vás potrebujú, skúsených baníkov, potrebujú vaše šikovné a pracovité ruky, aby vyrástli nové moderné bane. Krajina Sovietskov potrebuje uhlie ako chlieb.

Ťažko bolo baníkom rozhodnúť sa. Nie je to ľahké zanechať vlast, domov, ale na druhej strane ich tešila myšlienka, že aspoň nejaký čas (zmluva bola zo začiatku len na rok) budú medzi sovietskymi ľuďmi a prácou si získajú kúsok chleba, ktorý pre nich vlast nemá.

11. apríla 1931 sa v dielničkom dome konala schôdza výboru Priemyselného zväzu baníkov na počesť rozlúčky so súdruhmi, ktorí odchádzali do Sovietskeho zväzu. Franek, Skulina, Kempný, Pavlas, Jasiok, Bejček, Kolásek... Možno, že tí, čo zostávajú doma, im už trochu aj závidia, možno si vytýkajú nerozhodnosť.

Rudolf Jasiok so sestrou boli tiež medzi dospelými. Už niekoľkokrát ich rodičia poslali domov, ale či sa dalo obsedieť doma v posledný deň pred odchodom? Spolu s ostatnými počúvali slová na rozlúčku:

— Budete chýbať v radoch poctivých bojovníkov za robotnícku vec. Nesmieme však pocítiť váš odchod, súdruhovia... Budeme bojovať aj za vás s ešte väčšou odvahou a zaničením ako predtým. Čaká nás tvrdý boj — budeme bojovať do konca, aby sme vo vlastnej krajine vládli tiež raz sami — bez pánov.

Na druhý deň prišlo množstvo ľudí odprevadiť cestujúcich na stanicu. „*Ti pred stanicou sa zastavili,*“ spomína jeden z účastníkov tejto rozlúčky A. Gajdáček, „*a spievali pieseň vystažovalcov z dávnych čias. Boli však šťastnejší ako ich predkovia pred storočiami, keď odchádzali do vyhnanstva. Pre nich svieti slnko slobody v ďalekej bratskej krajine.*“

Do Sovietskeho zväzu odišlo za prácou 16 rodín a jeden slobodný muž. Všetci sa navzájom dobre poznali. Skulina a Pavlas boli susedmi Jasiokovcov. Nerovnaký osud postihol týchto ľudí neskôr. Niektorí z nich sa po rokoch vrátili, iní sa nevrátili vôbec.

Rudolf Jasiok spolu so susedovým chlapcom Františkom Skulinom, s ktorým sa v poslednom čase spriatelil, s doširoka otvorenými očami pozerali na to, čo sa dialo na stanici. Vedeli, že je to začiatok úplne nového života, trochu tajomného, a preto veľmi zaujímavého.

Posledné stisnutie rúk, posledné zamávanie...

Onedlho bol vlak s ostravskými baníkmi na území Poľska. Pohľady poľských pohraničiarov boli síce podozrievavé, ale aj to už mali za sebou. Vlak

sa blížil k hranici Sovietskeho zväzu. V okne sa objavila vyšívaná zástava krajiny Sovietov, ktorú viezli z domova v očakávaní tejto slávnostnej chvíle. Všetci prišli k oknám. Ktosi začal spievať Internacionálu a o chvíľu spieval celý vagón.

Sovietský zväz ich privítal prívetivými úsmevmi pohraničiarov. Teraz sa už nemuseli nikoho obávať.

Na Donbase

Vlak pokračoval v ceste a Rudolf Jasiok neodchádzal od okna. Stanica Šepetovka. Na nástupišti hrala dychová hudba. Na akého vzácneho hosťa tu čakajú? Na nás? Áno! Trochu ťažko začal rozhovor, ale jazyková bariéra nie je prekážkou pre ozajstných priateľov. Na stanici bol pripravený bohatý obed, po ktorom československí baníci nasadli do iného vlaku. Teraz ich cesta smerovala do mesta Alčevsk (dnes Komunarsk) a tam do osady Parížska komúna, kde bol cieľ ich cesty.

Cestovali na Donbas cez Ukrajinu. Všade videli novostavby a veselých ľudí, mávali im a tí odpovedali rovnakým spôsobom.

V Alčevsku pri stanici čakali na banícke rodiny z Československa autá, ktoré ich odviezli do osady Parížska komúna. Osada vznikla v roku 1924, keď vybudovali šachtu č. 25. V roku 1927 začala pracovať. O dva roky založili novú baňu, ktorú pomenovali na počesť 12. výročia Októbra. Na jej výstavbe sa mali podieľať československí baníci.

Robotníkov z Československa a ich rodiny zatiaľ umiestnili v dvoch domoch, domčeky pre každú rodinu ešte dokončievali. Bolo to 30. apríla 1931. Na druhý deň mal byť 1. máj, sviatok pracujúcich celého sveta.

Ráno po dlhej ceste ešte nie celkom odpočínutú rodinu Jasiokovcov zobudila dychovka. Všade bolo vidieť plno ľudí, viali červené zástavy a transparenty. Mimovoľne začali porovnávať so sviatkom 1. mája na Ostravsku — zástupy policajtov a napätie, ktoré stále viselo vo vzduchu a každú chvíľu hrozilo výbuchom. A tu? Pevné stisky rúk, priateľské potľapkávanie po ramenách. A to najdôležitejšie — tváre ľudí sú radostné a šťastné.

— Drahí československí priatelia, — povedal rečník z tribúny, — vítame vás v našej krajine. Vy ste nám prišli pomôcť budovať socializmus. Prijímate vašu pomoc a ďakujeme za ňu.

Nielen dospelí, ale aj deti už našli spoločný jazyk.

Dvanásťročný Rudolf Jasiok bol v kruhu tunajších chlapcov a dievčat — svojich budúcich kamarátov. Videl, ako sa na tribúne objavila jeho matka, počul jej hlas:

— Ďakujeme vám, súdruhovia, za vrelé privítanie. Vynaložíme všetky naše sily, vedomosti a šikovnosť, aby sme nesklamali vašu dôveru. Odovzdávame vám vrelý proletársky pozdrav v mene baníkov Ostravska!

Prvé dojmy sú veľkolepé — na to sa nezabúda po celý život. Aj Rudolf Jasiok na to nikdy nezabudol, často spomínal na tento deň, možno najkrajší v jeho detských rokoch.

Jasiokov otec začal hneď pracovať vo svojej profesii na ventilačných zariadeniach. Keď otvorili detské jasle (boli to prvé jasle v osade), za ich vedúcu vymenovali Františku Jasiokovú. Rudolf so sestrou nastúpili 1. septembra 1931 do školy, on do štvrtej, sestra do tretej triedy.

Spočiatku bolo deťom z Československa ťažko. Veľmi slabá znalosť ruského jazyka im značne komplikovala zvládnutie učebnej látky. Malý Rudolf však prejavil pevnú vôľu. Necúvať pred ťažkosťami, snažiť sa ich prekonať — taký bol jeho cieľ. Práve vtedy sa začal formovať jeho charakter — pevný a neoblomný.

Bez ozveny neostal ani jeho vášnivý vzťah k hudbe. Mal šťastie, že ho osud spojil s veľkým entuziastom hry na ľudových nástrojoch Iljom Nikolajevičom Čerkašenkom. Ten zo skupiny chlapcov i dievčat, čo mali radi hudbu, vytvoril orchester z dombier a balalajok. Vzhľadom na to, že v mladšej krajine robotníkov a roľníkov bol zaznamenaný obrovský rast záujmu o kultúru a o hudbu zvlášť, ťažko bolo vtedy kúpiť hudobné nástroje. Preto Ilja Čerkaško učil deti nielen hrať, ale aj vlastnoručne vyhotovil celý komplet hudobných nástrojov pre ich orchester, počnúc od dombry-pikoly po kontrabas. Na týchto nástrojoch od roku 1932 do roku 1937 hrával nepretržite Rudolf Jasiok. Nebol najstarší v orchestre, ale mal autoritu. B. P. Kosničenko, jeden z tých, ktorí hrali spolu s Rudolfom, spomína: „Rudolf bol akoby starostom nášho orchestra. Jeho skromnosť a disciplinovanosť sa prenášali na ostatných, a preto sa disciplína v kolektíve nikdy nenarušovala. Rudolf mal osobitný talent. Keď hral na kontrabasu, jeho zvuky boli mäkké, zneli čisto, nikdy nerezali ucho.”

Orchester bol veľmi populárny v okolí. Často vystupoval v klube šachty 12. výročia Októbra, taktiež na ranných a večerných pracovných inštrukciách pred spustením baníkov pod zem. V lete vystupovali v neďalekom Seleznevskom dome oddychu. Do neskorých večerných hodín hrali oddychujúcim baníkom v sade. Inokedy sa stávalo, že sa domov vracali pešo s nástrojmi na pleciach. „Často sme robili zastávky, počas ktorých sme hrali už len pre seba. Za jasnej mesačnej noci sme sa radovali zo svojej hry, počúvali ozvenu hudby prelínajúcu sa nad stepou a nevelkou riekou Bielou,” spomína B. P. Kosničenko.

Rudolf Jasiok veľakrát spomínal na orchester a na vedúceho. Starostlivo chránil fotografiu, na ktorej boli malí muzikanti. Spomínal na priateľov, s ktorými ho spojila láska k hudbe. Bolo mu ťažko na duši, keď mu začiatkom roku 1944 matka oznámila, že jeho najbližší kamarát v orchestri letec Loňa Kosničenko padol pod Rostovom.

Rudolf Jasiok veľakrát spomínal na orchester a na vedúceho. Starostlivo sa organizovali v škole. V roku 1934 vyhral na školskom maškarnom plese prvú cenu za masku, ktorú si sám zhotovil podľa odznaku Medzinárodnej

organizácie pomoci robotníkom (MOPR). Boli to žalárne mreže, z ktorých sa vysúvala ruka s červenou šatkou. „Na inom plese,” spomína Rudolfova sestra Hilda, „vyhrál cenu zase s maskou, ktorá znázorňovala svet roku 1936. Námet našiel kdesi v časopise. Pri takej práci vydržal trebárs do rána.”

Rodina Jasiokovcov si dosť rýchlo zvykla na nové miesto a nových známych. Ich počet sa stále zvyšoval, od začiatku mali v šachte a v osade veľkú autoritu, predovšetkým otec. Dobrosrdečnosť, veľké znalosti v odbore a láska k práci mu získala veľa priateľov. Komsomolec dvadsiatych rokov Ivan Antonovič Rožko spomína: „Rudolf Jozefovič bol dobrý špecialista. Česi a Slováci vytvorili údernú brigádu a začali s nami súťažiť. Raz sa obrátili na stranický výbor s prosbou prideliť im miestnych súdruhov, aby im pomohli naučiť sa čo najrýchlejšie ruský jazyk. Pridelili im komsomolca Ivana Prokopenka a mňa.”

Po ukončení prác pri výstavbe šachty 12. výročie Októbra odišli českí baníci budovať ďalšiu. Rodina Jasiokovcov a slobodný Emerich Celivoda však zostali.

— Deti si tu už zvykli. A práce aj na našej šachte je dosť, — vysvetľoval vtedy Jasiok starší svoje rozhodnutie.

Rudolf Jasiok mal už 16 rokov. Stále viacej ho začali priťahovať knihy. Ešte mu neboli jasné všetky ruské slová a výrazy, ale túžba po vedomostiach bola veľká. Knihy si požičiaval z knižnice. Často sa do nich zahľbil aj jeho otec. Sestra budúceho hrdinu spomína: „S Rudom sme večer pred spaním súťažili, kto vydrží dlhšie čítať. Boli to ruské alebo ukrajinské knihy. Koľkokrát nám mama brala otvorené knihy z vankúša, keď sme už nad nimi zaspali.”

Osobitne si Rudolf Jasiok obľúbil romány Julesa Verna. Romantika a napínavé dobrodružstvá celkom ovládli jeho fantáziu. Ale aj doba, v ktorej žil, prinášala príklady hrdinstva a odvahy. Rudolf bol nadšený hrdinstvom účastníkov expedície na ľadoborci Čeljuskin v Severnom ľadovom oceáne. Nezlomná viera, že ich vlast nenechá v núdzi, im pomohla prekonať všetky ťažkosti.

Knihy, filmy a predovšetkým samotný život plný pracovného hrdinstva sovietskych ľudí presvedčovali Jasioka, že úspechy neprichádzajú samy, že za nich treba bojovať.

Doma spolu so sestrou udržiavali domácnosť a starali sa o záhradku. Vo voľnej chvíli chodil rád so psom na bicykli na huby, chodieval sa kúpať. V zime rád lyžoval.

V škole boli najobľúbenejšími Rudolfovými predmetmi chémia a fyzika. Je však zaujímavé, že jednotku z týchto predmetov nedostal. Na vysvedčení z nich mal dvojku.

Teraz trochu odbočíme od témy nášho rozprávania a povieme niekoľko slov o jednom z Rudolfových susedov, čo neskôr bude mať svoj význam.

Nové bane Donbasu potrebovali pracovné sily. Zo všetkých kútov krajiny prichádzali ľudia pracovať do nových šácht. V roku 1936 sa do Parížskej

komúny presťahovala z Orlovskej oblasti aj rodina Pikalovcov. Bývali neďaleko od Jasiokovcov. Mali tiež syna — Alexandra. Od Rudolfa bol mladší o štyri roky. Prečo je to dôležité? Pretože neskoršie, už v čase vojny zaviedli frontové cesty aj Alexandra Pikalova na Duklu. Podporučík A. M. Pikalov tu vykonal hrdinský čin, za ktorý mu bol udelený titul hrdinu Sovietskeho zväzu.

Vráťme sa však znovu k Jasiokovi. V roku 1938 skončil Rudolf Jasiok desaťročnú školu. V tom istom roku sa v ich rodine odohrala aj ďalšia mimoriadna udalosť. Celá rodina prijala sovietske štátne občianstvo, matka a otec stali sa členmi VKS(b). Keby sa to stalo o pár mesiacov skôr, je celkom pravdepodobné, že Rudolfov osud do roku 1942 by sa vyvíjal ináč. Žiadosť o udelenie sovietskeho občianstva podala rodina ešte v roku 1936. Podľa informácie, ktorú dostali, mali im vyhovieť začiatkom roku 1938. Preto každý týždeň očakávali dokumenty, tie však stále neprichádzali.

Po skončení strednej školy stála pred Rudolfom Jasiokom rovnako ako pred každým v jeho veku otázka: ako ďalej? Rozhodol sa ísť študovať do Moskvy na vysokú školu. Tam povedal, že už o pár dní dostane sovietske občianstvo a žiadal, aby mu povolili ísť na skúšky. Povolenie dostal, skúšky zložil, ale očakávané dokumenty stále neprichádzali. Musel sa rozlúčiť s inštitútom, ale nie s túžbou stať sa študentom. Dozvedel sa, že na jednej zo škôl pod Moskvou sa začínajú prijímacie pohovory až o týždeň, rozhodol sa ísť tam. Predchádzajúca história sa však opakovala. Vystavenie dokumentov o prijatí sovietskeho občianstva sa zdržiavalo.

Rudolf Jasiok sa vrátil do osady Parížska komúna. Začal pracovať na správe šachty, ktorá sa vtedy už volala šachta J. V. Stalina.

Rok rýchlo uplynul. Tentokrát sa Rudolf Jasiok rozhodol nastúpiť do druhého ročníka industriálnej priemyslovky v Rostove na Done. Nevieme a už sa nedozvieme príčinu tohto rozhodnutia. Škola bola jednou z najstarších stredných škôl na juhu Ruska. Založili ju v roku 1900. Keď sa na Done upevnila sovietska moc, zmenila sa na praktický politechnický inštitút, potom na industriálnu priemyselnú školu s piatimi odbormi.

Dnes je to rádiotechnická priemyselná škola, ktorá má 19 laboratórií, 16 posluchárňí, 4 dielne a 2 športové haly. Každý rok tu prichádza 366 nových poslucháčov. Nedávno vytvorili v školskom múzeu expozíciu venovanú svojmu bývalému študentovi, hrdinovi ČSSR Rudolfovi Jasiokovi.

O Jasiokovom pôsobení v Rostove dnes už nie je takmer nič známe. Nič sa nenašlo ani v archíve školy, pretože ten bol prakticky celý zničený počas evakuácie. Podarilo sa však vyhľadať jedného z najstarších pracovníkov školy, V. L. Pavlova, ktorý si pamätal na študenta menom Rudol Jasiok, ale nič konkrétneho o ňom povedať nevedel.

V snahe dozvedieť sa aspoň niečo o Jasiokovi počas rostovského obdobia jeho života uverejnili v novinách Večerný Rostov fotografiu (jedinú, ktorá sa zachovala z týchto čias), na ktorej je skupina poslucháčov školy, medzi nimi aj Jasiok. Študenti sa na nej oboznamujú s konštrukciou ťažkého gu-

lometu Maxim. Noviny vyzvali všetkých, ktorí poznali Jasioka, aby sa prihlásili. Na výzvu sa ozvali dvaja čitatelia.

„Keď som otvorila najnovšie číslo Večerného Rostova,“ napísala do redakcie inžinierka vedecko-výrobného zjednotenia Lenelektronmaš S. Kirsanovová, „zrazu som uvidela známu fotografiu. Rozpamätala som sa na veľký, zasklený rám na stene v byte mojej starej mamy. Pod sklom bolo zhromaždených niekoľko záberov. Jeden z nich bol kópiou práve toho, ktorý bol zverejnený v novinách. Prvý sprava stojí môj strýko Michal Ivanovič Djakov. Vykladá študentom o konštrukcii guľometu. Živého som ho, žiaľ, nikdy nevidela. Kapitán Djakov padol pri obrane vlasti 11. februára 1944 v obci Pisarevka v Kyjevskej oblasti. Otec spomína, že počas jednej z návštev rozprával starší brat o Čechovi, ktorý sa učil na priemyselnej škole spolu s ním. Podľa strýkových slov to bol veselý a dobrý chlapec.“

Na výzvu novín sa ozval aj B. M. Soldatenko, účastník Veľkej vlasteneckej vojny, ktorý po vojne pracoval dlhé roky v orgánoch bezpečnosti (na spomínanej snímke je uprostred pred Jasiokom). Ale ani on neobohatil naše údaje o Jasiokovom pôsobení v Rostove.

Poslednýkrát videli rodičia a sestra Rudolfa Jasioka na prvomájových oslavách roku 1941, vtedy prišiel nakrátko domov. Raz večer sedela celá rodina na lavici pred domom. Rudolf Jasiok, ktorý stál na prahu samostatného života, sníval o budúcnosti.

Posledné skúšky na škole sa skončili niekoľko dní pred začiatkom vojny. Rudolf Jasiok mal nastúpiť do práce až na Ural, do mestečka Očjor v Molotovskej oblasti (dnes Permská oblasť). Mal tam nastúpiť 1. septembra. Zostávajúci čas sa chystal stráviť doma u rodičov.

Všetky plány však narušili udalosti, ktoré sa začali 22. júna 1941 — nezabudnuteľný deň pre milióny sovietskych ľudí. Začala sa Veľká vlastenecká vojna.

Absolventi priemyselnej školy dostali príkaz zostať v Rostove a čakať na ďalšie pokyny. Dvesto poslucháčov poslali do závodu s vojenskou výrobou, ďalších tristo chlapcov a dievčat šlo budovať obranné postavenia. Na škole sa vytvoril aj oddiel dobrovoľných výsadbárov. Každý pokladal za česť sa tam dostať. Jasiok to šťastie nemal. Začiatkom júla mu oznámili, že má vycestovať do určeného miesta práce. Priemyslovú školu, ktorá od februára 1941 patrila do rezortu narkomatu (ľudový komisariát do r. 1946) leteckého priemyslu, evakovali do Baku. Jej dielne však až do 20. októbra vyrábali protitankové prekážky a opravovali bojovú techniku.

Na Ural cestoval Jasiok s rodinou svojho priateľa, taktiež absolventa priemyslovej školy Alexeja Makejeva a jeho manželky Leny. Neskôršie im z Buzuluky a z frontu písal Rudolf Jasiok listy. Rozprávalo sa, že Alexej Makejev padol na fronte a jeho žena niekedy po vojne odcestovala z Očjora. Ale nebolo to tak. Na výzvu okresných novín v Očjore, ktoré na našu prosbu hľadali ľudí, čo poznali Jasioka, sa ozvala jedna staršia pani. Na Rudolfa Jasioka sa nepamätala (žil tam krátky čas), ale vedela, že manželia

Makejovci žijú. Zanedlho prišla odpoveď na list. A tak sme sa dozvedeli trochu viac o očjorskom období života hrdinu.

„V júli 1941,“ spomína Jelena Vasilijevna Makejevová, „sme vlakom odišli z Rostova do Stalingradu. Tam sme nasadli na parník preplnený ľuďmi, ktorí evakovali z mesta, a plávali sme celý mesiac po Volge a Kame do mesta Perm. Od Permy sme sa do mesta Očjora dostali na traktore. Bolo to vtedy mestečko s nevelkými domčekmi a drevenými chodníkmi. Bolo tam aj malé kino, tiež drevené...“

Mladým ľuďom sa podarilo zohnať podnájom, kde bývali, pokiaľ obidvaja muži neodišli do armády.

2. augusta 1941 prišiel do laboratória očjorského strojárenského závodu nový laborant. Bol to Rudolf Jasiok. V archíve kádrového oddelenia tohto závodu sa podarilo nájsť jeho osobnú kartu. (Vyslovujeme srdečnú vďaku Ľudmile Bukevičovej, ktorá sa zúčastnila ako zdravotná sestra bojov na Dukle, a ktorá nám kartu vyhľadala. Dnes žije v Perme. — pozn. aut.)

Z karty, ktorá je vyplnená vlastnoručne Rudolfom Jasiokom, vyberáme niektoré údaje. Meno — Jasiok Rudolf Rudolfovich; špeciálnosť — chemik-laborant; člen profsojuzu (ROH), od roku 1938 člen VLKSM (do Komsomolu vstúpil počas štúdia na škole); špeciálnosť podľa vzdelania — technik-analytik; miesto práce — chemické laboratórium; číslo a séria občianskeho preukazu — I—ČŠ 599651.

Už pred vojnou bol závod pomerne veľký, pracovalo v ňom niekoľko tisíc ľudí. Rudolf Jasiok, aj keď nie nadhlo, sa stal členom jeho kolektívu.

Ako celá sovietska krajina, aj Jasiok žil vtedy udalosťami na sovietsko-nemeckom fronte. S bôľom v srdci počúval v rádiu vtedy málo známy hlas Jurija Levitana: „Dnes... po húževnatých a zdĺhavých bojoch... naše vojenskú... opustili mesto...“ Názvy miest boli známe a blízke každému — Smolensk, Dnepropetrovsk, Kyjev...

Už v júli 1941 začali v očjorskom závode s výrobou vojenského materiálu, boli to mínometry a míny. Front ich potreboval a ľudia v Očjore vynakladali všetko svoje úsilie, aby pomohli svojej armáde. Pracovať bolo treba do neskorých večerných hodín.

V mestečku už dostali niektoré rodiny úmrtné oznámenia. Prví muži padli v bojoch za obranu vlasti. Jasiokovej pozornosti neušlo, že čoraz menej mužov zostávalo v závode. Tých, čo odišli na front, nahrádzali ženy. Aj Jasiok netrpezlivo očakával povolávací rozkaz. Ten však neprichádzal.

Konečne 28. septembra 1941 tak dlho očakávaný povolávací rozkaz doručili aj Jasiokovi. O dva dni mal nastúpiť k jednotke. Ihneď o tom vyrozumel rodičov: „Včera mi doručili povolávací rozkaz, 30. septembra odchádzam do útvaru. Verím, že sa ešte uvidíme. Vrátim sa víťazne.“*

* Listy Rudolfa Jasioka sú uložené v archíve Dukelského múzea vo Svidníku pod číslom 613/77 — pozn. red.

Zo slov cítiť veľkú radosť byť osožný svojej novej vlasti a nezlomnú vieru v konečné víťazstvo.

Napriek jeho očakávaniu a nádejam ho neposlali na front, ale prideliť k pracovnému práporu, ktorý bol v meste Nytva v Molotovskej oblasti. Začal pracovať ako vozič na lesnej pile, čo bola veľmi ťažká práca.

Prišla zima. Jasiok nebol zvyknutý na silné mrazy, na Donbase neboli také nízke teploty ako tu. Teplomer vtedy ukazoval 40—45 stupňov pod nulou. Čoraz častejšie sa v myšlienkach vracal domov, k rodičom, do osady. „*Stále viac drahším sa mi stáva domov, rodina, ani neviete, ako sa mi za vami cnie,*“ písal rodičom 19. januára 1942.

Buzuluk

Priuralské mestečko Buzuluk, kam osud zaviedol Rudolfa Jasioka, úplne zmenil jeho život.

Na Nový rok 1942 sa v Buzuluku stretlo 13 príslušníkov československej armády. Málokto vtedy vedel, že práve Buzuluk bol miesto určené na organizáciu československých vojenských jednotiek v ZSSR. Tieto jednotky podľa dohody medzi hlavným velením ZSSR a hlavným velením ČSR, podpísanej 27. septembra 1941 mali „*zostaviť časť ozbrojených síl suverénnej Československej republiky a sú určené pre spoločný boj s vojakmi ZSSR proti fašistickému Nemecku,*“¹ hovorilo sa v spoločnom dokumente.

Československým vojakom dali k dispozícii budovu školy, kde sa mohlo umiestniť 1400 ľudí. Základ budúcej vojenskej jednotky vytvorila skupina dôstojníkov a poddôstojníkov armády predmníchovskej ČSR pod velením podplukovníka Ludvíka Svobodu, ktorá začiatkom roku 1942 prišla do Buzuluku zo Suzdale. K nim sa pripojili občania ČSR, ktorí sa zachránili pred fašistickými okupantmi a politickí emigranti. 10. januára 1942 dostali československé vládne orgány správu, že okrem rozhodnutia oslobodiť všetkých zajatých a internovaných občanov ČSR sa rozhodlo, „*občanom ZSSR československej národnosti dovoľuje sovietska vláda sa dobrovoľne prihlásiť do vytváraných československých jednotiek na území ZSSR.*“² Ďalej sa v správe uvádzalo, že oblastné vojenské správy urobia zodpovedný výber záujemcov a osoby schopné vojenskej služby pošlú do Buzuluku. 15. január 1942 bol dňom nástupu dobrovoľníkov do Buzuluku.

Rudolf Jasiok sa o tom všetkom dozvedel 27. januára, keď ho nečakane zavolali na vojenskú správu. Nerozmýšľal ani minútu. Chcel bojovať proti fašizmu a to bolo pre neho rozhodujúce. Keď sa nedostal k boju ako vojak

Sovietskej armády, dostane sa tam ako vojak československej jednotky. Je predsa Čech.

Za tri dni už stál na železničnej stanici a v kufríku mal prídely potravín na štyri dni. Toľko dostal vo svojej jednotke, pretože určili, že štyri dni mu postačia, aby dorazil do Buzuluku. Na potvrdenie o nároku na prídely potravín akosi pozabudol a neobstaral si ho, čo ale čoskoro veľmi oľutoval. Jeho cesta do Buzuluku totiž trvala nie štyri, ale desať dní. 10. februára 1942 vystúpil z vlaku na buzuluckej stanici. Niektoré časti svojho oblečenia musel po ceste vymeniť za chlieb a iné potraviny.

Ale čoskoro zabudol na nepríjemnosti, ktoré prežil po ceste. Bol predsa v Buzuluku.

Už na stanici očakávala dobrovoľníkov hliadka zložená z príslušníkov československej jednotky, ktorá v priebehu celého dňa kontrolovala každý vlak, ktorý šiel cez Buzuluk. Nato odvedli nováčikov do kasární. Šli dva kilometre pešo a cestou sa rozprávali so sprevádzajúcim vojakom, aj keď si na češtinu už musel Rudolf Jasiok trochu zvykať.

11. februára zapísal do obvodného (prezentačného) protokolu jeden z členov obvodnej komisie Jasiokove osobné údaje: č. 225, vojak-nováčik, materská reč — česká, slobodný, náboženstvo — bez vyznania, vzdelanie — 10 tried strednej školy a 4 triedy technikum, povolanie — technik-analytik, výška 172 cm, lekárska kvalifikácia a odvodné rozhodnutie — schopný, druh výcviku — pomocná čata, druh preukazu — pracovná knižka, sprievodný list . . .

11. februára vyšetrila komisia 32 osôb. Na druhý deň sa jeho meno po prvý raz objavilo v prápornom rozkaze č. 36. Celkove mala v ten deň československá jednotka 297 príslušníkov, z nich 261 bolo občanov ČSR, 26 ZSSR a 12 Poľska. V nasledujúce dni a týždne prichádzali ďalší a ďalší dobrovoľníci, ktorí zväčšovali rady 1. československého samostatného práporu v ZSSR.

Po prezentácii dostal Jasiok anglický battelledress so všetkým, čo k nemu patrilo: poľnú fľašu, torbu, prilbu, topánky, bielizeň. Rodičom do Parížskej komúny vtedy napísal: „*. . . ihneď nás obliekli do nových uniforiem . . . strava je dobrá a spočiatku som dokonca aj trochu pribral.*“

Veľa vecí bolo v Buzuluku neznámych, ba až prekvapujúcich.

Niet pochybností o tom, že Jasiok sa nestožoval na náročnosť vojenského výcviku, ťažkosti tohto druhu — disciplína, prísny režim — na to ho pripravil predošlý život. Jeho a ďalších Čechov a Slovákov, občanov ZSSR, prekvapili predovšetkým vzťahy v jednotke. Už oslovovanie „pane“, ktoré bolo povinné podľa predpisov predmníchovskej armády, pôsobilo na nich ako veľmi cudzie. Niektorí reakčne naladení dôstojníci z bývalej armády k nim mali veľmi nepriaznivý vzťah, za každú cenu ich chceli ponížiť a ukázať svoju prevahu. Zvlášť to pociťovali komunisti, bývalí interbrigadisti a bývalí príslušníci Sovietskej armády. Tým dokonca odmietli uznať ich vojenskú hodnotu.

¹ *Sovietsko-čechoslovakije otnošenije vo vremja Velikoj otečestvennoj vojny 1941—1945. Dokumenty i materialy.* Moskva 1960, s. 19.

² *Za svobodu Československa.* Praha, Naše vojsko 1959, s. 119.

V buržoáznej armáde predvojnového Československa platili predpisy, ktoré zakazovali činnosť akejkoľvek strany v jednotkách. Tak to bolo aj v Buzuluku. Komunisti a komsomolci sa ocitli v zložitej situácii. Museli skrývať svoje členstvo v strane a stranícka organizácia musela pracovať v ilegality.

Vieme, že Rudolf Jasiok bol komsomolec, podporoval stranu, cítil príbuznosť s jej ideálmi a cieľmi. Práve preto sa postupne zblížoval s organizáciou KSČ v jednotke.

Pre komunistov práporu bol začiatok práce o to ťažší, že im chýbali skúsenosti v práci v takýchto podmienkach. V začiatkoch nemali ani spojenie so zahraničným vedením KSČ v Moskve. Preto do Buzuluku prišli skúsení funkcionári strany Bohuslav Vrbenský, Čeněk Hruška, Jaroslav Procházka, Ján Harus, Jozef Štetka a iní. Práve oni sa stali učiteľmi mladého Rudolfa Jasioka.

8. marca 1942 vedenie KSČ v Moskve schválilo Smernicu o práci komunistov v československej brigáde v ZSSR. V tomto dokumente komunisti boli vyzvaní všestranne upevňovať československo-sovietske priateľstvo, vytvoriť bojaskopnú vojenskú jednotku na základoch národnej jednoty a revolučných tradícií, v demokratickom a protifašistickom duchu. Na fronte musí byť československá jednotka príkladom obetavosti, chrabrosti a disciplíny.

Veľkým pomocníkom komunistov v ich neľahkej politickej práci sa stali vojaci práporu — občania ZSSR, ktorí, ako zdôrazňuje dielo československých historikov Za svobodu Československa „*propagáciou Sovietskeho zväzu vo viacerých prípadoch pomáhali jej príslušníkom nájsť správny postoj k Sovietskemu zväzu.*“³ Nebolo ich málo. Napríklad začiatkom decembra 1942 bolo z 802 príslušníkov práporu 125 sovietskych občanov, z toho 34 členov VKS(b) a Komsomolu. Medzi nimi bol aj Rudolf Jasiok.

Niektorí dôstojníci hovorievali, že aj československá jednotka bude nasledovať príklad Poliakov — poľské vojenské jednotky pod velením generála Andersa nechceli bojovať na východnom fronte a odišli do Iránu. O tejto otázke sa v prápore veľa diskutovalo. Rudolf Jasiok sa rozhodol zostať v Sovietskom zväze aj vtedy, keď to bude kvalifikované ako dezercia — tak rozhodli všetci komunisti.

Politické ovzdušie v československej jednotke v Buzuluku bolo zložené. K tomu treba prirátat aj určité ťažkosti vo výcviku mužstva. Napríklad začiatkom mája 1942 pre výcvik a dozornú službu bolo k dispozícii iba 50 pušiek, 10 revolverov a 25 drevených ručných granátov. Ostré streľby sa nevykonávali pre nedostatok streliva. Veliteľ práporu plk. L. Svoboda žiadal sovietske velenie urýchliť pridelenie zbraní a streliva. Jeho požiadavke onedlho vyhovel.

³ c. d., s. 120.

26. máj 1942 sa stal pamätným pre viacerých československých vojakov. V ten deň víťali členov zahraničného byra KSČ — Kl. Gottwalda, V. Kopeckého a J. Krosnára — ktorí prišli do Buzuluku na pozvanie L. Svobodu. Nebola to obyčajná návšteva. Pred ňou sa odohral boj s reakčnou časťou dôstojníkov v prápore. Významne sa o to pričínili L. Svoboda, ktorý neustúpil pred útokmi, pretože cítil nevyhnutnosť stretnutia vojakov s Klementom Gottwaldom. Veľmi si ho vážil pre jeho pevný, nekompromisný postoj v roku 1938.

Na druhý deň sa v budove kina na Krasnoarmejskej ulici zišli všetci dôstojníci, poddôstojníci a časť mužstva práporu.

Už prvými slovami si Kl. Gottwald získal srdcia poslucháčov. Pozorne a napäto počúvali o zverstvách fašistov v Československu, o nevyhnutnosti spojenia všetkých síl, domácich a zahraničných, pre spoločný boj proti fašizmu, o mieste a úlohe čs. práporu v ZSSR v tomto boji.

Kl. Gottwald hovoril o najväčšej túžbe československých vojakov — čo najrýchlejšie sa vrátiť domov. Hovoril, že pred rokom ešte nebolo vidieť perspektívy oslobodenia Československa, ale teraz po porážke hitlerovcov pri Moskve už niet pochybností o tom, že fašistické Nemecko bude porazené. A silou, ktorá premôže Hitlera, bude Sovietsky zväz, sovietsky ľud a jeho hrdinská armáda.

Vojaci a dôstojníci sústredene počúvali prejav súdruha Gottwalda, ktorý s nimi hovoril ako vojak poučený bojovými skúsenosťami. Mal na to právo, veď ešte v prvej svetovej vojne bol delostrelcom.

V závere vyslovil súdruh Gottwald presvedčenie, že po absolvovaní výcviku pôjdu na front a budú dôstojnými nástupcami svojich husitských predkov i bratov v zbrani — vojakov Sovietskej armády.

Keď Klement Gottwald zišiel z tribúny a sadol si za predsednícky stôl, panovalo v sále ticho. Za niekoľko okamihov však zaznel búrlivý potlesk.

Aj na Rudolfa Jasioka zapôsobili slová Kl. Gottwalda. O niekoľko dní, 31. mája, napísal rodičom: „*Prišli k nám traja komunisti z Moskvy — Gottwald, Kopecký, na meno tretieho si už nespomínam. Predniesli dve prednášky a mali veľký úspech. Každý vojak pochopil svoju úlohu, všetci vedia, za čo budú bojovať.*“

Tento Jasiokov názor sa veľmi podobá slovám L. Svobodu, ktoré napísal v roku 1955: „*Slová súdruha Gottwalda hlboko zapôsobili na všetkých príslušníkov jednotky a podstatne im priblížili program a ciele politiky strany a rozhodne ovplyvnili ďalší vývin politického profilu celej jednotky.*“⁴

U Jasioka i u iných vojakov práporu sa upevnila viera vo víťazstvo.

„*Koniec fašistického Nemecka sa blíži,*“ písal rodičom.

Tento list s dátumom 31. máj 1942 pošta ešte stihla dopraviť na miesto

⁴ Svoboda, L.: *Z Buzuluku do Prahy*. Bratislava, Obzor 1980, s. 82.

určenia, všetky ostatné sa vrátili späť. Spojenie s Parížskou komúnou sa pretrhlo na celého pol druhu roka. Nepriateľ sa zmocnil aj jeho rodnej osady. Hitlerovské hordy sa vrhli na Kaukaz a Stalingrad.

Rudolf Jasiok vtedy nemohol vedieť, že jeho balíček listov previazaný motúzkom putoval v kabelke matky. Spolu s dcérou odišli v kolóne utečencov z domu v snahe predísť hitlerovskému otroctvu. Prešli okolo 200 km smerom na Rostov, ale všetko bolo zbytočné. Pod Novočerkaskom sa Nemcom podarilo prerezať cestu, po ktorej ustupovali sovietske vojská a utečenci. S obrovskými ťažkosťami sa obe vrátili domov. Začal sa pre ne ťažký život v okupácii, na ktorý obidve ženy ešte dlho spomínali ako na strašný sen.

Vojna rodinu Jasiokovcov rozdelila. Syn bol v Buzuluku, matka s dcérou v okupovanej osade, otec tisícky kilometrov od nich v Karagande. Bol ešte skôr ako sprievodca cenných ťažkých strojov evakuovaný na východ.

Rudolf Jasiok žil v Buzuluku naďalej prísny vojenský životom. Výcvik sa začínal o 5. hodine ráno. Za každého počasia československí vojaci zdokonaľovali svoje vojenské umenie. A nielen to. Pomáhali sovietskym kolchozníkovi počas žatvy. Vo chvíľach oddychu chodievali niektorí vojaci tancovať pred večerným nástupom do susedného Puškinovho sadu, ale Rudolf Jasiok zostával väčšinou v kasárňach. Čítal, spolu s priateľmi spomínal na život pred vojnou — Parížska komúna, Rostov. Keď bol sám, spomínal na stretnutia s priateľmi i svojou milou.

Často myslel na svoju rodinu. Vedel už, že celý Donbas je okupovaný hitlerovcami, že každému, kto tam zostal, hrozí smrteľné nebezpečenstvo. Bola tu však aj nádej, že sa im predsa podarilo vyklízuť na východ a zachrániť sa. Preto stále čakal na list, alebo aspoň na nejakú správu.

Rád sa zúčastňoval aj pravidelných koncertov v jedálni práporu. Počúval vystúpenia orchestra, ktorý vtedy viedol čatár Kačerek, recitátorov J. Mareša a K. Vilda a spevákov. Nezachovalo sa žiadne priame svedectvo, že by sám vstúpil na improvizovanú scénu, ale možno predpokladať, že jeho záľuba v hudbe prekonala nesmelosť pred kamarátmi a vojaci práporu okrem iných účastníkov tleskali aj tomuto skromnému chlapcovi.

To bol však len okrajový život vojakov. Hlavnou náplňou života príslušníkov jednotky bol výcvik. Vlastných zbraní ešte stále nemali dostatočný počet, preto si ich na ostré streľby požičiavali z buzuluckej posádky. Výcvik sa uskutočňoval podľa sovietskych vojenských zákonov. Staré československé zákony sa používali len pri službe, aj to len vtedy, keď aspoň trochu zodpovedali sovietskym.

Nadišiel deň, na ktorý tak netrpezlivo čakali. 21. októbra 1942 dostal prápor zbrane — pušky, samopaly, ľahké a ťažké guľomety, protitankové pušky. O týždeň už so zbraňami v rukách nastúpila československá jednotka pri Puškinovom sade. Rudolf Jasiok spolu s ostatnými počul slová prísahy o tom, že svoje vojsko neopustia, ale i životy ochotne položia na obranu vlasti a jej slobodu.

Vtedy Jasiok spolu so všetkými odpovedal: „Tak prisaháme!“

Po rokoch bude časť tejto prísahy napísaná pred vchodom na dukelský cintorín, kde našiel svoj večný pokoj aj Rudolf Jasiok a mnohí jeho spolubojovníci.

Aj keď ich nebolo veľa, tvorili predsa bojaschopnú vojenskú jednotku, jej miesto je na fronte. Takto zmýšľali všetci vojaci práporu. Príkaz na odchod však stále neprichádzal. Prichádzali správy o hrdinstve sovietskych vojakov. Celý prápor vedel, že ešte v auguste poslal L. Svoboda list najvyššiemu veliteľovi Červenej armády J. V. Stalinovi so žiadosťou o odchod na front.

Konečne 22. novembra 1942 prišla Stalinova odpoveď. Žiadosti československých vojakov sa vyhovuje. Správa sa hneď rozšírila medzi vojakmi. Presný dátum odchodu však ešte neurčili, preto sa pokračovalo vo výcviku: streľby, pochody s prenocovaním v lese na snehu. Každý sa opäť presvedčil o sile ruských mrazov.

V januári 1943 slávnostne odovzdali jednotke zástavu, na ktorej boli vyšité slová „Pravda zvíťazí“. Začali sa prípravy na odchod. Vojaci sa lúčili s mestom, ktoré sa v priebehu roka stalo ich domovom, lúčili sa s jeho pohostinnými obyvateľmi.

Mrazivé ráno 30. januára 1943. Československí vojaci v plnej poľnej, s puškami i samopalmi opúšťajú kasárne — 941 mužov a 38 žien. Potom posledný pochod ulicami Buzuluku. V radoch spojovacej čaty s puškou na pleci kráčal Rudolf Jasiok.

Bojový krst v Sokolove

Železničná stanica. Pred nástupišťom čakala vlaková súprava, ktorá vošla do dejín ako ešalón 22904. Vagóny (teplušky), ako sa im hovorí po rusky, boli popísané nadpismi v češtine a ruštine: „*Hrdinovia od Stalingradu sú nám príkladom.*“ Ktosi si spomenul na starú pesničku a napísal: „*Červený šatečku, kolem se toč, my jdeme na Nemce a víme proč.*“ Na druhý vagón ktosi napísal heslo, s ktorým sa československí vojaci už nerozlúčili až do konca vojny: „*So Svobodou za svobodu!*“

Vlak sa pohýna. Ešalón pomaly opúšťa stanicu a mesto Buzuluk. Do Československa je však ešte viac ako 2500 km.

Začala sa dlhá cesta na západ. Na tretí deň cesty sa rozniesla radostná správa: sovietske vojská zlikvidovali hitlerovské zoskupenie v Stalingrade, ktorému velil poľný maršál generál Paulus. Vieme, aký veľký význam má toto víťazstvo pre ďalší priebeh vojny.

Na malej stanici v Olšanke stáli 4. februára takmer celý deň. V ten deň ešte jedna zvest vyvolala radostný rozruch medzi vojakmi. Moskovský rozhlas odvysielal správu o tom, že československí vojaci odišli na front. Z rúk do rúk putoval Poľný spravodaj, v ktorom sa táto správa komentovala. So vzrušením čítal Rudolf Jasiok riadky, ktoré tak veľa znamenali pre nich všetkých.

Celý svet sa dozvedel, že idú bojovať s Nemcami. Nesmú sklamať — je to vec ich cti. Do „teplušky“, v ktorej bol Jasiok, prišla ďalšia radostná novina. Bolo rozhodnuté začať zbierať peniaze na vlastný tank s názvom „Lidice“.

U príslušníkov jednotky sa našli nejaké peniaze. „Rusi odovzdávajú všetko pre front,“ bolo počuť, „tak prečo by sme nemohli aj my?“

Rudolf Jasiok nemal veľké úspory z čias pred nástupom do jednotky, bol odkázaný len na vojenský príspevok. Na „Lidice“ však odovzdal skoro všetko, čo mal. Nechal si iba desať rubľov.

Po zbierke peňazí na tank „Lidice“ začali v ešalóne zbierku na ďalší tank „Ležáky“. Ludvík Svoboda, ktorý za presunu často navštevoval vojakov v „tepluškách“, bol práve vtedy v Jasiokovom vagóne. Vojaci už vedeli, že ako prvý prispel na tento tank ich veliteľ. Vtedy sa odohrala epizóda, ktorú neskôr opísal L. Svoboda v svojej knihe *Od Buzuluku do Prahy*: „*Rudolf Jasiok odovzdáva všetko, čo má. „Čo s tým na fronte?“ dodáva. Zrazu však odťahuje ruku s červoncom, zvidera ho pevnejšie a nedáva. Že by si to bol rozmyslel? A práve taký dobrý vojak ako Jasiok? „Neboj sa, dám,“ chytro upokojuje, „ale s podmienkou — že v tom prvom tanku budem ja!“ Prijaté, potvrdené podaním ruky veliteľa.*“⁵

Na obidva tanky sa nazbieralo potrebných 100 tisíc rubľov. Odovzdali ich pobočke štátnej banky v Mičurinsku a ešalón č. 22904 znovu pokračoval vo svojej ceste.

Na sedemnásty deň cesty dorazili do Ostrogožska. Tu československých vojakov privítal veliteľ Voronežského frontu generálplukovník F. I. Golikov. Po cvičení usporiadali v mestskom Dome Sovietskej armády pre československých vojakov koncert a premietli im film. A znovu cesta vlakom. Tentokrát nebola dlhá — len do Valujek. Ďalej už nie sú koľajnice, zničili ich Nemci. V tejto železničnej stanici sa 20. februára začal 350 km dlhý peší pochod na Charkov. Desať dní, presnejšie noci, pretože vzhľadom na vlastnú bezpečnosť bolo možné ísť len v noci. Za 16 stupňového mrazu, vetra, po stepi šli československí vojaci na front. Vydržali to! Mnohí si vtedy spomenuli na týždne a mesiace húževnatého výcviku v Buzuluku.

1. marca dorazili do Charkova. Ubytovali sa v budove školy. V podvečer sa dozvedeli, že zajtra majú pochodovať ulicami mesta. Obyvatelia nedávno oslobodeného Charkova, ktorí tak veľa prežili v predchádzajúcich mesiacoch okupácie, chceli privítať prvú spojeneckú vojenskú jednotku na sovietsko-nemeckom fronte.

Hneď po polnoci prerušil poplach odpočinok vojakov. 3. marca o 2. hodine 30. minúte začali vo dvoch kolónach nový pochod, tentokrát smerom na neznáme obce Arťuchovka, Mirgorod, Sokolovo. Tam bol front, predná línia, tam to bolo najťažšie. Priebeh bitky o Sokolovo je známy, preto nebudeme opakovat všetky jeho peripetie. Boje o nevelkú ukrajinskú obec,

ktoré boli krvavým krstom pre československých vojakov, sa navždy zapísali do dejín.

Nepriateľ sa snažil za každú cenu znovu získať Charkov, mal pre neho veľký strategický význam. Hitlerovci chceli obísť toto mesto zo severu a juhu a obkľúčiť a zničiť vojská voronežského frontu. Sovietski vojaci hrdinsky odrazili zúrivé útoky fašistov.

„*V týchto dňoch hrdinsky bojoval v zostave 25. gardovej streleckej divízie 1. samostatný československý prápor pod velením plukovníka L. Svobodu*“,⁶ uvádza sa v Dejínach druhej svetovej vojny.

3. rota, ku ktorej prideliť Rudolfa Jasioka ako spojára, zaujala obranu na opačnej strane Sokolova na rieke Mža. Bolo to na pravom krídle línie Mirgorod — Arťuchovka. V prvý deň bojov 8. marca 1943 sa 3. rota nezúčastnila boja. Úder hitlerovcov totiž smeroval na Sokolovo, kde mimoriadne odvážne bojovala 1. rota nadporučíka Otakara Jaroša. Len 1. čatu 3. roty pod velením rotmajstra H. Voráča vyslali do bojov. Výborne splnila svoju úlohu — protiútokom zdržala hitlerovcov na hlavnej ulici mesta.

Pôvodné rozhodnutie bolo, že spolu s desiatimi sovietskymi tankami príde na pomoc 1. rote celá 3. rota. Pod prvým tankom sa však prelomil ľad. Rieka sa stala prekážkou aj pre Nemcov. 3. rota zostala na pôvodných postaveniach a obrancovia opustili Sokolovo a odišli za riekou.

Na druhý deň vo večerných hodinách dostala 3. rota rozkaz zasadiť spolu s 2. rotou úder na Sokolovo zo severozápadu. Nehľadiac na silnú delostreleckú paľbu nepriateľa presunula sa do lesíka do výhodnejšieho postavenia asi 200 metrov na severozápad od Sokolova. Odtiaľto začala útok. Cieľom bolo zabrániť odchodu Nemcov z obce.

Boj pokračoval do polnoci, dokiaľ vojaci nedostali rozkaz odísť na pôvodné pozície. Tento boj sa nadhlo zapísal do vedomia jeho účastníkov — za tmy, v hlbokom snehu a na ľade, pod zúrivou paľbou nepriateľa.

Aj Rudolf Jasiok si navždy zapamätal tento boj.

Tretia rota sa začala sústredene pripravovať na odrazenie útoku. Vojaci vedeli, že ich očakávajú ťažké chvíle. Pomohli však slávne kaťuše, sovietske delostrelectvo získalo východnú časť Sokolova, kde sa pred útokom sústreďovali hitlerovci.

Československí vojaci si navždy zapamätali ukrajinskú obec Sokolovo. Viac ako sto ich tu vydýchlo naposledy. Bok po boku spolu so sovietskymi spolubojovníkmi sa rozhodli zadržať fašistov, ktorí využili prevahu v tankoch a snažili sa prebiť k Charkovu. Ich rady redli, ale ich bojový duch neklesal. Zadržovali nepriateľa, až kým nedostali príkaz na odchod.

⁵ c. d., s. 106.

⁶ *Dějiny druhé světové války 1939—45, zv. 6. Praha, Naše vojsko. 1979, s. 133.*

Rudolf Jasiok sa stáva tankistom

Ďalším miestom, kam zaviedol Rudolfa Jasioka frontový osud, bola ukrajinská obec Veseloje.

Príslušníci práporu využili voľný čas na chvíľu oddychu. Aj napriek dobrej nálade však nikto nemohol vymazať z pamäti tváre tých, čo navždy zostali v Sokolove. 8. apríla, presne o mesiac po tomto boji bolo pred nastúpenou jednotkou prečítaných 112 mien bojovníkov, ktorí sa nikdy nepostavia spolu s ostatnými do šíku.

V ten istý deň o všetkých bojovníkoch od Sokolova napísala moskovská Pravda. V článku Bratstvo spečatené krvou zdôraznil spisovateľ Alexander Fadejev ich hrdinstvo, statočnosť a vernosť spoločnej veci. Prichádzali gratulanti, prichádzajú aj zvesti o prvých význameniach. 23. apríla 1943 nastúpilo 698 vojakov a dôstojníkov práporu na slávnostný nástup. Bol prečítaný výnos Prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR o udelení nadporučíkovi Otakarovi Jarošovi zlatej hviezdy hrdinu Sovietskeho zväzu in memoriam, Ludvíkovi Svobodovi Leninovho radu a o vyznamenaní ďalších 85 dôstojníkov a vojakov radmi a medailami ZSSR.

Mesiac vo Veselom rýchlo ubehol a vďaka náhode meno tejto obce zodpovedalo nálade, aká panovala v československej jednotke.

Ráno 4. mája 1943 počas veľmi silného dažďa opustili kolóny československých vojakov obec Veseloje. Ich cesta smerovala cez Valujky do mesta Novochoopersk vo Voronežskej oblasti.

S týmito mestom sa spájajú zmeny, ktoré nastali vo vojenskej profesii Rudolfa Jasioka. Zo spojára sa stal tankista.

Ešte začiatkom roku 1942, keď sa plánovalo formovanie československej brigády v ZSSR, sa rozhodlo, že aj napriek negatívne stanovisku československej vlády v Londýne, bude v jej zostave tankový prápor. V Novochoopersku sa začalo s realizáciou tohto rozhodnutia. Niekoľko dní po príchode oznámil Ludvík Svoboda štruktúru budúcej brigády, v jej zostave bola aj tanková rota. Velením tankovej roty bol poverený nadporučík Vladimír Janko.

Bolo treba pripraviť kádre a dostať bojovú techniku. Tá prvá úloha vôbec nebola ľahká. Práve veľký nedostatok kádrov používal minister národnej obrany československej vlády v Londýne Sergej Ingr ako argument proti vzniku tankovej jednotky. Nebol však prekážkou pre tých, ktorí sa snažili vytvoriť silnú československú vojenskú jednotku v ZSSR.

Po dohode so sovietskou stranou poslali skupinu československých vojakov — budúcich tankistov na prípravu do Tambova. Ako vtedy hovorili — do tambovského tankového učilišťa. Nebolo to celkom tak. Nachádzal sa tam tábor 2. osobitnej tankovej brigády, ktorá po bojoch na Severnom Kaukaze odovzdala techniku inej jednotke a prišla na reorganizáciu do priestoru Tambova. V máji 1943 mali tankisti tejto brigády za úlohu naučiť vybraných československých vojakov zložitú profesiu tankistu.

112

Koncom mája 1943 odišlo z Novochooperska prvých 37 mužov a o tri dni víтали sovietski tankisti v Tambove tých, ktorí už prešli bojovým krstom pri Sokolove — Vladimíra Janku, Richarda Tesaříka, Vladimíra Beneša, Vladimíra Vávru, Karla Vejvodu, Jaromíra Hechta, Vasila Kobuleja, Dmitrija Krivaniča, Michala Ljaľka, Lumíra Pisarského, Jozefa Touška. Ale aj nováčikov zo Zakarpatskej Ukrajiny — Štefana Vajdu, Dmitrija Ordelona, Michaila Tafijčuka.

Medzi nimi bol aj Rudolf Jasiok. Treba zdôrazniť, že na tankistický kurz brali výlučne dobrých vojakov. Najskôr práve to, že Rudolf Jasiok takým bol, rozhodlo o jeho ďalšom osude.

Po príchode začali budúci tankisti hneď s výcvikom. Pretože už v najbližšom čase sa mali zúčastniť ďalších bojov, rozhodlo velenie konať výcvik podľa skráteného dvojmesačného programu namiesto šesťmesačného. Vyučovanie trvalo minimálne 12 a neskôr až 14 hodín denne a aj v nedeľu trvalo vyučovanie 10 hodín.

Napriek tomu, že bol kurz náročný, nerobilo zvládnutie úloh Rudolfovi Jasiokovi osobitné ťažkosti. Rýchlo sa spriatelil so svojimi učiteľmi — kapitánom D. P. Jegerovom, ktorý vyučoval konštrukciu a riadenie tanku, nadporučikom I. K. Vovkom, ktorý ich učil opravovať bojové stroje, špecialistom na rádiotechniku nadporučikom A. Vvedenskim a učiteľom taktiky a prieskumu nadporučikom I. N. Boldinom. Najviac sa však zblížil s nadporučikom S. V. Pašinom, ktorý bol odborníkom v zbraniach a v streľbe. Možno preto, že Rudolf Jasiok sa od samého začiatku ukázal ako výborný strelec, a tým si získal úctu svojho učiteľa.

S Jegerovom, Pašinom a Vovkom sa Jasiok už nerozlúčil do konca svojho života. Títo spolu s československými tankistami bojovali na Ukrajine a na Dukle. Pomáhali Rudolfovi Jasiokovi aj vtedy, keď sa sám stal veliteľom.

Vyučovanie a výcvik československých tankistov prebiehal v podmienkach, ktoré sa maximálne približovali bojovým: prekonávanie protitankových a prírodných prekážok, zaobchádzanie so zbraňami, prístrojmi na zamieranie a pozorovanie, streľba, nacvičovanie zosúladenej činnosti osádky a samozrejme — teória. Sovietski odborníci učili československých vojakov ako postupovať v situácii, ktorá mohla vzniknúť v boji, pričom maximálne využívali vlastné skúsenosti z bojov. Všetko to bolo nové, zaujímavé, ale aj náročné.

„Kurz nebol ľahký, ale všetko sme robili s chuťou, pretože ujarmený národ a naša pomsta nás volali do boja,“** napísal o rok neskôr do denníka 2. tankového práporu jeden z „absolventov“ Tambovského tankového učilišťa.

Viacerí a medzi nimi aj Jasiok, ktorí prešli touto školou Jegerova, Vovka a Pašina sa neskôr sami stali výbornými tankistami. Za vynikajúce výsledky získal Rudolf Jasiok v Tambove hodnosť čatára a 24. augusta sa spolu s 27

113

** Vojnový denník čs. tankovej brigády sa nachádza v archíve Vojenského historického ústavu v Prahe — ZSSR—IX — pozn. red.

súduhmi vrátil do Novochooperska. 22 z nich skončili kurz na výbornú a Rudolf Jasiok patril medzi najlepších.

V čs. jednotke zatiaľ nastali zmeny. 26. júna 1943 bol SPO (prezvedný oddiel), v jeho zostave bola aj tanková rota, reorganizovaný. Vznikol z neho tankový prápor. V ten istý deň prevzal veliteľ Vladimír Janko od sovietskych osádok desať obrnených vozov, päť ľahkých tankov T—70 a päť stredných tankov T—34. Týždeň po príchode R. Jasioka a ostatných tankistov dostal prápor ešte päť nových tankov T—34.

Jasiok prebral jeden z nich. Odteraz bol veliteľom stroja, ktorého silu dobre spoznali fašisti a neskoršie vysoko hodnotili ich veliteľia.

Začiatkom septembra, počas spoločných cvičení celej brigády, ukázali tankisti svoje vedomosti a zručnosti, ktoré získali v Tambove. Generál Barynev, ktorý bol na cvičeniach, sa veľmi pochvalne vyjadril o stupni prípravy vojakov celej brigády, zvlášť však vyzdvihol tankistov.

Toto vysoké hodnotenie ale neznamenalo, že československí tankisti dosiahli už vrcholné majstrovstvo. Cvičenia a ozajstný boj sú rozdielne situácie. Preto sa pokračovalo vo výcviku, zameranom hlavne na dosiahnutie čo najlepšieho súladu medzi členmi osádok, na palebnú prípravu, riadenie počas boja pomocou rádia.

30. september 1943. Bol to jeden z najslávnejších dní jeho života. V ten deň sa konala posledná slávnostná prehliadka brigády pred odchodom na front. Na tribúne stáli Klement Gottwald, Zdeněk Fierlinger, Ludvík Svoboda, predstavitelia Červenej armády. Kapitán Bohumír Lomský prečítal rozkaz č. 91, podľa ktorého dostal každý tank svoje meno.

Pred tribúnou sa zastavil veliteľský tank. Na jeho veži bolo vidieť veľkými bielymi písmenami názov — „Ján Žižka“. Plukovník Svoboda zišiel z tribúny a pristúpil k nastúpenej osádke.

— Dávam veliteľskému tanku roty T—34 meno Ján Žižka a heslo „Žižka nebol nikdy nikým porazený“.

Potom veliteľ brigády zaželel členom osádok veľa úspechov v boji.

Rudolf Jasiok čakal, kým príde na rad. Jeho tank bol piaty. Ako stál v príklope veže videl, že sa pri tribúne zastavil ďalší tank. Bol to Jánošík. Ceremoniál sa opakoval. Ďalej nasledoval tank čatára M. Romana „Podkarpatský partizán“, štvrtý bol tank desiatnika V. Nesucha „Zborov“ ...

— Štart! — zaznel Jasiokov povel.

Jeho stroj sa zastavil presne pred tribúnou. Osádka Lieskurvéchlo opustila tank a nastúpila pred ním.

— Dávam vášmu tanku meno „Bachmač“ a heslo „Spoločne s Červenou armádou!“

Aj im patril pevný stisk veliteľovej ruky. Za nimi čakali na svoje poradie tanky „Sokolovo“, „Lidice“, „Ležáky“, „Praha“ a „Jaroš“.

O mnoho rokov neskôr znovu prešli tanky T—34 s týmito názvami pred tribúnou a nastúpenými vojskami. Lenže to už bolo v Prahe na Letnej a v tankoch sedeli iné osádky. Tisíce ľudí čítali nadpisy na vežiach — „Lidi-

ce“, „Jaroš“, „Praha“ ... Bol medzi nimi aj Rudolfov „Bachmač“. Bolo po vojne a Československo, ktoré oslavovalo 25. výročie oslobodenia, nezabudlo na svojich prvých vojnových tankistov.

Do boja v tanku „Bachmač“

V prvých októbrových dňoch naložili tanky československej brigády na plošinové vozne a 5. októbra opustili tankisti Novochoopersk. Stanicou ich určenia boli Priluky.

Ešalón pokračoval v ceste cez Voronež, Kursk, Lvov, Konotop. Všade bolo vidieť stopy neúprosných bojov, zem spustošenú vojnou.

Ďalšou zastávkou bol Bachmač. Práve v priestore tohto mestečka v marci 1918 nastúpili spolu s vojskami mladej Červenej armády proti Nemcom aj československí vojaci. Nezískali veľa slávy. Na príkaz ich reakčného velenia boli nútení opustiť svoje pozície, aj keď velenie Červenej armády žiadalo ich bojovú spoluprácu.

Rudolf Jasiok so svojimi chlapcami pozorne vnímali okolie. Tu niekedy bojovali proti ich krajanom taktiež Nemci. Dnes sú oni pokračovateľmi tradície, ktorá sa tu zrodila. A práve s heslom „Spoločne s Červenou armádou!“ pôjdu do boja a svoje miesto v boji nikdy neopustia.

Ešalón, ktorý viezol tankový prápor, pokračoval v svojej ceste ďalej na západ. Počas krátkej zastávky na jednej stanici stretol nečakane Rudolf Jasiok človeka, ktorého tvár sa mu zdala veľmi známa. Bol vo vojenskom kabáte a prázdny rukáv mal vložený do vrečka.

— Koľa! Novikov! — zakričal Rudolf.

Bol to jeho spolužiak Nikolaj Novikov. Prekvapene pozeral na Jasioka a jeho uniformu. Dali sa do reči. Keď sa dozvedel, že pre Novikova sa už vojna skončila a vracia sa domov, do Donbasu, ktorý bol iba pred niekoľkými týždňami celkom oslobodený, poprosil ho zistiť, čo je s jeho príbuznými. Radosť zo stretnutia bola veľká. Ktoby si len pomyslel, že v tejto obrovskej krajine, v tomto čase stretne človeka, s ktorým chodil do jednej triedy.

Ešalón však nemohol čakať. Jasiok sa natešený vrátil do vlaku. Tešil sa, že sa rodina o ňom konečne niečo dozvie.

Ale nestalo sa tak. Koľa Novikov sa domov nevrátil. Po ceste zahynul počas bombardovania.

Ešalón sa každým kilometrom približoval k frontu. V noci 16. októbra zobudili tankistov blízke výbuchy bômb a náhle brzdenie vlaku. Nemci útočili na vlak. Rušňovodičovi sa podarilo zastaviť dvadsať metrov od miesta, kde boli výbuchmi poškodené koľajnice. Len neskôr sa tankisti dozvedeli, že štvrtý ešalón brigády, ktorý takisto bombardovali hitlerovské lietadlá, obstál oveľa horšie. Boli zabití aj ranení. Front bol veľmi blízko a dával o sebe vedieť.

Na druhý deň dorazil ešalón s tankovým práporom do konečnej stanice Priluky. Nastal ďalší presun. Počas neho prišiel rozkaz o podriadení československej brigády 38. armáde. Brigáda sa mala sústrediť na pravom brehu Dnepra, v lesoch na západ od Luteža, asi 20 km na sever od Kyjeva.

Koncom septembra 1943 sa sovietske vojská zmocnili úseku veľkého asi 50 km² na pravom brehu Dnepra. Nazývali ho lutežské predmostie. Bol ako ostrý nôž namierený na Kyjev zo severu. Sovietski vojaci preukázali mimoriadne hrdinstvo a udržali toto predmostie. Stále ho rozširovali presúvaním nových jednotiek a bojovej techniky. Preprava cez Dneper sa uskutočňovala na troch miestach, ktoré boli stále pod údermi hitlerovského letectva. Na druhý breh rieky museli po pontónovom moste prejsť aj československí vojaci.

V noci z 22. na 23. októbra sa cez Dneper prepravili pešie jednotky československej brigády. V ranných hodinách prišiel rad aj na tankistov Rudolf Jasiok prechádzal na druhý breh Dnepra už ako rotný. 22. októbra bol práporným rozkazom č. 69 povýšený do tejto hodnosti.

Preprava sa skončila dobre. Československý tankový prápor, ktorý pozostával zo siedmich tankov T—34 a štyroch T—70, začal presun na určené miesto, kam dorazil okolo 18. hodiny. Každú minútu sa očakával rozkaz k útoku, ale prišiel rozkaz iného znenia. Odzrkadľoval rýchlo sa meniacu situáciu. Hitlerovci sa zo všetkých síl usilovali dostať k prepravám. Ich zničenie by znamenalo likvidáciu lutežského predmostia. Bolo treba byť stále pripraveným na odrazenie nepriateľských útokov. Nervozita rástla, tankisti už možno stý raz skontrolovali pripravenosť bojových strojov. Prápor bol kompletný, z ľavého brehu dorazili aj opravené tanky. Hlavná pozornosť sa sústredila na prípravu na boj v lese, pretože sa predpokladalo, že bojovať sa bude v zalesnenom teréne.

V tom čase pozvali československí tankisti na návštevu jedného z hrdinov násilného prechodu cez Dneper podporučíka A. E. Solovjova. Práve o ňom písali noviny, ako hrdinsky sa bil s nepriateľom. Sovietsky dôstojník však na stretnutí nehovoril o svojich činoch, ale o tom, ako jeho srdce naplnila krutá nenávisť voči fašistickým katom, keď videl na oslobodenom území stovky mŕtvych ukrajinských detí a žien.

Rudolf Jasiok so svojimi bojovými druhmi čítal vo vyhlásení vojenskej rady 1. ukrajinského frontu slová, ktoré volali do boja: „*Súdrhovia! Pred nami je Kyjev — matka ruských miest, kolíska našej vlasti. Tu pred viacerými storočiami sa narodila naša mohutná Rus... K hrdinským činom, k obetavosti v boji volá veľký Kyjev. K statočnosti, odvahe a chrabrosti volá mnohomiliónový sovietsky ľud.*”⁷

Tankisti sa dopyčali aj o slovách Ludvíka Svobodu: „*Bojujte za Kyjev tak, ako by ste bojovali za Prahu a Bratislavu. Zničte v boji každého nemeckého fašistu, ktorého zastihnete so zbraňou v ruke, aby ste nedarovali život no-*

vému Hitlerovi. V mene našich národov, v mene tisícov zabitých a umučených nikoho nešetrite.”⁸

Tieto slová naplnili duše vojakov slávnostným pocitom.

Ráno 3. novembra začala 38. armáda svoj dôkladne pripravený útok na prístupy k hlavnému mestu Ukrajiny. Spolu s jej vojskami sa dala do pohybu aj československá brigáda, ktorá ráno 5. novembra zaujala východiskové postavenia. Odrazila protiútok hitlerovcov a popoludní vyrazili československí vojaci do útoku.

Za pechotou 1. práporu zaútočili aj tankisti. Rota stredných tankov T—34 sa nachádzala na pravom západnom krídle útoku. Vpredu bol veliteľský tank „Žižka“. Za tankami postupovala ženijná čata a protitankové kanóny.

Netrvalo dlho a tanky T—34 už boli pred pechotou v prvej línii útoku. Hneď sa dostali do delostreleckej paľby nepriateľa. Tank Rudolfa Jasioka sa náhle zastavil. Ďalší postup nebol možný, pretože pred tankami sa nachádzala protitanková prekážka — pomerne hlboká priekopa. Rýchlo nastúpili ženisti, ktorí zneškodnili míny a v priebehu 20 minút urobili dva priechody. Za ten čas sa znovu dopredu vysunula pechota, ktorú svojou paľbou podporili tanky.

Ako je zaznamenané vo vojnovom denníku, bolo presne 14 hodín, keď tanky prekonali prekážku a pokračovali v ceste. Kyjev bol už blízko. Za každú cenu tam však museli byť pred zotmením.

Nepriateľ kládol odpor pri lese a vysokých domoch v západnej časti Syreckých táborov. Vpredu spozorovali ešte jednu prekážku — nemecké útočné delo Ferdinand. Okamžite nasledoval súladný manéver, po ňom presná rana z tanku „Žižka“ a nemecké delo začalo horieť.

Boli už v predmestí Kyjeva, museli sa však zastaviť. Pred nimi bol most a pechota musí zistiť, či nie je zamínovaný. Pešiaci zvládli svoju úlohu výborne — ďalšia cesta bola voľná.

Okolo tretej hodine prenikla rota tankov T—34 do mesta a dorazila do závodu Boľševik. Boj zatiaľ prebiehal pre československých tankistov úspešne. Zničili ešte jeden Ferdinand, 4 dzoty (palébné zrubky), dva protitankové kanóny. Ale aj rota stratila už tri bojové stroje.

Veliteľský tank Žižka s dvoma kyjevskými dievčatami na pancieri, ktoré ukazovali cestu ku hitlerovským postaveniam, bol príkladom pre ostatné.

Odvážne sa prebíjal dopredu aj „Bachmač“. Rozdrvil už tri protitankové kanóny, zničil štyri guľomety. Náhle jeho veliteľ spozoroval vpredu hitlerovského Tigra. Bolo to jeho prvé stretnutie s týmto hrozným strojom. Kto bude rýchlejší? Rozhodujú zlomky sekundy.

Ľavá ruka rýchlo otočila mechanizmus otáčania veže, pravá mechanizmus vertikálneho pohybu kanónu, zamieril. Zaznela rana a radosť v tanku bola nesmierna. Boj však pokračoval ďalej. Nemci sústredili na tanky silnú de-

⁷ Krajník, K. V.: *Oružije osobovo roda*. Moskva, Vojennyje izdatelstvo 1977, s. 62.

⁸ Svoboda, L.: *Z Buzuluku do Prahy*. Bratislava, Obzor 1980, s. 170.

lostreleckú paľbu. „Bachmač“ dostal zásah a zostal stáť, pokračoval však v paľbe z kanónu a guľometov.

Zistilo sa, že vlastnými silami sa tank nedá opraviť, bol vyradený z boja. Rudolf Jasiok spozoroval, ako sa neďaleko zastavil tank „Lidice“. Hneď dal pokyny osádke, aby pomohli bojovým druhom Hechtovi a Kobulejovi s opravou. Zakrátko odišli „Lidice“ znovu do boja.

Deň sa blížil ku koncu, boj sa vzdával, ale československá brigáda dostala rozkaz, aby pokračovala v útoku. Do rána musí byť Kyjev celkom oslobodený!

Rota ľahkých tankov pod velením Richarda Tesaříka a automatčici Antónina Sochora vynikajúco splnili danú úlohu.

Správa od matky

Rudolf Jasiok si počínal v boji o Kyjev výborne. Tak ako sa to patrí na komunistu, totiž práve pred týmto bojom bol prijatý do radov komunistickej strany. Do pamäti sa mu vryli slová Klementa Gottwalda, ktoré povedal ešte v Buzuluku. Boli to slová o tom, že komunista má byť príkladom vo všetkom — v príprave i v boji.

V tom čase bolo v tankovom prápore šesťnásť komunistov. V rote stredných tankov boli šiesti. Nie každý vedel, že Rudolf Jasiok je členom strany, každý však poznal jeho zásadovosť, nekompromisný postoj v otázke vzťahu k Sovietskemu zväzu. Mal veľkú autoritu, čo mu veľmi pomáhalo v politickej práci. Už od prvých stretnutí a besied s vojakmi v nich budil dôveru a úctu. „Raz,“ spomína V. Kobulej, „sa Jasiok vrátil z učilišťa z besedy s nováčikmi, kde rozprával aj o bojoch pri Sokolove. Hneď pri prvom rozhovore si získal dôveru celej roty,“ zdôrazňuje bývalý mechanik-vodič tanku „Lidice“.

Počas besied s vojakmi im Rudolf Jasiok často vysvetľoval charakter druhej svetovej vojny i ciele, ktoré si určujú spojenci. A predovšetkým úlohy, ktoré stoja pred československými vojakmi po ich príchode do vlasti: položenie základov demokracie, ktorú ignorovala buržoázna republika, pozemková reforma a ustanovenie moci ľudu vo forme národných výborov.

Veľkú pozornosť vo svojej práci propagandistu venoval Jasiok vysvetleniu medzinárodných udalostí, otázkam otvorenia druhého frontu. Živý záujem o udalosti, ktoré sa odohrávajú okolo, prejavoval Jasiok ešte na Donbase. Rodina Jasiokovcov objednávala niekoľko novín a časopisov.

Neskoršie písal Rudolf Jasiok matke o novinách Československé listy, ktoré vychádzali v Moskve. Radil jej, aby si ich objednala, pretože práve tam sa dočíta o živote v ČSR a viac sa dozvie aj o bojoch čs. vojakov v ZSSR.

15. mája 1944 Jasiok písal:

„Mama, dostávame české noviny, ktoré vydávajú v ZSSR. Je mi veľmi 118

ľúto, že nemôžete čítať Československé listy. Sú tam dobré články o živote Čechoslovákov a úlohách nášho ľudu po vojne. Možno, že na pošte sa dajú objednať. Budete dopodrobna vedieť o všetkých udalostiach u nás a v celom svete.“

Jasiok videl, ako sa zmenila atmosféra v jednotke a hlavne, ako sa zmenili ľudia. Pozitívny vplyv na nich mala predovšetkým situácia na fronte, ktorá jasne hovorila v prospech Sovietskej armády. Nie v poslednom rade na nich vplývala aj práca, ktorú robili v jednotke komunisti. Mesiac a pol po bitke o Kyjev napísal o tom matke a sestre:

„Spomínam si na situáciu v našej jednotke roku 1942 v Sokolove. A viem, že teraz sú morálka a uvedomelosť na potrebnej výške.“

Frontový život nie je ľahký. Ale aj uprostred bojových udalostí sa často Jasiokove myšlienky vracali do Donbasu. Z novín sa dozvedel, že sovietske vojská začali ofenzívu aj v tejto oblasti. Stále nevedel, čo je s rodičmi a sestrou.

Vtedy ešte Rudolf Jasiok nemohol vedieť, že jeho matka so sestrou boli v Parížskej komúne a znovu boli spolu.

Raz na jeseň roku 1942 Hilda Jasioková s dvoma priateľkami, aby sa vyhla transportovaniu do Nemecka a zároveň pozháňala niečo na jedenie, odišli z mesta smerom na východ. Šli stepou cez Belovodsk a Markovku ku hraniciam Vorošilogradskej oblasti. Tam narazili na Nemcov, ktorí ich vrátili späť. V jednej obci za Belovodskom sa museli zastaviť, pretože veľmi silno pršalo. Práve vtedy Nemci aj tu začali brať mládež na nútené práce do Nemecka. Týždeň sa preto dievčatá skrývali v seníku, ale našťastie ich nik neprezradil. Potom sa vrátili domov. Táto púť trvala vyše mesiaca. Matka za ten čas rozšírila fámu, že dcéra odišla niekde preč a nevrátila sa. Celú zimu sa Hilda musela doma ukrývať.

Hilda sa však pred Nemcami nezachránila. Prezradil ju jeden policajt a odoslali ju do pracovného tábora pri šachte č. 5, kde ich každý deň hnali kopáť zákopy a protitankové prekážky. Trvalo to viac ako tri mesiace. Koncom augusta sa Hilde Jasiokovej spolu s priateľkou podarilo utiecť, keď využili zmätok, ktorý nastal pri nálete sovietskych lietadiel. O dva dni sa dostali do Parížskej komúny, kde prišli spolu s prednými jednotkami 315. streleckej divízie, ktorá mesto oslobodzovala.

Matka sa vrátila neskôr, vyšlo najavo, že aj ona sa už niekoľko týždňov ukrývala v pivnici u známych.

V septembri 1943 Donbas, pred vojnou husto osídlený a prehustený priemyselnými podnikmi, predstavoval hrôzostrašný obraz. Stopy po barbarstve fašistov bolo vidieť všade. Zo šachty J. V. Stalina, vedľa ktorej bývali Jasiokovci, nezostalo takmer nič. (Šachta začala prevádzku opäť až roku 1949.) Mesto nieslo takisto stopy zničenia, ale ľudia, ktorí prežili okupáciu a tí, čo prišli so Sovietskou armádou, sa bez meškania dali do práce na obnovu zničeného hospodárstva.

119 Aj Františka Jasioková s dcérou chodievali pomáhať odstraňovať hrôzy

vojny. Raz stretli tajomníka mestského výboru strany Laktionova. Tajomník vedel, že jej syn Rudolf nastúpil do československej vojenskej jednotky. Preto ju hneď upozornil na článok v novinách Pravda, ktoré písali, že československú brigádu za účasť pri oslobodení Kyjeva vyznamenali Suvorovovým radom. Šli na výbor. Tam si matka s veľkým vzrušením prečítala rozkaz hlavného veliteľa J. V. Stalina veliteľovi 1. ukrajinského frontu generálovi N. F. Vatutinovi o navrhnutí 1. čs. brigády v ZSSR pod velením plukovníka L. Svobodu na vyznamenanie Suvorovovým radom.

Tajomník jej pomohol napísať telegram, či v jednotke je aj Rudolf Jasiok. Prešli necelé dva týždne, keď Františka Jasioková chvejúcimi sa rukami otvorila obálku, na ktorej bolo známym písmom napísané jej meno a adresa. So slzami v očiach začala čítať: „Drahá mama a sestra Hilda! 13. 11. som dostal neočakávanú správu, ktorá ma veľmi vzrušila. Hneď oznamujem, že som živý a zdravý. Naša jednotka za účasť v útoku na Kyjev bola vyznamenaná Suvorovovým radom 2. stupňa. Ďalšie správy o nás čítajte v novinách...“

Matka už nevládala ďalej čítať, podala list dcére. Tá čítala ďalej: „Mama, nevieš si predstaviť, ako nás vítali obyvatelia Kyjeva. Čakali viac ako dva roky na túto chvíľu. So slzami v očiach k nám bežali a nechceli veriť, že sú oslobodení...“

Tieto slová sa stotožňujú s tým, čo bolo zapísané v denníku tankového práporu: „Obyvateľstvo v Kyjeve, keď sa dozvedelo, že sme Česi, vybiehalo z úkrytov a vítalo nás s nadšením. Mnohí plakali od radosti, bozkávali našich tankistov a automatčikov, ovenčili tanky a nosili chlieb, cigarety.“

Hilda prestala čítať. Aj jej bolo neľahko. Všetko bolo ešte čerstvé v pamäti — okupácia, tábor, oslobodenie. Ale pokračovala: „Mama, predstav si, ako asi nás budú vítať na českej pôde, ktorá už päť rokov trpí pod fašistickou nadvládou. V mojich rukách je hrozná zbraň a Nemcom sa tak ľahko nedám. Svoju úlohu splním s čistým svedomím, ako sa patrí na vojaka, ktorý oslobodzuje ľud spod jarma fašizmu.“

Tieto Jasiokove slová zostali svedectvom pevnosti jeho vôle a charakteru. Nepoužíval ich často, ale pred matkou ich netajil.

V ten deň ešte dlho sedeli matka s dcérou za stolom a znovu a znovu čítali riadky listu.

Do boja

Frontový život tankového práporu plynul ďalej. Po bitke o Kyjev spolu so sovietskou jednotkou útočila tanková skupina pod velením Vladimíra Janka na mestečko Čerňachov. Narazili na nemecké tigry, boj bol veľmi ťažký. Potom sa celý tankový prápor znovu spojil vo Vasilkove. Tam sa začali zakopávať do obrany. Za štyri dni sa premiestnili do obce Rulikovo, kde sa znovu zakopávali. Mimochodom tam sa o ubytovanie českosloven-

ských tankistov staral vojenský komandant Pavel Kondyra, budúci hrdina Sovietskeho zväzu, ktorý tento titul dostal za hrdinstvo v bojoch o Duklu.

Počasiu bolo veľmi zlé. Stále pršalo a fúkal silný vietor. Nikomu neunikali správy o udalostiach na fronte. Vojaci sa spolu radovali z nových a nových úspechov Sovietskej armády.

3. decembra začal padať hustý sneh. V nasledujúce dni sa očakával príchod prezidenta ČSR Eduarda Beneša do Kyjeva a preto spolu s ostatnými jednotkami brigády do hlavného mesta sovietskej Ukrajiny prišli aj tankisti. Tam sa pred budovou univerzity mala konať slávnostná prehliadka brigády na počesť prezidenta. Ten však neprišiel. Až neskôr vyšlo najavo, že príchod prezidenta bol odvolaný kvôli situácii na fronte, pretože Kyjev sa ešte stále nachádzal v bezprostrednej blízkosti frontovej línie. Sovietske úrady nemohli vystavovať nebezpečenstvu život hlavy spriateleneho štátu.

Z Kyjeva sa československá brigáda znovu vrátila do prednej línie v priestore juhozápadne od Vasilkova. Tankový prápor, deväť tankov T-34 a šesť T-70, sa usadil v obci Paradvka.

Blížili sa Vianoce a československí vojaci ich poprvýkrát trávili na fronte. Vtedy sa Rudolf Jasiok dozvedel správu, že je ako viacerí ďalší vyznamenaný Radom červenej hviezdy a ešte predtým Československým vojnovým krížom 1939. Boli to jeho prvé vyznamenania.

Počas Vianoc bol v každej zemiľanke malý stromček. Vojaci sa v myšlienkach vracali domov.

Aj v Parížskej komúne si spomínali. Koniec roka bol šťastný pre rodinu Jasiokovcov, pretože sa ozvali syn a otec a všetci boli nažive.

„Čítajte o nás v novinách,“ tieto Rudolfove slová si matka zapamätala a pozorne sledovala správy. Noviny sa vyvesovali na šachte a tak ich mala možnosť čítať. V Pravde z 21. novembra 1943 si prečítala o bojoch v Kyjeve: „Ruský nadporučík preberá guľomet od raneného slovenského vojaka, ktorý padol k jeho nohám. O minútu tu padá aj on. Nemci však už nepostupujú ani na krok, ich protiútok je zmarený a naša pechota — sovietska a československá — idú dopredu.“

Doma znovu a znovu si sadala Jasioková s dcérou písať list Rudolfovi, v ktorom rozprávala o tom, čo prežili a vytrpeli.

Večer 27. decembra československí tankisti vyrazili smerom na Bielu Cerkev. Zaujali postavenia v priestore „juh rieky Kamjanky“, ako je napísané v ich vojnovom denníku. 30. decembra sa zúčastnili boja o obec Rudu. Jeho priebeh nebol veľmi úspešný. Nový veliteľ práporu, podplukovník Krátky, urobil niekoľko chýb a skupina ľahkých tankov T-70 sa dostala do ťažkej situácie a stratila 25 ľudí a 2 stroje. Len vďaka iniciatíve Sochora a Janka sa zvyšky tankov podarilo dostať z pasce.

Skupina stredných tankov T-34 bola úspešnejšia, aj keď jej úloha bola jednoduchšia. Podporovali útok pechoty bezprostredne v obci.

Po boji dovezli do tankového práporu poštu. Netreba veľa hovoriť o tom, čo znamenal pre vojaka list z domova. Rudolf Jasiok dostal v ten

deň odrazu dva listy a obidva od matky. Písala, čo všetko so sestrou Hildou prežili od čias, keď sa dostali do okupácie.

Rudolf Jasiok písal čoskoro odpoveď. Na papieri sa objavili slová: „Keď som čítal vaše listy, chvel som sa hrôzou. Podobné zverstvô robili aj v tých miestach, kadiaľ sme prechádzali. Pred mojimi očami ste všetci, matka, so striebornými vlasmi, sestrička, otec nezvestný tak dlhý čas. Za vás moji drahí, sa pomstím, vykynožím desiatky príslušníkov „čistej“ rasy. Pomstím sa!“

List však v ten večer nedopísal. Dozvedel sa, že skoro ráno začína tankový prápor presun do nového operačného priestoru. Československí tankisti sa presunuli do priestoru obce Fursy, kde mali spolu so sovietskymi tankami podporovať útok pechoty 169. streleckého pluku, ktorý útočil na Bielu Cerkev zo severozápadu.

Ako prvá vyrazila dopredu sovietska pechota, za ňou šli tanky. Hitlerovci spustili na útočiacich zúrivú paľbu, a to spomalilo útok. Vojaci museli zaľahnúť. Ďalší postup tankov by znamenal, že budú odrezané od vlastnej pechoty. Preto dostali tankisti rozkaz vrátiť sa na východiskové postavenia. Pechota nesprávne pochopila tento manéver a začala ustupovať. Musel zasiahnuť veliteľ 74. streleckej divízie a útok pokračoval ďalej.

Ako to asi vyzerá v tanku počas boja? Čo cíti tankista, keď jeho stroj ide proti nepriateľovi? Dajme slovo bývalému tankistovi, dnes spisovateľovi J. Noskovovi, ktorý rovnako ako Jasiok bol počas vojny veliteľom tanku T-34. Jeho svedectvo nám aspoň pomôže pochopiť, akou ťažkou je práca tankistu.

„Dnu v tanku rachotalo ako v kovárskej dielni: motor o sile 500 konských síl reval na plné obrátky. Spätný sklz kanónu vyhadzoval rozžeravenú odstrelenú nábojnicu a s ňou hustý mrak štipľavého dymu. Tvár, krk a ruky sa hneď pokrývali mastnou sadzou.“

V takých podmienkach bojoval aj Jasiok a jeho spolubojovníci.

Vráťme sa však k boju pri Bielej Cerkvi. Pechota podporovaná paľbou z tankov vyrazila znovu dopredu. Jasiok pozorne sledoval terén pred sebou. Zrazu spozoroval tank Ferdinand a o chvíľu ešte jeden. Boli zafarbené na bielo, preto sa z diaľky dali ťažko vidieť. Jasiokov tank namieril na jeden z nich.

Strela bola presná, nemecký tank začal horieť. Ale kde je druhý? Nečakal a dal sa na útek. Tank, ktorého osádku tvorilo šesť členov, sa skrýl za zručaninami domu.

Vyznamenala sa aj osádka tanku, ktorému velil Lumír Pisarský. Zdala sa mu veľmi podozrivá jedna barikáda na okraji mesta. Bola to kopa plechu a dreva, ktorá zatarasila priebeh cesty pod železničným mostom. Z tanku vystrelili jednu ranu, či náhodou tam niečo nie je. Aké však bolo prekvapenie tankistov, keď sa z barikády vyvalil horiaci nemecký tank. Ďaleko neušiel, nasledovala ďalšia rana, ktorá ho zastavila navždy.

Blížil sa koniec posledného dňa roku 1943. Sovietska pechota vďaka tan-

kom dosiahla severozápadný okraj mesta a tam sa upevnila. Veliteľ 169. streleckého pluku rozkázal pokračovať v útoku. Hitlerovci sa zúriivo bránili.

Československým tankistom však bojovú úlohu zmenili. Tentokrát mali tanky robiť hluč, aby vyvolali u nepriateľa dojem veľkých presunov na sovietskej strane. Jasiok a Pisarský dostali rozkaz premiestniť svoje tanky na miesto, kde útočili cez deň. Tento manéver však nepriniesol úspech. Nad ránom zastavili tankisti bojovú činnosť a vrátili sa do zálohy brigády, ktorá viedla boj v priestore na juh od Bielej Cerkvi.

Na smrť unavení tankisti, pre ktorých posledné tri dni a noci boli veľmi ťažké a ktorí dokonca aj Silvester strávili v tanku, mali konečne možnosť si oddýchnuť.

3. januára sa v tankovom prápore odohrali významné udalosti. Poprvýkrát odovzdal veliteľ práporu pplk. Krátky velenie Vladimírovi Jankovi, ktorý bol v jednotke veľmi obľúbený. Zároveň sa všetci dozvedeli o tom, že ministerstvo národnej obrany v Londýne udelilo dôstojnícku hodnosť podporučíka v zálohe rotným R. Jasiokovi, J. Hechtovi, J. Halmovi a R. Peškovi. Bola to radostná správa pre vojakov celej brigády, nielen pre vyznamenaných.

V návrhu na povýšenie, ktorý má dátum 15. november 1943, si okrem iného môžeme prečítať slová, ktoré charakterizujú Rudolfa Jasioka: „Kvalifikáciu má veľmi dobrú, osvedčil sa vo funkcii veliteľa čaty a vyznamenal sa v boji o Kyjev.“⁹

V noci z 3. na 4. januára dostal tankový prápor rozkaz na presun asi 60 km na juh.

Na určené miesto v obci Nehadycha dorazili o pol štvrtej ráno. Po rozmiestnení mal Rudolf Jasiok konečne chvíľku voľného času, aby dokončil list matke. „Dnes je už 4. 1. 1944. Tieto dni som strávil v bojoch o mesto N. Podarilo sa mi pomstiť fricom: predčerom som podpálil Ferdinanda. (Pravdepodobne ide o omyl. Je známe, že sa to stalo 31. 12. 1943 — pozn. aut.) Vyradil som z boja už 1 Tiger a Ferdinand. Fricov som nepočítal, mnoho ich odo mňa neutieklo.“ Napísal to, čo pokladal za najdôležitejšie. O tom, že je už dôstojníkom, sa matke ani nezmiemil.

Paľba z „utopeného“ tanku

Spálená Biela Cerkev zostala za nimi. O niekoľko ďalších desiatok kilometrov boli čs. vojaci bližšie k domovu.

Vojská 1. a 2. ukrajinského frontu sa pripravovali na likvidáciu veľkého zoskupenia hitlerovských vojsk na korsuň-ševčenkovskom výčnelku. Fašis-

⁹ Farkavec, D.: Kapitán Jasiok. Po stopách hrdiny protifašistického boje. Praha, SPB 1965, s. 10.

tické velenie si ešte trúfalo zvrátiť priebeh bojov a opäť získať tzv. východný val na Dnepre.

1. československá brigáda zaujala obranu na rozhraní medzi 38. a 40. armádou a pripravovala sa na odrazenie protiútokov nepriateľa. Nálada medzi vojakmi bola výborná. Každý sa na vlastné oči presvedčil, že nepriateľ nie je už až taký silný. Rástla viera vo vlastné sily.

Rudolf Jasiok v liste svojmu priateľovi Michailovi Leonovi takto vyjadril náladu, ktorá panovala v jednotke: „Miša, som veľmi rád, že tentokrát ustupuje fric a že sa nám podarilo zničiť jeho šesť tankov. Sú to iba prvé účty. V prebiehajúcich bojoch získavam skúsenosti a čím ďalej tým viac je vo mne presvedčenie, že Nemcov porazíme.“

List je naplnený veľkou nenávisťou voči nepriateľovi, fašistom. V tejto súvislosti uvádzame odpoveď maršala Sovietskeho zväzu G. K. Žukova na otázku redaktora mládežníckeho denníka Komsomoľskaja pravda:

Redaktor: *Pre mnohých zostalo záhadou, ako sa podarilo zdržiavať hnev a pomstu, keď naši vojaci, ktorí vyhnali nepriateľa zo svojej krajiny, vstúpili na jeho územie?*

G. K. Žukov: *„Uprimne povedané, keď trvala vojna, všetci sme boli rozhodnutí v plnej miere odplatiť fašistom ich vyčinenie na našom území. Naše ideologické presvedčenie a internacionálny cit však nedovolili slepo sa odovzdať pomste. Veľkú úlohu tu zohrala výchovná práca v armáde, ktorú vykonali komunisti a veľkorysost, ktorá je charakteristická pre náš ľud.“*

Vráťme sa však znovu k Jasiokovmu listu. Bol napísaný pod dojmom bojov o Bielu Cerkev priateľovi zo školy Leonovovi. Toho po zranení demobilizovali z armády, a keď sa vrátil domov, nenašiel ani rodičov, ani vlastný dom. Rodičia evakovali do Karagandy a dom zhorel. Leonov nastúpil do práce a býval u Jasiokovcov viac ako pol roka, kým neodcestoval do Karagandy. Rudolf Jasiok mal radosť, že sa mu naskytna možnosť v listoch „po chlapsky“ sa porozprávať s niekým zo starých priateľov. Neskôršie Leonova znovu povolali do armády a padol na fronte.

Začiatkom roku 1944 si začal Rudolf Jasiok písať s otcom. V listoch syn otca všemožne povzbudzoval, vstúpil mu nádej na skoré stretnutie. V ten istý čas začal Rudolf Jasiok posielat do Parížskej komúny peniaze, aby finančne podporil matku a sestru.

17. januára prišiel rozkaz súrne zaujať obranu na severnom brehu rieky Horný Tikič a zabrániť prelomu hitlerovcov smerom na Žažkov. Nepriateľ v tomto priestore sústredil značné sily, vytlačil sovietske vojská na sever a zmocnil sa obce Ostrožany. Tankisti mali za úlohu dosiahnuť obec Buzovka, ktorá ležala na protiľahlom brehu rieky Horný Tikič, a zmocniť sa mostu. Terén bol rozbahnený, tok rieky vytvoril množstvo nevelkých jazier, ktoré pokrýval ľad.

Začali sa urputné boje o predmostie a most. Celý priestor bol dobre zastriekaný kanónmi a zvlášť šesťhlavňovými 158,5 mm mínometmi Nemcov.

124

Československí vojaci vyrážali do útoku, ale znovu a znovu sa stretávali so silnou nepriateľskou paľbou a museli ustúpiť.

Boli to roty Kvapila a Rajhla z 2. poľného práporu. Nazývalo sa to „aktívna obrana“, ktorej cieľom bolo nedovoliť nepriateľovi pokojne sa pripravovať na útok.

Aby sa posilnila protitanková obrana Kvapilovej roty a pomohla pešiakom v prípade útoku nepriateľa, prideliť jej tri stredné tanky. S čatou automatčikov boli v zálohe. Veliteľom jedného z tankov bol podporučík Rudolf Jasiok.

„Mal som vtedy s tými pridelenými tankami trápenie,“ spomína generál Oldřich Kvapil a hneď vysvetľuje prečo. „Boli také „prijemné“ asi dvadsaťpäťstupňové mrazy a motory tankov poriadne vychladli. Tankisti ich zohrievali v týchto podmienkach tak, že vždy ráno na svitaní a večer pred zotmením natočili motory a nechali ich ísť naprázdno asi hodinu. To sa nepáčilo nepriateľovi, ktorý silne ostreľoval delostrelectvom a mínometmi priestory, odkiaľ sa hluk tankových motorov ozýval. A my pešiáci sme vždy museli zaliezť do úkrytov, pretože nepriateľ pre istotu ostreľoval väčšiu plochu, čo konkrétne znamenalo celý rajón mojej roty.“

Prišiel rozkaz k ďalšiemu útoku na Ostrožany. Znovu vyrazila do útoku Kvapilova a Rajhlova rota a čata automatčikov pod velením hrdinu Sovietskeho zväzu Arnošta Sochora. Útok mali podporovať už spomínané tri tanky.

Tankisti sa na útok dôkladne pripravili. Rudolf Jasiok so spolubojovníkmi nahrieval motory trikrát cez noc a spolu so ženistami si dôsledne prezreli terén — hľadali najlepšiu cestu pre prechod cez zamrznutú rieku. Rozhodli sa, že rieku musí prejsť jeden tank po druhom. Obávali sa, že ľad nevydrží.

Ráno pechota za podpory delostrelectva a za nimi tanky vyrazila zo zákopov. Nepriateľ ihneď spustil prudkú paľbu. Pešiáci s automatčikmi rýchlo prebehli pás hladkého ľadu a dosiahli druhý breh rieky. O chvíľu boli pri prvých domoch Ostrožian, kde boli zákopy jednotky bojového zaistovania nepriateľa. Vedelo sa, že hitlerovci mali predný okraj obrany. Teraz sa čakalo na tanky, aby sa s ich podporou pokračovalo ďalej v útoku. Ale tanky neprišli.

Ďalej nechajme hovoriť priameho účastníka tejto udalosti, generála O. Kvapila: „Jasiokov tank zišiel zo severného brehu riečky na ľad preskúmanou cestou. Po lesklej ploche ľadu prešiel však len niekoľko metrov, keď tesne pred ním vybuchlo niekoľko delostreleckých granátov. Pod tankom sa prelomil ľad a pomaly sa prepádaval do vody a bahna. Nezapadol tam celý. Nad ľadom zostala iba veža s kanónom. Osádka zostala v tanku.“

Ďalšie dva tanky sa neodvážili obísť potopený tank, vďaka nemu bol ľad na vzdialenosť niekoľkých metrov narušený, a vrátil sa do Buzovky. V prudkom boji s nepriateľom, ktorý sa zúrivo bránil sme sa zmocnili polovice obce. Asi pätnásť nepriateľských tankov súčasne zaútočilo na náš tyl.

125

V priebehu boja sme zistili, že táto skupina tankov útočí v hlbokom snehu, ktorý pokrýval svah južného brehu Horného Tikiča, smerom na Buzovku. Nepriateľ začal i v obci prudký protiútok za podpory tankov a obrnených transportérov. Odrážali sme protiútok. Tanky, ktoré útočili v našom tyle, boli od našich útočiacich jednotiek vzdialené asi šesťsto metrov. Začali proti nám paľbu z guľometov a kanónov. Nezostávalo nám nič iné, ako sa upevniť na línii, ktorú sme v obci držali a pripraviť sa k obrane proti tankom. Situácia celého nášho zoskupenia nebola najružovejšia, ale boli sme už ostrieľanými veliteľmi a ani naši vojaci neboli po prvý raz v boji. Mali sme za sebou aj Rudu aj Bielu Cerkev, kde o podobné situácie nebola núdza. Neočakávane sa však naša situácia radikálne zmenila.

Už sme neuvažovali o utopenom tanku. Prečo? Jasiok nám zo svojho ľadového väzenia pomôcť nemohol a všetci sme si mysleli, že osádka tank opustila. Ukázalo sa, že sme sa mýlili. Jasiok s druhmi zostali v tanku.

Nepriateľské tanky, ktoré útočili na náš tyl, sa dostali do palebného sektoru kanónu „utopeného“ Jasiokovho tanku. Kanón vypálil raz, druhýkrát, o chvíľu ešte dvakrát. Dva útočiace nemecké tanky začali horieť, jeden sa točil na mieste bez jedného pásu. Z horiacich tankov sa valil čierny dym a znemožnil Jasiokovi, alebo tomu, kto pálil z kanónu tanku, ďalšiu účinnú paľbu.

Ďalšie nepriateľské tanky sa chvíľu usilovali zničiť paľbou vežu Jasiokovho tanku, ale strelci asi boli nervózni a netrafili do takého malého cieľa. Dostali sme rozkaz vrátiť sa, čo nebol žiadny problém, cesta nášho odchodu bola voľná.”

Toľko generál Oldřich Kvapil. Ale ako to bolo ďalej? Jasiokova osádka sa vrátila, až keď sa stmievalo. Chlapci boli takí zmrznutí, že sa sotva pohybovali.

V noci sa Sergejovi Pašinovi podarilo zobrať z tanku rádiostanicu, úderník z kanónu, guľomet a optické meracie prístroje. Vo vojnovom denníku tankového práporu sa objavil zápis: „Tank ppor. Jasioka zapadol v jazere, južný okraj Buzovky. Musel zostať na mieste.”

Nič viac o tom nie je. Bola to obyčajná frontová epizóda, v ktorej asi najpodstatnejšia bola strata tanku.

Cesta na Volyň

V posledné januárové dni roku 1944 sa československí tankisti nachádzali v prifrontovom pásme, bojov sa však nezúčastnili. Ich neustále presuny a každodenné úlohy nám priblíži vojnový denník: „26. 1. — odchod z Buzovky. 27. 1. 08.00 hodín — príchod do Jackoviec. 28. 1. Ráno 01.30 hod. — príchod do Kalinovky, Jasiok s družstvom automatčikov zaštuje severný okraj osady. 18. 2. — Chutor Taranivka. Veľké záveje do výšky 2 m.”

Nie všetko, čo prinášali dni, je zaznamenané v denníku. Jednoducho to

nebolo možné. Preto spomenieme ešte jednu pozoruhodnú epizódu, ktorá svedčí predovšetkým o vzájomnej pomoci, o ozajstnej bojovej družbe medzi tankistami.

V posledných dňoch januára sa hitlerovcom podarilo pri obci Ivachna prelomiť obranu sovietskej 163. streleckej divízie a svoje tankové jednotky presunúť na sever a západ. Československý tankový prápor dostal rozkaz odísť zo svojich pozícií a zaujať obranu na línii Lukašivka—Jackovica. Začali rýchly presun, počas ktorého sa tank „Lidice“ musel zastaviť kvôli poruche. Osádka dostala rozkaz ju odstrániť a čakať na ďalšie pokyny.

Keď sa osádka dala do práce, začuli v diaľke hluk typický pre benzínové motory, aké mali nemecké tanky. Bývalý mechanik-vodič tanku „Lidice“ V. Kobulej spomína: „Znepokojilo ma to, preto som zobral ďalekohľad a zistil, že do obce vchádza veľké množstvo fašistických tankov. Čo robiť? Sme celkom štyria, máme štyri pištole, jeden samopal, v tanku je jeden kanón kalibru 76 mm a dva guľomety. Bojovať proti takej veľkej presile tankov by nemalo žiadny význam, ale odovzdať tank do rúk nepriateľa nám nedovoľuje naše svedomie a prísaha, ktorú sme skladali pri preberaní tankov, v Novochopersku. Preto sme sa rozhodli, že všetky dôležité súčiastky tanku spolu so záverom kanónu a guľometmi schováme na rôznych miestach.”

Bola nádej, že Nemci si nevšimnú osamotený T—34 a budú sa nazdávať, že je vyradený z boja. Keď Nemci odídu, osádka sa vráti a dá tank do poriadku. Všetko sa udialo bleskurýchle. Keď už bolo všetko hotové, z ničoho nič sa objavil pred nimi T—34. V jeho veži stál Rudolf Jasiok.

Znovu bolo treba rýchlo pozbierať ukryté súčiastky a guľomety. K „Lidiciam“ pripevnili oceľové laná a obidva tanky sa pomaly pustili za svojimi. Nemci neskoro spozorovali dva československé tanky. Vystrelili síce za nimi niekoľko granátov, ale na šťastie netrafili.

Pre 1. československú brigádu v ZSSR sa bojová činnosť na území Ukrajiny skončila, front sa vzdával.

Ani v štábe brigády zatiaľ nemali presnú predstavu o budúcej štruktúre jednotky. Bola tu len obrovská túžba ísť znovu do boja.

Všetci vedeli, že v Jefremove prebieha výcvik 2. čs. paradesantnej brigády, ktorú tvoria Slováci a že velenie Sovietskej armády plne podporuje myšlienku o rozširovaní brigády. Ešte koncom decembra 1943 žiadal Ludvík Svoboda, aby po oslobodení Lucka, Rovna, Zdobunova premiestnili československú brigádu do priestoru týchto miest a dovolili uskutočniť mobilizáciu volynských Čechov.

Z novín sa československí vojaci dozvedeli, že sa úspešne skončila korsuňševčenkovská útočná operácia. V jej priebehu zlikvidovali sovietske vojská veľké zoskupenie nepriateľa a pri postupe ďalej na západ oslobodili Rovno a Luck.

Život jednotky však neprebíhal iba v očakávaní dobrých správ z frontu. Ešte 19. februára zriadili v tankovom prápore kurz pre tankistov. Nováči-

kov začali vyučovať sovietski odborníci — kapitán Jegorov, nadporučík Pašin a podporučíci Pisarský a Jasiok. Tento fakt najlepšie svedčí o tom, že Rudolf Jasiok bol uznávaným skúseným dôstojníkom, ktorému bolo možné zveriť výcvik a výchovu mladých tankistov.

Celá brigáda netrpezlivo očakávala odchod na Volyň. V druhej polovici februára prešla brigáda v zostave 50. streleckého zboru z 1. ukrajinského do 2. ukrajinského frontu. Preto sa očakávaný presun zdržal. Konečne 7. marca prišiel rozkaz sústrediť sa na stanici Tetiev a byť pripravení na odchod.

Dni očakávania znovu naplňovali prípravu na ďalšie boje.

V tom čase už celá brigáda odišla do Rovna, ale tankisti stále zostávali na mieste. Tanky počas presunov často zapadli do blata, čo zdržovalo ich definitívny odchod. Nakoniec celá technika s výnimkou dvoch tankov T—34 bola odovzdaná sovietskym tankistom a 18. marca ešalón 15058 (51 vagónov a plošných vagónov) s tankovým práporom odišiel do Rovna.

„Po ceste vidíme,” píše sa vo vojnovom denníku, „zničené mestá a obce. Berdičev je úplne prázdne mesto, nepriateľ vyprázdil skoro všetko obyvateľstvo. Ale vidíme aj techniku nepriateľa v rukách červenoarmejcov.”

V okolí Rovna sa tankisti zdržali týždeň a koncom marca odišli do mestečka Kiverci.

Vo Volyňi, v oblasti Západnej Ukrajiny sa ešte v polovici 19. storočia objavili českí prisťahovalci. Volyňskí Česi teraz nechceli zostať bokom. Rozhodli sa so zbraňou v ruke vrátiť sa do svojej pôvodnej vlasti, pomôcť jej v boji s fašizmom. Tisíce sa ich hlásilo do československej jednotky, čím značne rozšírili jej rady.

Rudolfa Jasioka, aj keď vedel o tom, že na Volyňi žijú Česi, prekvapilo, že je ich tam tak veľa. Hneď po príchode na Volyň napísal matke: „Opäť jeme, ako hovoria po našom, buchty s makom a iné jedlá českej kuchyne.” Neskôr píše: „Všetko mi tu pripomína môj život v Československu, zvyky sú podobné ako tie, ktoré sme poznali do roku 1931. Zdá sa mi, že som doma a len hluk lietadiel dokazuje, že pokračuje vojna.”

Kiverci, kam prišli československí tankisti, bolo vtedy nevelké mestečko, presnejšie povedané železničný uzol 12 km od Lucku. Od Kivercov sa rozchádzajú koľaje na Rovno, Kovel, Luck. S týmto mestečkom sú spojené zmeny, ktoré nastali v živote tankistov, ako aj v osobnom živote Rudolfa Jasioka.

1. apríla 1944 prišla správa, že sa tankový prápor reorganizuje na tankový pluk, ktorý bude mať dva tankové prápory a jeden prápor samopalníkov. Tankisti prijali viac ako štyri stovky nováčikov, prevažne volynských Čechov.

Podporučíka Jasioka prideliť do druhého tankového práporu, výcvikového. Učil nováčikov remeslu tankistu. Aj keď príprava trvala denne takmer 12 hodín, cvičilo sa s chuťou a v dobrej pohode: „Mužstvo má záujem o vý-

cvik, nálada je dobrá.” Taký zápis sa objavil 16. apríla vo vojnovom denníku.

Na to, akým učiteľom mladých vojakov bol Jasiok, spomína Čeněk Hruška: „Po bitke pri Kyjeve pripravoval tankovú rotu znovu do boja. Nehľad na to, že sa jeho rota skladala takmer výlučne z nováčikov, roľníckych synov, výsledky mal dobré. Výcvik svojej tankovej roty bral veľmi vážne a každý deň ho bolo vidieť medzi vojakmi, ako riadi a kontroluje cvičenie. Zaujímal sa o každého tankistu a dbal na to, aby každý jednotlivec v jehorote ovládal bojovú taktiku. Veľmi ho mrzelo, keď niekto zaostával, trebárs v streľbe alebo v riadení tanku, hneď sa snažil mu pomôcť.”

Začiatkom apríla 1944 sa osvetovým dôstojníkom tankistov stal Čeněk Hruška. Bol to významný činiteľ československého komunistického a robotníckeho hnutia. Bol aj na čele straníckej organizácie v pluku, ktorá s jeho príchodom značne zosilnela.

Rudolf Jasiok musel pri besedách často vysvetľovať nováčikom, hlavne Volynským Čechom a Zakarpatským Ukrajincom, mnohé otázky medzinárodnej politiky. Postupne u nich rástlo presvedčenie o tom, že práve Sovietsky zväz a jeho hrdinská armáda sú rozhodujúcim faktorom víťazstva nad fašizmom pri oslobodení Československa. No nie iba Rudolf Jasiok sa zaoberal agitáciou a propagandou v pluku. Boli to všetci 24 komunisti a z nich predovšetkým Hecht, Laľko, Fišmann a ďalší. Všetci vynakladali úsilie na zjednotenie vojenskej jednotky, na zvyšovanie jej bojovej a morálnej prípravy, upevňovanie disciplíny. Bolo treba pomôcť nováčikom čo najskôr sa zbaviť buržoázných prežitkov, ako sú nacionalizmus, súkromnovlastnícke záujmy a vychovať z nich vojakov armády nového demokratického Československa.

27. apríla navštívil tankový pluk generál Ludvík Svoboda. Na počesť jeho príchodu prebehlo v druhom prápore cvičenie. Nováčikovia ukazovali, ako sa naučili jazdiť v tanku. „Cvičenie sa vydarilo a veliteľ bol s dosiahnutými výsledkami,” ako je zapísané vo vojnovom denníku, „spokojný”.

O päť dní naložili tankový pluk znovu do vagónov a nasledovalo ďalšie premiestňovanie. Tentoraz smerovala cesta tankistov cez Kamenec Podolský do obce Rusov, ktorá sa nachádzala neďaleko rumunských hraníc.

Na Kiverci zostala iba spomienka. Ale pre Rudolfa Jasioka znamenali niečo viac. Práve v Kiverciach sa zoznámil s dievčaťom, do ktorého sa zamiloval a ktoré sa neskôr stalo jeho ženou.

Láska vojaka

Vo svojich listoch Rudolf Jasiok spomína iba dve dievčatá. Priateľovi Mišovi Leonovi o nich písal: „Vieš Miša, poznám v Rostove jedno dievča, s ktorým som sa učil tri roky, ale ona pravdepodobne zahynula. Zatiaľ o nej nie sú

nijaké správy." Nenapísal „poznal som", pretože stále v srdci dúfal, že sa ešte stretnú.

Ďalej pokračuje: „V lete 1943 som sa v jednom meste zoznámil s jednou Rostovčankou. Dievča je veľmi sympatické, skromné a rodičia sú ako vlastní."

Dievča sa volalo Gaľa Kurčenková a podľa všetkého bola z rodiny evakuovanej z Rostova do Novochooperska. Rudolf Jasiok v liste nemohol napísať názov mesta, pretože počas vojny mali príslušníci armády zakázané označiť miesto svojho pobytu.

Stretnutie Rudolfa so svojou budúcou manželkou sa však odohralo celkom neočakávane. Raz potreboval prepísať na ruskom písacom stroji jeden doklad. Stroj na štábe bol stále obsadený, preto šiel na železničnú stanicu a poprosil o to pisárku. Tá ochotne súhlasila. Slovo dalo slovo a zoznámili sa.

Tak sa začala veľká láska, ktorej ale osud nedoprial dlhý život.

Volala sa Viktória Korengová a mala vtedy 21 rokov. Jej matka bola Ruska, otec Poliak. Učila sa v poľskej škole, kde sa vychovávalo v hlboko náboženskom duchu. To zanechalo stopy na Viktórii. Neskôr sa postupne a predovšetkým pod vplyvom Jasioka oslobodzovala od náboženských predsudkov.

Roku 1939, keď sa Západná Ukrajina spojila s bratskými národmi ZSSR, nastúpila Viktória Korengová po skončení kurzu sekretárook do práce na železničnú stanicu v Kiverciach. Chystala sa pokračovať v štúdiu, ale začala sa vojna. Prežila okupáciu a hneď po oslobodení sa vrátila na svoje pôvodné pracovisko.

S Rudolfom Jasiokom sa stretávali každý večer. Ešte na začiatku ich známosti Rudolf pozval Viktóriu na večierok dôstojníkov pluku.

O tri týždne po stretnutí sa ju rozhodol požiadať o ruku. Viktória ponuku prijala.

Spolu s Čeňkom Hruškom odišiel Jasiok do Lucku k L. Svobodovi s cieľom požiadať o povolenie uzavretia manželstva. Veliteľ mu poradil neponáhľať sa, počkať, nech čas preverí vzájomné vzťahy. Jasiok, aj keď to preňho nebolo ľahké, súhlasil.

Na radu Jasioka sa Viktória prihlásila do československej vojenskej jednotky.

Na vzťahy Jasioka a Viktórie spomína bývalá príslušníčka armádneho zboru Viera Tichá, dnes majorka v zálohe. „Na Víťu sa veľmi dobre pamätám. Pekná, prirodzené blond vlasy. A Jasiok? Modrooký, dlhý, tiež blondín. Vždy sa trochu usmieval. Aj keď si myslím, že bol skôr vážny, mal na tvári neustále zdržanlivý, možno trochu rozpačitý úsmev."

V Rusove sa Jasiokovi podarilo presídliť ju do malého domca, kde už bývala Viera Tichá, vtedy ešte Hechtová.

Podvečer spolu so svojim priateľom podporučíkom Jaromírom Hechtom, bratom Viery Hechtovej, ich Jasiok navštevoval. Písal o tom aj domov:

„Navštevujem s jedným priateľom dve dievčatá (jedna je Češka, druhá Poľka), príjemne s nimi trávim voľný čas. Naučili ma dokonca aj tancovať."

V Rusove si zohnal niekde aj mandolínu a často na nej hrával Viktórii i priateľom.

Viktória Korengová slúžila v Rusove už pri štábe pluku a tak sa mladí ľudia mohli častejšie stretávať. Dni oddychu po bojoch chcel každý využiť. Ďalej však pokračoval výcvik v Rusove, trval až 14 hodín denne, ale predsa to už bolo v hlbokom tyle.

Príprava na ďalší boj

„Musíme ešte raz dokázať, že československý ľud bude verný Sovietskemu zväzu, že bojoval a bude bojovať... za svoje šťastie, za svoju vlasť." Na to myslel každý československý vojak, a všetky svoje sily venovali príprave na budúci boj.

Tankisti sa vyznamenali nielen v bojovej príprave, ale aj výrazne prispeli do zbierky na tankovú kolónu. Zbierku začali vojaci a dôstojníci celej československej jednotky ako odpoveď na vypálenie obce Český Malín fašistami. Tankisti nazbierali 105 tisíc rubľov, najväčšiu časť v celej jednotke.

4. júla bol slávnostný deň. Príslušníkov pluku, ktorí sa vyznamenali v posledných bojoch, vyznamenali sovietskymi radmi a medailami. Boli medzi nimi aj V. Janko, S. Petras, L. Pisarský, J. Hecht, Št. Vajda, R. Jasiok. Ten dostal Rad vlasteneckej vojny II. stupňa. Velenie Sovietskej armády právom ocenilo statočnosť a hrdinstvo československých vojakov. Každý z vyznamenaných bol hrdý na dôveru, ktorej sa mu dostalo a plný rozhodnosti v najbližších bojoch odovzdať všetko, čoho je schopný, ba aj to najcennejšie — život.

V priebehu júla sa hovorilo o tom, že tankový pluk bude rozšírený na brigádu. Práca pre dôstojníkov pribúdala.

Ešte v máji Jasiok písal: „Práce mám stále viac."

Práce pribúdalo aj členom straníckej organizácie. Klement Gottwald počas svojej návštevy československej jednotky v júni 1944 poukázal na to, že v jednotke badať akýsi nezáujem o politiku. Upozornil komunistov, že politická apatia vytvára pôdu pre rozličné reakčné snahy: „Hlavnou úlohou bude prelomiť túto apolitičnosť, a to predovšetkým tak, že sa využije záujem vojakov o budúce usporiadanie pomerov doma, vo vlasti."¹⁰

Zo všetkých frontov prichádzali víťazné správy. Sovietske vojská zasazovali nepriateľovi jeden úder za druhým. Zimná a jarná ofenzíva na južnom krídle východného frontu zohrala rozhodujúcu úlohu v likvidácii plánov fašistického Nemecka. Víťazstvá na Ukrajine a na Kryme, rozbitie nepria-

¹⁰ Naše vojsko v SSSR č. 156, 11. júna 1944.

tefského frontu na dve časti v priestore Karpát ukázali vysokú úroveň Sovietskej armády a hrdinstvo sovietskych vojakov.

Tlač československej jednotky rozprávala o zverstvách hitlerovcov na okupovanom území, spomínali sa Lidice, Ležáky, Český Malín. Často boli uverejňované rozhovory s bývalými väzňami koncentračných táborov. To všetko posilňovalo odvalu a rozhodnutie našich vojakov bojovať proti nenávidenému nepriateľovi za slobodu našej vlasti.

S víťazstvami Sovietskej armády rástla aj bojová morálka, presvedčenie o blízacom sa víťazstve.

Rudolf Jasiok veril vo víťazstvo a vštepoval túto vieru a optimizmus aj iným.

V lete roku 1944 sa pokúsil Jasiok dosiahnuť to, aby sa jeho otec stal vojakom 1. československého armádneho zboru v ZSSR. Ostalo však len pri pokuse, otec so synom sa viac nestretli.

26. júna 1944 bol Rudolf Jasiok spolu s Viktóriou Korengovou pozvaný na svadbu. Ženil sa všetkými obľúbený dôstojník, hrdina Sovietskeho zväzu Richard Tesařík. Za ženu si bral zdravotnú sestru Gretu Olšanovú. Medzi prítomnými hosťami bol aj Ludvík Svoboda.

Frontových svadieb nebolo veľa a možno práve preto každá utkvela v pamäti.

A frontový život bežal ďalej. Napriek nesúhlasu z Londýna, pokračovali prípravy na vytvorenie tankovej brigády. Oficiálny dokument, ktorý potvrdzoval toto rozhodnutie, mal dátum 1. august 1944. „Podľa rozkazu veliteľa 1. ukrajinského frontu zriaďujem dňom 1. augusta 1944 1. čs. samostatnú tankovú brigádu po štatu oio/500—506 počtom 1346 osôb a 65 tankov. Číslo poľnej pošty 93442. 1. čs. samostatný tankový pluk prechádza v 1. čs. samostatnú tankovú brigádu v plnej zostave.“

31. júla v dôvernom príkaze č. 1 bola už uvedená organizačná štruktúra brigády. Jej veliteľom sa stal kapitán Vl. Janko, osvetovým dôstojníkom podporučík Č. Hruška, náčelníkom štábu kapitán L. Perl, veliteľom 1. tankového práporu kapitán A. Bílek, veliteľom 2. tankového práporu poručík J. Buršík, veliteľom 3. tankového práporu poručík R. Tesařík. Podporučík R. Jasiok bol menovaný veliteľom 1. tankovej roty 1. tankového práporu. Jeho priateľ podporučík J. Hecht stal sa veliteľom 2. roty toho istého práporu.

Správa o vytvorení československej tankovej brigády zastihla tankistov v obci Polanga, čo je 15 km na východ od Stanislava (dnes Ivano-Frankovsk). Tam sa premiestnili 29. júla.

Červená armáda postupovala rýchlo na západ. 27. júla bol oslobodený Lvov, vojská 1. ukrajinského frontu dosiahli rieky San a Wislu. Hranica Československa bola na dosah ruky. Po naliehavých žiadostiach československých vojakov, aby ich poslali na front, veliteľ 1. ukrajinského frontu maršal I. S. Konev žiadosti vyhovel. Vydal rozkaz, aby 1. československý zbor začal presun na západ k frontovej línii.

132

Presun tankovej brigády sa uskutočňoval v noci. Vo vojnovom denníku je o tom zápis: „7. 8. obec Strelická Stará. Po celonočnom presune vojaci odpočívajú. Počet — 29 dôstojníkov, 240 rotmajstrov a poddôstojníkov, 317 vojakov, 6 dôstojníkov a 19 vojakov ČA.“

Bojovú techniku tvorili štyri tanky T—34, jeden tank T—34/85, tri tanky T—70 a jeden samohybný stroj SU—85.

A ďalší záznam: „9. 8. 44, streda, o 23.00 prápor odišiel na nové miesto určenia. 1. tankový prápor (Jasiokov — pozn. autora) sa 10. 8. 44 o 8.00 ubytoval pri Chraplici.“

Bolo to pri obci Chodnowiczki, kde sa rozmiestnil štáb tankovej brigády, veliteľská rota, ošetrovňa a ďalšie zložky. Tu sa tankisti stretli s letákmi banderovcov. Naviac v noci sa v obci pohybovali skupiny ozbrojených banditov. Táto okolnosť ich nútila sa dobre zaistiť a prisne dodržiavať disciplínu.

V priestore Chodnowicze sa československí tankisti zdržali tri týždne. A práve tu sa Rudolf Jasiok oženil.

Svadba

Prečo sa Rudolf Jasiok tak ponáhľal so svadbou, vysvetľuje list, ktorý napísal tri dni pred touto udalostou otcovi: *Rozhodol som sa oženiť, pretože viem, že keď nie teraz, tak po vojne si ju aj tak zoberiem. A ak by sa so mnou niečo stalo, pomôže vám.*

16. augusta, hneď po rozhodnutí spojiť svoje životy Rudolf Jasiok a Viktória Korengová napísali listy do Donbasu. Jasiok písal o svojom rozhodnutí oženiť sa tak na okraj, zatiaľ čo Viktória venovala celý list vykresleniu plánov do budúcnosti.

Onedlho šiel Jasiok na štáb brigády, pretože potreboval potvrdenie o súhlase velenia na uzavretie manželstva. Žiadaný dokument mal takéto znenie: „Pole, 23. 8. 1944. ZAGS. Potvrdenie, vydané podporučíkovi Jasiokovi Rudolfovi o tom, že je mu dovolené uzavrieť legitímne manželstvo s vojačkou tej istej jednotky Korengovou Viktóriou. Náčelník štábu vojenskej jednotky č. 93442 kapitán Perl.“

Svadbu naplánovali na 27. augusta a úradný zápis urobili vo Lvove. Potom rozoslali pozvánky. Z pozvánok sa nezachovalo veľa. Poskytla nám ju Viera Tichá z pozostalosti Jaromíra Hechta. Na nevelkom štvoruholníkovom papieri bolo kaligrafickým písmom napísané: „Pan ppor. Hecht. Ppor. Jasiok s manželkou si dovoľujú Vás pozvať na svadobnú večeru, ktorá sa koná 27. 8. 1944 v 1. tankovom prápore o 20.00 večer.“

Škola v Chodnowiczkiach bola plná kvetov, do tanca hrala kapela Víta Nejedlého. Na 20. hodinu sa schádzali hostia, medzi ktorými boli L. Svoboda, Vl. Janko, Č. Hruška, sovietski dôstojníci Jegorov, Pašin. Na stole pred ženichom a nevestou bola kôpka papierov. Boli to pozdravy, napísané a vyzdobené podľa schopností a fantázie autorov. Aj z týchto pozdravov sa za-

133

choval iba jeden. Na ňom rukopisom Richarda Tesaříka stojí: „*Novomanželom Jasiokovcom. Srdečné blahoželanie k svadbe, mnoho úspechov a šťastný návrat do vlasti praje Vám por. Tesařík s manželkou. S. V. 27. augusta 1944.*”

Hostia prinášali mladomanželom skromné darčeky, odkiaľ by aj vojaci zohnali honosnejšie.

Rotmajster Babka, veselý cukrár z Ostravy všetkým sľuboval tú najchutnejšiu tortu, ale až neskôr, v Ostrave.

Slovo, žiaľ, nemohol dodržať, padol o tri týždne v svojom prvom boji, na Dukle.

Bola to veľmi veselá svadba. Na nejaký čas všetci zabudli, že neďaleko je front, že čoskoro budú znovu bojovať.

„Ideme na pomoc”

V jeden z prvých septembrových dní sa podarilo rádiostanici tankovej brigády zachytiť Banskú Bystricu. Čeněk Hruška počul z éteru volanie povstaleckého Slovenska. Táto správa sa rýchlo rozšírila medzi tankistov. Bolo jasné, že každú hodinu možno očakávať rozkaz presunúť sa do pásma bojovej činnosti, do prednej línie. V brigáde však bolo stále málo tankov — sedem T—34, tri T—70 a jedna samohybka. Dva stroje boli také staré, že mohli slúžiť len pre výcvik. Osádky však boli pripravené pre 60 tankov.

Doplňovanie jednotiek bojovou technikou po skončení Iovsko-sandomirzskej operácie sa len začínalo.

3. septembra 1944 dostal 1. čs. armádny zbor v ZSSR rozkaz o pridelení do 38. armády, ktorá začala práve v ten deň prípravu na útočnú operáciu smerom na Dukelský priesmyk. Dnes je táto operácia známa pod názvom karpatsko-dukelská. Na druhý deň začali československí tankisti spolu s ostatnými jednotkami zboru presun do priestoru poľského mesta Krosno.

„*Zmocnili sme sa Kyjeva, zmocníme sa Karpát,*” toto heslo, ktoré sa objavilo v novinách Naše vojsko v ZSSR, stalo sa heslom dňa.

8. september 1944, keď sa začala slávna bitka o Duklu, zastihol československých tankistov 3,5 km na západ od obce Barycz. Do Krosna bolo odtiaľto asi 20 km. Ráno bolo počuť mohutnú delostreleckú prípravu vojsk 38. armády. Zboru poslali tri stredné tanky a dva studebeackere pod velením rotmajstra Porubaníka na posilnenie bojovej techniky. Ostatní pokračovali v usilovnom výcviku osádok, ako sa píše vo vojnovom denníku tankistov.

38. armáda, ktorej velil generálplukovník K. S. Moskalenko, a s ňou aj 1. čs. armádny zbor v ZSSR začala operáciu. Jej cieľom bolo preraziť cez Karpaty, prejsť na územie Československa, a tak pomôcť Slovenskému národnému povstaniu. Nadišla chvíľa, ktorú tak očakávali československí vojaci. Pred nimi bola vlast, po ktorej tak túžili.

O päť dní mali byť v Prešove. Tankisti však zatiaľ zostávali bokom od hlavných udalostí.

Československí tankisti netrpezlivo čakali na tanky, na rozkaz zasiahnuť do boja a na správy z bojiska v predhorí Karpát. Všetci žili v očakávaní budúcich bojov, cieľ ktorých bol taký jasný a zrozumiteľný: vstúpiť na rodnú pôdu, oslobodiť vlast od okupantov a zradcov. 8. septembra, v prvý deň dukelských bojov napísal Jasiok list do Donbasu. Bol to jeho posledný list matke a sestre.

„*Asi viete, že Slovensko obrátilo zbraň proti svojim utlačovateľom, ideme im na pomoc.*”

13. septembra do boja odišli ďalšie tri tanky pod velením Vl. Vávru, na druhý deň ešte jeden.

Jasiok využíval každú voľnú chvíľu, aby sa porozprával s vojakmi svojej roty, naučil ich všetkému, čomu ho učili sovietski velitelia. Zatiaľ aj on sám vedel o mnohom iba z teórie. Ukázať v praxi svoje vedomosti ešte bude príležitosť. Ale hlavné, čo vedel a čo stále pripomínal vojakom, bolo: „Musíme biť nepriateľa ešte lepšie ako v Kyjevskej operácii. Nezabúdajte, že do vlasti nám chýba iba niekoľko kilometrov.”

A o tom sa hovorilo po tieto dni, o tom písala aj tlač zboru.

Mnohým vojakom zboru sa vryl do pamäti úvodník novin Naše vojsko v ZSSR. Písalo sa v ňom: „*Najvyššou ctou pre každého dôstojníka, poddôstojníka a vojaka zboru v týchto urputných bojoch bude, ak vstúpi na pôdu Československa ako prvý. Z rozkazu veliteľa armády odovzdávame vám odkaz slávneho sovietskeho vojvodcu, maršala Sovietskeho zväzu I. S. Koneva: Prví vojaci, poddôstojníci, rotmajstri a dôstojníci 1. čs. zboru v ZSSR, ktorí so zbraňou si vynútili vstup na československé územie, budú okamžite navrhnutí na najvyššie sovietske vyznamenania.*”

Všetko nasvedčovalo tomu, že prichádzajú rozhodujúce chvíle bojovej činnosti československých vojakov počas vojny. Vo večerných hodinách 15. septembra odišiel Jasiok po bojovú techniku. Rýchlo sa dohodovil s náčelníkom sovietskej opravovne a dostal tanky pre svoju rotu.

Na Dukle

Prvý spoločný útok čs. pešiakov a tankistov hitlerovci odrazili. Ale vojaci zboru neustúpili. Tankisti dokázali, že sú odhodlaní bojovať do konca. Boli aj prvé straty. Smrteľné zranený bol veliteľ 1. tankového práporu kapitán A. Bílek, padol podporučík Vávra, rotný Babka. Od tohto dňa chýbali v prvom prápore V. Markančuk, A. Racha, v treťom prápore J. Charvát.

20. septembra prišli československí tankisti do mesta Dukla zo západu. Z druhej strany prišli do mesta sovietske tanky.

Rudolf Jasiok písal manželke o tom, že sa už dvakrát zúčastnil boja. Zachovali sa iba dva z týchto listov. V jednom z nich Jasiok písal: „*Milovaná*

Vitenka! Oznamujem Ti, že som živý a zdravý, čo aj Tebe želim. Zatiaľ stojíme, pravdepodobne zajtra pôjdeme ďalej. Počul som, že vás silne ostrelujú. Vitenka, nechod po dvore, v dome Ti mína nič neurobí. Keď môžeš, príď ku mne. Dnes asi budeme ešte na mieste. Zober so sebou prikrývku, pretože ju nemám, aj pláštenku zober. Som v lese, hneď na okraji z pravej strany cesty. Mám T—42 s dlhou hlavňou (T—34 s kanónom kalibru 85 mm — pozn. autora) hneď pri ceste v lese. Vitenka, ako sa máš? Bozkávam Ťa, Tvoj Rudolf.”

Z delostreleckých mín nemali tankisti v tanku obavy. Zásah míny sa dal prežiť. Horšie to bolo pri protitankovej míne, ktorých bolo v zemi veľké množstvo, alebo pri nepriateľskej podkalibrovej strele.

Ďalším miestom bojovej činnosti československých tankistov bola Hyrowa hora (kóta 694). Jasiok sa aj tu vyznamenal.

Bojoval na ľavej strane hory. Pechote sa nedarilo postúpiť dopredu, ťažké guľomety nepriateľa ju pritláčali k zemi. Vtedy veliteľ pešej roty ukázal signálnou raketou Rudolfovi Jasiokovi miesto, kde sa nachádzalo jedno z guľometných hniezd. Už zásah druhého granátu navždy umlčal jeden guľomet. Potom nasledovala ešte jedna rana z kanónu tanku a nepriateľské guľometné hniezdo zmĺklo. Očitý svedok Čeněk Hruška spomína: „Na prvý pohľad to vyzeralo ako ukážková strelba niekde na cvičení, ale bol to skutočne tvrdý boj.”

Boj však pokračoval ďalej a stále bolo treba ísť dopredu. Pravdepodobne o tomto boji (aj keď to nemôžeme tvrdiť s istotou — pozn. aut.) napísal neznámy autor v novinách Naše vojsko v ZSSR 16. októbra 1944. Článok je napísaný v ukrajinčine a Jasiok je tu spomínaný ako ppor. Jajjoka.

Boj sa skončil, ale obidve strany sa už pripravujú na ďalšie stretnutie.

Pokračovať v ďalších útokoch v priestore Hyrowej hory už nemalo zmysel. Sovietske vojská oslobodili Tylawu, ktorá sa nachádza päť kilometrov od Dukelského priesmyku. Hlavný smer útoku 38. armády bol práve tam.

Jasiokovi hlásili, že na stanovište jeho roty prišli veliteľ brigády Vl. Janko a osvetový dôstojník Č. Hruška. Chceli vidieť členov osádky, Jasiok im predstavil Alexeja, Agapčuka a Kobirju. Zaželali im veľa úspechov v ďalších bojoch a neskrývali svoju spokojnosť s ich dnešnou bojovou činnosťou.

Potom Janko krátko informoval Jasioka o tom, čo sa odohralo na vrchole Hyrowej hory a o zranení Richarda Tesaříka (v bojoch prišiel o oko) a menoval ho dočasným veliteľom práporu.

24. a 25. septembra 1. čs. armádny zbor ešte predsa útočil v priestore obce Hyrowa. V prvý deň mali tankisti podporovať druhý prápor prvej brigády. Malo to byť sedem tankov pod velením J. Hechta, ale ako je zapísané vo vojnovom denníku tankistov, útok bol odvolaný, pretože „pechota sa rozhodla útočiť bez tankov, ktoré vraj priťahujú paľbu nepriateľa a tým spôsobujú straty pechote...”

Pechote zboru sa podarilo postúpiť dopredu, ale silná delostrelecká paľba z hôr Dania a Kiczera ich zastavila. Ráno 25. septembra prišiel zo štábu

zboru rozkaz, aby všetkých osem tankov (v priebehu dňa dostali z opravy ešte dva) použili na podporu útoku 3. brigády. Na poludnie sa tanky sústredili na juhovýchodnom okraji Hyrowej hory a vyrazili do útoku. Na konci dňa dostali tankisti ďalší rozkaz, v ktorom sa nariaďovalo zakopať tanky a pripraviť sa na odrazenie protiútokov nepriateľa. Ten ale neprejavoval bojovú aktivitu, a tak sa ďalší deň začal presun do priestoru Tylawy.

Jeho posledný boj

K hranici zostávalo iba päť kilometrov.

Aj tankisti sa usilovne pripravovali na ďalšie boje, posledné pred vstupom do vlasti. K brigáde prišiel nadporučík František Vrána, ktorý prevzal od Jasioka velenie 1. tankového práporu.

Na poludnie 27. septembra sa tankisti s 20 tankami a 3 samohybnými delami sústredili v lese 800 metrov na sever od križovatky ciest na Tylawu a Jaslika. Čakalo sa na ďalšie pokyny. Vtedy krote Jasioka prišiel fotograf Vlček, ktorý odfotografoval osádku veliteľa roty, ktorá sa vyznamenala v posledných bojoch. Po vojne sa považoval vzácny záber za stratený. Iba pred nedávnom sa ho podarilo nájsť. Je to jediná fotografia, na ktorej je zachytená kompletná Jasiokova osádka.

Ženistom zboru sa podarilo upraviť úzku lesnú cestu k pohraničnej obci Zyndranowa. V noci na 29. septembra po ťažkom pochode nečakane pre hitlerovcov československí tankisti obsadili pozície na sever od Zyndranovej. Ten pochod si vojaci dlho zapamätali, bolo to v noci, bez svetiel, v horách.

Hranicu už bolo možné vidieť voľným okom. Bolo vidieť obranné postavenia hitlerovcov, ktorí využívali prednosti obrany v horskom teréne a opevnili sa na hlavnom karpatskom hrebeni. Nemci držali najdôležitejšie kóty — 460 (bezmenná výšina) a 578.

Útočiť na hranicu mali československí vojaci už ráno 29. septembra, ale spoločný útok bol odvolaný pre náhlu zmenu počasia. Ochladilo sa a spustil sa hustý dážď, čo zvlášť skomplikovalo činnosť letectva a tankov.

Viacere jednotky zboru dostali československé vlajky, ktoré mali vztýčiť na hraniciach.

Jasiok a jeho spolubojovníci žili iba tým. „Naše odhodlanie prekročiť hranice bolo veľké. Bojovali sme už od Buzuluku a teraz sme boli niekoľko metrov od vytýčeného cieľa,” hovorí V. Kobirja.

Ráno 29. septembra sa Viktórii Jasiokovej naskytna možnosť navštíviť manžela. Dohodla sa s osádkou tanku, ktorý sa vracal z opravy k svojej jednotke, že ju zoberú so sebou. Keď sa stretli, zdalo sa jej, že Jasiok je trochu smutný. Povedal, že ráno ide do boja. Vedel, že to nebude ľahké, ale myslel len na to ako najlepšie splniť zodpovednú úlohu.

Úloha pre tankistov sa nezmenila. Operačný rozkaz podľa denníka znel: „1. tankový prápor útočí s práporom automatčikov a 3. peším práporom v smere: poľná cesta stred Zydranowa — východný svah kóty 460 — kóta 578 — severný okraj lesa na juh od kóty 578. Zničí protitankové delá na kóte 460 a všetky odpory na severných okrajoch lesa. Svoje pravé krídlo zaistí dvoma tankami na západných svahoch kóty 460. Dva tanky s veliteľom práporu ako záloha budú pripravené na zásah na pravom krídle. Útok tankov podporuje 1. delostrelecký pluk a mínometná rota 3. pešieho práporu. Po vniknutí pechoty do lesa na juh od kóty 578 sa tanky zhromaždia v Zydranowej.“

Severný okraj lesa na juh od kóty 578 sa nachádzal už na území Československa. Ráno 30. septembra po delostreleckej príprave, na ktorej sa zúčastnili aj slávne kaľuše, vyrazili československí tankisti a pechota do, ako vtedy mysleli, posledného boja pred hranicou vlasti.

Bolo 8 hodín 25 minút.

Motory jedenástich tankov naštartovali. Hmla pomaly redla, ale stále mrholilo.

Dážď premenil zem na úplné bahno. Útok tankov pokračoval vzhľadom na terén pomaly. Vpredu bol tank veliteľa rotý podporučiaka Rudolfa Jasioka. V ňom československá vlajka, ktorá mala byť vztýčená na štátnej hranici. Už boli v Zydranowej, ktorá sa tiahne asi dva kilometre paralelne s hranicou. Dorazili až do stredu obce, ale bojovalo už len deväť tankov.

9 hodín 50 minút. Rotmajster Černý sa vrátil z Barwinku s tromi tankami a pripojil sa k útoku.

10 hodín. Tri tanky pod velením Rudolfa Jasioka sa obrátili na kótu 578, kadiaľ po západnom a východnom svahu vedie hraničná čiara. Druhá časť tankov pokračovala v útoku na bezmennú výšinu. Bolo treba pomôcť pechote, ktorá viedla nesmierne ťažký boj na výšine — predstavovala veľký význam pre ďalší postup dopredu. Tanky pomaly vystupovali hore po mierom svahu kóty 578. Vpredu bol stále Jasiokov tank. Hranica bola čoraz bližšie. Jasiokov tank bol osamotený a blížil sa k hranici. Tí, čo pozorovali boj, zatajili dych. O mnoho rokov neskôr povedal armádny generál Ludvík Svoboda matke hrdinu, že i jemu sa na chvíľu zastavil dych, keď pozoroval príbeh tohto hrdinského boja. K hranici bolo už len 300 metrov, k hitlerovským obranným pozíciám iba 50. V tú chvíľu pocítila osádka úder z ľavej strany. Pretrhnutý pás.

Priamy účastník tejto udalosti Vasil Kobirja spomína: „Viktor, zaber to viac doľava!“ zavelil som. Agapčukova námaha však bola márna, ľavý pás nezaberal. Spozoroval som pohyb, bol to nemecký Tiger. Každá ďalšia sekunda bola sama osebe drámou. Po mojom impulzívnom rozkaze: Vyskokať! Jasiok vzápätí povedal: Zostať! Budem riadiť paľbu z miesta. Nedočkčil povel, natočil som vežu a vypálil do ťažkého obrnenca.“

Rudolf Jasiok sa rozhodol bojovať do konca.

Fašistický tank trafil presne. Kobirju zachránil kanón, presnejšie jeho

138

spätný záklz, ktorý nastal súčasne so zásahom nepriateľského granátu. Ohlušnený vyskočil z tanku. Až vo večerných hodinách ho našli sovietski sanitári.

Československí tankisti pokračovali v útokoch na štátnu hranicu. Padol veliteľ práporu kapitán František Vrána (príkaz na jeho povýšenie na kapitána, ako aj Rudolfa Jasioka na poručíka, vyšiel práve v deň smrti Františka Vránu, 1. októbra 1944. V tento deň boli povýšení na desiatnikov V. Agapčak a M. Alexej — pozn. aut.) a ďalší statoční bojovníci, ale tankisti pokračovali v útokoch dovtedy, kým sa v ich vojnovom denníku neobjavil zápis: „V boji nemožno pokračovať. Zostal jeden bojaschopný tank.“

To, čo sa nepodarilo 30. septembra Rudolfovi Jasiokovi, podarilo sa ďalším vojakom 1. čs. armádneho zboru. Šiesteho októbra vztýčili na hraniciach vlasti bielo-modro-červenú československú vlajku. Dukelský priesmyk bol dobytý, ale boje pokračovali ďalej.

Línia frontu sa vzdialila niekoľko kilometrov na juh a znovu sa zastavila, tentokrát pri Nižnom Komárniku. Československí tankisti mali trochu času najst a vyťahnuť tanky, opraviť čo sa dá a znovu ísť do boja.

Našiel sa aj Jasiokov tank. Zápis vo vojnovom denníku z dňa 8. októbra 1944 o tom hovorí: „10.45 hod. odišiel por. Hecht s rt. Parašincom do Zydranowej zariadiť ďalšiu evakuáciu tankov. Objavili pritom mŕtve telá v tanku por. Jasioka — por. Jasioka a slob. Alexeja.“

Telo Agapčuka sa nenašlo, a preto ho vyhlásili za nezvestného. Po priamom zásahu granátu z Tigra rovno do tej časti tanku, kde sedel, však sotva mohol zostať nažive.

Ďalší zápis, posledný, v ktorom sa spomína Rudolf Jasiok, je z 10. októbra: „09.00 hod. odišiel veliteľ práporu por. Hecht s ppor. Hruškom pochovať veliteľa 1. rotý por. Jasioka a slob. Alexeja, ktorí padli v boji.“

Drobný dážď padal na obnažené hlavy vojakov, ktorí sa zišli pri hrobe Rudolfa Jasioka. Na rozlúčku povedal Čeněk Hruška niekoľko slov. Na viac nebol čas.

Tí, čo mlčky stáli pri hrobe vedeli, že už nebude medzi nimi a vedeli, že si najlepšie uctia jeho pamiatku v boji.

Hrdina žije

Vojenský útvar hrdinu ČSSR kpt. Rudolfa Jasioka ...

Ulica Rudolfa Jasioka ...

Pionierska skupina hrdinu ČSSR kpt. R. Jasioka ...

Branný deň kpt. Jasioka ...

Kružok mladých filatelistov hrdinu ČSSR Rudolfa Jasioka ...

Vo vyratúvaní možno pokračovať. Pamiatku na hrdinu uchovávajú v Sovietskom zväze — v Perevalsku, kde po ňom pomenovali ulicu, na ktorej žil, a na jeho dom pripevnili pamätnú tabuľu.

139

Pamätajú naňho v Rostove na Done. Na priemyselnej škole, kde študoval, mu v izbe revolučných tradícií venovali čestné miesto. Každé leto tu organizujú študentský oddiel Rudolfa Jasioka, ktorý pracuje na rôznych stavbách.

Na hrdinu pamätajú aj v Žatci, Karvinej, Havířove, Bohumíne, na Dukle.

Na začiatku bol veľký smútok. Spolubojovníci stratili verného druha, rodiča syna, žena manžela.

V deň víťazstva — 9. mája 1945 — písala Viktória Jasioková do Donbasu: „Na úvod svojho listu Vám blahoželám k dňu víťazstva a mieru, k dňu, ktorý sme tak očakávali. Všetko je dobré, mamička, ale keď vidím Rudikových priateľov a keď si spomenieme, ako sa chcel dožiť tejto chvíle...“

V Perevalsku, na budove školy, v ktorej sa Jasiok učil, visí mramorová pamätná tabuľa, na ktorej je napísané: „V tejto škole sa učili hrdina Sovietskeho zväzu Kosinov Vladimír Jegorovič, hrdina Sovietskeho zväzu Poľakov Nikolaj Fedotovič, hrdina Československej socialistickej republiky Jasiok Rudolf Rudolfovich.“

Volod'a Kosinov bojoval v radoch Sovietskej armády od začiatku vojny. V septembri 1943 podporučík Kosinov v boji na pravom brehu Dnepra padol zasiahnutý ranou z dvoch krokov.

Nikolaj Poľakov ako veliteľ družstva oslobodzoval územie Maďarska. 5. decembra 1944 počas prepravy cez Dunaj padol veliteľ čaty a on prebral velenie. Dvanásť protiútokov odrazila hŕstka odvážnych vojakov, kým neprišla posila. Jemu a štrnástim obrancom predmostia udelili titul hrdina Sovietskeho zväzu. Nedočkal sa však toho slávnostného okamihu, padol v marci 1945, iba devätnásťročný.

V roku 1946 povýšili Rudolfa Jasioka in memoriam na nadporučíka a vzápätí na kapitána. V tom istom roku mu udelili Rad Bieleho leva za víťazstvo.

V roku 1949 preniesli telesné pozostatky Rudolfa Jasioka spolu s pozostatkami viac ako 1500 jeho spolubojovníkov z pôvodného cintorína na hraniciach na cintorín pri novovybudovanom Pamätníku čs. ľudovej armády na Dukle.

Po smrti Rudolfovho otca v roku 1953 sa do Československa vrátila jeho matka a sestra. Usadili sa tam, odkiaľ roku 1931 odišli, v Havířove.

Začiatkom októbra 1969 dostali pozvanie na hrad k prezidentovi Ludvíkovi Svobodovi.

V novinách si prečítali správu: „Prezident ČSSR Ludvík Svoboda udelil pri príležitosti 25. výročia bojov o Duklu za zásluhy v ozbrojenom boji za slobodu Československa v radoch 1. čs. armádneho zboru čestný titul hrdina ČSSR in memoriam kapitánovi Rudolfovi Jasiokovi, podplukovníkovi Jozefovi Khollovi, kapitánovi Františkovi Vránovi a poručíkovi Vendelínovi Opatrnému.“¹¹

Stretnutie a krátky rozhovor s Rudolfovým veliteľom armádnym generálom Ludvíkom Svobodom navždy zostal v pamäti matky a sestry hrdinu.

¹¹ Pravda, 4. októbra 1969.

„Dobre si pamätám na posledný boj Jasioka. Bol to ozajstný hrdina a ozajstný vlastenec,“ povedal vtedy prezident, spomína matka R. Jasioka.

4. októbra 1982 na Dukle pri Pamätníku čs. ľudovej armády slávnostne otvorili Aleju hrdinov. Sú v nej bronzové busty slávnych vojvodcov i obyčajných vojakov, ktorí sa vyznamenali v bojoch o Karpaty. Pozerajú na nás tváre maršalov Sovietskeho zväzu I. S. Koneva, A. A. Grečka, K. S. Moskalenka, armádných generálov L. Svobodu a K. Klapálka, sovietskych a československých dôstojníkov a vojakov — R. Tesaříka, A. Sochora, V. Babina, P. Kondyru, V. Opatrného. Je ich pätnásť a každé meno je už legendou.

Na začiatku aleje na nás sústredene pozerá Rudolf Jasiok. Zostaňme na chvíľu stáť a zadívajme sa do jeho tváre.

Vôkol vládne ticho, počuť len šepot lístia stromov. Akoby nám rozprávali o dramatických udalostiach na jeseň v roku 1944. A my, živí, na ne nikdy nezabudneme.

VYZNAMENANIA KAPITÁNA RUDOLFA JASIOKA

Československé:

Zlatá hviezda hrdinu ČSSR

Československý vojenský rad Bieleho leva za víťazstvo (hviezda II. stupňa)

2 Československé vojnové kríže 1939

Medaila Za chrabrosť pred nepriateľom

Vojenská pamätná medaila (so štítkom ZSSR)

Sokolovská pamätná medaila

Sovietske:

Rad vlasteneckej vojny I. stupňa

Rad vlasteneckej vojny II. stupňa

Rad Červenej hviezdy

LITERATÚRA A PRAMENE:

Důl Antonín Zápotocký včera a dnes. Orlová 1975.

Gajdáček, A.: Kronika havířských bojů. Ostrava, Profil 1973.

Farkavec, D.: Kapitán Jasiok. Po stopách hrdinu protifašistického odboja. Praha, SPB 1965.

Československé tankové vojsko v SSSR. Praha, Naše vojsko 1978.

Holub, O.: Československé tanky a tankisté. Praha, Naše vojsko 1980.

Istoriija mist i sil Ukrainskoj RSR. Luhanská oblasť. Kyjev 1968.

Luganščina v gody Velikoj Otečestvennoj vojny 1941—1945. Doneck, Donbas 1969.

Kyjev, Dukla, Praha. Praha, Naše vojsko 1975.

Kuzmin, A. V. — Krasnov, I. I.: Kantemirovci. Moskva, Vojenizdat 1971.

Richter, K.: Až na práh domova. Naše vojsko ČSPB, Praha 1976.

Směr Praha. Praha, Naše vojsko 1960.

Svoboda, L.: *Z Buzuluku do Prahy*. Bratislava, Pravda 1980.
Petras, S. — Richter, K.: *Tanky míří k Ostravě*. Praha, Naše vojsko 1979.
Šnobl, J.: *Svědectví o velikém boji*. Praha, Naše vojsko 1960.
Pobratimy. Voronež 1972.
Za svobodu Československa 1—2. Praha, Naše vojsko 1959, 1961.

NOVINY A ČASOPISY:

Československý voják, č. 20, 1974.
Hlas revoluce, č. 27, 6. 6. 1977.
Naše vojsko v SSSR, 13. 9. 1944, 16. 10. 1944, 11. 6. 1944.
Novyj mir, č. 5, 1980.
Pravda 4. oktobra 1969.
Pravda 14. marca 1970.
Pravda (Moskva) 2. júla 1974.
Válka a revoluce, sv. 1, 1949.
Večernij Rostov 5. februára 1981, 19. 3. 1981.
Večernij Rostov 19. marca 1981.
Voprosy istorii, č. 9, 1980.
Zápisník, č. 3, 1977, č. 20, 1977.
Spomienky F. a H. Jasiokovcov, V. Ivancovej, E. B. a A. V. Makajejovcov, V. Kobuleja,
B. P. Kosničenko, O. Kvapila, S. V. Pašina, J. Pavliča.
Vojenský historický archív v Prahe.
Archív Dukelského múzea vo Svidníku.

JOZEF RODÁK

Zločinecké vyčišťovanie fašistických okupantov na východnom Slovensku

Úvod

Druhá svetová vojna odhalila celú protikladnosť a rozpornosť doby. Na jednej strane barbarstvo fašizmu s jeho rasovými predsudkami a zločinnou agresívnou praxou, na druhej strane vyzdvihla najkrajšie vlastnosti človeka socializmu, lásku k socialistickej vlasti, slobode a pokroku, silu a nevyčerpatelné zdroje a možnosti socializmu a demokratických síl porobených národov Európy. Preto nebola druhá svetová vojna len stretnutím armád bojujúcich proti sebe, ale zo strany hitlerovského Nemecka bola výbojom imperializmu v jeho najzvrhlejšej podobe — fašizmu — proti socializmu, demokracii a národnej slobode národov Európy.

Hitler so svojim generálnym štábom počítal s tým, že sa v okupovaných krajinách a najmä na území Sovietskeho zväzu stretne s masovým ľudovým odporom, ktorý bude treba brutálne potlačiť, aby mohol okupované územia získať. Preto sa už v inštrukciách k plánu Barbarossa predpokladala masová likvidácia ľudí nie ako akt svojvôle veliteľov, ale ako politika fašistického režimu, ako jeho program dobývania cudzích území. Zámer fašizmu s masovou likvidáciou ľudí v okupovaných krajinách mal svoje stupne. Najprv bol namierený proti najhúževnatejším a najpresvedčivejším odporcom fašizmu, proti komunistom, proti stranickým funkcionárom. Postupne sa masová likvidácia rozšírila na všetkých demokraticky zmýšľajúcich ľudí, až nakoniec zasiahla podľa teórie rasizmu celé národy.

Boj proti partizánom a príslušníkom hnutia odporu sa stal súčasťou plánu neľudského vykynožovania národov. Hitler to vyjadril ešte roku 1941, keď povedal: „Partizánska vojna má aj svoje prednosti, ona nám umožní vykynožovať všetko, čo je proti nám.“ Masové hroby, šírenie atmosféry strachu, metódy „spálenej zeme“, to boli prostriedky, ktoré mali vytvoriť základ okupačnej politiky.

Naše národy pocítili medzi prvými agresívnu politiku fašistického Nemecka. Rozbitie Československej republiky po mníchovskom diktáte roku 1938, ktoré nemeckí imperialisti uskutočnili za pomoci zradnej domácej buržoázie, bolo súčasťou ich agresívnych plánov. V českých krajoch bol nastolený otvorený okupačný režim, na Slovensku bola nemecká nadvláda maskovaná klérofašistickým tzv. slovenským štátom. Fašistické Nemecko dokonale

ovládalo tzv. slovenský štát, a to systémom nerovnoprávných zmlúv, prítomnosťou nemeckých jednotiek a nemeckej menšiny na Slovensku a pomocou širokej siete agentov v štátnom aparáte i v samotnej slovenskej vláde.

Einsatzkommando z. b. V 27

Jednu z opôr fašistických vládcov pri potlačovaní národnooslobodzovacieho hnutia na východnom Slovensku predstavovala zvláštna jednotka Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst — Einsatzkommando z. b. V 27 v Prešove. Einsatzkommando z. b. V 27 bolo komando pre zvláštne účely. Jeho veliteľstvo prišlo do Prešova z Krakova a z Lvova. Viacerí príslušníci tohto komanda sa zúčastnili pri likvidácii podzemného hnutia vo Varšave. Medzi nimi bolo veľa Ukrajincov a Poliakov, ktorí vykonávali prevažne strážnu službu vo väzniciach.

Poslaním tejto zvláštnej jednotky boli rôzne represálie proti pokrokovým zmýšľajúcim občanom a osobám rasovo prenasledovaným na východnom Slovensku.

Veliteľstvo SIPO a SD — Einsatzkommando z. b. V 27 malo niekoľko oddelení. Bolo to oddelenie IC, čo znamenalo spravodajské oddelenie. Ďalej oddelenie IV—N, ktoré malo svojich konfidentov, a tých vysielalo zisťovať miesta, kde sa nachádzajú partizáni, zisťovať nálady obyvateľstva, zisťovať počúvanie zahraničného rozhlasu a pod.

Ďalším oddelením bolo oddelenie J čiže Juden, t. j. židovské oddelenie, ktoré za spolupráce oddelenia IV—N zisťovalo a zaisťovalo osoby židovského pôvodu, ktoré potom transportovali do koncentračných táborov.

Existovalo aj oddelenie B. u K. (Banditen und Kommunisten), t. j. oddelenie proti partizánom a komunistom. Okrem týchto oddelení to boli ešte oddelenia hospodárske a registračné. Veliteľom Einsatzkommanda z. b. V 27 bol SS Hauptsturmführer Voigtländer a od októbra 1944 bol veliteľom SS Obersturmbannführer Rabe, jeho zástupcom bol kriminálny radca Dr. Kraus. Na oddelení IV—N bol zo začiatku veliteľom SS Hauptsturmführer Wahs a po ňom Streicher, pracovníkom tohto oddelenia bol ešte Theimer. Veliteľom oddelenia J—JUD bol zo začiatku Rimann a po ňom Morlok.

Oddelenie B. u K. viedol Dr. Kraus. Na tomto oddelení ďalej pracovali Hassenstein, Hirler, Schiller, Karl, Kleinöder, Run, Rudl, Ross, Wiese, Lelitko, Winter a ďalší. Celkový počet pracovníkov na tomto oddelení bol asi 30. Oddelenie sa zaoberalo výlučne vyšetrovaním partizánskej a komunistickej činnosti. Na registračnom oddelení bol veliteľom Wiese a na hospodárskom Hermann.

Veliteľstvo, ako aj prevažná časť ďalších pracovísk, malo sídlo v budove dievčenského internátu na Jarkovej ulici. Oddelenie IV—N a hospodárske oddelenie sídlili na hlavnej ulici.

Veliteľstvu Einsatzkommanda patrila aj vtedajšia väznica pri bývalom

144

policajnóm riaditeľstve, ktorej veliteľom bol König. Strážnu službu v tejto väznici vykonávali ukrajinskí zradcovia.

Okrem hlavného veliteľstva v Prešove boli v niektorých okresných mestách, prípadne väčších centrách na východnom Slovensku, zriadené podriadené komandá Dienststelle — služobne, ktoré podliehali veliteľstvu v Prešove.

V prípade, ak bol z Prešova odoslaný transport ľudí do koncentračných táborov, priviezli z jednotlivých okresov zaistené osoby, ktoré hneď naložili do transportov a odoslali na miesto určenia. Toto všetko zabezpečovali pracovníci oddelenia IV—N a J—JUD.

Túto činnosť vykonávalo aj podriadené komando v Michalovciach, kde bol veliteľom npor. Schubert, ktorého tam preložili z Prešova spolu s ďalšími dvoma referentmi. Komando bolo vysunuté čo najviac k frontu, takže ustupovalo súčasne s nemeckou armádou. Ďalšie takéto vysunuté komando existovalo v Bardejove, kde bol z Prešova za veliteľa určený Winter, v Sp. Novej Vsi mjr. Eissert. Podriadené komando bolo aj v Dobšinej, kde bol veliteľom Cigan, v Kežmarku veliteľom Voigtländer z Prešova, ďalej boli komandá v Poprade a v Gelnici. Protokoly o zaistených osobách boli predkladané veliteľovi Rabemu, alebo jeho zástupcovi Krausovi, ktorí rozhodovali o tom, či určitú osobu prepustiť alebo odoslať do koncentračného tábora. Zároveň rozhodovali aj o tom, či je návrat z koncentračného tábora tej ktorej osoby žiadúci alebo nie.

Na Einsatzkommande v Prešove slúžila jedna väčšia miestnosť ako sklad, kde boli uskladňované predovšetkým cenné veci, ktoré odňali zaisteným osobám. Šlo najmä o majetok Židov, ktorých odosielali do koncentračných táborov. Tieto veci boli potom dopravované do Nemecka.

Komando uskutočňovalo menšie i rozsiahlejšie akcie na zaistenie bezpečnosti okupačného režimu. Menšie akcie vykonávali samotní príslušníci SD, akcie väčšieho charakteru či už proti partizánom, alebo proti obyvateľstvu niektorých obcí, zabezpečovali v súčinnosti s väčším počtom príslušníkov Wehrmachtu. Gestapo tieto akcie iba organizovalo, vypočúvalo osoby, prípadne robilo iné opatrenia. Teda všetky popravy, masové vraždenia, trestné výpravy, odosielanie ľudí do koncentračných táborov, vypaľovanie dedín a iné represálie na východnom Slovensku uskutočňovalo Einsatzkommando z. b. V 27.

V Prešove toto komando pôsobilo až do 24. decembra 1944, potom sa v dôsledku blížiaceho frontu väčšia časť komanda presťahovala do Tatranskej Lomnici do hotela Orava. Nestahovali sa len oddelenia IV—N a hospodárske, ktoré sa premiestnili neskôr. V Tatranskej Lomnici bolo komando do 28. januára 1945, odtiaľ prešlo do Kežmarku, kde bolo asi dva dni, potom celé aj s referentmi evakovalo do Žiliny, kde pôsobilo do 10. apríla 1945. Neskôr jeho jedna časť odišla smerom na Nový Hrozenkov, druhá smerom na Kroměříž a tretia časť do Koprivnice. Ako celok tak prestalo toto komando existovať, pretože sa nezadržateľne blížila porážka fašistického Nemecka.

145

Masové vraždy a popravy

Príslušníci nemeckej fašistickej bezpečnostnej polície Einsatzkomanda z. b. V 27 so sídlom v Prešove a so svojimi podriadenými komandami v ďalšom Wehrmachtu, od septembra 1944 až do oslobodenia Východoslovenského kraja, zaistili značný počet pokrokovito zmýšľajúcich a rasovo prenasledovaných osôb. Z týchto najmenej 159 brutálne zavraždili a vyše 110 osôb odviezli do koncentračných táborov, kde mnohí z nich zahynuli.

V svojom konaní nepoznali hranice, beštiálne vraždili a popravovali každého bez rozdielu, či sa už preukázala alebo nie vina obvineného. Takto 30. októbra 1944 v nočných hodinách obsadili obec Vinné v okrese Michalovce, kde zavraždili 6 osôb. Stanislava Stašku a nepľnoletého Jána Demčáka zastrelili, Irenu Ivanovú s jej 5-ročnou dcérou Zorou a 2-ročným synom upálili. V dome zhorela aj starinka Mária Štofová, ktorá ležala chorá v posteli. 40 mužov odvliekli do koncentračných táborov, odkiaľ sa po vojne všetci vrátili. Ale na následky pobytu v táboroch mnohí z nich predčasne zomreli.

V čase od septembra do novembra 1944 v obciach a lesoch v okolí Michaloviec fašisti zaistili väčší počet osôb, medzi ktorými boli aj partizáni a príslušníci slovenskej povstaleckej armády. Tých väznili vo väznici v Michalovciach. 15. novembra 1944 25 z nich odviekli do lesného porastu Biela Hora pri Michalovciach, kde ich zákerne postrieľali. Medzi mŕtvoly, nájdenými v dvoch masových hrobách počas exhumácie, identifikovali Adama Rejtu z Poruby pod Vihorlatom, Juraja Džubu, Andreja Hlavaniča, Jána Hlavaniča, Juraja Hrica, Pavla Prokopa, Michala Plašu, Františka Halapiho, Pavla Brezoviča, všetkých z Kusina, a Juraja Ochraňa z Jovsy. Ďalšie zavraždené osoby sa identifikovať nepodarilo.

Podľa letáku, ktorý vytláčili fašisti na výstrahu občanom, bolo medzi zavraždenými 12 slovenských vojakov. Leták sa zachoval vo vyšetrovacom spise I. číslo VŠ—ČVS—3/1973:

Slováci!

Nemecká Branná Moc sa pokúsila zachádzať korektne a ľudsky aj so Slovákami, ktorí bojovali na strane bánd. Bola tej mienky, že Vy, Slováci, ste boli vodcami bánd falošnými sľubmi zaslepení, a tak násilne donútení bojovať proti záujmom vlastného štátu.

Z vojenského denníka vodcu bánd, Vogla, ktorý padol do rúk nemeckej Brannej Moci, je bohužiaľ jasne vidieť, že všetkých nemeckých vojakov, ktorých banditi zajali, odstrelili. Za to všetko padá zodpovednosť nielen na vedenie, ale aj na všetkých zúčastnených Slovákov.

Nemecká Branná Moc bola donútená prikrčiť k protipatreniu a zlé činy tým istým spôsobom odplatiť. Preto bude odteraz každý Slovak, ktorý bojuje na strane bánd, alebo ich podporuje, pri jeho zajatí zastrelený. Ako prvé opatrenie a pokuta za odstrelenie nemeckých vojakov na rozkaz Vogla,

146

bolo zastrelené dňa 15. 11. 1944 dole uvedených 12 Slovákov, ktorí patrili k bándam.

Slováci!

Je Vám ešte raz daná možnosť oddeliť sa od bánd a vzdať sa nezmyselného boja. Opustte lesy a vráťte sa k Vaším rodinám. Dokážte tak, že sa priznávate k slovenskému štátu a chcete znovu žiť ako pokojní občania. Nemecká vojenská správa Vám dáva k tomu účelu lehotu do 25. 11. 1944. Po tomto termíne bude zachádzať s každým bezohľadne a výlučne ako s príslušníkom bánd.

Vrchné veliteľstvo nemeckého vojska.

Zastrelení boli:

*Alexander Kuboň, Ostropoň
František Benčo, Stará Lubovňa
Vojtech Turmana, Banská Štiavnica
Štefan Ferenc, Prešov
Peter Pepiský, Kubčp
Gejza Donoval, Kordíky*

*Imrich Kučera, Lúčka
Albert Berno, Revúca
Andrej Donoval, Kalinovo
Roman Tikon, Námestovo
Pavel Beblaný, Sobotište
František Kaník, Velka*

Pri exhumácii sa zistilo, že mŕtvi mali strelné rany v hrudníku a niektorí mali rozstrieštené lebky. Usúdilo sa, že ak po streľbe niekto ešte javil známky života, fašisti ho dobíjali pažbami.

Niektoré mená zastrelených Nemci skomolili a správne podľa zápisníka veliteľa Vogla majú znieť takto: Alexander Kuboň, bližšie dáta nie sú, František Benko nar. 15. 10. 1921 zo Starej Lubove, Vojtech Turman nar. 7. 4. 1923 v Bzenove, okr. Prešov, Peter Repiský nar. 17. 7. 1921 v Župkovej, okr. Žiar nad Hronom, Gejza Donoval nar. 24. 11. 1922 v Kordíkoch, okr. Banská Bystrica, Imrich Kučera nar. 10. 10. 1920 v Mojšovej Lúčke, Albert Brna nar. 15. 7. 1922 v Liptovskej Revúcej, Andrej Donoval nar. 1922, Roman Tichoň nar. 1. 1. 1916 v Námestove, Pavel Belavý nar. 31. 8. 1916 v Sobotišti, František Caník nar. 16. 6. 1915 vo Veľkom Rovnom, okr. Žilina.

V dňoch 3. a 4. novembra 1944 sa kruto pomstili nemeckí fašisti občanom Poruby pod Vihorlatom v Michalovskom okrese. Zbesilo vtrhli do dediny a strelali na koho natrafili. Vo veľkej zúrivosti vtrhli do domu 75-ročnej Heleny Michalovičovej, ktorá v tom čase ležala chorá. Jej syn 32-ročný Juraj sa v poslednej chvíli skrýl pod posteľ s trojročnou dcérou Agnesou. Na stole horela petrolejová lampa, a tak Nemci zbadali len chorú starenu v posteli a spustili do nej dávky zo samopalov. Mala v sebe dvadsať zásahov, len hlavu nemala zasiahnutú.

Nemcov vo vyčíňaní nič nezastavilo. Keď 72-ročný Štefan Rejta nechcel opustiť svoj dom, zastrelili ho. Takým istým spôsobom usmrtili 69-ročného

147

Juraja Krišku a 42-ročného Juraja Ihnata. Medzitým fašisti chytili ďalších mužov, ktorí sa prišli pozrieť z lesa do dediny. Bolo to 5. až 9. novembra. Najprv chytili 23-ročného Jána Kováča, ktorý si musel vykopať hrob a potom ho zastrelili. Podobný osud stihol 15-ročného Andreja Pehaniča, 49-ročného Andreja Salaša, 56-ročného Michala Doboša, 49-ročného Jána Koutuna, 44-ročnú Máriu Čukylovú. 65-ročnú Annu Rohaľovú fašisti morili hladom, na následky čoho zomrela.

Fašistickú krutosť spoznali aj občania Hažlína v Bardejovskom okrese. 27. decembra 1944 prišiel do dediny fašistický agent-vlasovec, ktorý sa vydával za partizána. Zisťoval, kto sympatizuje s partizánmi a za krátky čas odišiel. Onedlho po jeho odchode prišlo do dediny gestapo, dedinu obkľúčilo a začalo raziu. Na základe zoznamu provokatéra zastrelili v dedine Pavla Kurimaja, otca troch detí, Jozefa Kurimaja, otca štyroch detí, Jozefa Surgenta, otca jedného dieťaťa, 22-ročného Andreja Grohoľa, 18-ročného Jána Skošníka a Eliaša Solaniča. Všetci pochádzali z obce Hažlín, okrem Solaniča, ktorý pochádzal z Kurimky.

Zastreleného Jozefa Surgenta olúpili o rukavice a Ondrejovi Grohoľovi zobrali šaty a topánky. Jána Skošníka zastrelili bez toho, aby sa ho na niečo pýtali. Po výstrele hneď nezomrel, a tak ho dopíchali bodákmi. Podobne mal na chrbte ranu po bodáku aj Andrej Grohoľ. Zastrelení nesmeli byť podľa rozkazu Nemcov pochovaní v truhlách.

Ďalších 35 mužov odviezli do koncentračného tábora v Bohumíne, bol medzi nimi aj 15-ročný Pavel Marcin. Z koncentračného tábora sa všetci vrátili. Pri úteku zranili gestapáci Ondreja Marcina a Andreja Šoltésa, ktorí sa následkom zranenia stali invalidmi.

Začiatkom septembra 1944 prišli na hrad do Starej Lubovne príslušníci gestapa v počte asi jednej čaty a sídlili tam až do Vianoc roku 1944. Počas tohto obdobia sa dopustili nehorázných činov. V priebehu septembra a októbra 1944 zaistili zo Starej Lubovne a okolia viac osôb, ktoré potom väznili na Ľubovnianskom hrade. Medzi zaistenými boli Koloman Schloss, Arvin Schloss a Mária Hechtová zo Starej Lubovne, ďalej Michal Mindala a Ján Bezkid z Jakubian, Matej Sloviak zo Svrčinovca, Gabriel Tokár z Chrašťan a ďalšie tri neznáme osoby. Všetky tieto osoby po zavraždení brutálne zohavili a zahrabali pri hrade.

Medzi gestapákmi, na hrade bol jeden sudetský Nemeц, ktorého väzni volali „kat hradu“. Tento gestapák robil tlmočníka a pri výsluchoch bol veľmi surový. Sám sa pred väznenými vyjadroval, že má radosť z toho, keď môže niekoho zastreliť. Pri výsluchu zaobchádzali gestapáci veľmi kruto s Michalom Mindalom. Surovo ho bili a po prestávkach vždy pokračovali. Toto trýznenie a mučenie nakoniec neprežil.

Ešte krutejšie zaobchádzali s Jánom Bezkidom z Jakubian. Toho najsamprv surovo zbili a potom ho prinútili vykopať si hrob. Potom ho znovu bili pažbou do hlavy. Gestapák, „kat hradu“, nato vytiahol nôž a začal mu rezat konce prstov na rukách a nohách. Neskôr mu rezal ruky v predlaktí a vyre-

zával žily, až kým úplne dobitý a umučený nepadol na zem. Takmer mŕtveho ho gestapáci odtiahli do hrobu, ktorý si predtým vykopal.

Tým istým spôsobom umučili gestapáci aj jedného neznámeho partizána.

Okrem týchto obetí zaistili fašisti v lesoch pri Jakubianoch 35 osôb židovského pôvodu, ktorí sa tam ukrývali. Všetkých zaistených odvliekli do koncentračných táborov, 22 osôb z nich zahynulo. V presne nezistený deň v prvej polovici septembra 1944 zaistilo gestapo v Poprade — Veľká šesť osôb židovského pôvodu — Ing. Emila Brüllu s manželkou Máriou, dr. Eugena Kleina s manželkou Alžbetou a jej sestrou Frederikou a Ing. Artúra Preisera. Všetkých odviezli do dediny Spišská Teplica, kde ich zatvorili do novostavby domu Jána Dunajského a po vyšetrowaní blízko obce v chotárnej časti zvanej Skomelec—Homolka všetkých zastrelili. Ešte predtým jednu zo žien znásilnili.

V tom čase zaistili v Spišskej Teplici aj jedného muža cigánskeho pôvodu (totožnosť sa nepodarilo zistiť), ktorého tiež zastrelili na okraji obce.

V čase od 10. do 20. septembra 1944 v Ľubici a jej blízkom okolí, v okrese Poprad, zaistilo gestapo 12 osôb, z ktorých šiesti boli príslušníci slovenskej armády. Boli to Michal Lušeský z Ľubice, Emil Mazurek z Tvarožnej, Karol Kopaničák z Vrbova, Štefan Dadu z Medzibrodia, Andrej Kantor a Andrej Vrab z Chlebnice, Peter Šramk a Valentín Veselovský z neznámych obcí z Oravy, Andrej Chmelár z Krivej, Michal Banaš z Veľat, Štefan Braniš z Dolných Orešian a Jozef Varga, príslušník pešieho pluku 5 z Levoče. Všetkých zaistených vypočuli, potom sa každý musel zobrať, vykopať si hrob a potom všetkých postrieľali.

V dňoch 1. až 2. septembra 1944 obsadili prepadové jednotky Wehrmachtu mesto Kežmarok a jeho veliteľstvo sa usadilo na tunajšom hrade Tököliho. Jeho veliteľom bol kapitán Schpindler. Na hrade sa zároveň zriadila aj väznica, ktorá podliehala tomuto veliteľstvu.

V tom čase, v prvých septembrových dňoch, prišlo do Kežmarku aj gestapo, ktoré sa usídlilo v bývalej Kováčovej vile vedľa učňovskej školy. V pivniciach tejto školy si zriadilo svoju väznicu. Krátky čas bol veliteľom gestapa major Voitländer, ktorý odišiel a novým veliteľom sa stal major Liska. Celkove bolo v Kežmarku asi 15 príslušníkov gestapa. Veliteľ prepadovej jednotky Wehrmachtu Schpindler bol veľmi krutý človek a používal rôzne drastické metódy. Jednou z nich bola tá, že hodil na zem tužku a prikázal zajatcovi, aby ju zdvihol. Keď sa ten zohol, strelil mu do tyla.

V septembri zavraždili fašisti na hrade Tököliho najmenej 18 osôb, prevažne to boli príslušníci slovenskej povstaleckej armády. Medzi zavraždenými boli Pavol Bilka, Ján Jevčina, Andrej Mak, Michal Dlhý, Jančík a Krišák. Ďalších piatich príslušníkov povstaleckej armády, ktorí ležali ranení v nemocnici: Michal Pardel, Ján Gombik, Ján Gajdoš, Vladimír Martušovský a Július Tentel zavraždili tak, že 21. septembra 1944 odviezli všetkých z nemocnice, odvliekli ich k vtedajšej hájovni „Goldsberg“ asi 2 kilo-

metre od Kežmarku, kde ich postrieli. Mŕtvolu, ktoré priviazali na miestny cintorín, mali hlavy zabalené papierom, aby sa nedali identifikovať.

Okrem toho gestapáci beštiálne na hrade zavraždili 19-ročného poštového doručovateľa Pavla Kaprala z Lubice. Toho dovezli na hrad raneného a keďže nemohol sám vyjsť z auta, tak ho fašisti ťahali za vlasy. Dovedli ho k Schpindlerovi, ktorý ho pri výsluchu kruto trýznil i bil. Takto dobitého ho vyhodili na dvor hradu, kde mu strelili do krku. Kapral hneď nezomrel, ale nechali ho trápiť sa, pokiaľ nevykrvácal.

26. októbra 1944 nemecká prepadová jednotka zo Spišskej Belej pod vedením generála Bechera obsadila obec Lendak v Popradskom okrese, kde zajala 13 príslušníkov partizánskej skupiny Belova. Medzi zajatými bol náčelník štábu nadpor. Vladimír Pavlovič Zinoviev, por. Michail Makarov, por. Kotjukov, voj. Borovskij, por. Ižovskij, ml. serž. Kozlov, voj. Tomašenko, voj. Bulatov, voj. Kaperkov, voj. Gabek, voj. Zola, voj. Karatun. Okrem sovietskych partizánov bol zajatý aj slovenský partizán Viktor Gábor.

Všetkých zajatých partizánov postavili 27. októbra 1944 fašisti do radu vedľa domu Jakuba Scholtza, kde za prítomnosti miestnych občanov, ktorí sa na to museli pozeráť, všetkých postrieli.

Nevyberavý spôsob na zastráňovanie obyvateľstva si fašisti vybrali v Nálepke (predtým Vondrišiel) v okrese Spišská Nová Ves. Tu 11. októbra 1944 zaistili Zuzanu Lesňákovú, ktorú na druhý deň na námestí verejne obesili. V deň popravy chytili aj raneného sovietskeho partizána, ktorého odvliekli k Lesňákovovej a tam ho dobili. Obe mŕtvolu nechali pre výstrahu obyvateľstva na mieste jeden týždeň.

Po obsadení Spišskej Novej Vsi nemeckými jednotkami 5. septembra 1944 aj tu začalo fašistické komando svoju represívnu činnosť. Jeho veliteľom bol major Eissert, ktorý sa so svojimi činovníkmi usadil na mestskom úrade. Hneď v prvé dni zaistili viacero osôb, ktorých obvinili z toho, že proti nemeckému pancierovému vlaku prichádzajúcemu od Kysaku chceli pustiť železničný rušeň.

Medzi zaistenými boli Ing. Ernest Kemka, Labanc, Lukačovský, Chrapčiak, Stančák, Dulovič a ďalší. Všetkých zaistených väznili v budove na letisku, pri Spišskej Novej Vsi. Väznených predvolávali na výsluchy, pri ktorých ich surovo bili obuškami po hlave. Chceli od nich priznanie, že sa podieľali na akcii proti nemeckému pancierovému vlaku a že sa postavili na odpor proti nemeckým vojenským silám.

Medzi zaistenými bola aj jedna žena Marta Rosenthalová, ktorú väznili iba preto, že bola židovského pôvodu.

Začiatkom decembra 1944 chodili tri dni väzni Motyka, Butvin, Hajberger kopať zákopy pod dozorom Nemcov. 10. decembra sem priviezli fašisti Martu Rosenthalovú, ktorá sa im ešte pred zastrelením trhala z rúk a kričala: „Ich habe zwei kleine Kinder“ (Mám dve malé deti). Po zastrelení ju čiastočne zahrabali zemou a odišli. Za niekoľko dní po tomto beštiálnom čine fašisti znovu poslali na toto miesto Cigánov zo Smižian kopať zákopy.

Tí našli pri kopaní telo mŕtvej ženy a oznámili to nemeckému dôstojníkovi. Dôstojník odvetil po poľsky, že je to čin partizánov a dal ju znovu zahrabať. Všetkých väznených na letisku fašisti beštiálne zavraždili. Začiatkom februára 1945, krátko po oslobodení Spiša Červenou armádou, pri vojenskom letisku, pod lesom zvaným Smižiansky sa našiel masový hrob, v ktorom boli mŕtvolu Ing. Eduarda Rojkoviča, radcu banského úradu zo Spišskej Novej Vsi, Františka Motyku, robotníka zo Spišskej Novej Vsi, Pavla Butvina, robotníka zo Spišskej Novej Vsi, Horvátha, bližšie údaje nie sú známe, jedného neznámeho muža a Marty Rosenthalovej, obchodníčky zo Spišskej Novej Vsi.

Druhý masový hrob na letisku bol objavený 17. novembra 1945. V hrobe boli mŕtvolu Júliusa Chrapčiaka, obchodníka zo Spišskej Novej Vsi, Ing. Vincenta Straku, hlavného komisára Štátneho stavebného úradu v Spišskej Novej Vsi, a Františka Korsáka, robotníka zo Spišskej Novej Vsi. 20. novembra 1944 nemeckí fašisti násilne evakovali všetkých občanov z obce Jakušovce vo Svidníckom okrese. Jeden z občanov, Andrej Pavlik, sa skrýl v blízkom lese. Fašisti ho chytili, poviázali mu ruky a odviekli do susednej dediny Krištofca do domu občana Konára. Zviazaného ho zatvorili v dome a dom zapálili. Pavlik za živa zhorel. Keď ho potom mŕtveho našla manželka, telo nebolo úplné, končatiny chýbali, takže sa dá predpokladať, že ho fašisti ešte za živa zversky mučili.

V lese v blízkosti Jakušoviec zastrelili fašisti aj Jána Páľa z obce Rohožník. Okrem týchto obetí fašisti násilne zaistili piatich občanov z Jakušoviec, ktorých zákerne postrieli v obci Dobra vo Vranovskom okrese. Medzi zavraždenými bol aj dvojročný chlapec. Občanov obce Jakušovce Michala Kureja, Michala Smetanku a Michala Petričku fašisti zaistili a odvliekli do väznice v Prešove. Vo väznici boli 10 dní, vypočúvali ich a mučili. Odtiaľ ich potom odviezli do koncentračného tábora Sachsenhausen. Vrátil sa iba Michal Petričko, Kurej a Smetanka tam zahynuli.

Počas nútenej evakuácie občanov z obce Brusnica vo Svidníckom okrese 28. novembra 1944 zostala v dome Šafrankovcov starénka Anna Prokopovičová z Vojtoviec, pretože nevládala chodiť. Evakovať nevládala pre zlý zdravotný stav ani 62-ročná Mária Fečková z Jakušoviec, ktorá bývala v dome Jána Fečku. Keď v tento deň fašisti obec Brusnicu vypálili, obidve starénky v domoch zhoreli. Ich telá našli občania obce, až keď sa vrátili z evakuácie domov.

V ranných hodinách 19. novembra 1944 prišli do obce Košarovce vo Vranovskom okrese vojenské jednotky nemeckej armády a obsadili celú obec. Všetkých mužov, ktorí sa v tom čase nachádzali doma, sústredili na cestu v dedine. Upodozrievali všetkých zo spolupráce s partizánmi a začali ich vypočúvať. Zvlášť sa zaujímali o rodinu Ireny Geseovej, pretože sa dozvedeli, že v jej dome majú byť potraviny pre partizánov a má aj fotografiu, na ktorej je spoločne s partizánmi.

V ten istý deň fašisti pri razii celú túto rodinu zaistili. Okrem Ireny Ge-

seovej zaistili aj jej sestru Valériu Eliašovú spolu s jej 12-ročným synom Jurajom a Jozefa Matiho. Všetkých zaistených previezli 19. novembra 1944 do obce Lukačovce v Humenskom okrese. Spolu s nimi tu doviezli jedného neznámeho partizána. Všetkých potom fašisti zavreli do pivnice Jozefa Babjaka. Na druhý deň, 20. novembra 1944, piati nemeckí vojaci zobrali Jozefovi Matimu a obidvom ženám kožuchy, ktoré mali na sebe, hodinky, prstene, náušnice a iné veci. Korist si potom odniesli do auta.

Potom celú rodinu Geseovcov spolu s 12-ročným chlapcom, ako aj neznámeho partizána odviekli do senníka Jána Babjaka, ktorý zápalnými strelami podpálili. Všetci zhoreli. Neznámy partizán sa pokúsil utiecť, ale zastrelili ho.

V nedeľu 19. novembra 1944 v ranných hodinách obsadili nemeckí vojaci Nižnú Sitnicu v okrese Vranov a hneď zaistili Juraja Boháča, Jozefa Kraka a Jána Vasiľova. Tých odviekli do domu Halasa, kde ich začali vypočúvať. Pri vypočúvaní ich surovo bili. Doviedli k nim ešte Eliáša Macka z Prituľan a potom všetkých odviekli do jedného cigánskeho domu, kde ich zavreli a za živa upálili.

V ten istý deň doviedli do Nižnej Sitnice nemeckí fašisti Michala Karpača a jeho staršieho syna. Spolu s ďalším neznámym mužom ich zatvorili do stodoly Jozefa Bangu, tú potom zapálili. Všetci takisto zomreli. Okrem týchto brutálnych vrážd zastrelili nemeckí vojaci za dedinou Jána Milčaka z Ohradzian spolu s neznámym asi 18-ročným mládencom. Po oslobodení obce boli všetky tieto obeť pochované v spoločnom hrobe na miestnom cintoríne v Nižnej Sitnici okrem Milčaka, ktorý je pochovaný v Ohradzianoch.

Koncom novembra 1944 bola vo Vyšných Ružbachoch trojčlenná hliadka partizánov s kryciami menami Pavol, Ján, meno tretieho nebolo známe. V rokline pri obci si sadli a začali jesť. Tam ich pre stopy v snehu vysledili nemeckí vojaci, prepadli ich a hodili na nich granáty. Boli na mieste mŕtvi. Potom ich dali pochovať na miestnom cintoríne. Zistilo sa, že všetci boli sovietski partizáni.

Pred príchodom frontu v druhej polovici januára 1945 zaistili nemecké prepadové jednotky v Poprade Juraja Jurčišina, Jozefa Baču, Jozefa Košča a ďalšie dve neznáme osoby, ktorých potom vyviezli do poľa pri Poprade, kde ich povraždili. Všetci boli zastrelení do tyla.

Fašistickú zlovôľu pocítili aj občania obce Nemcovce pri Prešove. Tu 8. novembra 1944 nemecké jednotky zobrali šiestich nevinných mužov, ktorých zákerne zastrelili. Ako dôvod zastrelenia uviedli, že sú partizáni.

V obci Marhaň v bývalom Giraltovskom okrese fašisti zriadili poľný vojenský súd. Po ich odchode tam našli miestni občania 15 mŕtvych. Všetci boli zákerne zastrelení zo zadu, do tyla. Zavraždení mali ruky zviazané vzadu a bola medzi nimi aj jedna žena.

Nemeckí gestapáci zastrelili v Levoči 28. septembra 1944 Jána Brincku, Viliama Golaba a Andreja Bendika.

V prvých septembrových dňoch 1944 bol pri Spišskom Štvrtku fašistami zastrelený slovenský vojak Ľudovít Hudec, ktorý pochádzal od Banskej Bystrice. Ďalší zavraždený slovenský vojak bol Jozef Pekarčík, našli ho mŕtveho pri Levočských kúpeľoch okolo 20. februára 1945. Pred zastrelením ho fašisti zbliekli a zranili na hlave. Predpokladá sa, že ho dobili, keď javil známky života. V obci Hostovice v Humenskom okrese prišli nemeckí vojaci 9. novembra 1944 do rodiny manželov Stankovciovcov. V tom čase bola matka doma s tri a polročným chlapčekom. Keď fašisti vošli do izby, začali ju hrubo osočovať a nadávať jej, že pomáhala partizánom. Potom ju násilne vytiahli na dvor aj s dieťaťom, ktoré držala na rukách. Na dvore jeden z fašistických vojakov strelil do nej dávku zo samopalu. Dieťa bolo smrteľne zasiahnuté do hlavy a ťažko zranená matka ostala ležať v kaluži krvi na dvore. Mŕtve dieťa fašisti opreli o múr domu. Bolo tam tri dni, lebo ho nedovolili pochovať. Až na tretí deň súhlasili s jeho pochovaním. Ťažko poranenú matku fašistickí vrahovia hodili na povoz medzi svojich ranených vojakov a odviezli do Prešova. Z ťažkého poranenia sa takmer zázrakom vyliečila.

Fašistická brutalita voči civilnému obyvateľstvu sa prejavovala i počas ústupu pred Červenou armádou. 24. novembra 1944 po vypálení Veľkých Ozoroviec v Trebišovskom okrese zastrelili fašisti v tejto dedine 14-ročného chlapca Haštaka. Ako dôvod uviedli, že sa im zdal podozrivý. V tejto dedine počas vypálenia zhorela v pivnici chorá starenka. Nemohla chodiť a nik ju nemohol zachrániť, pretože sa narýchlo muselo evakuovať. Počas týchto represálií boli v dedine zastrelení aj štyria občania židovského pôvodu. Najprv si však museli vykopáť jamy, až potom ich postrieľali. Keď jeden z nich ešte javil známky života, beštiálne ho dobili lopatou.

Zbesilosť fašistov sa prejavovala i počas ich obranných bojov. Svedčí o tom tragický príbeh sovietskeho vojaka Alexeja Mironoviča Betjuka. Pri útoku padol do pasce a nepriateľskí vojaci ho zajali pri osade Čalovke asi 10 kilometrov od Sečoviec. Pri výsluchu ho fašisti strašne zohavili a keď v bolesti omdlel a spadol na podlahu, poliali ho vodou a začali ho vypočúvať znova. Ani potom však nechcel vyzradiť vojenské tajomstvo. Nakoniec ho chceli zastreliť, ale prišlo k delostreleckému prepadu, počas ktorého sa mu podarilo ujsť. V bezvedomí ležiaceho Betjuka našli spolubojovníci, ktorí ho dopravili do bezpečia.

Najväčšiu tragédiu fašistických zverstiev na východnom Slovensku zažili občania obce Tokajík. Tu 19. novembra 1944 okolo siedmej hodiny prišla z lesa Dubina od Mrazoviec nemecká jednotka v počte 100 mužov pod vedením oberfeldvébla Kumana. Niektorí tušiac nebezpečenstvo, ušli do lesa. Príchod fašistov bol neočakávaný a rýchly, takže ujsť sa podarilo len niekoľkým. Svoje pozície fašisti posilnili aj dvoma tankami. Jeden postavili pri vstupe do dediny, druhý bol uprostred. Potom chodili do každého domu a mužov sústreďovali pri kostole. Bolo ich tridsaťštyri. Zoradili ich do troj-

stupu a celý zástup sa pohol smerom do Brusnice. Po stranách išli dvaja ozbrojení fašisti s guľometmi a dvaja šli vzadu. Eskortovaných mužov potom asi kilometer a pol za dedinou na lúke pod Pereliskom zastavili. Tu ich postavili do trojradu a medzitým oberfeldvébel Kuman vytiahol z vrečka rozkaz a dal ho vojakovi, ktorý začal čítať: „*Vy ste dávali partizánom každý druhý deň jesť, vy ste partizánska légia, partizánom ste pomáhali, s nimi ste bojovali a našich chlapcov ubíjali, tak Vaše ministerstvo nariadilo chlapov vystrieľať a valal vypáliť.*“

Darmo muži prosili o milosť. Ozvali sa výstrely z guľometov a 34 nevinných mužov padlo na zem. Fašisti dokončili svoj hrozný čin, keď chodili od od jednej obete k druhej a tých, ktorí prejavili známky života, dobíjali výstrelom do hlavy. Istej smrti ušli len dvaja občania Michal Medviď a Andrej Stropkovský, ktorí ťažko ranení ostali nehybne ležať.

Po okupácii Československa a rozbití republiky fašistickým Nemeckom okupovalo južné oblasti východného Slovenska horthyovské Maďarsko. Aj na tomto území zavládol hneď od začiatku krutý fašistický režim.

Od polovice novembra 1944 do 18. januára 1945 poslali nyilašovci v Košiciach najmenej 1200 ľudí do koncentračných táborov a nariadili popraviť najmenej 530 osôb. Zvlášť brutálne sa zachovali nyilašovskí vrahovia v októbri 1944 na košickej železničnej stanici, kde usmrtili kyanovodíkom v transporte vo vozňoch 220 bezbranných občanov židovského pôvodu z Miškovca.

Bezcitnosť stúpcov hnedého teroru sa prejavila v Košiciach aj 5. januára 1945. Tu bez rozsudku повеšali na stromy na hlavnej ulici 12 väzňov. Pri tomto vraždení použili traja kati nákladné auto, z ktorého väzňov vešali. Vrahovia, aby zastrelili pred verejnosťou svoju neľudskosť, dali každému väzňovi na prsia štítok, na ktorom boli tieto obvinenia: bol som vojenským zbehom, bol som partizánom, zúčastnil som sa komunistického sprisahania a iné. Obete viseli pre výstrahu obyvateľstva štyri dni. Až na štvrtý deň mestský lekár dr. Mernády zavolať nyilašovského pohlavára Gyarmathyho a oznámil mu, že zákon nedovoľuje ponechať mŕtvoly zo zdravotných dôvodov dlhšie ako 48 hodín bez pohrebu. Na to Gyarmathy odpovedal: „*Tí psi by mali visieť aspoň štrnásť dní, ale zveste ich! Ja som ich zavesiť nedal. Mňa do toho nič...*“

Obete nemal kto zvesiť, lebo každý sa bál dôsledkov. Len v nočných hodinách ich zobrali a pochovali.

Ešte dva dni pred príchodom Červenej armády do Košíc, 17. januára 1945, nyilašovskí vrahovia vraždili. V tento deň prišli na policajné riaditeľstvo po svoje obete. Vybrali si ich šesťnásť, boli medzi nimi aj tri ženy. Pátnástich zavraždili pri Ťahanovskom tuneli. Túto hrôzu prežila len Mária Vantúchová.

Bezohľadne sa zachovali horthyovskí fašisti aj v obci Hraň v Trebišovskom okrese. Tu v rokoch 1940—1945 zriadili v kaštieli internačný tábor, kde väznili tisíce protifašistických bojovníkov — Slovákov, Ukrajincov, Ma-

154

ďarov a Rumunov. V čase SNP odtiaľto nyilašovci deportovali vyše dve tisíc internovaných na opevňovacie práce a do koncentračných táborov. Zachránili sa z nich iba niekoľkí. Pred príchodom Červenej armády totiž hordy Šípových križov umučili a postrieľali v tomto tábore posledných väzňov a zbabelo zutekali pred spravodlivým trestom.

20. septembra 1944 v chotári obce Byšta v Trebišovskom okrese bola vysadená desantná skupina štyroch sovietskych partizánov, medzi ktorými bola jedna žena. Partizáni mali plniť spravodajskú činnosť pred príchodom frontu. Hneď pri zoskoku ich prepadli horthyovskí fašisti. Ťažko poranenú ženu dovliekli fašisti do dediny, kde ju nechali uprostred dediny na výstrahu obyvateľom. Až neskôr dali súhlas, aby obeť boli pochované.

Z uvedených príkladov vidieť, aké nehorázne drasticke metódy, popravy, vraždenia a týrania používali na východnom Slovensku príslušníci Einsatzkommanda z. b. V. 27 a ich verní stúpenci — horthyovskí fašisti.

Fašistickí barbari dôsledne uplatňovali aj heslo spálenej zeme. Popolom ľahli desiatky vypálených obcí v jednotlivých okresoch Východoslovenského kraja.

Vypálené obce

OKRES SPIŠSKÁ NOVÁ VES

Richnava

Obec vypálili nemecké jednotky 19. januára 1945. Dôvod bolo odmietnutie mužov odísť na nútené práce do Nemecka.

Úplne zhorelo 79 obytných domov, iba jeden zostal neporušený. Boli zničené aj všetky hospodárske staviská.

Vypálenie dediny nastalo v ranných hodinách, keď fašisti násilne zhromaždili mužov k budove starej školy, aby ich poslali na nútené práce. Ženy, deti a starcov z domov vyhnali a oznámili im, že ich obec bude vypálená. Zhromaždených mužov potom odvádzali z obce, ale medzi Levočou a Kežmarkom sa im zväčša podarilo ujsť. V predpoludňajších hodinách začali horieť prvé domy a ešte do príchodu osloboditeľských vojsk posledné dohorevali.

OKRES TREBIŠOV

Bačkov

155 Od júna 1944 nútili fašisti obyvateľov obce robiť opevňovacie práce v úseku Dargovského priesmyku. 26. novembra 1944 pre neuposlušnosť

evakuačného rozkazu a zjavnú pomoc obyvateľov partizánom v Slanských vrchoch fašisti obec vypálili. Z horiacej obce odtransportovali niektorých obyvateľov do koncentračných táborov a strelbou vyhánali ostatných. Úplne vypálili 112 domov a všetky hospodárske staviská.

Dargov

Ustupujúce nacistické jednotky už od júna 1944 nútili obyvateľov robiť opevňovacie práce v priestore Dargovského priesmyku. 26. novembra 1944 nacistické jednotky celú obec podpálili. Všetci obyvatelia obce sa ukrývali v blízkych lesoch až do januára 1945. Úplne vypálených bolo 96 domov, čiastočne 22 domov. Hospodárske staviská boli zničené na 96 %. Počas frontových bojov, ktoré trvali sedem týždňov, fašisti všetko vydrancovali. Zaminovali vyše 200 ha polí, 500 ha lesa bolo zničených na 65 % (z toho 200 ha úplne vypálených).

Egreš

Pre neuposlušnosť evakuačného rozkazu začali ustupujúce nemecké jednotky 26. novembra 1944 podpaľovať domy, miestni obyvatelia sa museli uchýliť do okolitých lesov, alebo susedných obcí. Úplne vypálili 22 domov a všetky hospodárske staviská a celú obec fašisti vydrancovali.

Kravany

Fašistickí vojaci prinútili obyvateľov obce pracovať pri opevňovaní bunkrov a budovať protitankové zákopy. V zastrešujúcej akcii ako odplatu za pomoc partizánom 26. novembra 1944 Nemci obec vypálili. Úplne zhorelo 72 domov a všetky hospodárske staviská.

Malé Ozorovce

V novembri roku 1944 ustupujúce nemecké jednotky nútili obyvateľov k evakuácii. Pretože obyvatelia obce rozkaz nedodržali, 26. novembra 1944 vlasovci obec podpálili. Obyvatelia sa v tom čase ukryli do blízkych lesov. Celkom zhorelo 84 domov, 3 domy sa čiastočne podarilo pred vypálením zachrániť. Úplne zhorel aj hospodársky dvor veľkostatku.

Sečovce

Nemeckí fašistickí vojaci nútili stovky občanov robiť opevňovacie práce v chotároch v lesoch Dargova. Ustupujúce jednotky zničili v meste telekomunikáciu, elektrické vedenie, železničnú trať Trebišov — Vranov, vrátane železničnej stanice, finančnú budovu, poštu, dva kaštiele s cennými historickými pamiatkami, podmínovať všetky cesty a mosty, zaminovali 1800 ha ornej pôdy a lesov. Poslední ustupujúci nemeckí vojaci podpaľovali obytné domy, vypálili dva obilné sklady s plnými zásobami, pílu a sklad dreva, dva mlyny s obilím, továreň na konfekciu, továreň na výrobu šnúrok, octáreň,

156

továreň na výroby farbív a sviečok a päť majerov s kompletným hospodárstvom.

Po nútenej evakuácii z 5000 obyvateľov ostalo v meste okolo 100. V opustenom meste Nemci rabovali a ničili všetko, čo nestačili odviezť. Tak zničili 1000 ks dobytky, vyše 200 vagónov obilia a do 500 vagónov krmiva. Úplne vypálili 200 domov, na 75 % boli poškodené ostatné domy.

Stankovce

1. decembra 1944 fašisti obec vypálili pre zjavnú pomoc partizánskemu hnutiu pred príchodom frontu. Ďalším dôvodom vypálenia bolo neuposlušnosť evakuačného rozkazu. Obec o štyri dni neskôr vypálili ako ostatné poddargovské obce.

Úplne vypálených bolo 60 domov, čiastočne 4 domy a 94 hospodárskych stavísk úplne zničili.

Trnávka

26. novembra 1944 obec do tla vypálili ustupujúce nacistické jednotky, pretože bola na frontovom území v úseku Dargovského priesmyku. Úplne zhorelo 48 domov, 3 domy čiastočne a hospodárske staviská boli zničené až na 92 %. Počas vypálenia a nútenej evakuácie všetok majetok obyvateľstva nacisti zničili. V chotári zaminovali polia, vyrúbali les a drevo použili na protitankové zátarasý a bojové zákopy. Od 20. júna 1944 nútili ustupujúce nemecké jednotky obyvateľov robiť opevňovacie práce v priestore Dargovského priesmyku.

Veľké Ozorovce

Obec ustupujúci fašisti vypálili pre neuposlušnosť evakuačného rozkazu 26. novembra 1944. Obyvatelia sa rozutekali do blízkych lesov, kde sa ukrývali sedem týždňov počas frontových bojov. Najväčšiu škodu obci spôsobili nemecké delostrelecké paľby pred príchodom jednotiek Červenej armády.

Zbehnov

26. novembra 1944 vydali nemeckí fašisti všetkým obyvateľom dediny evakuačný rozkaz. Obyvatelia rozkaz neuposlúchli a skryli sa v okolí chotára. V ten istý deň začali ustupujúci fašistickí vojaci podpaľovať domy, hospodárske staviská a drancovať hospodársky majetok. Obec bola na 40 % zničená.

Zemplínska Teplica

Obec nemeckí vojaci vypálili 26. novembra 1944. Ako dôvod vypálenia uviedli, že miestni občania odmietli evakuovať. Nemci začali podpaľovať domy, obyvatelia sa potom ukryli v blízkych lesoch, kde sa zdržiavali 7 týždňov počas frontových bojov. Úplne vypálených bolo 92 domov, čas-

157

točne 35 domov. Hospodárske staviská boli zničené na 85 %, zaratávajúc aj objekty veľkostatku.

OKRES SVIDNÍK

Brusnica

Fašisti vypálili obec 28. novembra 1944 za pomoc obyvateľstva partizánom. Občanov obce nútene evakuovali a vyrabovali všetko, čo zostalo v domoch. Úplne vypálených bolo 87 domov a hospodárskych stavísk.

Jakušovce

Za pomoc partizánom fašisti obec podpálili 21. novembra 1944. Zhorelo 24 domov a hospodárskych stavísk.

Kolbovce

21. novembra 1944 obec vypálili nemeckí fašisti. Ako dôvod vypálenia uviedli pomoc obyvateľov obce operujúcim partizánskym jednotkám, ktoré tú pôsobili. Úplne vypálili 34 domov, čiastočne 1 a celkom zničili 35 hospodárskych stavísk.

Korunková

Za zjavnú pomoc partizánom vypálili obec fašisti 26. novembra 1944. Obyvateľstvo pred tým vysťahovali. Vypálili 28 domov a 32 hospodárskych stavísk do tla, čiastočne zhoreli 4 domy.

Potočky

Za pomoc partizánom 22. novembra 1944 fašisti obec vypálili. V ten deň prišli fašisti do dediny pešo od Korunkovej. Občania obce spozorovali, že hrozí nebezpečenstvo a preto všetci ušli do lesa. Po ich odchode fašisti dedinu vyrabovali a nahromadenú korisť naložili na vozy. Signál k vyparovaniu obce bolo vyzváňanie v kostole. Vypálili 13 domov a 12 hospodárskych stavísk, čiastočne zhorel 1 dom.

Solník

Fašisti vypálili obec 21. novembra 1944, pretože obyvatelia pomáhali partizánom a určitý čas sa partizáni zdržiavali v dedine. Celkom vypálili 30 domov a hospodárskych stavísk, medzi nimi aj školu.

Tokajík

Obec bola v partizánskej zóne, kde pôsobili partizánske skupiny Čapajev, Požarskij a Majorov. Po celý čas činnosti partizánskych skupín v okolí obce im miestni obyvatelia pomáhali, poskytovali im informácie o pohybe nemeckých vojsk. 30. októbra 1944 prišlo do dediny asi 50 nemeckých vojakov, 158

obkľúčili dedinu a násilne zobrali obyvateľom potraviny. 11. novembra 1944 prišlo do obce 23 nemeckých vojakov, ktorí strieľali len na výstrahu. Pri streľbe nebol nik zabitý. 18. novembra 1944 prišla do dediny štvorčlenná nemecká prieskumná hliadka, ktorá sa zaujímala o partizánov. O deň nato, 19. novembra, prišla vojenská jednotka v počte 100 vojakov, a po zavraždení tokajických mužov, fašisti obec vypálili. Zhorelo 27 domov a 28 hospodárskych stavísk. Jeden dom zhorel čiastočne.

Turany

22. novembra 1944 fašisti obec vypálili pre podozrenie z pomoci obyvateľov partizánom. Nemci poliali jednotlivé domy benzínom a potom ich zapálili. Úplne vypálených bolo 79 domov a hospodárskych stavísk.

Vojtovce

7. novembra 1944 prišli do dediny fašisti a odvedli 15 mužov do obce Šandal, kde kopali zákopy. 14. novembra 1944 prišli znovu, občanov z obce vyhnali a pobrali všetko, čo si ľudia nestihli odnieť so sebou. Za pomoc partizánom 21. novembra 1944 celú obec vypálili. Úplne zhorelo 23 domov a 21 hospodárskych stavísk.

OKRES VRANOV NAD TOPLOU

Hanušovce

V Hanušovciach sídlila nemecká posádka, čo pre občanov znamenalo dlhé týždne strachu a neistoty. Obcou prechádzali transporty evakuantov od Humenného a Michaloviec. V septembri 1944 Nemci odcudzili z obce rozhlasové zariadenie. Dva dni pred oslobodením Červenou armádou, 18. januára 1945, zničili ustupujúce nemecké jednotky hanušovský i okolité viadukty. Výbuchy náloží zničili horný koniec dediny a ľudia ostali bez prístrešia. Pri ústupe zničili fašisti aj hanušovskú železničnú trať.

Hermanovce

Fašisti vypálili obec 7. novembra 1944 za aktívnu pomoc partizánom. Do priestoru obce sa dostala časť 108. mechanizovnej divízie SS, ktorá útočila proti partizánskemu zväzku Čapajev. Obec začali Nemci vypalovať, aby zlikvidovali jedno zo zásobovacích stredísk partizánov. Úplne vypálili 85 domov a 100 hospodárskych stavísk.

Košarovce

Fašisti obec vypálili 19. novembra 1944. Zhorelo 67 domov a 60 hospodárskych stavísk. 18. novembra 1944 začali Nemci generálny útok proti partizánskym skupinám vo východnej časti Vranovského okresu. Obec bránila partizánska skupina Požarskij, ale z 18. na 19. novembra sa Nemcom 159

podarilo partizánov vytlačiť a obec obsadiť. Obyvateľstvo prinútili evakuovať a obec potom vypálili.

Petrovce

Obec bola v oblasti aktívneho partizánskeho hnutia. 7. novembra 1944 za aktívnu pomoc partizánom a účasť občanov v partizánskych jednotkách fašisti obec vypálili. Toho dňa fašisti postupovali cez Hanušovce a Petrovce proti partizánskému zväzku Čapajev. Obyvatelia obce evakovali do okolitých lesov a spoločne s nimi ustupovali aj partizáni. Keď Nemci prišli do Petroviec, začali obec na niekoľkých miestach podpaľovať a vypálili 38 domov a hospodárskych stavísk.

Nižná Sitnica

21. novembra 1944 obec fašisti vypálili ako odplatu za podporovanie partizánov. Zámienkou sa stala aj skutočnosť, že sa tu zhromaždili partizáni a slovenskí vojaci, ktorí sa pridali k partizánom. Nemci prišli v spomínaný deň do obce a partizáni museli bez boja ustúpiť, lebo boli v početnej menšine a nemali nádej na udržanie. Obyvateľstvo fašisti z obce násilne vyhnali a začali podpaľovať domy. Vypálili 66 domov úplne, 1 čiastočne a 69 hospodárskych stavísk.

Vyšná Sitnica

Fašisti obec vypálili 24. novembra 1944 za pomoc partizánom a za účasť obyvateľov v SNP. V ten deň v popoludňajších hodinách prišli do obce nemeckí vojaci a obyvateľstvo zo strachu pred nimi ušlo do okolitých lesov. Obyvatelia, ktorí ostali v obci, museli evakuovať. Nemci vypálili 80 domov celkom a 3 domy čiastočne. Zhorelo 80 hospodárskych stavísk.

Závada

Nemeckí fašisti vypálili obec 21. novembra 1944 za pomoc partizánom a ich aktívnu účasť v partizánskom hnutí. 20. novembra 1944 nemecké lietadlo obec bombardovalo. To bol signál k útoku pre Nemcov. Partizánske jednotky začali ustupovať a 21. novembra Nemci vstúpili takmer do prázdnej obce, ktorú vypálili. Úplne zhorelo 70 domov a 69 hospodárskych stavísk.

OKRES BARDEJOV

Hažlín

Nemeckí fašisti vypálili obec na základe udania provokatéra-vlasovca 27. decembra 1944. Nemecké jednotky začali obec obsadzovať už v nočných hodinách. V skorých ranných hodinách prišla potom do obce trestná výprava

160

gestapa za asistencie nemeckej armády v počte 14 príslušníkov. Bol medzi nimi jeden major a nadporučík, ktorí na základe zoznamu začali legitimovať občanov. Upodozrievali ich zo spolupráce s partizánmi. Podľa zoznamu našli dvanástich podozrivých. Podozrivým občanom fašisti zapálili domy a nakoniec celú obec vydrancovali. Zhorelo 12 domov a 1 stodola.

Livov

V okolí obce aktívne pôsobili partizánske skupiny Rokosovskij — Litvinov, Karasjev — Stepanov, Lipa a Šukajev. Schádzali sa v lesnej hájovni, ktorú v decembri 1944 Nemci vypálili.

OKRES MICHALOVCE

Klokočov

Obec vypálili nemeckí vojaci 14. októbra 1944. Zhoreli 3 domy úplne, 2 domy čiastočne a 1 hospodárske stavisko.

Príčinou vypálenia bolo, že partizáni zastreli pod Medvedou horou jedného Nemca. Fašisti sa pomstili tak, že podpálili domy a odviekli aj 25 rukojemníkov, ktorých väznili v Michalovciach, vo Vranove a v Prešove. Prepustili ich 22. novembra 1944.

Kusin

Obec vypálili maďarskí vojaci 27. októbra 1944. 24. októbra 1944 prišla do obce čata vojakov a zaujala palebné postavenie na južnom okraji v záhrade pri hradskej. Miestni partizáni Štefan Binda, Michal Kozák, Ján Bučko, Ján Pleša, Ján Maxim, Pavol Tomko a Peter Kanca ich prepadli, odzbrojili a odviekli do lesa k partizánom. Na tretí deň maďarskí vojaci obec obklúčili a začali podpaľovať domy. Zhorelo 12 domov a 70 hospodárskych stavísk.

Poruba pod Vihorlatom

V chotári obce pôsobila partizánska skupina Borkaňuk, ktorá mala v dedine vytvorené zásobovacie stredisko. Pre zjavnú pomoc partizánom nemeckí fašisti obec z 3. na 4. novembra 1944 vypálili. Zhorelo 110 domov úplne, čiastočne 6 a kostol a zničených bolo 72 hospodárskych stavísk.

Vinné

Nemci vypálili obec 30. októbra 1944 pre pomoc obyvateľstva partizánom. V obecnej kronike sa uvádza, že úplne vypálených bolo 285 domov, čiastočne 120.

161

OKRES PREŠOV

Zlatá Baňa

Nemci obec vypálili pre pomoc partizánom 8. septembra 1944. 7. septembra 1944 v skorých ranných hodinách sem prišla nemecká pechota a tanky. Na dolnom konci dediny pri prestrelke pri moste partizáni zlikvidovali nemeckú hliadku v počte 5—7 mužov. O príchode Nemcov do dediny informoval miestnych obyvateľov pomocný horár Ján Železník. Obyvatelia utiekli do okolitých hôr a takmer prázdnu dedinu potom fašisti vypálili. 97 domov zhorelo úplne a 1 čiastočne, 98 hospodárskych stavísk bolo úplne vypálených.

OKRES HUMENNÉ

Hrubov

Po nútenej evakuácii 1. novembra 1944 pre pomoc obyvateľov partizánom a pre zriadenie partizánskeho štábu v miestnej škole nemeckí fašisti obec vypálili. Pred vypálením Nemci obec štyrikrát bombardovali. Zhorelo 94 domov a hospodárskych stavísk.

Ohradzany

Obyvateľstvo obce všemožne pomáhalo operujúcim partizánom v okolí. Ukrývalo sovietskych vojnových zajatcov, ktorí ušli z koncentračných táborov. Za pomoc partizánom v októbri 1944 Nemci 3 domy vypálili.

Pčolinné

19. septembra 1944 sa nad dedinou zjavili nemecké lietadlá a zhadzovali zápalné bomby. Začali horieť domy v dedine — prvý dom Vasila Tereka. Za krátky čas bola celá dedina v plameňoch. Pri nálete ušli všetci občania do okolitých lesov a len v nočných hodinách prichádzali ľudia do dediny po potrebné veci. 23. novembra 1944 vydal nemecký veliteľ v dedine príkaz, aby si všetci občania so sebou zobrali osobné veci a sústredili sa na farskom dvore. Tu ich strážili až do budúceho dňa. V popoludňajších hodinách ich potom naložili na vozy a vliezli smerom na západné Slovensko. Po ceste nechali niektorých v Prešove, druhých v Margecanoch a ostatných až v Martine. Takto násilne evakovali 24 rodín. Pri bombardovaní zabil Ján Bobrika, príslušníka partizánskej skupiny Sergej a manželku Ivana Mindoša, matku troch detí. Zastrelili aj 19-ročného mládenca Andreja Vatľaka, ktorého prichytili pri vysielacke. V dedine vypálili 42 domov, hospodárske staviská zničili na 90 %.

Vítazovce

Fašisti vypálili obec 24. novembra 1944 pre pomoc partizánom. Obyvatel'ov obce nútene evakovali. Prvýkrát začali Nemci obec vypaľovať zápalnými granátmi, druhýkrát zapaľovali domy postupne horľavinami a slamou. Zhorelo 70 domov a hospodárskych stavísk.

Záver

Aj keď od skončenia druhej svetovej vojny uplynulo 39 rokov, na hrôzu a neľudskosť hitlerovského fašizmu národy v Európe a zvlášť v Sovietskom zväze nikdy nezabudnú.

V tejto vojne sa realizovala politika a rasistický program fašistov, ktorí okrem iného hlásali, že partizánska vojna je dobrou zámienkou na vykynozenie všetkých, čo s ich politikou nesúhlasia.

V období národnooslobodzovacieho boja sa na Slovensku nepodarilo vniešť rozkol medzi ľudí a partizánov lživými rečami politikov slovenskej vládnej kliky. Vláda tzv. slovenského štátu potom v spolupráci s nemeckými fašistami zmobilizovali celý arzenál metód teroru a zastrášovania proti partizánom a všetkým, čo im pomáhali. Tisova reč v Banskej Bystrici v októbri 1944 nezapôsobila na ľudí tak, ako sa predpokladalo. Odpadli len slabosi a ľudia, ktorí mali vždy blízko k zrade. Pretože obyvateľstvo aj naďalej podporovalo partizánske oddiely a nadväzovalo s nimi spojenie, zastrášovali fašisti ľudí vyhláseniami, že za bojové činy partizánov trpí a bude trpieť obyvateľstvo. Politika a program rasizmu a genocídy si vždy našla zámienku, za ktorú sa skrývala. Tak to bolo aj na východnom Slovensku. Pod rôznymi zámienkami na základe rasistických zákonov príslušníci Einsatzkommanda z. b. V 27 zavraždili desiatky nevinných ľudí vo Východoslovenskom kraji, odosielali ich do koncentračných táborov, kde mnohí z nich zahynuli. Množstvo dedín ľahlo popolom, domy a staveniská boli vydrancované. To bol obraz, ktorý po sebe zanechali fašistickí barbari.

V tejto súvislosti je na mieste tvrdenie, že oslobodenie Slovenska Sovietskou armádou zachránilo aj náš ľud pred vyvraždením.

Hlavným cieľom tejto štúdie je preto poukázať na hrôzu fašizmu a jeho vyčiniť v tejto časti našej vlasti. Obete svojvôle fašizmu nesmú nikdy upadnúť do zabudnutia. Veď fašizmus a jeho zhubné myšlienky nevyzímli, fašistický diktát vládne ešte v mnohých krajinách. Preto treba mať stále na zreteli súčasné nebezpečenstvo fašizmu, poznať sily, ktoré sú pri jeho zrode, ktoré sa k nemu utiekajú v boji proti silnejúcemu národnooslobodzujúcemu zápasu mnohých národov. Zároveň však poznáme silu, ktorá sa postavila fašizmu na odpor. Nikdy nedopustíme, aby sa hrôzy druhej svetovej vojny opakovali.

- Fakty o druhej svetovej vojne. ÚV SZPB, Bratislava 1974.
- Klapal, Č.: *Nepromlčitelné zločiny*. Naše vojsko, Praha 1980.
- Nesvada, Fr.: *Dargov — pamätník oslobodenia*. Krajské nakladateľstvo všeobecnej literatúry, Košice 1961.
- Šufliar, J.: *Akcia Edelweiss*. Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava 1963.
- Výšetrovacía správa ZNB Bratislava. Výšetrovací spis. I. číslo VŠ — ČVS—3/1973. Pravda 19. januára 1945.
- Východoslovenské noviny 5. mája 1960.
- Národná obroda 16. marca 1945.
- Pravda dediny 26. januára 1955.
- Kežmarské noviny 22. augusta 1954.
- Demokrat 1. novembra 1947.
- Výskum fašistických represálií vo Východoslovenskom kraji*. Archív Dukelského múzea.
- Výpoveď očitého svedka Kochana z vypálenej obce Vojtovce 27. 2. 1980*. Archív Dukelského múzea.
- Výpoveď očitého svedka Džavoronka z vypálenej obce Korunkova 5. 5. 1980*. Archív Dukelského múzea.
- Výpoveď bývalého väzňa Petrička v koncentračnom tábore Sachsenhausen 16. 5. 1980*. Archív Dukelského múzea.
- Výpoveď očitých svedkov vypálených obcí Dargov, V. Ozorovce, Poruba, Hraň, Byšta, Hanušovce, Hostovice 1. až 30. november 1979*. Archív Dukelského múzea.
- Protokol o výsluchu svedka Aladára Prikryla 16. 12. 1974 vo veci spáchaných vrážd príslušníkmi Einsatzkommanda z. b. 27 na východnom Slovensku. Archív Dukelského múzea.
- Správa Okresného veliteľstva NB v Spišskej Novej Vsi č. 75/46 z 25. 2. 1946 o objavení masových hrobov. Archív Dukelského múzea.
- Oznámenie Okresného veliteľstva NB Stará Ľubovňa č. 19042—VI—1—2 z 11. februára 1946 o objavení masových hrobov. Archív Dukelského múzea.
- Výšetrovanie masových hrobov Okresným veliteľstvom NB Bardejov, č. Nt 99/46 z 22. 6. 1946. Archív Dukelského múzea.
- Protokol o výsluchu svedka Jozefa Sokolovského — Vogla, 9. 10. 1974, vo veci spáchaných vrážd príslušníkmi Einsatzkommanda z. b. 27 na Bielej Hore pri Michalovciach. Archív Dukelského múzea.

ÚVOD (Ivan Mindoš)	5
Martin Dzúr: NAPĽŇNAME ODKAZ BOJOV O DUKLU	6
Michal Sabadoš: NÁVRAT	16
Ondrej Labanc: NEZABUDNUTELNÁ DUKLA	66
Ivan Mindoš: INTERNACIONÁLNA POMOC A BRATSKÁ SPOLUPRÁCA ARMÁDY A OBYVATEĽSTVA VÝCHODNÉHO SLOVENSKA NA OSLOBODENOM ÚZEMÍ V ROKOCH 1944—1945	69
Igor Slepcev: RUDOLF JASIOK (Kapitoly zo života hrdinu)	94
Jozef Rodák: ZLOČINECKÉ VYČIŇANIE FAŠISTICKÝCH OKUPANTOV NA VÝCHODNOM SLOVENSKU	143
OBRAZOVÁ ČASŤ	

OBRAZOVÁ ČASŤ

OBRAZOVÁ PRÍLOHA
k príspevku Michala Sabadoša

Časť partizánskeho oddielu Maslova-Takarčuka z partizánskeho zväzku Stalin — Šukajev, ktorý bojoval v dukelskej operácii (fotografia z r. 1944)

Michal Sabadoš, príslušník partizánskeho oddielu Maslova-Takarčuka, neskôr príslušník 3. čs. brigády (1944)

Účastníci porady pri riešení výstavby Dukelského múzea vo Svidníku (r. 1959, druhý a tretí zľava arm. generál L. Svoboda)

Stranička a vládna delegácia pri pomníku Sovietskej armády vo Svidníku (r. 1974)

Sovietski vojnoví veteráni pri návšteve dukelského bojiska (r. 1975)

Mládež pri symbolike ženistov na Dukelskom priesmyku (r. 1976)

Priami účastníci karpatsko-dukelskej operácie pri návšteve obce Novosielce (r. 1979)

Bývalý veliteľ samopalnej roty a účastník karpatsko-dukelskej operácie (1979)

Zástupca veliteľa mìnometnej čaty v bojoch o Duklu Peter Rožkanin (r. 1975)

Il'ko Bilej, veliteľ družstva samopalníkov v čase karpatsko-dukelskej operácie (r. 1979)

OBRAZOVÁ PRÍLOHA
k príspevku Ivana Mindoša

Náčelník politického oddelenia 18. armády generál L. I. Brežnev

Časť obce Sečovce po nemeckom útoku

Prešov po bombardovaní 20. decembra 1944 (reprodukcia z novin)

Strážca tankov v „Údolí smrti“

Sovietski mínohľadači v akcii

Československí obyvatelia vítajú svojich osloboditeľov

Uvítanie sovietskych vojakov — našich osloboditeľov

Rozdávanie chleba miestnym obyvateľom

Oslobodenie východoslovenskej obce

Rozdávanie chleba obyvateľom obce Čertižné, ktorí boli evakuovaní na poľské územie

Deti v Nižnom Komárniku čakajú na chlieb

Zničená železničná stanica v Medzilaborciach

Pomoc sovietskych vojakov pri oprave železničnej trate Humenné — Michalovce

Sovietski vojaci pomáhajú pri oprave železničného mosta na trati Košice — Prešov

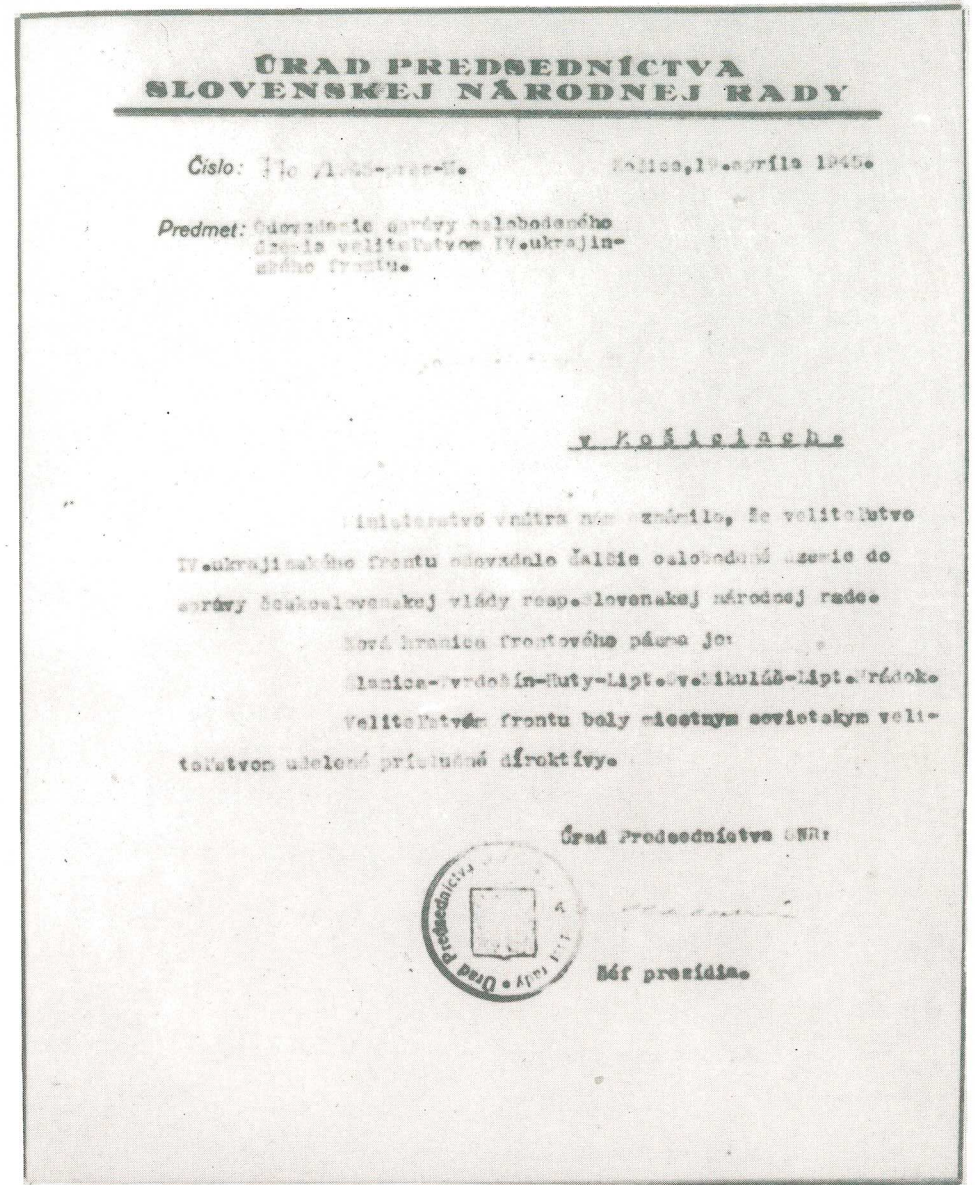

Slávnostné otvorenie Lupkovského tunela

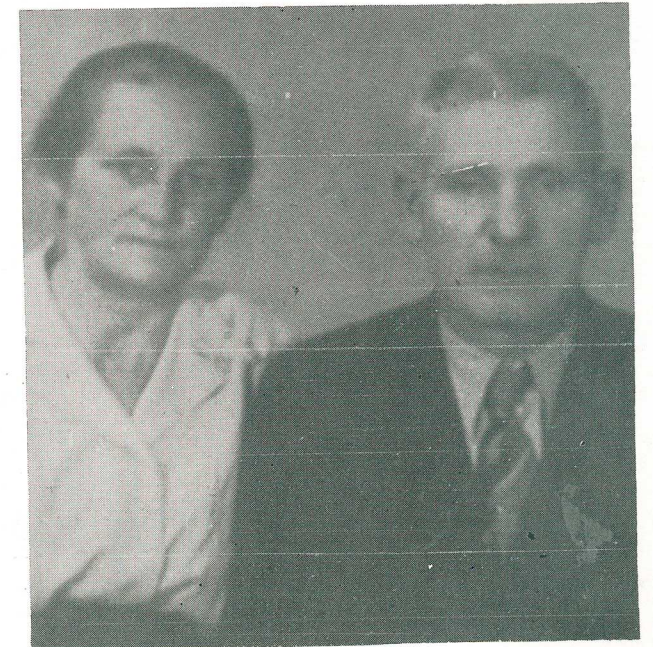
Časť novin 4. ukrajinského frontu Stalinskoje znamja

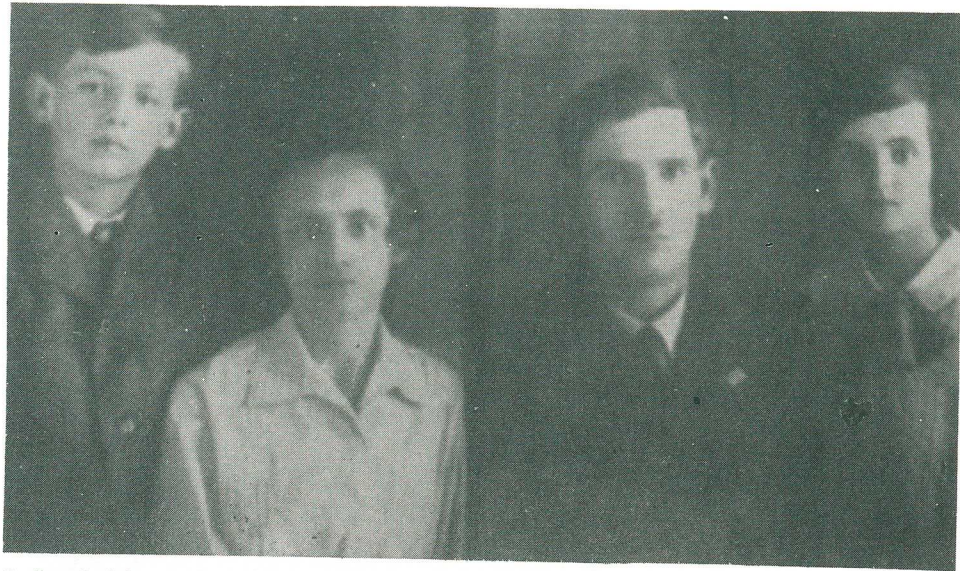
Dokument

OBRAZOVÁ PRÍLOHA
k příspěvku Igora Slepčova

Hrdina ČSSR in memoriam
kapitán Rudolf Jasiok (foto
z r. 1942)

Matka a otec Rudolfa Jasioka

Rodina Jasiokovcov po príchode do ZSSR

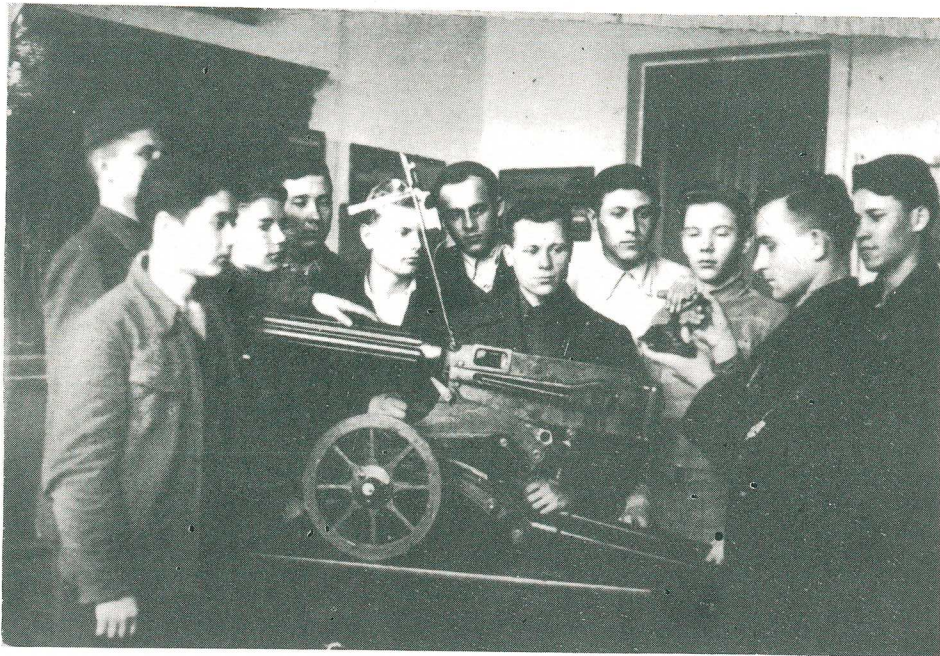
Starí rodičia Rudolfa Jasioka

Rudolf Jasiok — žiak 1. triedy

Detský orchester z Parížskej komúny. V hornom rade je prvý zľava Rudolf Jasiok

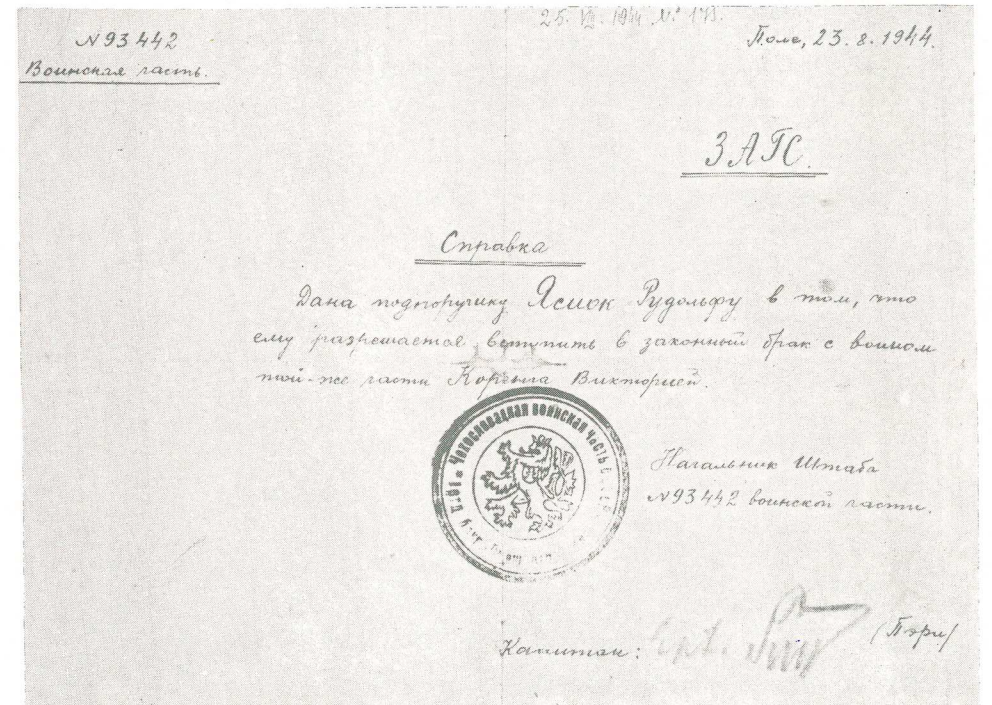
Jasiok (uprostred) so spolužiakmi bývalej priemyselnej školy v Rostove na Done

Portréty R. Jasioka

Svadobná fotografia R. Jasioka

Povolenie na uzavretie manželstva

№ 93442
Войсковой расме.

25. 12. 1944 № 143
Копе, 23. 8. 1944.

З. А. П.

Справка

Дана погрозупуку Асиок Рудольфу в тои, что
ему разрешается венчаться в захочной брак с воином
мой расме района Кописна Вулковской.

Парашутка Урманда
№ 93442 войсковой расме.

Кописна: [Signature] (Кописна)

*Novomanželom
Jasiokovým
Srdcne blahopriam k
iniciatíve, množke zdoru a šťast-
ný návrat do vlasti
preje Vami
j. J. Jasiok*

B. V. 27. septembra 1944.

Blahoželanie hrdinu Sovietskeho zväzu R. Tesaříka k uzavretiu manželstva

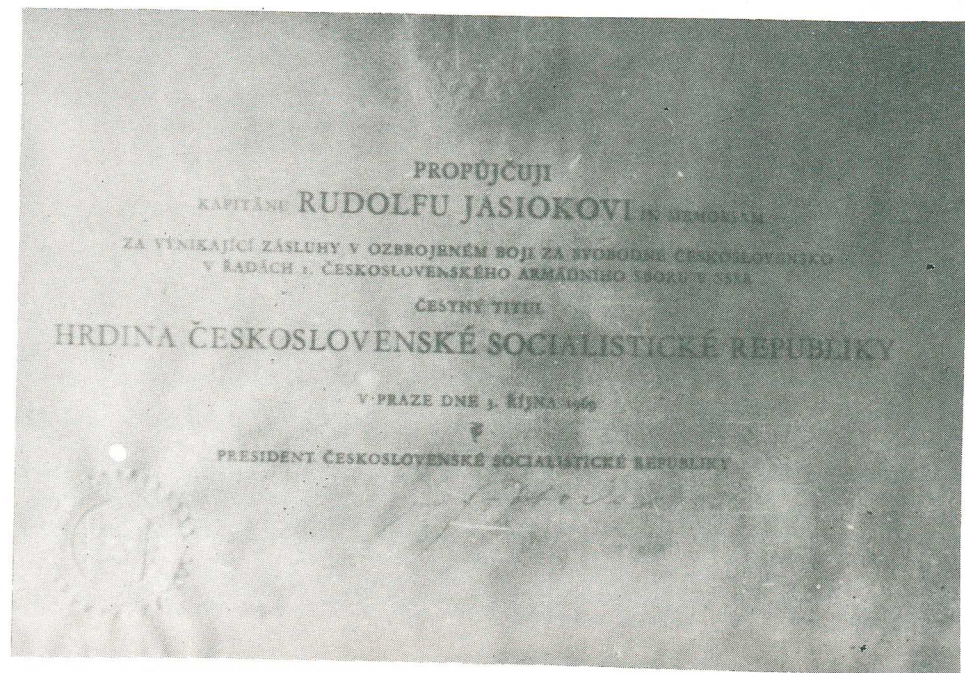
R. Jasiok (fotografia z r. 1944)

Skupina čs. tankistov. Prvý sprava je R. Jasiok

Manželka R. Jasioka pri jeho pôvodnom hrobe na Dukle

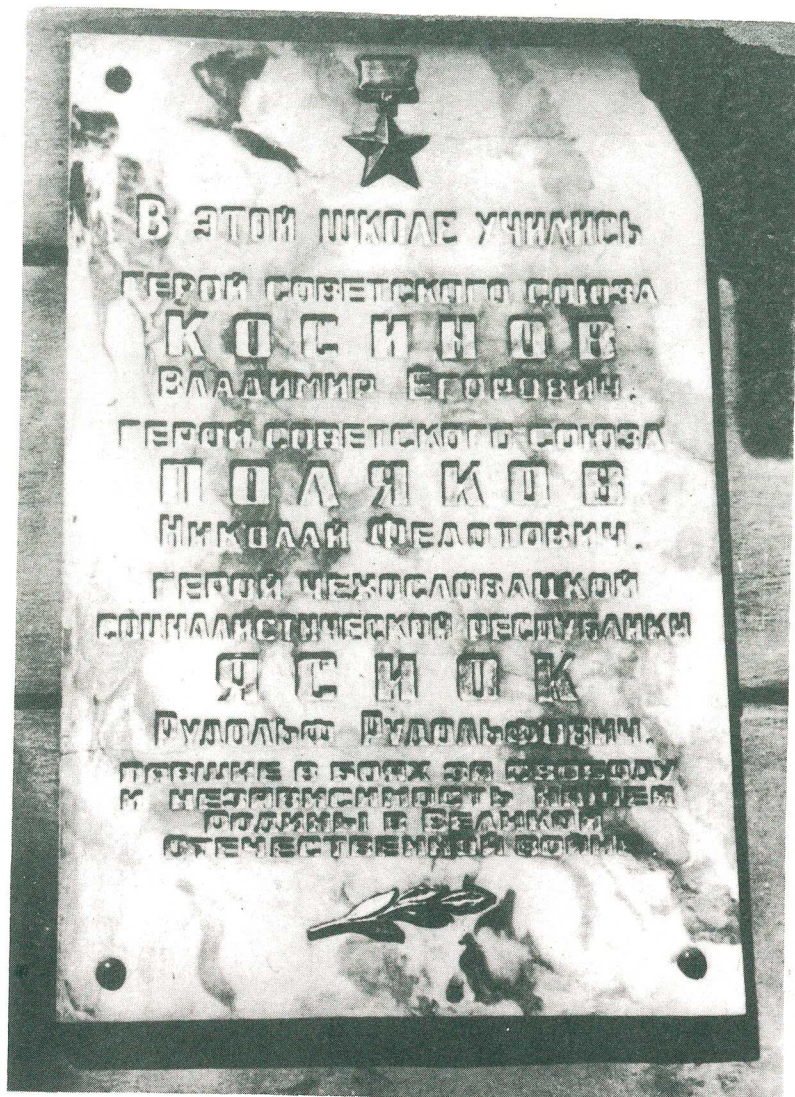

Vyznamenanie Hrdinu ČSSR in memoriam

Jaromír Hecht, nejlepší bojový druh R. Jasioka

Škola v Pereval'sku, ktorú navštevoval R. Jasiok

Pamätná tabuľa na budove školy v Pereval'sku

Bývalá priemyselná škola (dnes rádiotechnická) v Rostove na Done

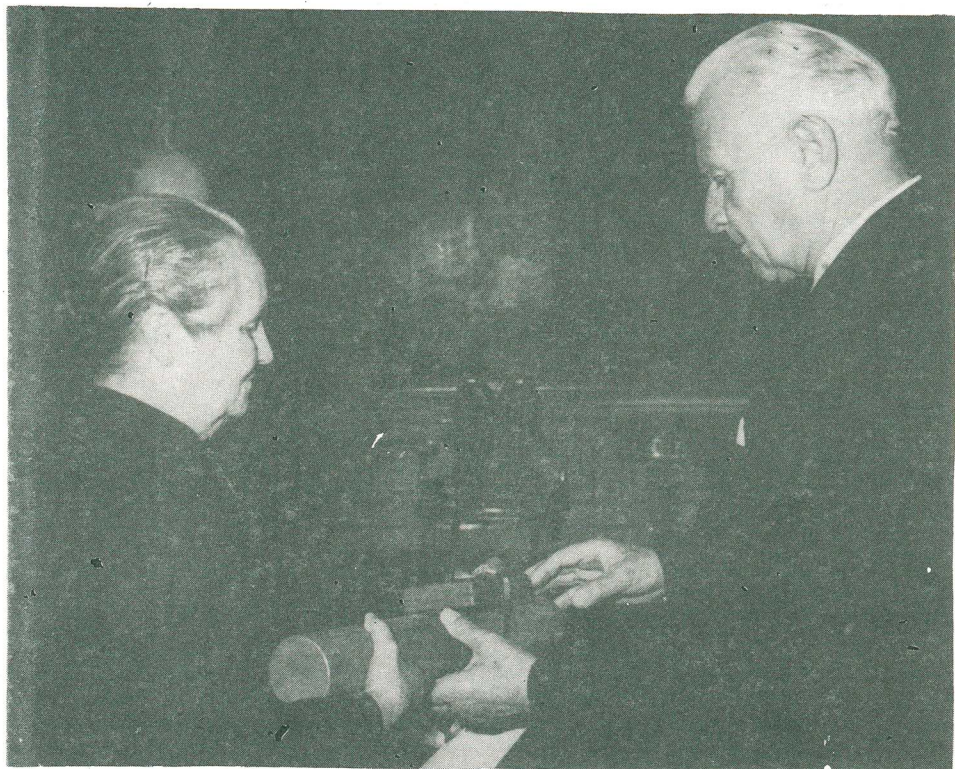
Pamětná tabuľa R. Jasioka v Havířove — Sušej

V útvere, ktorý nesie meno R. Jasioka, vzdávajú úctu hrdinovi

Pionieri z pionierskej skupiny hrdinu ČSSR z Karvinej na návšteve u matky a sestry R. Jasioka

Prezident ČSSR L. Svoboda odovzdáva Zlatú hviezdu hrdinu ČSSR in memoriam matke R. Jasioka

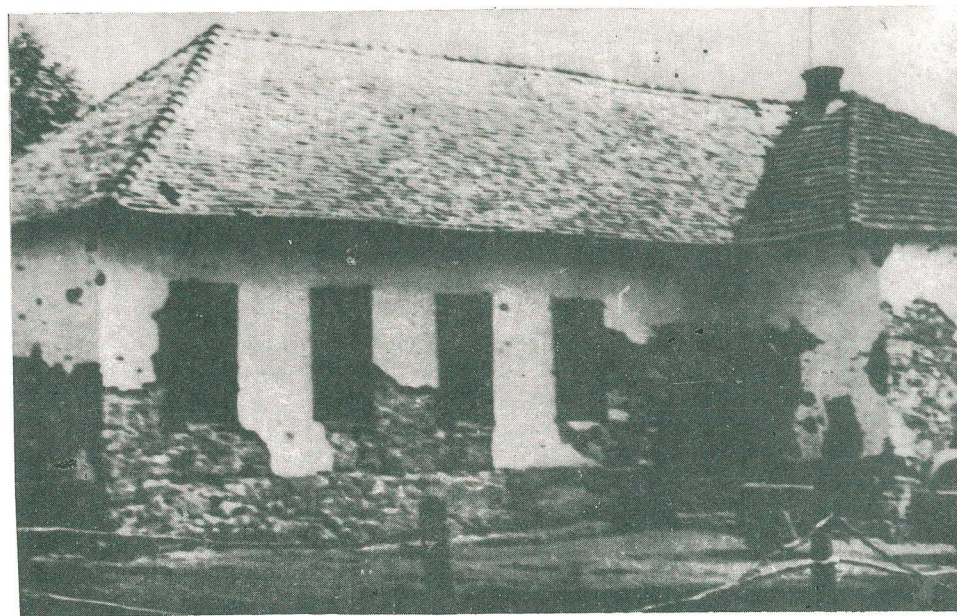

Matka a sestra pri hrobe R. Jasioka na Dukle v r. 1978

OBRAZOVÁ PRÍLOHA
k príspevku Jozefa Rodáka

Vojnou zničená obec Bačkov

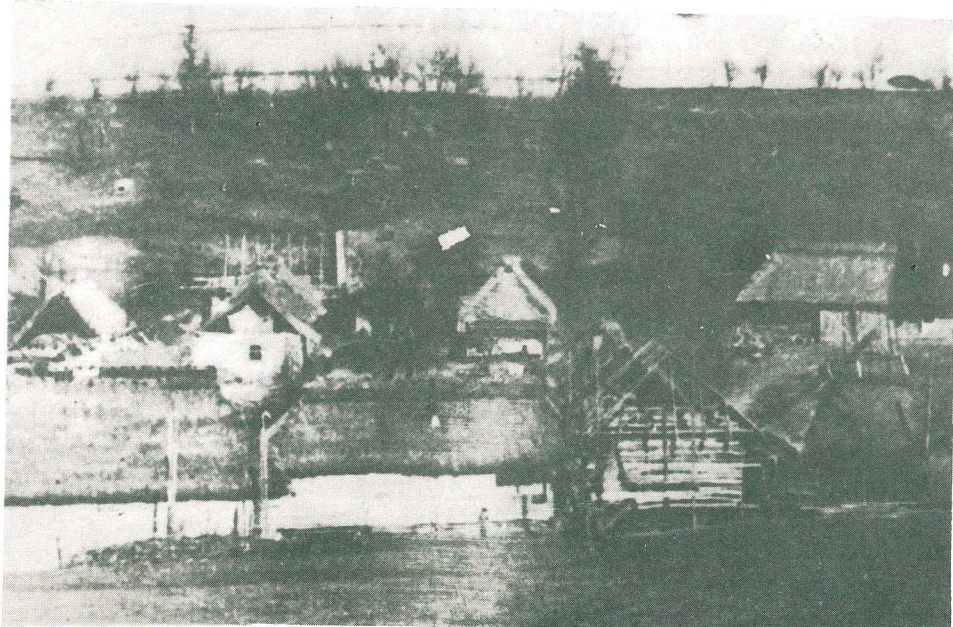

Vojnou zničená obec Dargov

Vojnou zničená obec Dobroslava

Vojnou zničená obec Potočky

Vojnou zničená obec Sečovice

Vojnou zničená obec Velké Ozorovce

Vojnou zničená obec Vinné

ZEME SA PYTAJTE ZBITHO JEJ TELA
JEJ DOLIN ROZRYTYCH, VYPÁLENÝCH MIEST
O TEJ SA PYTAJTE, ČI BY VOJNU CHCELA
ČI CHCE PIŤ NAŠU KRV - NAŠE TELA JEST?
ZEM TŮŽI SKVITNŮŤ UŽ RADOSTNOU OBNOVOU
KTO POŽIAR ZAPÁLI - NECH V OHNI ZAHYNIET!
MIER MUSÍ ZVITAZIŤ NA SLÁVU DOMOVOV!
MARIA RAZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ

**PAMÄTNÉ MIESTO SNP. OBEC BOLA VYPÁLENÁ
NACISTICKÝMI VOJSKAMI DŇA 26. NOVEMBRA 1944
ZA OSLOBODENIE NAŠEJ OBCE VĎAČÍ HRDINSKEJ Č.A
SLOVENSKÝ LUD.**

Pamätná tabuľa v Bačkove

Pamätná tabuľa v Hrani

Fašistami zohavený sovietsky vojak A. Betjuk

M. Stankovciová, ktorej fašisti zastrelili na rukách triapolročného syna

Dukla večne živá 6

Zborník spomienok účastníkov karpatsko-dukelskej operácie
a odborných prác

Zostavili a na vydanie pripravili *Ivan Mindoš* a *Jozef Rodák*

Fotografie: Archív Dukelského múzea vo Svidníku
Fotografie na obálke: *Dionýz Dugas*

Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo, n. p., Košice pre Dukelské múzeum vo Svidníku roku 1984. Zodpovedná redaktorka *Mária Gondová*. Technická redaktorka *Janka Starincová*. Náklad 3500 výtlačkov. Vydanie prvé. Strán 168 + 48 strán obrazovej prílohy. AH 17,13 (z toho fotografie 3,81 AH, VH 17,31. Povolenie SÚKK č. 1997/I—83. Vytlačili Duklianske tlačiarne, n. p., Prešov.

83 — 009 — 84
02 Kčs 20,—